

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΟΜΑΔΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

ΚΟΥΡΤΙΝΑ ΜΕΛΑΧΡΟΙΝΗ_ΠΑΥΛΟΥ ΕΛΠΙΝΙΚΗ

“Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ”

ΣΕΡΡΕΣ_ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ_ΚΑΒΑΛΑ_ΞΑΝΘΗ_ΒΟΛΟΣ_ΑΓΡΙΝΙΟ_ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΑΔΑΜΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

● ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.01
● 1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ__ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ	σελ.02
1.1_ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ	σελ.03
1.2_ΔΙΑΔΟΣΗ	σελ.04
1.3_ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	σελ.04
1.4_ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΣΙΓΑΡΕΤΟΥ	σελ.07
1.5_ΠΡΩΤΗ ΜΗΧΑΝΗ	σελ.08
1.6_ΚΑΠΝΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΑΞΗ	σελ.09
1.7_ΚΑΠΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	σελ.12
1.8_ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΠΝΟΥ	σελ.14
1.9_ΣΤΑΔΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ	σελ.17
● 2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ__ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	σελ.25
2.1_ΣΕΡΡΕΣ	σελ.26
2.2_ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	σελ.44
2.3_ΚΑΒΑΛΑ	σελ.73
2.4_ΞΑΝΘΗ	σελ.142
2.5_ΒΟΛΟΣ	σελ.174
2.6_ΑΓΡΙΝΙΟ	σελ.218
2.7_ΠΕΙΡΑΙΑΣ	σελ.252
● 3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ__“ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ” - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ.269
3.1_ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ	σελ.270
3.2_Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ	σελ.274
3.3_Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ -ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ	σελ.274
3.4_Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ	σελ.277
3.5_ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	σελ.278
● ΕΠΙΛΟΓΟΣ	σελ.279
● ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	σελ.280
● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ.281

Εισαγωγή

Ορισμένες πόλεις της ελληνικής επικράτειας, όπως οι Σέρρες, η Θεσσαλονίκη, η Καβάλα, η Ξάνθη, ο Βόλος, ο Πειραιάς και το Αγρίνιο αναπτύχθηκαν ως καπνικά κέντρα δημιουργώντας σημαντική κτιριακή υποδομή για την αποθήκευση και επεξεργασία του καπνού. Πολλά από τα κτίρια αυτά, ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής και αρχιτεκτονικής ποιότητας, εξακολουθούν να δεσπόζουν σε κεντρικά σημεία των παραπάνω πόλεων. Το θέμα της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας επιλέχθηκε όχι τυχαία αλλά επειδή ο καπνός είναι ένα από τα βασικότερα προϊόντα που συντέλεσε στην εκβιομηχάνιση του ελληνικού κράτους και βοήθησε στην επιβίωση της ελληνικής κοινωνίας σε χρόνια δύσκολα και παραγμένα για την χώρα. Στις πόλεις λοιπόν αυτές διεξήχθη και η έρευνα, η οποία διήρκησε από τον Οκτώβριο του 2006 έως τον Φεβρουάριο του 2008.

Η εργασία βασίζεται σε μια εκτεταμένη βιβλιογραφική αναφορά στην ιστορία του καπνού από την στιγμή της εισαγωγής του στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα είναι προϊόν της επιτόπιας εμπειρικής έρευνας των ιστορικών κτιρίων των καπναποθηκών με επίκεντρο τα προπολεμικά κτίρια που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Στόχος της είναι η καταγραφή των σημαντικότερων από τα κτίρια αυτά και η διερεύνηση της αρχιτεκτονικής τους καταγωγής.

Αναλυτικότερα, το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας. Μελετάται η ιστορία του καπνού: η ανακάλυψη και διάδοση του, η εισαγωγή του στην Ελλάδα, η εμφάνιση των πρώτων σιγαρέτων και μηχανών επεξεργασίας καπνού. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην καπνεμπορική τάξη και στο λεγόμενο «καπνικό ζήτημα» και τέλος αναλύονται οι κατηγορίες του καπνού και τα στάδια καλλιέργειας του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι εμπειρίες και πληροφορίες που αποκομίστηκαν από τις επισκέψεις στις πόλεις των Σερρών, Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Ξάνθης, Βόλου, Αγρινίου και Πειραιά. Για κάθε πόλη ξεχωριστά παρατίθενται ιστορικά στοιχεία τόσο για την ίδια την περιοχή όσο και για τις καπναποθήκες. Έπειτα γίνεται γενική περιγραφή της λειτουργίας, μορφολογίας και κατασκευής των κτιρίων, ενώ στη συνέχεια αναλύονται εκτενώς συγκεκριμένα κτίρια, ανάλυση η οποία υποστηρίζεται σε – ιστορικά στοιχεία, σχέδια και φωτογραφίες.

Ολοκληρώνοντας παρατίθεται ένα συμπερασματικό κεφάλαιο όπου λαβαίνει χώρα η συγκριτική μελέτη του αποκομισθέντος υλικού και διατυπώνονται ορισμένες διαπιστώσεις που προκύπτουν απ' αυτή τη μελέτη.

Με την παρούσα έρευνα προσδοκάτε η ενημέρωση για τα εναπομείναντα ιστορικά κτίρια των καπναποθηκών και η αναζωπύρωση του χαμένου ενδιαφέροντος γι' αυτά.

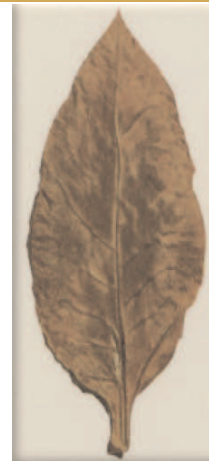
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Διερεύνηση της Ιστορίας του Καπνού

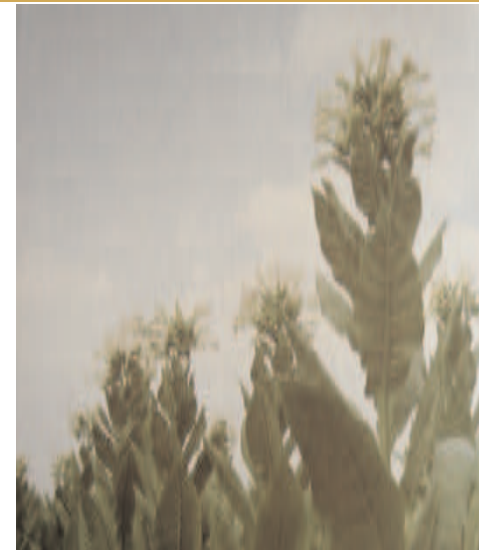
- 1.1_ Ανακάλυψη
- 1.2_ Διάδοση
- 1.3_ Εισαγωγή στην Ελλάδα
- 1.4_ Εμφάνιση Σιγαρέτου
- 1.5_ Πρώτη Μηχανή
- 1.6_ Καπνεμπορική Τάξη
- 1.7_ Καπνικό Ζήτημα
- 1.8_ Κατηγορίες Καπνού
- 1.9_ Στάδια Καλλιέργειας

1.1 Ανακάλυψη

Ο καπνός είναι ένα φυτό της ίδιας οικογένειας με την πατάτα, τη ντομάτα, τη μελιτζάνα, το πιπέρι. Το γένος *Nicotiana* περιλαμβάνει περίπου 1000 είδη, από τα οποία μόνο δύο έχουν καλλιεργηθεί σε ευρεία κλίμακα, η *Nicotiana tabacum* και η *Nicotiana Rustica*. Από αυτά, η *Nicotiana Tabacum* είναι ο κυρίαρχος τύπος παραγωγής τσιγάρων και καπνού. Το όνομά του το οφείλει στον Γάλλο πρεσβευτή Jean Nico, ο οποίος τον εισήγαγε και τον διέδωσε το 1560 στη Γαλλία. Η αρχή ωστόσο πιστεύεται ότι έγινε περίπου το 6000 π.Χ στην Αμερική, όπου και άρχισε να φυτρώνει. Ήδη πριν την εποχή του Χριστού, οι Ινδιάνοι της Αμερικής είχαν αρχίσει να χρησιμοποιούν τον καπνό με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως σε θρησκευτικές και ιατρικές πρακτικές. Ο καπνός εθεωρείτο πανάκεια και χρησιμοποιείτο σαν επικαλυπτικό πληγών και παυσίπονο. Όταν ο Χριστόφορος Κολόμβος και το πλήρωμα του έφτασαν στον Νέο Κόσμο, στις 15 Οκτωβρίου 1492, οι Ινδιάνοι του πρόσφεραν σαν δώρο αποξηραμένο καπνό. Σύντομα μετά, οι ναύτες έφεραν τον καπνό στην Ευρώπη και το φυτό άρχισε να καλλιεργείται σε όλη την ήπειρο. Ο Γάλλος καθηγητής των φυσικών επιστημών, Emil Bouan, στο βιβλίο του "Le Tabac, Culture et Industrie", ασχολείται με την προέλευση του φυτού του καπνού, την προοδευτική καλλιέργειά του σε όλο τον κόσμο μέχρι και τη χρήση του¹. Αναφέρει ότι ο καπνός απαντάται ως αυτοφυές φυτό στην Αμερική, την Κίνα, την Περσία, την Αίγυπτο, το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας και την Αυστραλία πράγμα το οποίο, όπως γίνεται αντιληπτό, περιπλέκει ακόμη περισσότερο την υπόθεση της προέλευσης του καπνού. Πάντως, κα-

Φύλλο καπνού
(Αφιέρωμα της εφημερίδας "Καθημερινή" για τον καπνό και το καπνεμπόριο)

Το φυτό του καπνού
(Βιβλίο "Ελληνικός καπνός")

Το φυτό του καπνού στο αγρόκτημα
(Βιβλίο "Ελληνικός καπνός")

¹ Ν.Σκλιάς, «Το Ελληνικό Καπνεμπόριο», Αθήνα 1955, σελ. 41

ταλήγει και αυτός αποδεχόμενος την άποψη ότι η Αμερική υπήρξε το αρχικό λίκνο του καπνού, όπως και οι περισσότεροι άλλωστε.

1.2 Διάδοση

Η πρώτη είδηση για τον καπνό έφτασε στην Ευρώπη το 1511, την εποχή των ταξιδιών του Κολόμβου και κυρίως από τα άμεσα πρόσωπα του περιβάλλοντος του². Πρώτα έφτασε στην Ισπανία από το Περού κατά τον 16ο αιώνα, στην αρχική μορφή φύλλων και αργότερα οι σπόροι του. Πρωτοκαλλιεργήθηκε στην Πορτογαλία, την Αυστρία και τη Γαλλία περίπου το 1560 και στη Γερμανία το 1565, αρχικά για λόγους διακοσμητικούς και στη συνέχεια για θεραπευτικούς σκοπούς.

1.3 Εισαγωγή στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα πιθανολογείται η εισαγωγή του καπνού από την Τουρκία το 1601, η οποία τότε κατείχε και εδάφη της σημερινής Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας καθώς και της Μικράς Ασίας και του Πόντου, από αγγλικά εμπορικά πλοία στην Κωνσταντινούπολη. Από το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης πιστεύεται ότι άρχισε και η πρώτη εισαγωγή και αγοραπωλησία καπνού από τα πλοία. Ως το 1687 η κυκλοφορία του ήταν ελεύθερη για πολύ μικρά χρονικά διαστήματα. Οι Έλληνες που κατοικούσαν στην περιοχή αλλά και στα υπόλοιπα λιμάνια της χώρας, κατείχαν ως επί το πλείστον την εμπορική και οικονομική δραστηριότητα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επόμενο ήταν να αντιληφθούν την μελλοντική αξία του προϊόντος και κατά πόσο θα ήταν επικερδές το εμπόριό του και άρχισαν σιγά σιγά να επιδίδονται σε αυτό. Ωστόσο, από το 1700 και μετά επιτράπηκε η ελεύθερη

Το φυτό του καπνού
(Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

Το φυτό του καπνού
(Αφιέρωμα της εφημερίδας «Καθημερινή» για τον καπνό και το καπνεμπόριο)

Το φυτό του καπνού
(Βιβλίο «Ελληνικός καπνός»)

Το φυτό του καπνού και η συλλογή του στο αγρόκτημα,
(Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

² Αφιέρωμα της εφημερίδας «Καθημερινή» για τον καπνό και το καπνεμπόριο.

χρήση του καπνού και του επιβλήθηκε φορολογία από το 1883. Από τότε δημιουργήθηκε και το επάγγελμα του τουτουτζή (καπνός) το οποίο εξασκούσαν ως επί το πλείστον Έλληνες και λιγότερο Αρμένιοι, Εβραίοι και Τούρκοι. Αυτοί οι επαγγελματίες λοιπόν, αρχικά φρόντιζαν μόνο την αυξανόμενη κατανάλωση του καπνού στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, αργότερα όμως άρχισαν να προωθούν και την αύξηση της καλλιέργειας του καπνού στις διάφορες περιφέρειές της. Χάρη στις γεωλογικές και κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούσαν στις περιοχές αυτές, ο καπνός που παραγόταν ήταν εκλεκτής ποιότητας, με εξαιρετικές ιδιότητες αρώματος και καύσεως. Αυτός ήταν και ο λόγος που ξεκίνησαν και τα πρώτα δειλά βήματα εξαγωγής μικρής ποσότητας καπνού σε γειτονικές χώρες όπως Αίγυπτος, Ιταλία και Ρωσία.

Η ομαλή εξέλιξη του ελληνικού καπνεμπορίου στην οθωμανική αυτοκρατορία διήρκεσε ως το 1855. Με την επανάσταση του 1821 και την αναγνώριση του ελληνικού κράτους το 1828, ελάχιστες ήταν οι καπνοπαραγωγικές περιοχές εντός των ελληνικών συνόρων, όπως η Λαμία, η Θήβα, το Μεσολόγγι και το Άργος, που θεωρούνταν οι κυριότερες καπνοπαραγωγικές περιφέρειες. Επιπλέον, ο πληθυσμός δεν ξεπερνούσε τις 800 χιλιάδες οπότε η καπνική παραγωγή και το εμπόριο ήταν ελάχιστο και εξυπηρετούσε καθαρά τις ανάγκες του νεοσύστατου κράτους. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος όμως, από το 1853 έως το 1856, σημειώνει ένα σταθμό εξαιρετικής και ανυπολόγιστου σημασίας για την μελλοντική καπνική κίνηση και το ελληνικό καπνεμπόριο.

χάρτης 1.1

Καπνοπαραγωγικές περιοχές εντός των ελληνικών συνόρων μετά το 1821. (σύνθεση συντακτριών)

Καπνοπαραγωγικές περιοχές:

- _ Λαμία
- _ Θήβα
- _ Μεσολόγγι
- _ Άργος

Το κάπνισμα σιγαρέτου
(Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

χάρτης 1.2
ΚΑΠΝΕΜΠΟΡΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ.
Οι κυριότερες καπνεμπορικές περιφέρειες το 1828
(σύνθεση συντακτριών)

1.4 Εμφάνιση Σιγαρέτου

Την εποχή του Κριμαϊκού πολέμου κάνει την εμφάνιση του το σιγαρέτο ως μέσο χρήσης του καπνού. Σύμφωνα με πληροφορίες, η χρήση του σιγαρέτου έγινε γνωστή από τους Ρώσους αιχμαλώτους, αξιωματικούς και στρατιώτες που πολεμούσαν κατά των συμμαχικών στρατευμάτων. Οι Άγγλοι αξιωματικοί και στρατιώτες το δοκίμασαν και τους άρεσε, διότι το βρήκαν εύκολο στη χρήση, ευχάριστο στη γεύση και κομψό στην εμφάνιση. Έτσι το εισήγαγαν επιστρέφοντας και στην Αγγλία, όπου η χρήση του έγινε ευπρόσδεκτη και εξαπλώθηκε ταχύτατα. Από εκεί μεταφέρθηκε και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης και στην Αμερική και άρχισε να κυριαρχεί, παραμερίζοντας τους υπόλοιπους τρόπους χρήσης του καπνού που ήταν γνωστοί μέχρι τότε. Αυτό είχε ως επακόλουθο να αναπτυχθεί ταχύτατα ένας τεράστιος κλάδος παγκόσμιου εμπορικής, οικονομικής και τεχνικής δραστηριότητας, η σιγαρετοβιομηχανία, τα προϊόντα της οποίας ήταν αρχικά χειροποίητα, σύντομα όμως, με μια καταπληκτική τεχνική ανάπτυξη έγιναν μηχανοποίητα και κυριάρχησαν σε όλη την παγκόσμια καπναγορά ως προϊόντα τεχνικής, γευστικής και αισθητικής τελειότητας³.

Συγκεκριμένα, η αρχική χειροποίητη επεξεργασία του καπνού μέχρι να γίνει σιγαρέτο ήταν η ακόλουθη: οι καπνοπώλες εμπορεύονταν καπνό επεξεργασμένο και έτοιμο προς κάπνισμα από διάφορες επαρχίες. Αυτός έρχονταν στο μαγαζί τους σε δέματα (μπάλες), τα οποία ανοίγονταν από ειδικούς τεχνίτες, τους χαρματζήδες⁴ που ήταν υπεύθυνοι και για την ανάμειξη του καπνού με ορισμένη αναλογία άλλης ποικιλίας. Η ανάμειξη χαρμανιών, ποικιλιών και διαφόρων ποιοτήτων καπνού γινόταν προκειμένου το κατασκευαζόμενο σιγαρέτο να έχει την κατάλληλη γεύση και

Το σιγαρέτο
(Αφιέρωμα της εφημερίδας
«Καθημερινή» για τον καπνό και
το καπνεμπόριο)

Ανοιγμα δεμάτων επεξεργασμένου καπνού από καπνοπώλες
(Αφιέρωμα της εφημερίδας
«Καθημερινή» για τον καπνό και
το καπνεμπόριο)

Οι Χαρματζήδες
(αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

³ Αχ. Μάντζαρης «Το Ελληνικό Καπνεμπόριο», Αθήνα 1955, σελ. 12

⁴ Αχ. Μάντζαρης «Το Ελληνικό Καπνεμπόριο», Αθήνα 1955, σελ. 13

άρωμα. Οι χαρματζήδες ήταν συνήθως και καπνοπώλες. Έπειτα οι ίδιοι, πωλούσαν ένα λεπτό και ανάλογο τσιγαρόχαρτο σε φύλλα (25-40 στον αριθμό), το οποίο προηγουμένως είχαν κόψει με μαχαίρι σε μικρά κομμάτια.

1.5 Πρώτη Μηχανή

Από το έτος 1890, αυξανόταν συνεχώς η κατανάλωση των χειροποίητων σιγαρέτων, τα οποία προμηθεύονταν ως επί των πλείστων οι εύπορες τάξεις. Την πρώτη σιγαροποιητική μηχανή έφερε στην Ελλάδα από την Αγγλία, ο καπνοβιομήχανος Αγγελίδης το 1895. Η μηχανή αυτή δεν ήταν τελειοποιημένη και τίθετο σε κίνηση με γκαζομηχανή. Η πρώτη λειτούργησε στην Αθήνα, έπειτα σε καπνεργοστάσιο στον Πειραιά, με παραγωγή πεντακόσια περίπου κιλά σιγαρέτων ημερησίως. Τελειοποιημένη σιγαροποιητική μηχανή έφερε πρώτος στην Αθήνα ο καπνοβιομήχανος Βάρκας Κ., στον Πειραιά ο Σπάθης και στον Πύργο ο Καραβασίλης το 1909⁵. Τότε έγιναν κινητοποιήσεις από τους εργαζομένους (σιγαροποιούς) γιατί έχαναν το μεροκάματό τους. Μάλιστα, έγινε μια συμφωνία να αναγράφεται στα κουτιά των τσιγάρων η λέξη «Μηχανοποιημένος» για τον καπνό, σε αντίθεση με τον «Χειροποίητο» που θεωρούταν, κατά τους σιγαροποιούς, καλύτερος. Στις αρχές του 1926 απαγορεύτηκε η κοπή του καπνού με το «Χαβάνι» και τον Μάιο του 1926 απαγορεύτηκε και το χειροποίητο στριφτό τσιγάρο⁶.

Όπως είναι φυσικό, μετά την απελευθέρωση και προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881 στην Ελλάδα, αυξήθηκε σημαντικά η καπνοπαραγωγή και παράλληλα η δραστηριότητα του καπνεμπορίου όπως και η εξαγωγή. Συγκεκριμένα, έως το 1911, μέσα σε 30 χρόνια δηλαδή, έφτασε τις 6.600.000 οκάδες από 823.000 οκάδες που

Το χαβάνι
(αρχείο Ε.Λ.Ι.Α.)

Απόλαυση
στριφτού
τσιγάρου και
καφέ. (αρχείο
Η.Σαμαρά)

Μεταφορά δεμάτων
καπνού
(Αφιέρωμα της εφημε-
ρίδας «Καθημερινή»
για τον καπνό και το
καπνεμπόριο)

⁵ Σερραϊός Ιωάννης, «Πέρι της εισαγωγής μονοπωλίου καπνού εν Ελλάδι», Αθήνα 1933, σελ. 23

⁶ Εξάρχου Θωμάς, «Ξάνθη, Καπνοβιομήχανοι 1918 - 1978», Ξάνθη 1999, σελ. 13

ήταν το 1858. Από τότε, σημειώνονται τα μεγάλα γεγονότα της εθνικής μας ιστορίας και της παράλληλης ανάπτυξης της καπνικής μας οικονομίας, ως παράγοντα κοινωνικής δραστηριότητας και εθνικού εισοδήματος. Το 1912 οι Βαλκανικοί και το 1914 ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, δίνουν στην Ελλάδα την ευκαιρία να απελευθερώσει τις περιοχές της Μακεδονίας, της Θράκης, της Ηπείρου και των νησιών, οι οποίες αποτελούσαν μεγάλα καπνοπαραγωγικά κέντρα. Σημαντικό θεωρείται μάλιστα ότι σε αυτές τις περιοχές εγκαταστάθηκαν ομογενείς από την Τουρκία, χάρη στην ανταλλαγή πληθυσμών. Με αυτόν τον τρόπο, η χώρα μας κατέλαβε και διατήρησε μέχρι το 1940 την πρώτη θέση στην παραγωγή ανατολικών καπνών και στην εξαγωγή τους στην παγκόσμια αγορά. Η ανάπτυξη των εξαγωγών και η κατάκτηση των διεθνών αγορών έγινε είτε με την σύναψη εμπορικών σχέσεων, είτε με την ίδρυση αντιπροσωπειών και επιχειρήσεων στις χώρες αυτές.

1.6 Καπνεμπορική Τάξη

Η απόλυτη ελευθερία διακίνησης του προϊόντος, η σταθερή αύξηση χρήσης του καπνού, η επέκταση της καλλιέργειας και η αύξηση της παραγωγής, καθώς και η ανάπτυξη του εξαγωγικού εμπορίου του καπνού συντέλεσαν στην παράλληλη ανάπτυξη της δύναμης της καπνεμπορικής τάξης και της οικονομικής της ευημερίας, ώστε γρήγορα αποτέλεσε μια σοβαρή κοινωνική τάξη και ξεχωριστή επαγγελματική κατηγορία μεταξύ των λοιπών συντεχνιών της εποχής. Η σύνδεση της νέας καπνεμπορικής τάξης, όπως ήταν φυσικό, στην αρχή ήταν ανομοιομορφη διότι αποτελούνταν από τρεις ομάδες. Ο πυρήνας της ήταν η ομάδα των καπνεμπόρων της ελεύθερης Ελλάδας και στη συνέχεια ήταν οι ομογενείς καπνέμποροι που εργάζονταν

Φόρτωση φορτηγού (αρχείο Κυριακ., βιβλίο "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω.Ιωαννίδη)

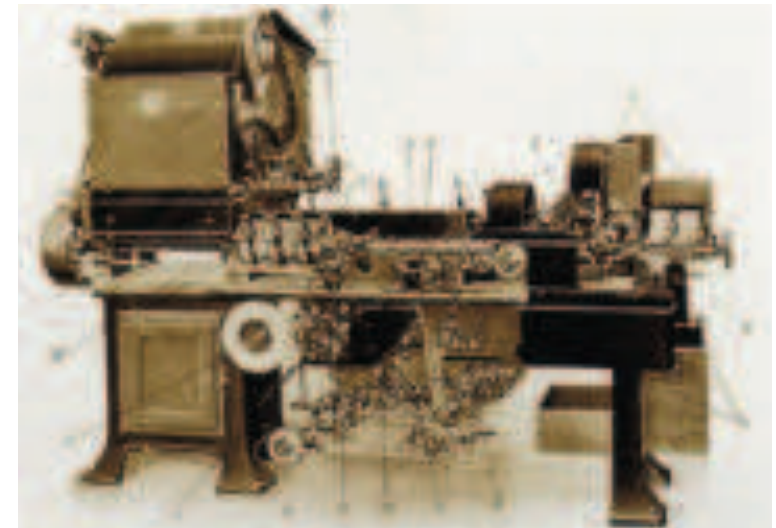
Φόρτωση του πλοίου exemblar 07/04/1950 (αρχείο Ακριτίδη, από "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω.Β.Ιωαννίδη)

παλιότερα στα μεγάλα καπνικά κέντρα της δυτικής Θράκης και Μακεδονίας, δηλαδή της Ξάνθης, Κομοτηνής, Καβάλας, Δράμας, Σερρών, Θεσσαλονίκης και των νησιών. Τέλος, ήταν οι καπνέμποροι του Πόντου, της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι, είτε εργάζονταν στην περιοχή τους, είτε ήταν εγκατεστημένοι σε διάφορες αγορές του εξωτερικού και προτίμησαν να μεταφέρουν την έδρα των εργασιών τους στην ελεύθερη και μεγάλη πλέον πατρίδα τους. Σε αυτούς, προστέθηκαν και αντιπρόσωποι διαφόρων ξένων καπνεμπορικών επιχειρήσεων, οι οποίοι ήταν για πολλά χρόνια εγκατεστημένοι στην Τουρκία και εργάζονταν στην εξαγωγή των καπνών των ελληνικών επαρχιών, που βρίσκονταν τότε στην κυριαρχία της αυτοκρατορίας και παρέμειναν, συνεχίζοντας τις εργασίες τους υπό την ελληνική κυριαρχία πλέον.

Όλοι οι παραπάνω, αντιμετώπιζαν τα επαγγελματικά τους ζητήματα και κανόνιζαν τις δραστηριότητές τους μεμονωμένα και ατομικά. Σύντομα όμως, αντιλήφθηκαν ότι οι συνθήκες πλέον ήταν κατά πολύ διαφορετικές. Και αναγνώρισαν εγκαίρως την ανάγκη της από κοινού επιδίωξης και ενιαίας διαχείρισης των ζητημάτων τους, προκειμένου να συντονίζουν την δράση των μελών της νέας αυτής τάξης. Αυτός ήταν και ο στόχος του Πανελληνίου Καπνεμπορικού Συνεδρίου, στο οποίο συμμετείχαν αντιπρόσωποι αναγνωρισμένων επαγγελματιών σωματείων. Στις 19/12/1924 αποφάσισαν να ιδρύσουν στην Αθήνα την Ένωση Καπνεμπορικών Σωματείων με την επωνυμία "Καπνεμπορική Ομοσπονδία της Ελλάδος", προκειμένου να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους και να βελτιώσουν τις συνθήκες παραγωγής, εμπορίας και οργάνωσης σωματείων κατά πόλεις. Μέσω του συνεδρίου, λήφθηκε απόφαση να ορισθούν ως καπνεργατικά κέντρα οι πόλεις Κομοτηνή, Ξάνθη, Δράμα και Καβάλα. Η νεοσύστατη εργατική τάξη, αποτέλεσε κυρίαρχη δύναμη του ελληνικού εργατικού κι-

Στελέχη καπνεμπορικών επιχειρήσεων κατά τη φόρτωση του καπνού σε καράβι για εξαγωγή (Αφίερωμα της εφημερίδας «Καθημερινή» για τον καπνό και το καπνεμπόριο)

Μηχανή παρασκευής σιγαρέτων. Στην άκρη έχει ειδικό εξάρτημα για την παραγωγή στρογγυλών ή ελλειψοειδών σιγαρέτων. Η άκρη των σιγαρέτων μπορεί να είναι χρυσή ή με φελλό ή χρώματος αχύρου ή μεταξωτή. (αρχείο Ν.Ζουλιάμη)

Αντιπρόσωποι των αναγνωρισμένων εμπορικών σωματείων

_ ΑΘΗΝΑ , ΠΕΙΡΑΙΑΣ :

- Ένωση Εξαγωγικών Οίκων Καπνού
- Λ.Σαπαντζής και Ι.Παπαστράτος

_ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ , ΘΡΑΚΗ :

- Σύλλογος καπνεμπόρων
- Γρ.Γρηγοριάδης, Μ.Πετρίδης, J.Mounsey

_ ΑΓΡΙΝΙΟ :

- Καπνεμπορικός Σύλλογος (Αγρινίου)
- Ε.Παπαστράτος, Χρ.Παπαπέτρος και Μεν.Παναγόπουλος

_ ΞΑΝΘΗ :

- Σύλλογος Καπνεμπόρων (Ξάνθης)
- Αριστ.Πιαλόγλου

_ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ :

- Σύλλογος Καπνεμπόρων (Θεσ/νίκης)
- Γ.Χατζηγεωργίου, Χρ.Λογοθέτης, Μ.Μπενουζίλιο

_ ΚΑΡΔΙΤΣΑ :

- Καπνεμπορικός Σύνδεσμος Καρδίτσας
- Α.Παλαμιώτης, Γ.Αλλαμάνης

_ ΒΟΛΟΣ :

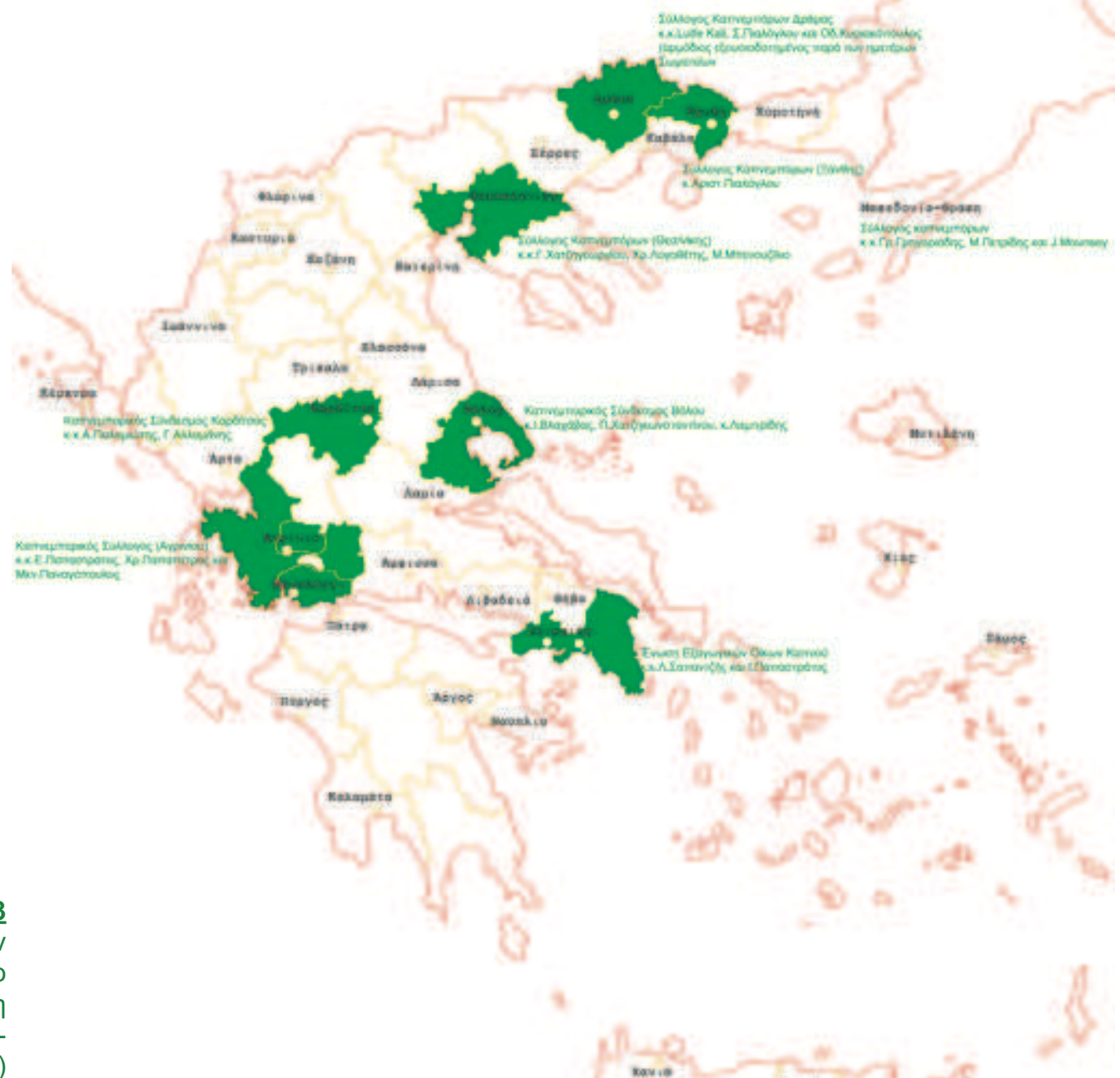
- Καπνεμπορικός Σύνδεσμος Βόλου
- Ι.Βλαχάβας, Π.Χατζηκωνσταντίνου, κ.Λαμπρίδης

_ ΔΡΑΜΑ :

- Σύλλογος Καπνεμπόρων Δράμας
- Lutfe Kali, Σ.Πιαλόγλου και Οδ.Κυριακόπουλος (αρμόδιος εξουσιοδοτημένος παρά των ημετέρων Σωματείων)

χάρτης 1.3

Αντιπρόσωποι των αναγνωρισμένων εμπορικών σωματείων που συμμετείχαν στο Πανελλήνιο Καπνεμπορικο συνέδριο με σκοπό την ίδρυση καπνεμπορικής ομοσπονδίας , στις 11 Δεκεμβρίου 1924.(σύνθεση συντακτριών)

νήματος κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και πολυπληθή συμπαγή κλάδο της εργατικής τάξης, κυρίως στις περιοχές της Καβάλας, της Θεσσαλονίκης και του Βόλου. Το 1930 υπήρχαν 25 σωματεία και πάνω από 22 χιλιάδες εγγεγραμμένα μέλη.

1.7 Καπνικό Ζήτημα

Οι καπνεργάτες ήταν η κυρίαρχη εργατική δύναμη του Ελληνικού εργατικού δυναμικού κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου. Αποτελούσαν δε τον πολυπληθέστερο και πλέον συμπαγή κλάδο της εργατικής τάξης με ισχυρή παρουσία στις πόλεις Καβάλα, Θεσσαλονίκη και Βόλο. Από τις αρχές του 20ου αιώνα οι ξένες καπνεμπορικές εταιρείες εξήγαγαν επεξεργασμένο καπνό και απασχολούσαν χιλιάδες χριστιανούς και μουσουλμάνους. Οι Αμερικάνοι έμποροι οδηγήθηκαν στην εξαγωγή ακατέργαστου καπνού από το λιμάνι της Καβάλας, λόγω του υψηλού κόστους της επεξεργασίας. Η κίνηση αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις, τις πρώτες απεργίες και συγκρούσεις των καπνεργατών το 1909. Επιπλέον, για την μείωση του κόστους, οι έμποροι αντικατέστησαν τους ειδικευμένους εργάτες με γυναίκες εργάτριες, οι οποίες αμείβονταν με χαμηλό ημερομίσθιο. Αποτέλεσμα και πάλι απεργίες και βίαιες συγκρούσεις. Το 1913 έχουμε στη Θεσσαλονίκη το πρώτο καπνεργατικό συνέδριο και αποφασίζουν εκεί να ιδρύσουν στην Καβάλα μια κεντρική επιτροπή δράσης. Μια ακόμα απεργία έχουμε τον Μάρτιο του 1914 που ήταν καθοριστική για την τύχη των καπνεργατών και συγκλόνισε την Μακεδονία. Μετά από είκοσι μέρες απεργία αρκετά από τα αιτήματα των καπνεργατών έγιναν δεκτά από τους καπνεμπόρους. Όπως προαναφέρθηκε ο καπνός ήταν βασικό εξαγωγίμο προϊόν της Μακεδονίας και της Θράκης και ήταν εμφανής η επιρροή στην οικονομική ζωή της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης. Από το 1922 χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες, άνεργοι, κατευθύνθηκαν στη

Καπνεργάτες πλημμυρίζουν την κεντρική πλατεία μετά το σχόλασμα (φωτ. περίπου 1960, βιβλίο "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω. Β. Ιωαννίδη)

Καπνεργάτες
(Βιβλίο "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω. Β. Ιωαννίδη)

γη της Β. Ελλάδος για να δουλέψουν στις ξένες καπνεμπορικές εταιρείες. Μετά την άφιξη των προσφύγων και μέχρι την οικονομική κρίση του 1929 το καπνικό ζήτημα είχε ιδιαίτερη κοινωνική ένταση και συγκρούσεις, όπου οι καπνέμποροι φάνηκαν αποφασισμένοι να μειώσουν το κόστος επεξεργασίας αλλά και να επιβάλλουν νέες εργασιακές σχέσεις. Το 1930 η Καπνεργατική Ομοσπονδία αριθμούσε 25 σωματεία και πάνω από 22 χιλιάδες μέλη. Την περίοδο 1927 και 1928 εκδηλώθηκαν οι μεγαλύτερες και μαζικότερες απεργίες όπου οι καπνέμποροι απαντούσαν με κλείσιμο των εργοστασίων και οι δυνάμεις καταστολής του κράτους αντιμετώπιζαν τους απεργούς με σκληρότητα που είχε σαν αποτέλεσμα νεκρούς και τραυματίες. Οι καπνεργάτες χαρακτηρίζονταν πλέον ως "επικίνδυνη τάξη", την οποία το κράτος επιθυμούσε να περιορίσει.⁷

Η αποσυμφόρηση του επαγγέλματος άρχισε με την δημιουργία του Τ.Α.Κ. (Ταμείο Ασφαλίσεως Καπνεργατών). Αυτό επέβαλε την χρήση επαγγελματικού βιβλιαρίου από το 1926 και καταργήθηκε η ελεύθερη πρόσβαση στο επάγγελμα. Η ανεργία άρχισε να φαίνεται μετά από το 1929 και μεγάλωσε ακόμα από τότε μέχρι το 1936 που με την αλλαγή του συστήματος επεξεργασίας "Τόγκα" στηρίχθηκε στην μαζική απασχόληση των γυναικών στο επάγγελμα. Το 1920 οι γυναίκες ήταν διπλάσιες από τους άνδρες στο επάγγελμα και το 1930 τους ξεπερνούσαν κατά 7 φορές. Και αυτό οφειλόταν όπως αναφέραμε και παραπάνω στο ότι οι γυναίκες αμείβονταν λιγότερο.

Συγκεκριμένα, το 1960-65 στην αποθήκη επί των οδών Γαζή με Γαμβέτα στο Βόλο απασχολούσαν 1000 εργάτριες με μισθό 40 λεπτά και 400 εργάτες με μισθό 48 λεπτά.

⁷Άρθρο του Παπακοσμά Κώστα, μέλος του Δημοτικού Μουσείου και πρώην Δημοτικού Συμβούλου Καβάλας

Διαδήλωση Καπνεργατών της Καβάλας
(αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Καπνεργάτες σε καπνομάγαζο της Καβάλας
(αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Καπνεργάτριες εν ώρα εργασίας σε καπνομάγαζο της Καβάλας,
(αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

1.8 Κατηγορίες Καπνού

Ο καπνός όπως προαναφέραμε είναι ένα από τα κυριότερα και πολυτιμότερα προϊόντα της χώρας μας και κατείχε μια πολύ καλή θέση στην οικονομία της. Περισσότερες από 100 χιλιάδες ελληνικές αγροτικές οικογένειες εργάζονταν στην παραγωγή του καπνού, ενώ περίπου 30 χιλιάδες οικογένειες απασχολούνταν με την επεξεργασία και το εμπόριο του. Συνεπώς περισσότερα από 500 χιλιάδες άτομα (περίπου το 6% του ελληνικού πληθυσμού) ζούσαν από την ενασχόληση του καπνού⁸.

Από την ποσότητα που παραγόταν στην χώρα μας, που αποτελούσε το 2% της παγκόσμιας παραγωγής, εξαγόταν το 90% σε περισσότερες από 40 χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο. Συνεχώς υπήρχε διάκριση στο εξωτερικό από ιδιωτικές καπνεμπορικές επιχειρήσεις με τεχνική και εμπορική πείρα πολλών γενεών, με άρτια οργάνωση, ευρείες διεθνείς επαφές και πλήρως συγχρονισμένο αποθηκευτικό και μηχανολογικό εξοπλισμό, που εθεωρείτο υποδειγματικός στον χώρο των Ανατολικών καπνών. Ενώ σημειώνεται από δημοσιονομική πλευρά ότι ο καπνός αποτελούσε το σοβαρότερο στήριγμα του κρατικού προϋπολογισμού.

Το φυτό του καπνού και η συλλογή του στο αγρόκτημα (Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

Αρμάθες κρεμασμένες (Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Αρμάθιασμα-μπούρλιασμα (επεξεργασία των καπνόφυλλων), (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

⁸Γενική Διοίκησης Θράκης, «Καπνική Σύσκεψις Καβάλας», Τα επίσημα πρακτικά, Σεπτέμβριος 1937, σελ 40

Όπως αναφέραμε, ο καπνός χωρίζεται σε διάφορες **ποικιλίες** ανάλογα με τον σπόρο που διατίθεται και τις διαδικασίες συντήρησης και επεξεργασίας. Καταρχήν ανάλογα με τον τρόπο που αποξηραίνονται διαχωρίζονται σε:

- Ηλιοαποξηραίνόμενα (Ανατολικού τύπου)
- Θερμοαποξηραίνόμενα (τύπου Βιρτζίνια)
- Αεροαποξηραίνόμενα (τύπου Μπέρλεου)

Ο καπνός μας (εμπορικά και βιοτεχνικά) ανήκει στην κατηγορία «Ανατολικών καπνών» στην οποία ανήκουν συναγωνιστικά η Τουρκία και η Βουλγαρία. Σύμφωνα με κανονισμούς 1075/92 της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι ποικιλίες ακατέργαστου καπνού κατατάσσονται σε 8 ομάδες εκ των οποίων οι 4 τελευταίες είναι ελληνικές ποικιλίες ανατολικού τύπου. Τα ανατολικά καπνά διακρίνονται σε 3 βασικές εμπορικές κατηγορίες:

- Αρωματικά : κύριο χαρακτηριστικό τους είναι το άρωμα.
- Γεύσης : προσδιορίζουν ή επηρεάζουν το χαρακτήρα του μείγματος (χαρμανιού) των τσιγάρων.
- Ουδέτερα : τα οποία μπορούν να προστεθούν σε όλα τα χαρμάνια χωρίς να αλλοιώνουν τον χαρακτήρα και το άρωμα τους.

Στην χώρα μας καλλιεργήθηκαν μια πλούσια συλλογή από ποικιλίες καπνού, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα μορφολογικά και φυσιολογικά γνωρίσματα, τις εδαφοκλιματικές απαιτήσεις και τους ποιοτικούς χαρακτήρες. Όλες αυτές οι ποικιλίες δημιουργούνται από το καπνολογικό ινστιτούτο.

Διαχωρισμός των καπνών
(Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

“Στην Ελλάδα οι ποικιλίες καπνών που παράγονταν ήταν κυρίως τα ανατολικά καπνά. Πριν τον παγκόσμιο πόλεμο ήταν από τα πιο περιζήτητα γνωστά ως εκλεκτής ποιότητας και τα χρησιμοποιούσαν όσοι ήθελαν να βελτιωθούν. Από τα σημαντικότερα ήταν ο μπασμάς.

Όμως αργότερα, μετά τον παγκόσμιο πόλεμο, προσπαθώντας να ρίξουν τις τιμές, επικράτησαν τα αμερικάνικα καπνά (Burley και Virginia). Τα καπνά αυτά ήταν κατώτερα σε ποιότητα, ενώ φθηνότερα και με μεγάλη απόδοση. Όσοι ήθελαν να προχωρήσουν αναγκάστηκαν να τα εισαγάγουν χωρίς όμως αυτό να σταματήσει εντελώς την χρήση ανατολικών αφού οι Ευρωπαίοι τα χρησιμοποιούσαν για να βελτιώσουν τα χαρμάνια τους.

Αγόρασαν και στην Ελλάδα “Virginia” (όπως και άλλες ποικιλίες από Ιταλία) αλλά το έδαφος δεν βοηθούσε και γι’ αυτό και μετέπειτα παρατηρείται πτώση της καπνοπαραγωγής.”

Προφορική μαρτυρία από πρώην εργαζόμενους (Ανδρεάτη και Γαϊτανίδη) του Εθνικού Οργανισμού Καπνού σε ομιλία που πραγματοποιήθηκε στις 15/7/2007 στον Βόλο.

χάρτης 1.4

Ποικιλίες Καπνού και Τόπος Παραγωγής τους. (σύνθεση συντακτριών)

1.9 Στάδια Καλλιέργειας

Όσον αφορά την καλλιέργεια, ο καπνός είναι ένα φυτό που καλλιεργείται τους θερινούς μήνες, όμως χρειάζεται φροντίδα όλο το χρόνο από τη σπορά του την άνοιξη, μέχρι τη διάθεση του προϊόντος την επόμενη άνοιξη. **Η καλλιέργεια μέχρι την εμπορία του καπνού αποτελείται από τα παρακάτω στάδια:**

- **Σπορά.** Ο σπόρος του καπνού χορηγούνταν από τον Εθνικό Οργανισμό Καπνού, ώστε να διατηρούνται αναλλοίωτες οι χαρακτηριστικές των καλλιεργούμενων ποικιλιών. Η σπορά συνήθως ξεκινάει στα μέσα Μαρτίου.
- **Μεταφύτευση – Συλλογή.** Αυτή είναι η πιο κοπιαστική εργασία της καπνοκαλλιέργειας. Το χωράφι πρέπει να ετοιμαστεί με οργώματα και σβαννίσματα από το προηγούμενο φθινόπωρο ώστε να διευκολυνθεί η ανάπτυξη των καπνών. Τέλος Μαΐου έως αρχές Ιουνίου οι καπνοκαλλιεργητές αρχίζουν τη μεταφύτευση των φυτών για να καταλήξουν 2 μήνες αργότερα στη συγκομιδή των φύλλων αρχίζοντας από τα κάτω (πατόφυλλα) που ωριμάζουν πρώτα. Όταν τα φύλλα μεταφερθούν με καλάθια στο σπίτι ακολουθεί το μπόλιασμα όπου περνάνε τα φύλλα σε αρμαθιές.
- **Αρμάθιασμα – Αποξήρανση.** Τα συγκεντρωμένα σε σωρούς καπνόφυλλα αρμαθιάζονται κατά μέγεθος, από τον παραγωγό σε αρμάθες 2 μέτρων και σε πυκνότητα που ποικίλει. Η πυκνότητα παίζει σημαντικό ρόλο για την μετέπειτα πορεία της αποξήρανσης τους. Στο αρμάθιασμα γίνεται διαλογή των φύλλων και απομάκρυνση των άχρηστων. Αρχικά η διαδικασία αυτή γινόταν με το χέρι και αργότερα με μηχανές. Τα αρμαθιασμένα φύλλα πρώτου χεριού τα έβγαζαν αμέσως στον ήλιο ενώ τα

Σπορά και έλεγχος του φυτού, (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Σπορά του καπνού (Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Χάραξη καπνοχώραφου, (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Όργανο του καπνοχώραφου (Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Όργανο καπνοχώραφου, (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Μεταφύτευση φυτωρίου (Βιβλίο "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω.Β.Ιωαννίδη)

Σκέπασμα σπορειών για προστασία, (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Μεταφύτευση των καπνών (Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Επεξεργασία καπνού, (Αφιέρωμα της εφημερίδας «Καθημερινή» για τον καπνό και το καπνεμπόριο)

Αρμάθιασμα (Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

Αρμάθιασμα-μπούρλιασμα (βελόνισμα), (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Καπνόφυλλα σε αρμάθες, (Αφιέρωμα της εφημερίδας «Καθημερινή» για τον καπνό και το καπνεμπόριο)

υπόλοιπα τα κρατούσαν σε σκιερό μέρος ώσπου να σπάσει το πράσινο χρώμα και να γίνει κίτρινο. Στο ξηραντήριο οι αρμάθες τοποθετούνταν η μία δίπλα στην άλλη σε οριζόντια πλαίσια τα οποία είχαν απόσταση 60 περίπου εκατοστών από το έδαφος. Για την προστασία τους από τον αέρα και την βροχή χρησιμοποιούσαν καλύμματα από καπνόπανα ή πλαστικά φύλλα. Η αρμάθα του καπνού παραμένει στην καπναποθήκη όλο το φθινόπωρο και μέρος του χειμώνα μέχρι να επεξεργαστεί και να δεματοποιηθεί. Εκεί ο καπνός υφίσταται ελαφρά ζύμωση και η ποιότητα του μεταβάλλεται είτε προς το καλύτερο είτε προς το χειρότερο ανάλογα με την καταλληλότητα της αποθήκης, και σημειώνεται ότι «δεν δύναται να διατηρήται εντός σταύλων ή υγρών υποστέγων, ως δυστυχώς εις πλείστας περιπτώσεις συμβαίνει»⁹. Οπότε συμπεραίνουμε ότι η χρήση σωστών καπναποθηκών και ξηραντηρίων θεωρείται πολύ σημαντική για την βελτίωση του καπνού γι' αυτό και αναλύεται παρακάτω πιο λεπτομερειακά.

- **Συσκευασία.** Από τα ξηραντήρια οι αρμάθες μεταφέρονται στην αποθήκη, όπου τις κρεμάνε σε αρμάθους από τον ταβάνι ή τις τοποθετούνε στο πάτωμα σε σωρούς (μπασκί). Τις αρμαθιές τις κρεμάνε από 8 έως 15 μέρες για να ξεραθούν. Στη συνέχεια πασταλιάζουν και τις τοποθετούν με απόλυτη τάξη στα καπάκια για να σιδερωθούν. Στην κατάσταση αυτή, η οποία βοηθάει στην καλύτερευση των χαρακτηριστικών τους, τα καπνά παραμένουν μέχρι την συσκευασία τους. Έπειτα γίνεται η δεματοποίηση του καπνού στο σεντούκι (ξύλινη κατασκευή όπου διατηρούνται σε καλή κατάσταση μέχρι την εκτίμηση της πώλησης και της μεταφοράς στις καπναποθήκες.

- **Αγοραπωλησίες καπνού.** Αφού αγορασθούν τα καπνά από τους καπνεμπό-

Αρμάθιασμα των καπνών
(Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Αρμάθιασμα των καπνών
(Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

⁹Γενική Διοίκησης Θράκης, «Καπνική Σύσκεψις Καβάλας», Τα επίσημα πρακτικά, Σεπτέμβριος 1937, σελ 30-31

ρους μεταφέρονται στις προσωπικές τους αποθήκες. Εκεί γίνεται η επεξεργασία τους και λαμβάνεται φροντίδα ώστε να συντηρηθούν καλά. Κατόπιν σχηματίζονται εμπορικές μερίδες, οι οποίες αποτελούνται από δέματα ίδιας ποιότητας και προέλευσης και γίνονται σύμφωνα με τις απαιτήσεις της Διεθνούς Καπναγοράς ή τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των αγοραστών. Συγκεκριμένα στις καπναποθήκες τα δέματα ανοίγονται σε ξύλινα τελάρα με συρμάτινη βάση ή λινάτσα για αερισμό και ύγρανση του καπνού. Ακολουθεί διαλογή και διαχωρισμός ανάλογα με το μέγεθος και την ποιότητα και έπειτα τοποθετούνται σε μικρά ξύλινα κιβώτια. Οι τόγκες (δέματα) γίνονται σε ειδική ξύλινη κατασκευή που όταν έρθει η στιγμή πώλησης τοποθετούνται στην ξύλινη πρέσα με αδράχτια.

- **Εμπορική επεξεργασία.** Τα καπνά που αγόρασαν οι καπνέμποροι τα μεταφέρουν στις αποθήκες. Εκεί γίνεται η επεξεργασία καθώς και η φροντίδα για καλή συντήρησή τους. Κατά την διαδικασία της εμπορικής επεξεργασίας, τα καπνά υπόκεινται ξεφύλισμα, καθάρισμα, ποιοτική διαλογή και κατόπιν γίνονται δέματα (τογκά..βάρους περίπου 30 kg). Οι εμπορικές μερίδες που σχηματίζονται αποτελούνται από δέματα καπνού ίδιας ποιότητας και προέλευσης, ενώ γίνονται σύμφωνα με τις απαιτήσεις της διεθνούς καπναγοράς ή τις προτιμήσεις του αγοραστή.

- **Εξαγωγές καπνών.** Τα εμπορικά δέματα (τογκές) λοιπόν φέρουν το όνομα της ποικιλίας και τον τόπο παραγωγής τους, ταξιδεύουν προς όλες τις ηπείρους μεταφέροντας μαζί τους τον ήλιο του ελληνικού ουρανού και το μόχθο του Έλληνα καπνοπαραγωγού, για να προσφέρουν και σε άλλους καπνιστές μια ξεχωριστή απόλαυση.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω η διαρρύθμιση των καπναποθηκών

Αποξήρανση των καπνών
(Εθνικός Οργανισμός Καπνού)

Δεματοποίηση σε ξύλινη πρέσα,
(αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Φόρτωση των δεμάτων καπνών από τα κάρα στις μαούνες, (Βιβλίο "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω. Β. Ιωαννίδη)

Ρυμούλκηση μαούνας με δέματα καπνού σε πλοίο (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Φόρτωση εμπορικών δεμάτων καπνού από μαούνες σε πλοίο (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Φόρτωση δεμάτων καπνού, δεκαετία 1960 (αρχείο Γ.Κωνσταντινίδη)

Μεταφορά- εξαγωγή καπνού, (Βιβλίο "Ελληνικός καπνός")

ήταν πολύ σημαντική για την καλύτερη ποιότητα του καπνού. Κάθε περιοχή, είχε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην αρχιτεκτονική των κτιρίων των καπναποθηκών. Αυτός είναι και ο λόγος που παρακάτω επιλέγουμε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές που αποτέλεσαν καπνικά κέντρα στο παρελθόν και μελετούμε αναλυτικά την αρχιτεκτονική των καπναποθηκών τους.

Αποξήρανση-Αρμάθιασμα των καπνών
(Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

Τοποθέτηση δεμάτων καπνού,
(Βιβλίο "Ελληνικός Καπνός")

καπνικά κέντρα

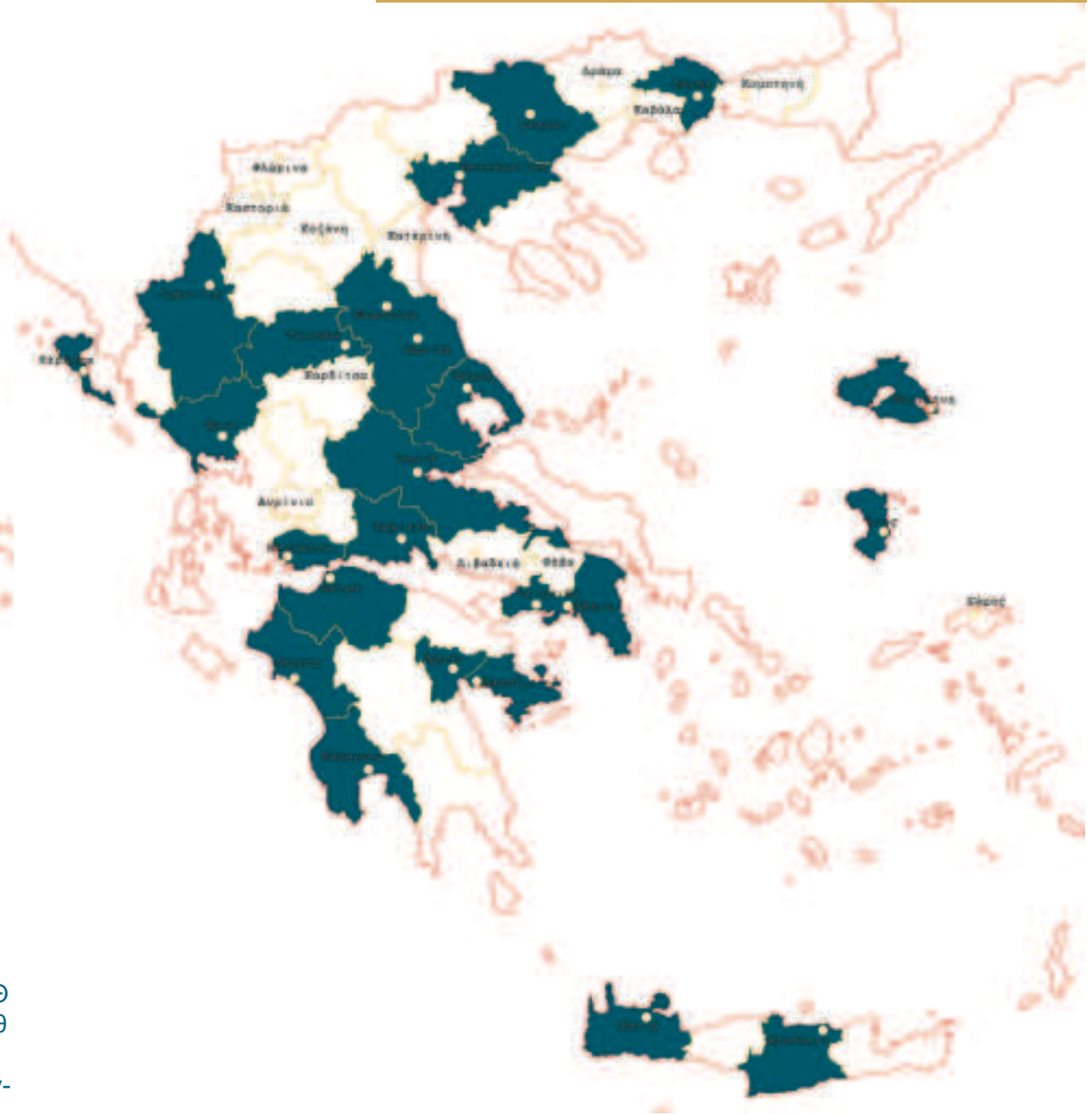
- _1917_ Βόλος
- _1921_ Καβάλα
- _1922_ Θεσσαλονίκη
- _1924_ Δράμα, Κομοτηνή, Αγρίνιο, Αθήνα
- _1925_ Σάμο, Μυτιλήνη
- _1928_ Σέρρες

χάρτης 1.5

ΚΑΠΝΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ.

Μετά από πίεση των καπνεργατικών σωματείων, ιδρύθηκαν τα εξής καπνικά κέντρα στις παραπάνω χρονολογίες. (σύνθεση συντακτριών)

χάρτης 1.6
ΑΠΟΘΗΚΕΥΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΚΑΠΝΟΥ.
Καταγραφή 1/1 μέχρι 30/9/1981.
(σύνθεση συντακτριών)

Αποθηκευτικά κέντρα καπνού

- _ Λάρισα
- _ Ελασσόνα
- _ Καρδίτσα
- _ Τρίκαλα
- _ Λαμία
- _ Λιβαδειά
- _ Θήβα
- _ Βόλος

χάρτης 1.7

Στα καπνεργοστάσια αυτών των πόλεων εισήχθησαν ποσότητες καπνού το 1933 προς κοπή και κατασκευή τσιγάρων.
(σύνθεση συντακτριών)

Πόλεις:

- _ Πειραιάς_ Βόλος_ Αθήνα_ Πύργος_ Θεσσαλονίκη_ Καλαμάτα_ Πάτρα_ Ξάνθη_ Μυτιλήνη_ Κέρκυρα_ Λαμία_ Τρίκαλα_ Χανιά_ Λάρισα_ Ναύπλιο_ Ιωάννινα_ Άρτα_ Ηράκλειο_ Σέρρες_ Μεσολόγγι_ Άμφισσα_ Χιος_ Άργος_ Ελασσόνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
Περιοχές Έρευνας Καπναποθηκών

2.1_Σέρρες

2.2_Θεσσαλονίκη

2.3_Καβάλα

2.4_Ξάνθη

2.5_Βόλος

2.6_Αγρίνιο

2.7_Πειραιάς

2.1 Σέρρες

Ιστορικά στοιχεία των Σερρών και των καπνομάγαζών της.

Η παλιά πόλη των Σερρών είναι κτισμένη στο Βόρειο τμήμα της σημερινής πόλης και συνορεύει με τους λόφους όπου βρίσκεται το βυζαντινό κάστρο "Κούλας". Το 1913 η πόλη πλήγεται από την πυρκαγιά, ενώ λίγα οικοδομικά τετράγωνα αφέθηκαν απείραχτα. Το 1914 ανοικοδομούνται με εισαγωγή νέας ρυμοτομίας, την οποία συνέταξε ο Δήμος Σερρών. Την εποχή του 1923 η καλλιέργεια του καπνού γίνεται συστηματική και η αγροτική οικονομία άρχισε να γίνεται εμπορευματική με κυριότερο εξαγωγίμο προϊόν τον καπνό (αφού ακολουθούσε ειδική επεξεργασία)¹⁰.

Οι Σέρρες μαζί με την Καβάλα αποτελούσαν τις πόλεις με τα περισσότερα εργοστάσια που επεξεργάζονταν τον καπνό, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου. Εκεί είχε αναπτυχθεί ένα ισχυρό κίνημα καπνεργατών και καπνεργατριών, ενώ η απεργία ήταν ανύπαρκτη. Ο καπνός προερχόταν από πολλά καπνοχώρια εντός αλλά και εκτός του νομού. Η συλλογή και η επεξεργασία του γινόταν σε μεγάλα κτίρια καπναποθηκών, τα οποία στις βόρειες περιοχές της Ελλάδας, ήταν γνωστά ως καπνομάγαζα. Όπως μπορούμε να κατανοήσουμε υπήρχε μία ταύτιση του καπνεμπορίου, των καπνομάγαζων και γενικά όλων των λειτουργιών που έχουν σχέση με τον καπνό, την πόλη και την εργατική τάξη. Αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της πόλης, αλλά και σημαντικά δείγματα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς.

Στις Σέρρες υπήρχαν πάρα πολλά καπνομάγαζα όμως κατέληξαν στην αχρηστία με την υποχώρηση του καπνεμπορίου, ενώ πολλά ανοικοδομήθηκαν, αφού δεν υπήρχε κανένα καθεστώς προστασίας των κτιρίων αυτών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πληγή πολλών σημαντικών οικοδομημάτων, δημιουργήματα του 20ου αιώνα. Τα κτίρια αυτά

χάρτης 2.1.1 -
ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ
της ευρύτερης περιο-
χής των Σερρών
(Αθήνα 1960)

Tabakverarbeitungscentren	
ANGEBAUTE TABAKSORTEN	
● Basma	● Mavria
● Baschi - Bagli	● Zichno - Myrodato
● Kuba - Kulak	● Sporos Kavala
● Samsun	● Tsembellia
● Smyrna Myrodato	● Agriniori Myrodato
● Trapezania	● Argos Mavra
● Sarta	● Turbeli

¹⁰ Ν. Πετρίδης, "Εισήγηση για τον χαρακτηρισμό κτιρίου ως ιστορικό μνημείο ιδιοκτησίας Σ.Ιωαννίδη", Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη, 25/07/1986.

- 1_ Καπναποθήκη ΣΕΚΕ
- 2_ Καπναποθήκη Σπόντη νυν ιδιοκτησία Σερ.Ιωαννίδη
- 3_ Καπναποθήκη (νυν επιπλοποιείο)
- 4_ Καπναποθήκη (όπου τώρα στεγάζονται εγκαταστάσεις της ΔΕΗ)
- 5_ Καπναποθήκη οικογένειας Φαρατζή (κατεδαφίστηκε)
- 6_

χάρτης 2.1.2 -
Καταγεγραμμένες καπναποθήκες των Σερρών.
(σύνθεση συντακτριών)

εξαιρετικής σημασίας, που συμβόλιζαν την οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης των Σερρών, για πολλές δεκαετίες δίνονταν ως αντιπαροχή και αντικαταστάθηκαν από πολυκατοικίες. Λίγα κατάφεραν να σωθούν, ενώ σε μερικά παρουσιάζονται φθορές.¹¹

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπνομάγαζων

Καπναποθήκη Ελληνοαυστριακή (νυν ΣΕΚΕ)

Στην έξοδο της πόλης προς την Άνω Βροντού συναντάμε μια καπναποθήκη εξέχουσας σημασίας και απέναντι της ένα νεοκλασικό κτίριο όπου στεγάζονταν τα γραφεία της ΣΕΚΕ, ενώ προηγουμένως ανήκαν στην Ελληνοαυστριακή. Αυτά τα εκπληκτικά οικοδομήματα, τόσο οι δίδυμες καπναποθήκες ΣΕΚΕ, όσο και το επιβλητικό πολυώροφο νεοκλασικό κτίριο, έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα. Αυτά λοιπόν τα κτίρια δύναται να σωθούν, ενώ η πολιτεία παρεμβαίνει εξασφαλίζοντας την προστασία αλλά και την επανάχρησή τους, χωρίς να αλλοιώνονται η μορφολογία και η αρχιτεκτονική των κτιρίων καθώς και η ιστορική διαδρομή της πόλης. Έχουν προηγηθεί πολυάριθμες συζητήσεις σχετικά με την εξέλιξη των καπναποθηκών της ΣΕΚΕ. Συγκεκριμένα είχε επισημανθεί από τον βουλευτή Σερρών Μάρκο Μπόλαρη, σε ερώτηση προς τον Υπουργό Πολιτισμού, ότι πρέπει να προστατευτούν και να επαναχρησιμοποιηθούν χωρίς να αλλοιωθεί η μορφή και τα χαρακτηριστικά αυτών των δειγμάτων μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής. Επισημαίνοντας επίσης ότι “η ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας τους και η παράδοσή τους προς χρήση για πολιτισμικούς σκοπούς, θα ενισχύσει την πολιτισμική ζωή της πόλης των Σερρών”. Επιπλέον ο βουλευτής πρότεινε την αξιοποίηση των χώρων αυτών ως Μουσείο καπνού διεθνούς ενδιαφέροντος, αφού πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις και υπάρχουν

¹¹ Μ.Μπόλαρης, περιοδικό “Μετά”

Γενική άποψη της καπναποθήκης και των γραφείων της ΣΕΚΕ.

Άποψη της καπναποθήκης. (αρχείο συντακτριών)

Πλάγια όψη της καπναποθήκης ΣΕΚΕ. (σύνθεση συντακτριών)

εξαιρετικές δυνατότητες, ενώ θα ωφελήσει και την διάσωση του κτιρίου.¹²

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

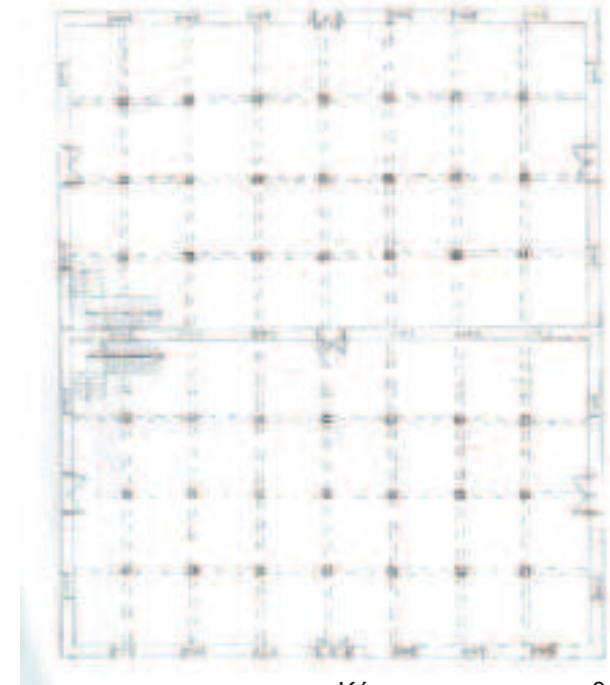
Η προαναφερθείσα καπναποθήκη είναι και η μοναδική στην οποία είχαμε πρόσβαση και γι' αυτό έχουμε και μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα. Από την πρόσοψη μπορεί να παρατηρήσει κανείς τα **νεοκλασικά στοιχεία** που την κάνουν και χαρακτηριστική στο είδος της. Καταρχήν παρατηρώντας την εξωτερικά μπορεί κανείς να διακρίνει την μεγαλοπρέπεια, την υποβλητικότητα, την πλαστικότητα, το μέγεθος (και μεγάλο ύψος), την απόλυτη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, αξονική προσπέλαση, τονισμό της κεντρικής εισόδου και κυριαρχία πρόσοψης, σαφήνεια του κτιριακού όγκου.

Εν συνεχεία το κτίριο παρουσιάζει αξιοσημείωτα **μορφολογικά στοιχεία**, όπως συμμετρικά ανοίγματα (κυρίως στην μπροστινή αλλά και στις πλάγιες όψεις), τριγωνικά αετώματα σε στέγη, κυκλικό φεγγίτη, διακόσμηση στις απολήξεις αετωμάτων, διακοσμητικά πλαίσια (από πέτρες) στα ανοίγματα και στις γωνίες του κτιρίου, σίδερα υπάρχουν και δείχνουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου, ενώ το στηθαίο αποκρύπτει την απόληξη της δίρριχτης στέγης.

Επιπλέον κάποια **κατασκευαστικά στοιχεία** παρατηρούνται, (τα οποία αποτελούν και χαρακτηριστικό στοιχείο των καπναποθηκών αυτών) όπως τα δομικά στοιχεία, που ήταν ξύλο και πέτρα. Η φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία ήταν από πέτρα, ενώ οι πόρτες ήταν βαριές μεταλλικές και τα παράθυρα ξύλινα. Τέλος η στέγη είναι δίρριχτη και η επικάλυψή της γίνεται με κεραμίδια. Η πρόσβαση γίνεται από μια μεταλλική γέφυρα που ενώνει τον δρόμο με τον πρώτο όροφο της καπναποθήκης. Όμως υπάρχει και άλλη μία πόρτα που κατευθύνει στο υπόγειο.

¹² Μ.Μπόλαρης, "SOS εκπέμπουν δυο καπναποθήκες στις Σέρρες", εφημερίδα Μακεδονία, 12/03/05

Προοπτικό σκίτσο.
(σύνθεση συντακτριών)

Κάτοψη της καπναποθήκης ΣΕΚΕ.
(σύνθεση συντακτριών)

Τέλος κατευθυνθήκαμε προς το εσωτερικό. Καθώς σπρώξαμε την βαριά μεταλλική πόρτα του υπογείου και κατευθυνόμενες μέσα νιώσαμε δέος από τον αχανές αυτό χώρο αλλά ταυτόχρονα μια νοσταλγία από τον άδειο από ανθρώπους χώρο, ενώ ορισμένα αντικείμενα παρέμεναν υποδηλώνοντας την παρουσία τους (όπως ρούχα, βιβλία στον χώρο γραφείων κ.α.). Ο μόνος ήχος που ακουγόταν ήταν από τα ξύλινα πατώματα που έτριζαν καθώς περπατούσαμε, και από τα ξύλινα παράθυρα που ανοιγόκλειναν από το αέρα. Οι ποδιές όλων των ανοιγμάτων βρίσκονται αρκετά χαμηλά, πιθανόν για να εισέρχεται περισσότερο φως για την διευκόλυνση των εργατών στην επεξεργασία των καπνών. Εσωτερικά υπάρχουν υποστυλώματα, δοκοί, δάπεδα, σκάλες, ζευκτά της οροφής, και ορισμένα χωρίσματα (πχ. για δωμάτιο γραφείων, δωμάτιο μηχανημάτων κ.α.) τα οποία ήταν όλα κατασκευασμένα από ξύλο. Τα υποστυλώματα είναι τοποθετημένα αναλογικά διαμορφώνοντας έναν κάναβο, με 3 υποστυλώματα σε στήλες και 7 στην σειρά. (Αυτή η διάταξη των υποστυλωμάτων παρουσιάζεται σε όλους αυτούς τους μεγάλους ορθογώνιους χώρους). Δίπλα σε αυτόν τον πελώριο χώρο, απλωνόταν ένας συμμετρικός χώρος, αφού και εξωτερικά η πρόσοψη της καπναποθήκης δίνει την ψευδαίσθηση ότι είναι δύο κτίρια ακριβώς ίδια με ίδιες ακριβώς εισόδους αλλά που εσωτερικά γίνονται ένα.

Μπροστινή όψη της καπναποθήκης.
(αρχείο συντακτριών)

Είσοδοι της καπναποθήκης
ΣΕΚΕ. (αρχείο συντακτριών)

Κυκλικός φεγγίτης και διακοσμητικά πλαίσια στα ανοίγματα και στις γωνίες της καπναποθήκης.
(αρχείο συντακτριών)

Συμμετρία κτιρίου και ανοιγμάτων της αποθήκης.

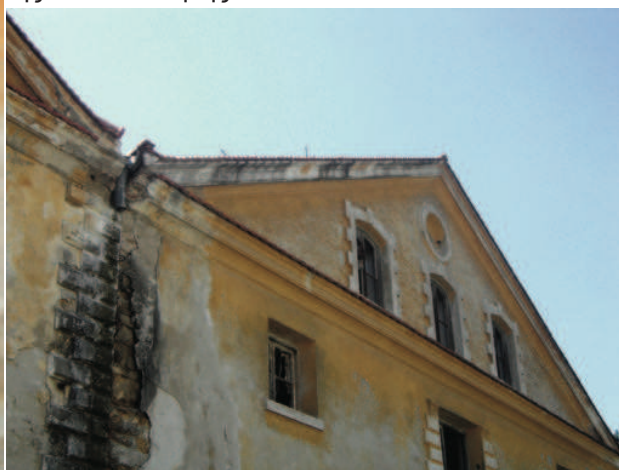

Διακοσμητικά πλαίσια στις γωνίες της καπναποθήκης ΣΕΚΕ.

Σίδερα που υπάρχουν και δείχνουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου της καπναποθήκης ΣΕΚΕ.

Υλικά κατασκευής, κυκλικός φεγγίτης και διακοσμητικά πλαίσια στα ανοίγματα και στις γωνίες της καπναποθήκης ΣΕΚΕ.

Διακοσμητικά πλαίσια στα ανοίγματα .

Διακοσμητικά πλαίσια στις γωνίες

εσωτερικά χώρος εισόδου υπογείου.

Εσωτερικά χώρος υπογείου.

Εσωτερικά, ξύλινη σκάλα, υπογείο.

Παράθυρο στον διαχωριστικό τοίχο
(στο μισό συμμετρικά) .

Καταπακτή προς
το υπόγειο.

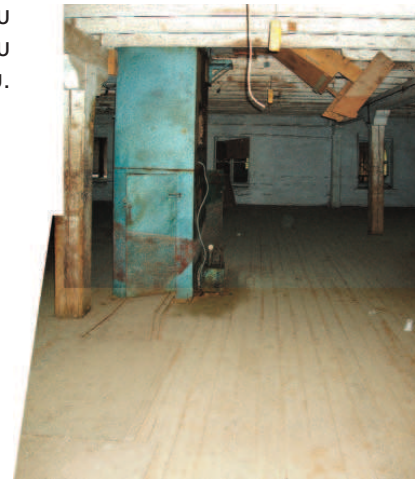

Εσωτερικά χώρος συμμετρικός του υπογείου.

Απόψεις χώρου
συμμετρικού του
υπογείου.

Ο συμμετρικά
διπλανός χώρος
υπογείου.

Απόψεις χώρου συμμετρικού
του υπογείου.

Σκάλα προς τον 1ο όροφο.

Διαχωριστικός τοίχος χώρου μηχανημάτων 1ου ορόφου.

Χώρος 1ου ορόφου με μηχανημάτα.

Χώρος 1ου ορόφου.
Διατηρείται μηχανημά με κινούμενη ταινία για την διαλογή του καπνού.

Χώροι γραφείων 1ου ορόφου.

Χώροι γραφείων 1ου ορόφου.

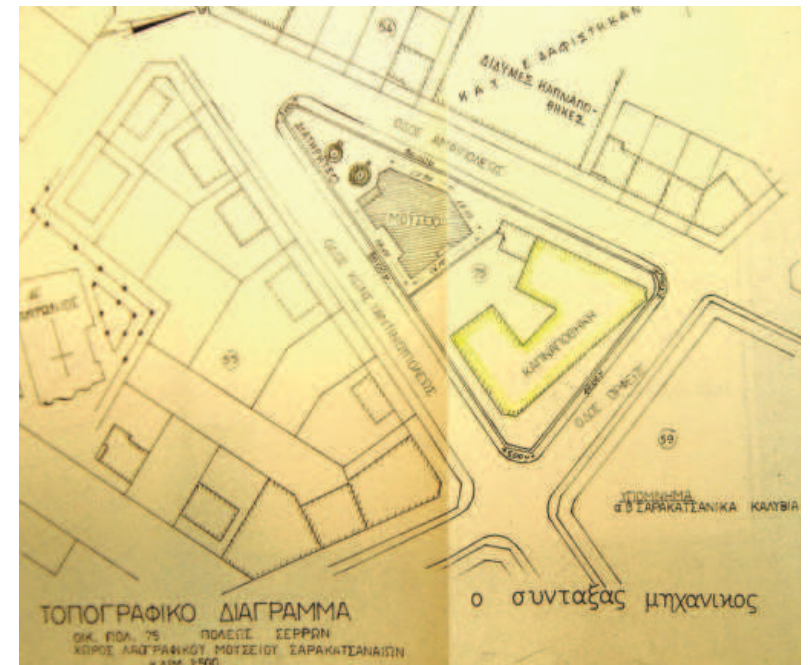
Σκάλα προς το υπόγειο της καπναποθήκης.

Τα περισσότερα κτίρια καπναποθηκών, από όσα έχουν διασωθεί, φιλοξενούν κάποιες άλλες χρήσεις σήμερα. Συγκεκριμένα ένα από τα καπνομάγαζα εδώ και πολλά χρόνια χρησιμοποιείται για τις εγκαταστάσεις της ΔΕΗ. Ένα άλλο έχει παραχωρηθεί εδώ και πολλά χρόνια σε υπηρεσίες της Νομαρχίας, ενώ κάποιο άλλο στέγαζε ένα γυμναστήριο, το οποίο αργότερα έκλεισε, καθώς και ένα μπαρ.

Καπναποθήκη Σερ.Ιωαννίδη

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι το οικοδομικό τετράγωνο 75, όπου βρίσκεται η καπναποθήκη ιδιοκτησίας του Σερ. Ιωαννίδη, είχε οριστεί το 1923 ως πυρίκαυστη ζώνη. Συνεπώς το τριώροφο κτίριο πρέπει να ανεγέρθηκε εκείνη την εποχή μαζί με την έπαυλη, η οποία ανήκε σε Εβραίο κάτοικο Παρισίων, εκπρόσωπο Γαλλικής Εταιρείας καπνών και πληροφορηθήκαμε από κάποιους παλιούς κατοίκους της εν λόγω περιοχής ότι ονομαζόταν Σπόντης, ενώ σήμερα αναφέρεται ότι είναι ιδιοκτησία του Σερ.Ιωαννίδη. Το τριώροφο αυτό κτίριο καπναποθήκης περιγράφει τις τρεις πλευρές του οικοδομικού τετραγώνου, στις οδούς Αμφιπόλεως, Ορφέως και Κωνσταντινουπόλεως, όπου βρίσκεται και το διατηρητέο ως έργο τέχνης κτίριο (έπαυλη). Στην έπαυλη σήμερα στεγάζεται το μουσείο Σαρακατσαναίων. Τα σημεία εισόδου τονίζονται με πυρότουβλο και ο περίβολος με φέροντα κολωνάκια που στηρίζουν την σιδεριά. Το κτίριο της καπναποθήκης χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό μνημείο μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο, για την αξιόλογη αρχιτεκτονική οργάνωση και την ιστορία του. Για τον λόγο αυτό απαγορεύεται οποιαδήποτε επέμβαση (επισκευές, συντήρηση, προσθήκη, κλπ) χωρίς ο ιδιοκτήτης να ζητήσει την έγκριση της αρμόδιας Υπηρεσίας του Υπουργείου.¹³

¹³ Ν. Πετρίδης, "Εισήγηση για τον χαρακτηρισμό κτιρίου ως ιστορικό μνημείο ιδιοκτησίας Σ.Ιωαννίδη", Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη, 25/07/1986.

Τοπογραφικά διαγράμματα του οικοδομικού τετραγώνου 75 στο οποίο περιέχεται το μουσείο Σαρακατσαναίων, η καπναποθήκη Σερ.Ιωαννίδη και οι δίδυμες καπναποθήκες που σήμερα έχουν κατεδαφισθεί. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Πιο συγκεκριμένα το κτίριο της καπναποθήκης, είναι λιτό, συμμετρικό, χαρακτηρίζεται από πλαστικότητα όγκων ενώ και πάλι αποτελεί ένα μεγάλου μεγέθους επιβλητικό κτίριο, με μεγάλο ύψος, με κυριαρχία της πρόσοψης, αυστηρό γεωμετρικό περίγραμμα και σαφήνεια του κτιριακού όγκου. Είναι συμμετρικό στον κατακόρυφο άξονα και το διακρίνεις από την όψη στην αυλή ότι το κτίριο αποτελείται από δύο πολύ καθαρούς και συμμετρικούς όγκους οι οποίοι και πάλι δίνουν την εντύπωση δύο διαφορετικών κτιρίων ενώ ενώνονται εσωτερικά δημιουργώντας σχήμα Π.

Επιπλέον ως προς τα **μορφολογικά του χαρακτηριστικά** βρίσκουμε και πάλι κάποιες ομοιότητες με το προηγούμενο κτίριο, όπως τα συμμετρικά ανοίγματα, τριγωνικά αετώματα στις στέγες, φεγγίτες που τώρα είναι ορθογωνικοί, κάποια λιτή διακοσμητική απόληξη των αετωμάτων και διακοσμητικά πλαίσια σε ορισμένα ανοίγματα (κυρίως στην κύρια όψη) και μεταλλικά ελάσματα, τα οποία είναι τοποθετημένα στις θέσεις των πατωμάτων ενώ το στηθαίο αποκρύπτει την απόληξη της δίρριχτης στέγης.

Ως προς τα **κατασκευαστικά του στοιχεία** και σύμφωνα με όσα μπορούμε να διακρίνουμε από την εξωτερική όψη έχει φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία από πέτρα, διακοσμητικά στοιχεία από πυρότουβλο, βαριές μεταλλικές πόρτες, τα παράθυρα ξύλινα με σιδεριές και τέλος η στέγη είναι δίρριχτη και η επικάλυψή της γίνεται με κεραμίδια.

Σύμφωνα με κάποια αυτοψία που έγινε στις 3/5/1993 πήρε τον χαρακτηρισμό ως "ιστορικό τόπο" της παλιάς πόλης και αποτελείται όπως αναφέραμε από δύο ιστορικά κτίρια τα οποία αποτελούν αναπόσπαστη ενότητα. Στον περιβάλλοντα χώρο διατηρείται μια μοναδική ισορροπία υψών, μικρών κτιριακών όγκων και ελεύθερων χώρων που προσ-

Προοπτικά σκίτσα καπναποθήκης ιδιοκτησίας Σερ.Ιωαννίδη. (σύνθεση συντακτριών)

Διαμόρφωση χώρου σοφίτας της καπναποθήκης Σερ.Ιωαννίδη σε φροντιστήριο, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

δίδουν έναν ξεχωριστό χαρακτήρα στην περιοχή. Γενικά η περιοχή αποτελείται από κατοικίες οι οποίες είναι μεταπολεμικές κατασκευές, ενώ υπάρχουν και άλλες παλαιότερες με χαρακτηριστικά νεότερων τάσεων της αρχιτεκτονικής. Ταυτόχρονα το κτίριο της καπναποθήκης χαρακτηρίζομενο από την απλή του μορφή, εντάσσεται αρμονικά στο περιβάλλον του και αξιοποιείται σήμερα στο σύνολό του. Έχει διαμορφωθεί στο εσωτερικό του με την προσθήκη πλακών, κολωνών και κλιμακοστασίων από οπλισμένο σκυρόδεμα, δημιουργώντας χώρους ποικίλων χρήσεων. Από το 1993 στον τελευταίο όροφο και στη σοφίτα στεγάζονται οι σχολές "Ασκληπιός", ιδιωτικό ΤΕΛ παραϊατρικών επαγγελματιών, ενώ χώρος του δευτέρου ορόφου λειτουργούσε ως γυμναστήριο, και αργότερα για κάποιο χρονικό διάστημα λειτουργούσε ως χώρος διασκέδασης.

Επιπλέον καταγράψαμε ένα άλλο κτίριο το οποίο ήταν καπναποθήκη αλλά τώρα έχει αλλάξει χρήση και λειτουργεί ως **επιπλοποιείο** και βρίσκεται στην διασταύρωση Οδού Χ.Πανταζή με Ιωνος Δραγούμη. Βρίσκεται σε απόσταση δύο τετραγώνων από την προηγούμενη και γενικά στην περιοχή πριν περίπου 50 χρόνια υπήρχε πληθώρα καπναποθηκών.

Είσοδος γυμναστηρίου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού)

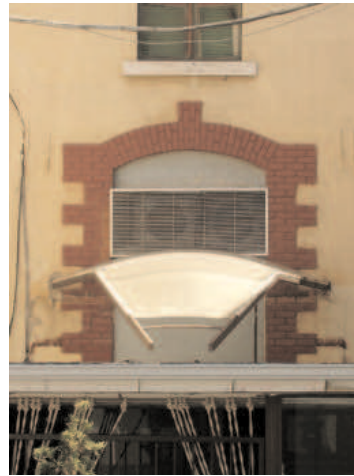
Εσωτερικοί χώροι β' ορόφου γυμναστηρίου- πρώην καπναποθήκη Σερ.Ιωαννίδη, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Από την σοφίτα της καπναποθήκης Σερ.Ιωαννίδη κα βορειοδυτικά διακρίνονται στο βάθος η καπναποθήκη (νυν επιπλοποιείο) και η κατεδαφισμένη καπναποθήκη, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Άποψη από αύλειο χώρο καπναποθηκών

Λεπτομέρειες διαφόρων στοιχείων καπναποθήκης (μοτίβο με πυρότουβλα)

Λεπτομέρειες διαφόρων στοιχείων καπναποθήκης (παράθυρο σοφίτας)

Λεπτομέρειες διαφόρων στοιχείων της καπναποθήκης (σίδερα μεταξύ ορόφων)

Περιμετρικός διάδρομος γύρω από την καπναποθήκη

Είσοδος καπναποθήκης

Μουσείο Σαρακατσαναίων με φόντο την καπναποθήκη (από οδό Κωνσταντινούπολεως)

Καπναποθήκη (από οδό Κωνσταντινούπολεως)

είσοδος στο συγκρότημα από οδό Κωνσταντινούπολεως

Ο αύλειος χώρος . είσοδος καπναποθήκης

Καπναποθήκη (άποψη από οδό Ορφέως)

Καπναποθήκη με φόντο το μουσείο Σαρακατσαναίων (από οδό Κωνσταντινούπολεως)

Μουσείο Σαρακατσαναίων με φόντο την καπναποθήκη (από οδό Αμφιπόλεως)

Ο αύλειος χώρος καπναποθήκης

Παλιές φωτογραφίες της Καπναποθήκης ιδιοκτησίας Σερ.Ιωαννίδη
(αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Καπναποθήκη (από οδό Κωνσταντινουπόλεως).

Καπναποθήκη (άποψη από οδό Ορφέως)

Καπναποθήκη με φόντο το Μουσείο Σαρακατσαναίων (από οδό Αμφιπόλεως)

Καπναποθήκη με φόντο το Μουσείο Σαρακατσαναίων (από οδό Αμφιπόλεως)

Καπναποθήκη (άποψη από οδό Χ.Πανταζή)

Σκάλα προς το υπόγειο και παράθυρο υπογείου.

Λεπτομέρεια παραθύρου ορόφου.

Καπναποθήκη (άποψη από οδό Ιωνος Δραγούμη)

Μπροστινή όψη της καπναποθήκης (από οδό Ιωνος Δραγούμη).

Φωτογραφίες της καπναποθήκης (νυν επιλοποιείο) (14/5/2007) - (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Φαραντζή

Όπως προαναφέραμε κάποια εκπληκτικά κτίρια είχαν την ατυχία να γκρεμιστούν. Για ένα από αυτά εντοπίσαμε κάποια στοιχεία στην Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού στην Αθήνα. Η καπναποθήκη αυτή βρισκόταν στην οδό Αμφιπόλεως, πάνω από την καπναποθήκη ιδιοκτησίας Σερ. Ιωαννίδη που αναφέρθηκε παραπάνω. Επιπλέον από κατοίκους της περιοχής, πληροφορηθήκαμε ότι ανήκε σε μια οικογένεια Εβραίων ονόματι Φαραντζή και ότι η ευρύτερη περιοχή κάποτε ήταν γεμάτη με καπναποθήκες.

Δίδυμες καπναποθήκες προς κατεδάφιση (οδό Αμφιπόλεως).
(αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης
και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Δίδυμες καπναποθήκες που κατεδαφίστηκαν (δεξιά)
και καπναποθήκη Σερ. Ιωαννίδη (αριστερά)
(οδό Αμφιπόλεως), (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού,
Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής
Κληρονομιάς)

Δίδυμες καπναποθήκες που κατεδαφίστηκαν
(οδό Αμφιπόλεως). (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση
Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

2.2 Θεσσαλονίκη

Ιστορικά στοιχεία των καπνομάγαζων στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Η Θεσσαλονίκη ήταν μια από τις τρεις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές αγορές (μαζί με την Δρέσδη και το Αμβούργο) για τα καπνά της Ανατολής και ιδιαίτερα για τον καπνό της Μακεδονίας που ήταν περιζήτητος από όλους τους μεγάλους εμπορικούς οίκους της Ευρώπης και της Αμερικής.

Η εμπορία και η επεξεργασία του καπνού αποτελούσαν τις βάσεις της οικονομικής ευημερίας της πόλης: η Θεσσαλονίκη έγινε έδρα εμπορικών οίκων από όλες τις χώρες της Βαλκανικής, μεγάλων αμερικανικών εταιρειών (Glenn Tobacco, American Tobacco, Gary, Alston Tobacco), ελληνοβρετανικών (Commercial of Salonica), γερμανικών (Herzog), καθώς και μονοπωλίων πολλών ευρωπαϊκών χωρών (Ιταλίας, Αυστρίας). Η επεξεργασία του καπνού απασχολούσε 100 επιχειρήσεις το 1903 και είχε απορροφήσει το 50% των βιομηχανικών επενδύσεων της Θεσσαλονίκης. Δέκα χιλιάδες εποχιακοί εργάτες κάθε χρόνο δούλευαν στα καπνά. Από το 1884 και μέχρι το 1912 λειτουργούσε στη Θεσσαλονίκη το εργοστάσιο της Εταιρείας του Μονοπωλίου των Οθωμανικών καπνών «Regie», αυστριακών και γαλλικών κεφαλαίων, που παρασκεύαζε επεξεργασμένο καπνό και τσιγάρα για τις αγορές του εξωτερικού και απασχολούσε 400 εργάτες.

Από την απελευθέρωση και μετά ο αριθμός αυτών των εμπορικών οίκων αυξάνεται διαρκώς με κορύφωση το μέσον της δεκαετίας του 1920. Οι περισσότεροι από αυτούς διαθέτουν ιδιόκτητες αποθήκες και συγκροτήματα. Ανάμεσα τους οι Μιχαηλίδης (από την Δράμα), Τουρνιβούκας, Γαβριήλογλου, Φραγκουλίδης (Ρωσία), Γλεούδης, Καραγιαννίδης (Αν. Ρωμυλία), Παπαστράτος (παλαιά Ελλάδα), Χατζηγεωργίου (Στρωνίτσα), Ναξιάδης, Βοιβόδας, Μοσκόφ, αδερφοί Spierer (Σμύρνη) και οι εταιρείες

Χάρτης της Θεσσαλονίκης του 1909.

Με κόκκινο σημειώνεται η ακριβής τοποθεσία του εργοστασίου της εταιρείας του Μονοπωλίου των Οθωμανικών καπνών. (αρχείο τμήμα χαρτών, Bibliotheque Nationale, Παρίσι)

Αεροφωτογραφία της Θεσσαλονίκης του 1915. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Αρχές της βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη (1870-1912)")

Αυστροελληνική και Commercial.

Παράλληλα με τον καπνοβιομηχανικό κλάδο αναπτύχθηκε από το 1914 και μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η σιγαρεττοβιομηχανία με σημαντικότερες επιχειρήσεις, αυτές των εταιρειών «Βάλκαν», «Νέστος», «Άτλας» και «Salonica».

Με την αλλαγή της οικονομικής κατάστασης το 1929 επιτείνεται ο ανταγωνισμός της διεθνούς καπνοβιομηχανίας, ο οποίος μαζί με τις παράλληλες τάσεις συγκεντρωτισμού της παραγωγής στο κέντρο, οδηγεί σε μια σταδιακή παρακμή του καπνοβιομηχανικού κλάδου. Η Θεσσαλονίκη παραμένει σημαντικό συλλεκτικό, καπνεμπορικό και εξαγωγικό κέντρο, ενώ σημαντική ανάκαμψη θα γνωρίσει ο κλάδος στη δεκαετία του 1960, οπότε κατασκευάζεται και μια σειρά νέων αποθηκών στις δυτικές περιοχές της πόλης.¹⁴

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπνομάγαζων

Η χωρική κατανομή των καπναποθηκών και η διαδοχή τους στο χρόνο θα μπορούσε να εξεταστεί σε τρεις περιόδους, με διαχωριστικές τομές – όσο και σημεία αναφοράς – τις περιόδους κρίσεις του ελληνικού κράτους 1912-1922 και 1940-1953.

Η διαίρεση αυτή κρίνεται απαραίτητη όχι τόσο για λόγους ιστορικής συνέπειας αλλά για την καλύτερη κατανόηση των ιδιαίτερων πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών τρόπων ανάπτυξης των καπναποθηκών σε κάθε χρονικό διάστημα που έχουν άμεση σχέση με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Γεγονός πάντως είναι ότι μεταξύ των τριών περιόδων υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των κτιρίων και επομένως μπορούμε ίσως να αναφερόμαστε για 3 φάσεις των καπναποθηκών στο χρόνο. Στη μετάβαση από τη μία περίοδο στην άλλη συνέβαλλαν

Άποψη προς Δυσμάς της πυρίκαυστης ζώνης. Στο βάθος αριστερά το Διοικητήριο. (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης)

Λίγους μήνες μετά την καταστροφική πυρκαγιά, η πυρίκαυστη περιοχή καθαρίστηκε από τα ερείπια για να εφαρμοστεί το νέο πολεοδομικό σχέδιο της επιτροπής Εμπράρ. (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης)

¹⁴ Β.Κολώνας, "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης: Τα κτίρια, ο αστικός χώρος και η εικόνα της πόλης.", Επτά Ημέρες, εφημερίδα Καθημερινή, Νοέμβριος 1997, σελ.12

αρκετοί παράγοντες που φέρουν όμοια στοιχεία στις τρεις αυτές φάσεις. Οι κυριότεροι από αυτούς έχουν να κάνουν με τη προσβασιμότητα των μεταφορικών μέσων από τις καπνοπαραγωγικές περιοχές στις καπναποθήκες, τη χωροθέτηση του εργατικού δυναμικού, τη κεντρικότητα της περιοχής των καπναποθηκών, την εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην επεξεργασία του καπνού, τους νέους τρόπους αποθήκευσης των καπνών και άλλους λόγους που ο καθένας με τον τρόπο του συνέβαλλε στην σταδιακή εγκατάλειψη και τη τελική μετακίνηση των κτιρίων των καπναποθηκών σε νέους τόπους και με νέους τρόπους επομένως και στη δημιουργία των προαναφερθέντων τριών φάσεων.

Όσον αφορά στην **πρώτη χρονικά περίοδο**, τα στοιχεία για τη χωροθέτηση των κτιρίων επεξεργασίας καπνού είναι ελάχιστα, προέρχονται από πηγές που αναφέρονται ευρύτερα στην βιομηχανική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης και περιορίζονται σε ευρύτερες αναφορές για συγκέντρωση τους στην περιοχή της πλατείας Βαρδαρίου και στο λιμάνι. Η αρχή της περιόδου θα μπορούσε να οριστεί το έτος 1870 από το οποίο και ύστερα εμφανίζονται στοιχεία για την ίδρυση νέων βιομηχανιών στην πόλη.

Η πρώτη βιοτεχνία καπνού στην Θεσσαλονίκη ανήκει στην Εταιρεία του Μονοπωλίου των Οθωμανικών καπνών «Regie». ¹⁵ Από το 1884, είχε εγκατασταθεί πλησίον της βιομηχανικής ζώνης, στην γειτονιά του ανατολικού Σιδηροδρομικού Σταθμού. Το σχέδιο είχε στηθεί από τον Ιταλό αρχιτέκτονα Vitaliano Poselli, ο οποίος ήταν εκείνη την εποχή ο αρχιτέκτονας όλων των δημόσιων κτιρίων της πόλης. Η πρώτη αυτή βιοτεχνία ήταν πολύ λιτή, σε σχέση με εκείνες της Καβάλας και της Ξάνθης οι οποίες κυριαρχούσαν μέσα στην πόλη εξαιτίας του αριθμού, του όγκου και της αρχιτεκτονικής τους. Η μεγάλη πυρκαγιά το 1917, η οποία κατέστρεψε 120 εκτάρια του ιστορικού

Καπνοπωλείο στην παραλιακή οδό. (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης)

Καπνοπωλείον ο Τζίμητ. Κρεμασμένες οι εφημερίδες Μακεδονία και Ελληνικός Βορράς. (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης)

¹⁵ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.14-15

κέντρου και η εκπόνηση του νέου σχεδίου της πόλης έβαλαν οριστική τελεία στην ιστορία της αρχιτεκτονικής στην Θεσσαλονίκη.¹⁶

Η **δεύτερη περίοδος** εκτείνεται από το 1922 ως το 1940 και χαρακτηρίζεται από την πρωτοφανή άνθηση του καπνεμπορίου και την παράλληλη μαζική συγκέντρωση των καπναποθηκών στο χώρο της Θεσσαλονίκης.

Τα πρώτα σύγχρονα κτίρια κτίστηκαν μετά το 1924 και εντάχθηκαν στο νέο σχέδιο της πόλης που είχε ήδη τεθεί σε ισχύ το 1920 με σχετικό διάταγμα χαρακτηρίζοντας, με την μορφή και τον όγκο τους, περιοχές ολόκληρες από το λιμάνι έως το Διοικητήριο. Επίσης οι καπναποθήκες, ως μη αμιγείς χώροι βιομηχανικής παραγωγής, εκμεταλλεύονται τη χρήση του σκελετού από μπετόν και τις ευνοϊκές διατάξεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού για την καθ' ύψος ανάπτυξη των χώρων επεξεργασίας και αποθήκευσης καπνών. Τα ξύλινα δάπεδα όμως δεν εγκαταλείπονται τελείως από το λεξιλόγιο της κατασκευής και σε αρκετά παραδείγματα για λόγους οικονομίας εμφανίζονται παράλληλα με τα δάπεδα σκυροδέματος.¹⁷

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι καπναποθήκες χτίζονται στο σύνολο τους στην πυρκαυστο ζώνη, και κυρίως στον 3ο τομέα τον κατ' εξοχήν εμπορικό, στο κέντρο της πόλης καλύπτοντας ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα από την Τσιμισκή έως την Αγίου Δημητρίου, σε άμεση γειτνίαση με τις αστικές πολυκατοικίες και ορίζουν ενιαία μέτωπα στις όψεις των λεωφόρων, ενώ η μορφολογική επεξεργασία των όψεων τους, σύμφωνα με πρότυπα της αστικής αρχιτεκτονικής, εξασφαλίζει στους ιδιοκτήτες τους την επιδιωκόμενη σημαίνουσα παρουσία στην ανοικοδοτούμενη πόλη. Είναι μεσότοιχα πολυτελών κτιρίων και συχνά τοποθετημένα σε γωνίες νησίδων, δεσπόζοντας στις προοπτικές των μεγάλων λεωφόρων που χαρακτήκαν εκείνη την εποχή. Με εξαίρεση

Η παραλία και η πλατεία Ελευθερίας μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1917. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη")

Προοπτικό σχέδιο της Μακεδονικής Καπνοβιομηχανίας του Αντίγονου Χατζηγεωργίου. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη")

¹⁶ O.Deligianni - V.Colonas, "Manufactures de tabac a Thessalonique (1920-1970)", VIII Congresso Internacional para la conservacion del patrimonio industrial, Actas, Septiembre 1992, σελ.170

¹⁷ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.16

μερικά ενοικιασμένα ισόγεια σε εμπόρους διαφόρων προϊόντων, οι βιοτεχνίες καπνού υιοθέτησαν τον τύπο του ειδικευμένου βιομηχανικού κτιρίου, προορισμένο να στεγάζει τις διαδοχικές φάσεις του χειρισμού του καπνού, από την συγκέντρωση των φύλλων έως το τελικό προϊόν.¹⁸ Εξωτερικά έχουν έντονο διάκοσμο με στοιχεία εκλεκτιστικά ή νεοκλασικά είτε επιρροές από ρεύματα των Art Nouveau και Art Deco. Παρατηρείται έντονη διακόσμηση στις κύριες όψεις των κτιρίων – γεωμετρικά σχήματα, σχηματοποιημένες διακοσμήσεις, διακοσμητικές ταινίες που χωρίζουν τα κτίρια σε ζώνες. Τα ανοίγματα είναι συμμετρικά τοποθετημένα και είναι διαφόρων μεγεθών και σχημάτων.

Αναφέρουμε ενδεικτικά τις καπναποθήκες του Αυστριακού Μονοπωλίου (Νικόπουλος, 1928), Σαμουηλίδου (Φ. Παιονίδης, 1924), Τορνιβούκα (Οικονομόπουλος, 1924), Σακκά – Μιχαηλίδη (Α. Νικόπουλος, 1937) και Salonica (Ε. Μοδιάνο, 1924). Στα κτίρια αυτά παρατηρούνται όλες οι τάσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, ενταγμένες σε έναν εκλεκτισμό, εμπλουτισμένο με τις νεωτερικές μορφές του μοντέρνου κινήματος και του Art Deco, που επιδιώκει ως αρχιτεκτονική πρακτική, αλλά και ως επιλογή, να αποδώσει στις νέες οικοδομές την απαραίτητη διαφοροποιητική και συμβολική αξία για την ιεραρχημένη εκπροσώπηση των ιδιοκτητών τους και να τις καταστήσει δυναμικά σημεία αναφοράς στη νέα εικόνα της ανοικοδομούμενης πόλης.¹⁹

Η αρχή της **τρίτης περιόδου**, συμβατικά ορίζεται το 1953 όταν το καπνεμπόριο αρχίζει να δείχνει τα πρώτα σημάδια ουσιαστικής ανάκαμψης από την κρίση που είχε περιέλθει. Η χρονολογία, όμως, αυτή έχει συμβολική σημασία καθώς τότε, αίρεται η κατοχύρωση του επαγγέλματος του καπνεργάτη και γενικά θίγονται τα δικαιώματα των εργαζομένων εις όφελος των καπνεμπόρων. Έκτοτε, λοιπόν, αρχίζει ένας ευρύς κύκλος ανανέωσης των εγκαταστάσεων αποθήκευσης και επεξεργασίας του καπνού που

Η πλατεία Δημοκρατίας (Βαρδάρης) και η οδός Μοναστηρίου με ισόγεια καταστήματα και χάνια στις αρχές της δεκαετίας του 1950. (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης)

Ο Τζέραντ Έσδερς και ο Ρόλφ Ντάουμπερ, γνωστοί καπνοβιομήχανοι παρόντες στην διαλογή του καπνού. (“Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στην Θεσσαλονίκη” τόμος Γ, σελ.462)

¹⁸ O.Deligianni - V.Colonas, “Manufactures de tabac a Thessalonique (1920-1970)”, VIII Congresso Internacional para la conservacion del patrimonio industrial, Actas, Septiembre 1992, σελ.170

¹⁹ Β.Κολώνας, “Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης:Τα κτίρια, ο αστικός χώρος και η εικόνα της πόλης.”, Επτά Ημέρες, εφημερίδα Καθημερινή, Νοέμβριος 1997, σελ.12-13

επηρεάζει άμεσα τη διαμόρφωση του αστικού ιστού της πόλης και αφήνει το στίγμα του ως σήμερα. Διακρίνουμε μάλιστα δύο τάσεις στην άνω διεργασία: στη μεν πρώτη, που εξελίσσεται τη δεκαετία του '50, παρατηρούνται μια σειρά επεκτάσεων των επιχειρήσεων στον ίδιο χώρο όπου βρίσκονται (στον «παραδοσιακό» πυρήνα του κέντρου δηλαδή), στη δε δεύτερη, που ξεκινά αμέσως μετά (στις αρχές του '60), διαφαίνεται ένα ρεύμα αποκέντρωσης αφενός προς την περιοχή του νέου σιδηροδρομικού σταθμού, αφετέρου στα προάστια της δυτικής Θεσσαλονίκης.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά στη **πρώτη τάση** τίποτα διαφορετικό ή νέο δεν εισάγεται στην πολεοδομική διάσταση των επεκτάσεων ή των νεοαναγειρόμενων κτιρίων, απλώς τώρα συμπληρώνονται και τα τελευταία ελεύθερα οικοπέδα των οικοδομικών τετραγώνων που είχαν μείνει κενά στην περιοχή και ολοκληρώνεται η εικόνα που έπρεπε να παρουσιάζει ο ιστός του κέντρου. Όσον αφορά τη **δεύτερη τάση**, αυτή έμελλε να σηματοδοτήσει ολόκληρη τη τρίτη περίοδο ή καλύτερα τη «τρίτη γενιά» των καπναποθηκών στους κόλπους της Θεσσαλονίκης. Νέα κτίρια, μεγαλύτερου όγκου και χωρητικότητας, προσαρμοσμένα πλήρως στη χρήση της νέας τεχνολογίας και των νέων μεθόδων επεξεργασίας του καπνού, αντικαθιστούν τα παλαιότερα κτίρια που συν τοις άλλοις ασφυκτιούν πλέον στριμωγμένα σε ένα τμήμα της πόλης που έχει μετεξελιχθεί σε πέρασμα και ένα από τα πλέον ζωντανά της Θεσσαλονίκης. Η νέα όμως χωροθέτηση των καπναποθηκών δε γίνεται αυτή τη φορά κάτω από την εφαρμογή ενός συγκεκριμένου σχεδίου. Ο προγραμματισμός του κράτους είναι απών και η πρωτοβουλία των ιδιοκτητών των καπνεμπορικών επιχειρήσεων είναι αυτή που καθορίζει τόσο τον τόπο όσο και τον χρόνο της μετεγκατάστασης τους. Τα κριτήρια, λοιπόν, των επιλογών τους δεν μπορούσαν παρά να έχουν οικονομικές διαστάσεις και να υποκινούνται από

Καπναποθήκη Μοσκώφ, επί της οδού Μοσκώφ. ("Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στην Θεσσαλονίκη" τόμος Γ, σελ.233)

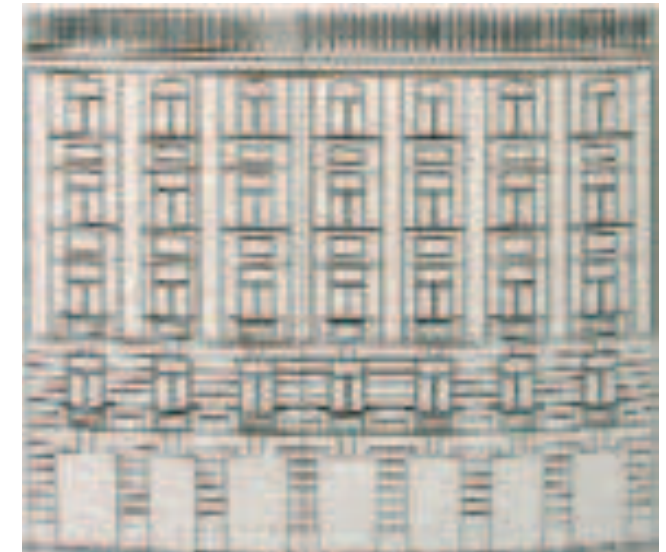
Καπναποθήκη Βοιβόδα, επί των οδών Φράγκων και Ορφανίδου.(αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη")

τους νόμους του κόστους και του κέρδους. Τα συμφέροντα αυτά οδήγησαν τις εταιρείες στους περιφερειακούς δήμους στην είσοδο της πόλης όπου το τοπίο ήταν αδιαμόρφωτο (υπανάπτυκτο), οι αξίες των οικοπέδων χαμηλές και η πρόσβαση στο λιμάνι, το σιδηροδρομικό σταθμό και το εθνικό οδικό δίκτυο εύκολη και άμεση. Έτσι, κατά κύριο λόγο η Σταυρούπολη με επίκεντρο την συνοικία της Τερψιθέας, όπως και οι όμοροι σε αυτόν δήμοι (Νεάπολη, Αμπελόκηποι, Ν.Ευκαρπία, Ωραιόκαστρο) και οι περιοχές κατά μήκος των οδικών οδών Λαγκαδά και Μοναστηρίου, δέχονται και απορροφούν την έντονη αυτή οικοδομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων αποθήκευσης και επεξεργασίας καπνού.²⁰

Εξαιτίας του πλήθους των καπναποθηκών στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, θεωρήθηκε καλύτερο να μελετηθούν εκτενέστερα μερικές από αυτές, χαρακτηριστικά παραδείγματα της κάθε περιόδου όπως διαχωρίστηκαν και παραπάνω. Δυστυχώς για την πρώτη τόσο τα στοιχεία όσο και το φωτογραφικό υλικό είναι μηδαμινό, αξίζει όμως να αναφερθεί αφού από την αποθήκη της Εταιρείας του Μονοπώλιου των Οθωμανικών Καπνών (Regie) ξεκίνησε η ιστορία του καπνού στη Θεσσαλονίκη.

Καπναποθήκη της εταιρείας Salonica, επί της οδού Πτολεμαίων. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο “Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη”)

Σχέδιο όψης καπναποθήκης Κ.Τορνιβούκα (1924). Αρχιτέκτονας Κ.Οικονομόπουλος. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο “Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη”)

²⁰ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία “Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης”, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.17-18

- 1_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Γαβριήλογλου
- 2_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Παπαστράτου
- 3_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Σακκά - Μιχαηλίδη, νυν Γλεούδη
- 4_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ιωάννου
- 5_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Μοσκώφ
- 6_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Μιχαηλίδη (πρώην Βογιατζόγλου)
- 7_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αλλαμανή
- 8_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας αφών Εμμανουήλ
- 9_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Φραγκουλίδη
- 10_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας ESders G.J. Ανώνυμος Εμπορική Εταιρεία Καπνού
- 11_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τ.Φέσσα
- 12_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας "ATAB"
- 13_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ζ.Ναξιάδη
- 14_ Καπναποθήκη στην οδό Αγ.Δημητρίου 25 (νυν Tobacco Hotel)
- 15_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αστεριάδη

χάρτης 2.2.1 - περιοχή "κέντρου" της Θεσσαλονίκης.

Σημειώνονται οι καπναποθήκες που διατηρούνται μέχρι και σήμερα.

(επεξεργασία συντακτριών)

- 1_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ζ.Ναξιάδη
- 2_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Φέσσα
- 3_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας “INTERTAB”
- 4_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας “TRANSLANDA”
- 5_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Παπαδάτου
- 6_ Καπναποθήκη στην οδό Σπάρτης
- 7_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας “ΕΟΚ”
- 8_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Μιχαηλίδη
- 9_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Χατζηγεωργίου
- 10_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Φέσσα
- 11_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Χατζηγεωργίου
- 12_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Λάτση
- 13_ Καπναποθήκη κ.ε. “Μακεδονικά Καπνά”.
Τωρινής ιδιοκτησίας Μ.Τσίπα.
- 14_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Φέσσα
- 15_ Καπναποθήκη στην οδό 28ης Οκτωβρίου
- 16_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας “ΣΕΚΕ”

χάρτης 2.2.2 - περιοχή Σταυρούπολης.

Σημειώνονται οι καπναποθήκες που διατηρούνται
μέχρι και σήμερα.

(επεξεργασία συντακτριών)

Καπναποθήκη της Εταιρείας του Μονοπώλιου των Οθωμανικών Καπνών.

Η εταιρεία αυτή, που αντιπροσώπευε γαλλικά και αυστριακά συμφέροντα, αποσκοπούσε στη χρήση τμήματος της παραγωγής καπνού της Μακεδονίας για την παρασκευή τσιγάρων και επεξεργασμένου καπνού για τις αγορές του εξωτερικού. Ιδρύθηκε το 1873 και το προνόμιο της είχε ισχύ μέχρι το 1914. Το 1884 κτίζεται το καινούριο εργοστάσιο της Regie στην αρχή της σημερινής οδού Λαγκαδά. Τον εξοπλισμό του αποτελούσαν μια ατμομηχανή 35 HP, τρεις κοπτικές μηχανές στο ισόγειο του κτιρίου και κάποιες αργόστροφες μηχανές, στον πρώτο όροφο, που βοηθούσαν τις εργάτριες στη συσκευασία των πακέτων του καπνού.

Στις αρχές του 19ου αιώνα η Regie απασχολούσε μόνο στο εργοστάσιο της στη Θεσσαλονίκη 400 εργάτες (κυρίως γυναίκες). Η επεξεργασία του καπνού γινόταν από 4 μεγάλες εταιρείες που απασχολούσαν 3000-4000 άτομα.

Η ετήσια παραγωγή του εργοστασίου έφθανε τα 10 εκατομμύρια τσιγάρα το 1888, για να φθάσει τα 22 εκατομμύρια το 1892. Η κατασκευή των τσιγάρων και η πώληση τους στους νομούς Θεσσαλονίκης, Κοσσόβου και Μοναστηρίου γινόταν κάτω από την επίβλεψη του Γάλλου διευθυντή Marechal και τη συνεργασία 87 επιθεωρητών και υπαλλήλων.²¹

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Έχοντας ως μοναδικό στοιχείο την φωτογραφία δεν μπορούμε να μιλήσουμε ολοκληρωμένα για τα λειτουργικά στοιχεία του κτιρίου. Το μόνο ευδιάκριτο στοιχείο είναι ότι αποτελούνταν από 3 ορόφους και πιθανώς υπόγειο.

Στα **μορφολογικά στοιχεία** του κτιρίου χαρακτηριστικό είναι η συμμετρία της

Η καπναποθήκη της Regie. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο “Αρχές της βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη (1870-1912)”)

²¹ “Αρχές της βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη (1870-1912)”, ΕΤΒΑ, Θεσσαλονίκη 1987, σελ 26

όψης. Τα ανοίγματα πολλά και όμοια σε σχήμα με μόνη διαφοροποίηση το μικρότερο μέγεθος τους στο ισόγειο και η διαμόρφωση των πλαισίων των παραθύρων από πλίνθους και πατητό κονίαμα είναι η συνήθης εικόνα των καπναποθηκών εκείνη την εποχή.

Στα **κατασκευαστικά στοιχεία** τώρα, η περιμετρική τοιχοποιία είναι λιθόκτιστη και είναι εμφανή τα κλειδιά εξωτερικά που φανερώνουν τη στάθμη του πατώματος κάθε ορόφου.

Σε επόμενο κεφάλαιο αναλύεται εκτενέστερα καπναποθήκη της ίδιας εταιρείας στην πόλη της Ξάνθης. Από το φωτογραφικό υλικό παρατηρούνται αρκετές ομοιότητες μεταξύ των δύο κτιρίων, οπότε συμπεραίνουμε ότι την κατασκευή των καπναποθηκών της συγκεκριμένης εταιρείας αναλάμβανε η ίδια ομάδα τεχνιτών από την Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία.

Η καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου στην Καβάλα. Χτίστηκε το 1885.

Η καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου στην Ξάνθη. Χτίστηκε το 1885.

Καπναποθήκη της Αυστροελληνικής Εταιρείας Καπνών. (1926)

Η καπναποθήκη της Αυστροελληνικής εταιρείας καπνών βρίσκεται επί των οδών Τσιμισκή 43 και Βασιλέως Ηρακλείου 38 και κατασκευάστηκε το 1926 από τον αρχιτέκτονα Α. Νικόπουλο. Το κτίριο είναι ενιαίο στα δύο υπόγεια, αλλά από το ισόγειο και πάνω εμφανίζεται σαν δυο διαφορετικοί όγκοι που ενώνονται με μεταλλικές γέφυρες αντίστοιχα σε κάθε όροφο.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο εφάπτεται από τις δυο πλευρές του και ορίζει ενιαίο μέτωπο με τις γειτονικές πολυκατοικίες. Η **μορφή του κτιρίου** έχει έντονες επιρροές από το αρχιτεκτονικό ρεύμα Art Deco, αφού διακρίνεται από γεωμετρικά σχήματα και απλές γραμμές καθώς και από σχηματοποιημένες χωρίς υπερβολές διακοσμήσεις. Τα εξωτερικά ανοίγματα του κτιρίου έφεραν διπλά ξύλινα κουφώματα. Η όψη επί της οδού Τσιμισκή οριζόταν από δυο συμμετρικά τριώροφα έρκερ και από δυο συστοιχίες τριών εξωστών με κάτοψη τεταρτοκυκλικής απόληξης.

Η **κατασκευή του κτιρίου** είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και τοίχους πληρώσεως από επιχρισμένη οπτολιθοδομή. Για λόγους διατήρησης της υγρασίας των καπνών το μεγαλύτερο μέρος από τα πατώματα ήταν κατασκευασμένο από ξύλο.

Το κτίριο σήμερα δεν διατηρεί την αρχική του χρήση. Έχει μετατραπεί σε εμπορικό κέντρο και χώρο πολυκινηματογράφου. Οι μετατροπές που πραγματοποιήθηκαν στο κτίριο λόγω της αλλαγής χρήσης του είναι ουσιαστικές. Το μόνο που έχει διατηρηθεί στο κτίριο από την αρχική του μορφή είναι η όψη επί της οδού Τσιμισκή, η οποία έχει κριθεί διατηρητέα. Το υπόλοιπο κτίριο κατεδαφίσθηκε και αναδιαμορφώθηκε. Το σημαντικό ως

Η καπναποθήκη της Αυστροελληνικής εταιρείας καπνών επί της οδού Τσιμισκή πριν την αποκατάσταση. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη")

προς την αλλαγή της κάτοψης είναι ότι το κτίριο τώρα επιτρέπει την επικοινωνία της Τσιμισκή με την Βασ. Ηρακλείου. Η νέα μορφή του κτιρίου με τα διαφορετικά υλικά, αλλά και την σχεδιαστική αντιμετώπιση δεν διατηρεί καθόλου την ανάμνηση της αρχικής του χρήσης.²²

Κάτοψη Α' - Γ' - Ε' ορόφου Αυστροελληνικής καπναποθήκης.
(επεξεργασία συντακτριών)

²² Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.29

Εξωτερικές λεπτομέρειες.

Όψη από την οδό Τσιμισκή πριν την αποκατάσταση.

Άποψη της σύνδεσης των
δύο καπναποθηκών.

Πρόσοψη μετά την αποκατάσταση.

Καπναποθήκες Ιωάννου και Σακκά (1935)

Η καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ι. Ιωάννου και Σακκά βρίσκεται στην οδό Ναυμαχίας Λήμνου 7 και Ολυμπίου Διαμαντή. Το κτίριο είναι κατασκευασμένο προπολεμικά περίπου γύρω το 1935 και αργότερα σε αυτό έγινε επέκταση προς την οδό Ολυμπίου Διαμαντή. Έχει επτά ορόφους με μέσο ύψος γύρω στα 3.30 μ. Στο αρχικό κτίριο η επεξεργασία γινόταν στον δεύτερο, στον τέταρτο, στον πέμπτο και στον έκτο όροφο ενώ στους υπόλοιπους γινόταν η αποθήκευση.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Η **μορφή του κτιρίου** έχει νεοκλασικές επιδράσεις. Οι κατακόρυφες ταινίες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα του κτιρίου τονίζουν τον κατακόρυφο άξονα.

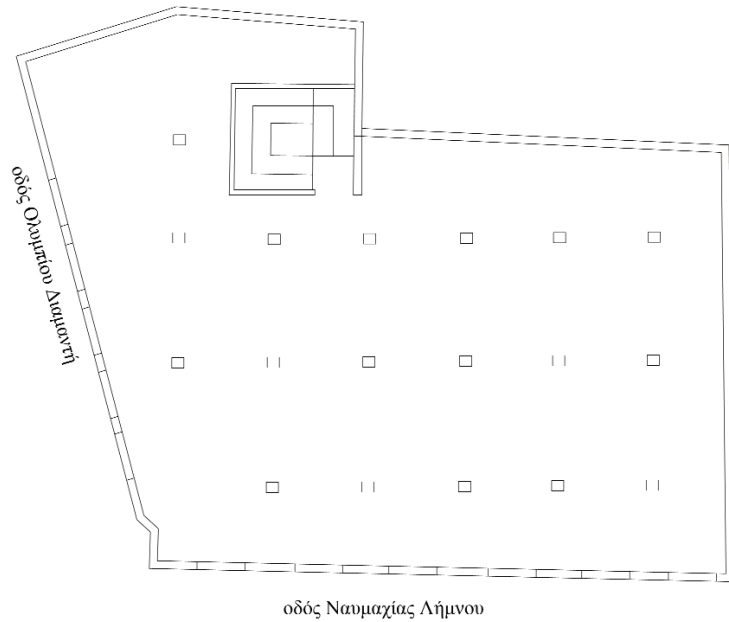
Το καινούριο κτίριο, η προσθήκη, έχει πιο απλή μορφή επηρεασμένη από το μοντέρνο κίνημα, με ιδιαίτερα τονισμένη την είσοδο πράγμα που πετυχαίνεται με εξοχή ενός τμήματος του όγκου στο σημείο της εισόδου. Το κτίριο ακόμα και σήμερα διατηρεί την αρχική του χρήση τυπικά χωρίς όμως να είναι ενεργό.

Τα δυο κτίρια αρχικά επικοινωνούσαν μεταξύ τους, ενώ τώρα λόγω αλλαγής χρήσης του αρχικού κτιρίου το σημείο επαφής τους παραμένει κλειστό. Το αρχικό κτίριο σήμερα στεγάζει τις σχολές Πυθαγόρα μαζί με την διπλανή καπναποθήκη (μόνο στον πρώτο όροφο) ιδιοκτησίας Μιχαηλίδη. Τα δυο αυτά κτίρια δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους, αλλά λόγω της κοινή τους χρήσης τα τελευταία 30-35 χρόνια έχει διανοιχτεί είσοδος που διασφαλίζει την επικοινωνία του ενός κτιρίου με το άλλο, η οποία πραγματοποιείται μόνο σε επίπεδο ισογείου.²³

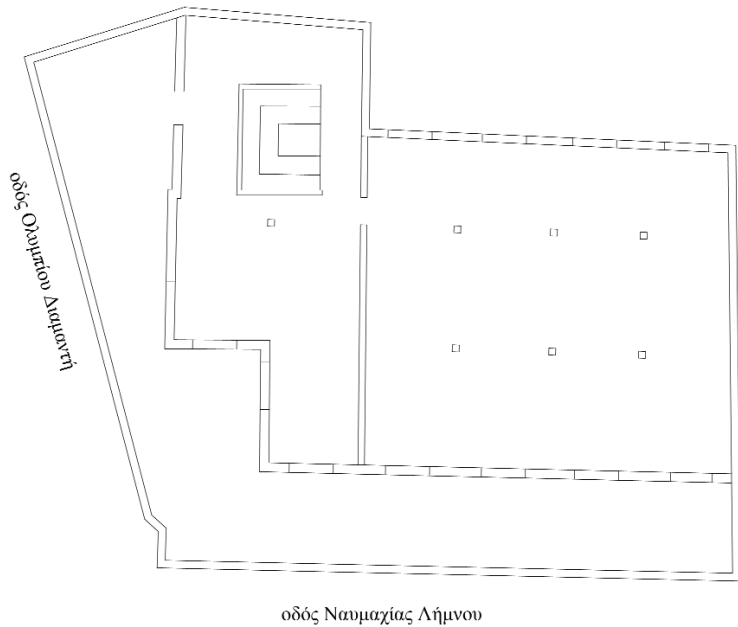

Όψη από την οδό Ναυμαχίας Λήμνου της καπναποθήκης Ιωάννου και Σακκά. (αρχείο συντακτριών)

²³ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.37

Κάτοψη τυπικού ορόφου αρχικού κτιρίου καπναποθήκης Ιωάννου - Σακκά. (επεξεργασία συντακτριών)

Κάτοψη 6-7ου ορόφου αρχικού κτιρίου καπναποθήκης Ιωάννου - Σακκά. (επεξεργασία συντακτριών)

Όψη από την οδό Ολυμπίου Διαμαντή της καπναποθήκης Ιωάννου και Σακκά. (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Γαβριήλογλου (1937)

Η καπναποθήκη ιδιοκτησίας Γαβριήλογλου βρίσκεται στην οδό Δωδεκανήσου 6 και κατασκευάστηκε το 1937. Το 1948 το κτίριο που αποτελείται από υπόγειο, ισόγειο και πέντε ορόφους αποκτά έναν επιπλέον όροφο, ο οποίος χρησιμοποιείται ως αποθήκη. Το 1957 προστέθηκε στο κτίριο κλιμακοστάσιο.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Η **μορφή του κτιρίου** είναι απλή. Χαρακτηριστικό αποτελούν οι οριζόντιες ταινίες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα και διασπών τον κατακόρυφο όγκο του κτιρίου. Οι οριζόντιες ταινίες διασπώνται από τον ιδιαίτερο σχεδιασμό και τονισμό του κλιμακοστασίου, το οποίο αποκτά μια πιο σχηματοποιημένη, αλλά γεωμετρική διακόσμηση.

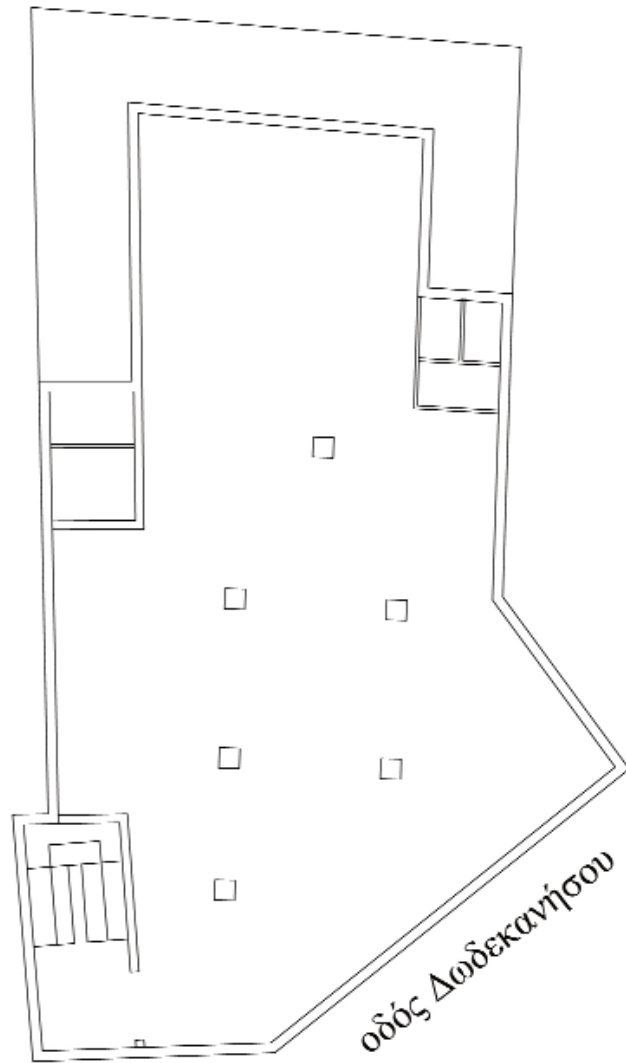
Στο **κατασκευαστικό κομμάτι**, ο φέρων οργανισμός του κτιρίου ήταν από μπετόν και το ύψος μεταξύ των πλακών ήταν περίπου 5.70μ. Το ύψος χωριζόταν στα δυο με ξύλινο πάτωμα με αποτέλεσμα να εναλλάσσεται ένας όροφος μπετόν και ένας όροφος ξύλο. Αργότερα τα ξύλινα πατώματα αντικαταστάθηκαν από μπετόν με επίστρωση από μωσαϊκό.

Το κτίριο έχει αλλάξει χρήση εδώ και τριάντα χρόνια. Το 1968 με την επέκταση της επιχείρησης στο Καλοχώρι σταματάει η επεξεργασία και η αποθήκευση σ' αυτό το κτίριο. Σήμερα στο ισόγειο του στεγάζονται καταστήματα και στους ορόφους βρίσκεται υποκατάστημα του ΙΚΑ και μια κοινωνική υπηρεσία του δήμου Θεσσαλονίκης. Το κτίριο δεν έχει πουληθεί. Ανήκει ακόμα στον αρχικό του ιδιοκτήτη, ο οποίος νοικιάζει τους χώρους και ο ίδιος διατηρεί γραφείο στον πρώτο όροφο.²⁴

²⁴ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.51

Η καπναποθήκη του Πλ. Γαβριήλογλου επί της οδού Δωδεκανήσου πριν την προσθήκη του 6ου ορόφου. (αρχείο ΕΤΒΑ, βιβλίο "Θεσσαλονίκη 1912-1940, Βιομηχανία και πόλη")

Κάτοψη τυπικού ορόφου.
(επεξεργασία συντακτριών)

Η καπναποθήκη όπως σώζεται σήμερα.
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Χατζηγεωργίου (1963)

Η καπναποθήκη τωρινής ιδιοκτησίας Ε.Ο.Κ. (Εθνικός Οργανισμός Καπνού) βρίσκεται στο συνοικισμό Τερψιθέας επί των οδών Σοφοκλέους και Αλκιβιάδους. Στον πρώτο όροφο βρίσκονται τα γραφεία ενώ στους υπόλοιπους γίνεται αποθήκευση μόνο μιας και η επεξεργασία έχει σταματήσει. Αρχικά το κτίριο ήταν ιδιοκτησίας Γεωργίου Χατζηγεωργίου. Κατασκευάστηκε το 1963 από τον πολιτικό μηχανικό Μ.Π. Φραντζή.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Η **μορφή του κτιρίου** είναι λιτή. Τα οριζόντια σενάζ που έχουν χρησιμοποιηθεί για τον διαχωρισμό των ορόφων αλλά και για την πλαισίωση των ανοιγμάτων τονίζουν τον οριζόντιο άξονα του κτιρίου. Στο δώμα του κτιρίου παρατηρείται πρόσθετη κατασκευή από λαμαρίνα. Η κάτοψη του απλή, ορθογωνική και συμμετρική με έντονο στοιχείο την καμπύλη στη μια του γωνία. Στις όψεις δεν υπάρχει το στοιχείο της απόλυτης συμμετρίας αφού στον τρίτο όροφο τα ανοίγματα είναι πολλά περισσότερα (από αυτό υποθέτουμε ότι η επεξεργασία του καπνού γινόταν σε αυτό τον όροφο). Τέλος, ένα ακόμη έντονο στοιχείο της δυτικής όψης της καπναποθήκης Χατζηγεωργίου είναι τα τολμηρά εξώστεγα που υπάρχουν στα σημεία των εισόδων του.

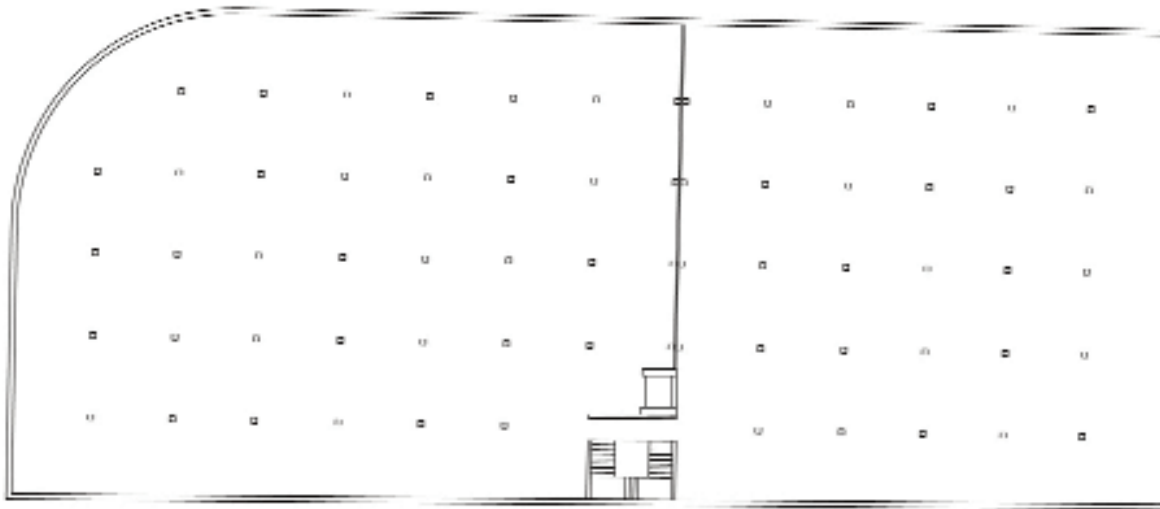
Κατασκευαστικά, όλα τα δομικά στοιχεία και η σκάλα του κτιρίου είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα. Η επιστρωση των δαπέδων από μωσαϊκό, υλικό που χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα εκείνη την δεκαετία.

Ο δήμος Σταυρούπολης μας πληροφόρησε ότι σύντομα το κτίριο θα αλλάξει χρήση και θα φιλοξενεί γραφεία του Οργανισμού καπνού, κέντρο ανάπτυξης επιχειρήσεων και τις σχολές που σήμερα στεγάζονται στην καπναποθήκη Λάτση.

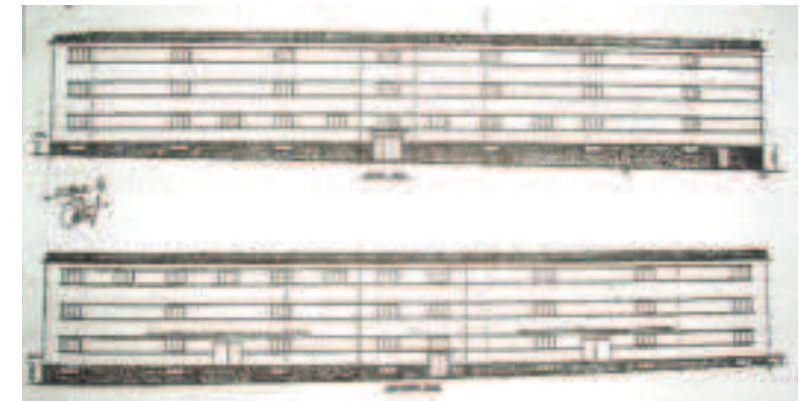
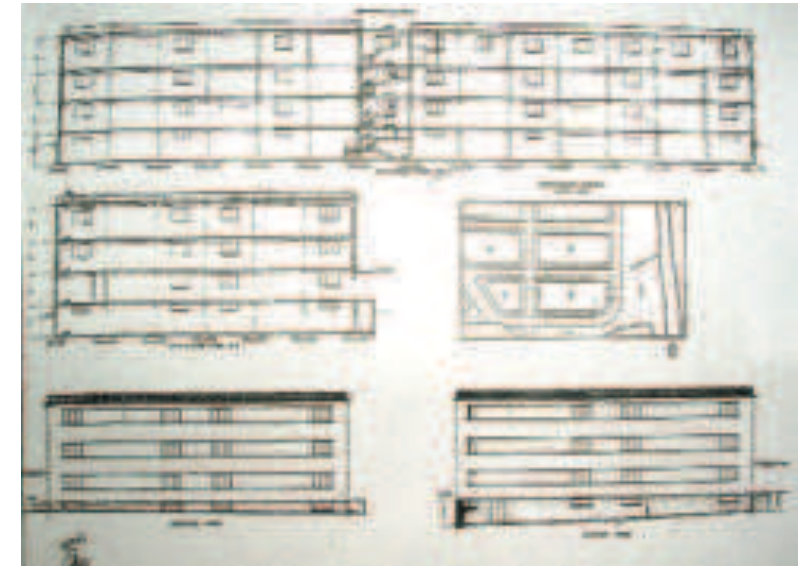

Λεπτομέρεια όψης της καπναποθήκης.
(αρχείο συντακτριών)

Το κτίριο βρίσκεται σε μέτρια κατάσταση και παρατηρούνται μετατροπές στη μορφή των ανοιγμάτων όσον αφορά τα κουφώματα, χωρίς όμως να επηρεάζεται η αρχική μορφή του κτιρίου.²⁵

Κάτοψη τυπικού ορόφου.
(επεξεργασία συντακτριών)

Αρχιτεκτονικά σχέδια καπναποθήκης.
(αρχείο Σ.Γκουβούσης)

²⁵ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία "Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.117

Καπναποθήκη κ.ε. “Μακεδονικά Καπνά” (1964)

Η καπναποθήκη της καπνεμπορικής επιχείρησης «Μακεδονικά Καπνά», τωρινής ιδιοκτησίας Μαλβίνας Τσίπα βρίσκεται στο συνοικισμό Τερψιθέας στη Σταυρούπολη. Η καπναποθήκη κατασκευάσθηκε την δεκαετία του '60.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο είναι συμπαγές και έχει μεγάλο όγκο, ενώ η **μορφή** του είναι απλή, ορθογωνική. Οι πλαϊνές όψεις οργανώνονται βάσει καννάβου και ανάλογα τοποθετούνται και τα ανοίγματα. Εσωτερικά το κτίριο έχει δυο κλιμακοστάσια, στο μέσο της μεγάλης πλευράς, αντιδιαμετρικά τοποθετημένα. Από σχέδια που βρέθηκαν προκύπτει ότι αρχικά το κτίριο μας ήταν τριώροφο με υπόγειο και το 1964 έγινε προσθήκη δυο επιπλέον ορόφων. Η κάτοψη του ήταν τυπική στο υπόγειο στους δυο πρώτους ορόφους και τον τέταρτο, στον τρίτο υπήρχαν κάποια αποδυτήρια και χώροι υγιεινής κατά μήκος της μιας μεγάλης του πλευράς ενώ από την άλλη υπήρχαν χώροι γραφείων.

Κατασκευαστικά, τόσο ο φέρων οργανισμός του κτιρίου όσο και η σκάλα και τα πατώματα είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τέλος η επιστροφή των δαπέδων ήταν από μωσαϊκό.

Το κτίριο σήμερα δεν διατηρεί την αρχική του χρήση. Το ισόγειο καταλαμβάνει σούπερ μάρκετ, ενώ στους ορόφους έχουν τις επιχειρήσεις τους βιοτεχνίες κυρίως ρούχων. Η πρόσοψη του κτιρίου έχει δεχτεί μετατροπές ως προς τα ανοίγματα και έχει κατασκευασθεί ένα νεότερο στέγαστρο.²⁶

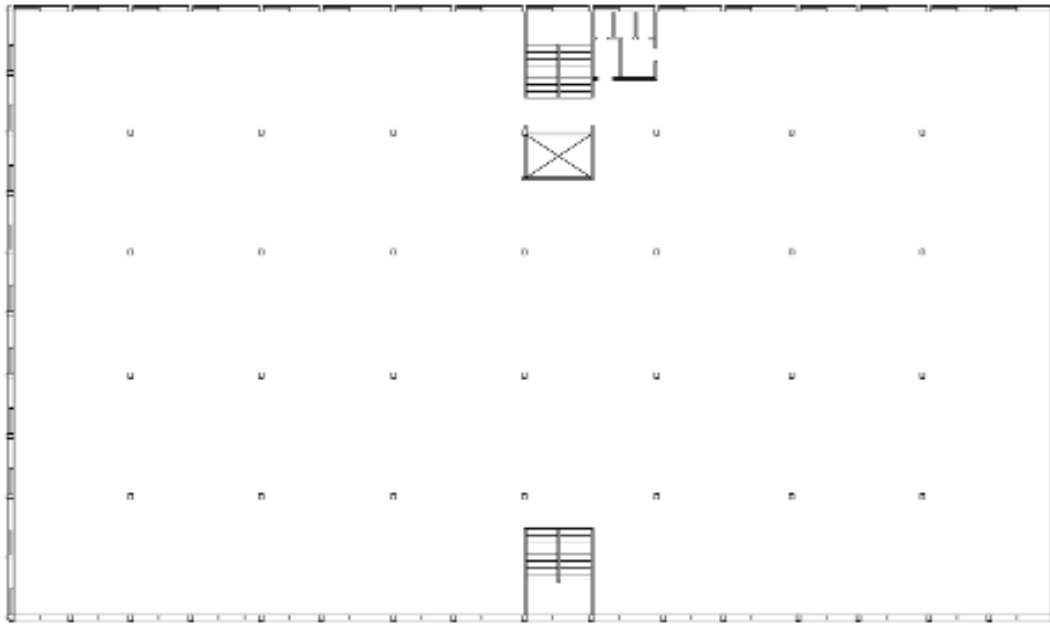

Άποψη σημερινής κατάστασης της καπναποθήκης.
(αρχείο συντακτριών)

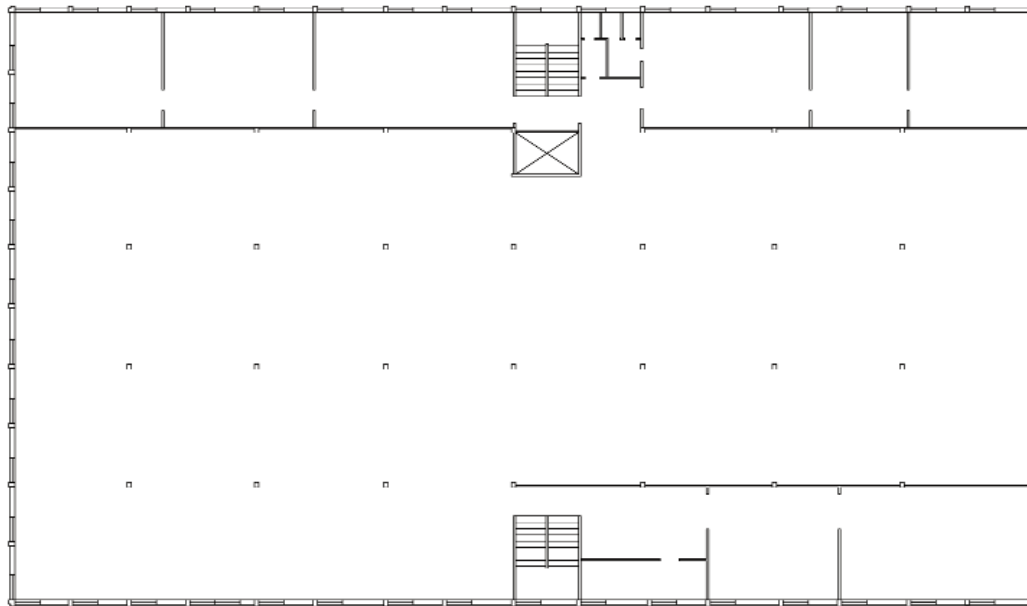
²⁶ Σ.Γκουβούση - Σ.Ταβλίκος, Ερευνητική εργασία “Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης”, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 2001, σελ.123

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης κ.ε. “Μακεδονικά καπνά” (24/06/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Κάτοψη τυπικού ορόφου.

Κάτοψη 3ου ορόφου.

Τομή καπναποθήκης

Μέγαρο Μιχαηλίδη, Νο 6 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52

Το κτίριο κατασκευάστηκε πριν τον πόλεμο και έχει οκτώ ορόφους. Η μορφή του είναι λιτή και έχει νεοκλασικές επιδράσεις. Στην όψη του τονίζεται ο κατακόρυφος άξονας λόγω των κατακόρυφων ταινιών που πλαισιώνουν τα ανοίγματα.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη Σακκά - Μιχαηλίδη, Νο 3 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52.

Το κτίριο κατασκευάστηκε το 1937 από τον αρχιτέκτονα Νικόπουλο. Η μορφή του δεν αρκείται στον επιδερμικό διάκοσμο, αλλά στυλιζάροντας τις διακοσμήσεις προσπαθεί να τονίσει τα δομικά στοιχεία, να διαμορφώσει τις απολήξεις του κτιρίου και έτσι δίνει ένα ελαφρό ανάγλυφο στις όψεις που διασπώνται σε καμπύλες και επίπεδες επιφάνειες.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη Ζ.Ναξιάδη, Νο 13 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52.

Το κτίριο κατασκευάστηκε περίπου το 1930. Η μορφή του είναι απλή. Εφάπτεται από τις δυο πλευρές με τις γειτονικές πολυκατοικίες και ορίζει ενιαίο μέτωπο. Τα υποστυλώματα του κτιρίου είναι εμφανή στην όψη και έτσι δημιουργούν ένα κάρναβο στον οποίο εντάσσονται και τα ανοίγματα. (φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη ΑΤΑΒ, Νο 12 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52.

Όπως μας πληροφόρησαν οι κάτοικοι της περιοχής το κτίριο είναι προπολεμικό. Η μορφή του είναι λιτή και ο τελευταίος όροφος υποχωρεί σύμφωνα με τους πολεοδομικούς κανόνες. Η ελάχιστη διακόσμηση του κτιρίου περιορίζεται στις ταινίες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη Φέσσα, Νο 11 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52.

Η καπναποθήκη κατασκευάστηκε γύρω στο 1930-1935. Η μορφή του είναι απλή. Οι οριζόντιες ταινίες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα και δημιουργούν ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο ανά όροφο είναι χαρακτηριστικό του κτιρίου. Τέλος εφάπτεται από τις δυο πλευρές του και δημιουργεί ενιαίο μέτωπο με τις γειτονικές πολυκατοικίες.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη Αφών Εμμανουήλ, Νο 8 στον χάρτη 2.2.1. σελ.52.

Το κτίριο κατασκευάστηκε περίπου το 1956 από τον πολιτικό μηχανικό Δ. Βαρβέρη. Εφάπτεται με τα γειτονικά κτίρια και ορίζει ενιαία μέτωπα. Η μορφή του είναι απλή και βρίσκεται σε αρμονία με τις γειτονικές πολυκατοικίες.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

Καπναποθήκη Ι.Λάτση, Νο 12 στον χάρτη 2.2.2. σελ.53.

Το κτίριο κατασκευάστηκε το 1970 από τον πολιτικό μηχανικό Σ. Φέσσα. Η μορφή του είναι απλή, επηρεασμένη από τις αρχές του μοντέρνου κινήματος, έχει ευκρινή όγκο, γεωμετρική πρόσοψη και γραμμικά τοποθετημένα ανοίγματα. Η επιλογή των ανοιγμάτων και το σχήμα τους διασπούν την οριζοντιότητα του κτιρίου και αποτελούν κάθεται ζώνες στο συμπαγή όγκο του κτιρίου. Στη μορφή του ξεχωρίζει το κλιμακοστάσιο που αποτελεί ουσιαστικά ξεχωριστό όγκο και σε αυτό χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά ανοίγματα.

(φωτο αρχείο συντακτριών, πληροφ. αρχείο Σ.Γκουβούση)

2.3 Καβάλα

Ιστορικά στοιχεία των καπνομάγαζων και της πόλης της Καβάλας.

Η επεξεργασία και το εμπόριο του καπνού αρχίζουν στην Καβάλα πολλά χρόνια πριν την επανάσταση του 1821. Στα μέσα του 19ου αιώνα, η παλιά πόλη της Καβάλας κατοικούνταν από 4000-5000 Έλληνες, από Τούρκους, Εβραίους, Αρμένιους και λίγους ξένους δυτικοευρωπαίους που έμεναν για όσο διαρκούσαν οι εμπορικές πράξεις κάθε χρόνο. Όλοι οι κάτοικοι έμεναν μέσα στην περιτοιχισμένη χερσόνησο της Παναγιάς (στο Μαχαλά) εκ των οποίων περίπου 100 χριστιανικές οικογένειες ήταν οργανωμένες στην Ελληνορθόδοξη κοινότητα Καβάλας και ασχολούνταν με το εμπόριο καπνού. Ενώ έξω από τα τείχη, βρίσκονταν λίγα κτίσματα κοντά στις καμάρες και το λιμάνι, εκ των οποίων ήταν χάνια και εξυπηρετούσαν τους διερχόμενους ταξιδιώτες και τους εμπόρους. Τα καπνοχώρα βρισκόντουσαν ψηλά από τις καμάρες όπου απλωνόταν ένας λόφος και πίσω και ανατολικότερα αυτού απλωνόταν εύφορα χωράφια των Τούρκων τσιφλικάδων.²⁷ Η πρώτη ποικιλία καπνού καλλιεργήθηκε στη Χρυσούπολη, Γενησέα, Ξάνθη. Οι περιοχές αυτές παρήγαγαν εξαιρετικά καπνά, τα οποία ήταν γνωστά ως χρυσόφυλλα σ' ολόκληρη την Τουρκία.

Η επεξεργασία των καπνόφυλλων γινόταν στα σπίτια των παραγωγών και απαιτούσε αρκετά άτομα της οικογένειας και ειδικούς χώρους. Συγκεκριμένα χρειαζόντουσαν ένα χώρο (ευάερο) που ν' αερίζεται για το μπουρλιασμα ή αλλιώς βελόνιασμα, χώρους για το κρέμασμα των αρμαθιών (που δημιουργόντουσαν κατά το μπουρλιασμα), χώρο για το παστάλισμα και μέρος για τη λοκβά. Έπρεπε επίσης να φροντίζουν ώστε η αποθήκευσή τους να γίνεται σε ανήλιαγη αποθήκη που συνήθως ο χώρος αυτός ήταν στο ισόγειο. Οι καπνοπαραγωγοί παρέδιδαν τα καπνά στους καπνεμπόρους και αυτοί με τη

χάρτης 2.3.1
ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ
της ευρύτερης περιο-
χής της Καβάλας
(Αθήνα 1960)

Tabakverarbeitungscentren	
ANGEBAUTE TABAKSORTEN	
● Basma	● Mavra
● Buschi - Bagli	● Zipino - Myrodato
● Kuba - Kulak	● Sporos Kavala
● Sampsun	● Temballe
● Smyrna Myrodato	● Agriniani Myrodato
● Trapezania	● Argos Mavra
● Saria	▲ Turbekt

²⁷ Π. Χρ.Ζιώγα, "Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας", σελ. 11,12

σειρά τους τα επεξεργάζονταν στις πόλεις Καβάλα, Ξάνθη, Δράμα, Ελευθερούπολη, Δοξατό, σε χανιά και αποθήκες. Σύντομα όμως οι μεγάλοι καπνέμποροι και οι εξαγωγικοί οίκοι κατασκεύασαν ιδιόκτητες καπναποθήκες με μεγάλο κόστος για την εποχή. Τα περισσότερα καπνά της Θράκης και της Ξάνθης κατέληγαν στο λιμάνι της Κεραμωτής στην Τουρκία. Παρόλ' αυτά το κύριο εξαγωγικό εμπόριο προς την Ευρώπη πραγματοποιούνταν από το λιμάνι της Καβάλας. Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα η πόλη αποτελούσε έδρα πολλών προξενείων, οι οποίοι εξυπηρετούσαν τους εμπορικούς οίκους. Στην τριετία 1909-1912 λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης του καπνεμπορίου η Καβάλα αναδείχτηκε το πρώτο εξαγωγικό λιμάνι (η χρονολογία ανάδειξης της Καβάλας σε πρώτο εξαγωγικό λιμάνι πιθανολογείται το 1850), με εξαγωγές που ήταν πολλαπλάσιες και από της Θεσσαλονίκης²⁸ (βλέπε πίνακες κάτω σελίδας). Επικοινωνεί με την Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και την Αίγυπτο και αυτό κάνει την Καβάλα να ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες πόλεις της Μακεδονίας και Θράκης. Λόγω της γεωπολιτικής της θέσης και της ύπαρξης του κόλπου, διευκόλυνε πολλά πλοία να αγκυροβολούν στα βαθιά και να φορτώνουν με μασούνες δεκάδες τόνους καπνού, τα οποία θα μεταφέρονταν στα πέρατα της γης, στον Εύξεινο πόντο, στα Ρωσικά και Ρουμανικά λιμάνια, στη Μεσόγειο, στα Αραβικά κράτη, στην Νότια Γαλλία, στην Αγγλία, Σουηδία, Ολλανδία, Δανία, Γερμανία, Ην. Πολιτείες, Καναδά, Άπω Ανατολή, Ιαπωνία και την καθιστούν γνωστή σ' ολόκληρο τον κόσμο.

Παρουσιάζεται ανάπτυξη των καπνοκαλλιεργειών και επέκταση της στην περιοχή, ενώ όπως προαναφέραμε η περιοχή ήταν φημισμένη για την εξαιρετική ποιότητα των παραγόμενων ανατολικών καπνών της, καθώς οι εδαφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες ευνοούσαν την ανάπτυξη τους. Επίσης στην ανάπτυξη αυτή σημαντικά συνέβαλαν τόσο οι Έλληνες έμποροι, εκμεταλλεύοντας την γεωγραφική θέση της περιοχής, όσο και

Κιοντεδες, παστάλι και γύρος, σε χωριό, (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Καΐκι με εμπορικά δέματα καπνού (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Εκφόρτωση εμπορικών δέματων καπνού από λιμενεργάτες σε μασούνες (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

²⁸ Κ. Παπακοσμάς, πληροφορίες στο internet με πηγές : αφιέρωμα της εφημερίδας *Καθημερινή* και "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω. Β. Ιωαννίδη

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΛΙΜΑΝΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΒΑΛΑΣ

έτος	νόμισμα	Καβάλας		Θεσσαλονίκης		λόγος γ/α	λόγος δ/β
		σύνολο (α)	εξαγωγές (β)	σύνολο (γ)	εξαγωγές (γ)		
1845 ¹	φρ.	1.584.000	1.399.000	13.565.000	6.798.000	8,56	4,86
1848 ²	πασ.	7.816.900	7.054.900	53.425.213	31.952.273	6,83	4,53
1847 ³	φρ.	5.9[65].000	5.60[7].000	18.579.000	12.773.000	3,11	2,28
1848 ⁴	φρ.	2.626.000	2.356.000	13.337.000	5.521.000	5,08	2,34
1898 ⁵	λ.α.	1.073.280	840.500	3.123.400	1.817.400	2,91	1,92
1899 ⁶	λ.α.	1.462.000	1.200.200	4.219.992	1.651.022	2,89	1,38
1900 ⁷	λ.α.	1.469.310	1.220.870	3.774.026	1.220.575	2,57	1,00
1904 ⁸	λ.α.	1.455.160	1.034.620	3.200.000	1.200.000	2,20	1,16
1905 ⁹	λ.α.	1.381.800	877.760	3.603.070	1.303.070	2,61	1,48
1906 ¹⁰	λ.α.	1.489.774	1.123.440	4.043.000	1.443.000	2,71	1,28
1907 ¹¹	λ.α.	1.372.141	1.000.065	3.732.835	935.040	2,72	0,93
1908 ¹²	λ.α.	1.415.220	1.024.380	4.194.736	940.408	2,96	0,92
1909 ¹³	λ.α.	2.315.060	1.867.200	5.236.044	1.047.389	2,26	0,56
1910 ¹⁴	λ.α.	2.173.620	1.674.000	6.005.403	1.362.102	2,76	0,81
1911 ¹⁵	λ.α.	2.903.600	2.440.000	6.091.786	1.428.681	2,10	0,59
1912 ¹⁶	λ.α.	2.775.000	2.400.000	4.643.764		1,67	

1. N. V. Michoff, *Contribution...*, ό.π., τ.ΙΙΙ, σ.153, 157.
 2. F. W. von Reden, ό.π., σ.206.
 3-4. N. V. Michoff, *Contribution...*, ό.π., τ.ΙΙΙ, σ.204, 206 και A. Viquesnel, ό.π., τ.Ι, σ.338.
 5-16. Μ. Ι. Μαυρογορδάτος - Α. Χ. Χαμουδόπουλος, ό.π., σ.159-160, πρβλ. Γ. Κ. Χριστοδούλου, ό.π., σ.60 που δίνει τα ίδια σχεδόν μεγέθη με μικρές διαφοροποιήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Η ΛΕΙΨΑ ΤΩΝ ΕΞΑΓΟΜΕΝΩΝ ΕΙΔΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

έτος	νόμισμα	καπνός	δημητριακά				βαμβάκι	μαλλί	μετοξέ κοκκοκάλια	λάδι	μέλι	κασί	δραχμά	φρούτα ξηρά	ριζώ	διαφόρα	σύνολο
			αίτη	κρήνη	κράσι	αίτη											
1847 ¹	φρ.	2.930.000	2.425.000														5.907.000
1848 ²	φρ.	1.795.000	400.000														2.356.000
1851 ³	φρ.	2.655.000			203.520			5.000								108.500	3.010.020
1852 ⁴	φρ.	2.570.800		8.400	162.240		4.800	54.165								29.500	2.829.905
1856 ⁵	λ.α.	198.454	2.860	4.460		225	1.950	1.970	2.000	21.000	5.700	1.500	2.100	115		1.163	243.497
1859 ⁶	λ.α.	133.111	5.000	3.576	8.370		5.800	4.830		15.100	3.500	1.555		1.322		1.327	183.491
1881 ⁷	λ.α.	135.796	1.830	2.515	5.473		14.060	3.520	1.050	3.500	1.400	700	250		5.000	1.262	178.356
1875 ⁸	φρ.	5.552.000	50.000*	135.000	246.000		225.000	157.000	160.000							24.000	6.549.000
1912 ⁹	δραχ.	65.000.000	7.000.000*														72.000.000

1-2. N. V. Michoff, *Contribution...*, ό.π., τ.ΙΙΙ, σ.206, πρβλ. και A. Viquesnel, ό.π., τ.Ι, σ.338-339 ο οποίος υπολογίζει το 1847 το σύνολο των εξαγωγών σε 5.600.000 και τις εξαγωγές καπνού σε 2.356.000 φρ.
 3-4. A. Viquesnel, ό.π., τ.Ι, σ.339.
 5. FO 78/1458, f.ind.: Cavalla 31-3-1859, πιν., πρβλ για μέσους όρους FO 195/647, f.ind.: Cavalla 17-2-1859, σ.413-414, 429.
 6. FO 195/700, f.ind.: Cavalla 10-12-1860, πιν. 6.
 7. FO 78/1663, f.ind.: Cavalla 10-4-1962, σ.268.
 8. C. A. Vasaliopoulos, *Le commerce...*, ό.π., σ.106 (+ συνυπολογίζονται το αίτη και η σιγαλή).
 9. Σ. Σκληρός, ό.π., σ.253 (* συνυπολογίζονται τα δημητριακά, το βαμβάκι, το μαλλί, τα κοκκοκάλια, το σιτάρι και τα όσπρια), πρβλ. Γ. Παλαμώτης, ό.π., σ.173.

ΠΙΝΑΚΑΣ Β

ΛΕΙΨΑ ΤΩΝ ΕΞΑΓΟΜΕΝΩΝ ΕΙΔΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΛΙΜΑΝΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΒΑΛΑΣ

οι Έλληνες εργάτες με τη σκληρή, πολύωρη απασχολισή τους, μέσα σε ανθυγιεινούς όρους εργασίας.²⁹ Σημειώνεται σημαντική διεύρυνση των εξαγωγών της Καβάλας, η σημασία της μεγαλώνει και προκαλεί το ενδιαφέρον μεγάλων κρατών όπως Αγγλία, Ιταλία, Ρωσία, αργότερα Αμερική και Αίγυπτο. Στην αρχή τα ξένα εργοστάσια και οι οίκοι εξασφαλίζουν τις απαραίτητες ποσότητες καπνού διαμέσω εμπόρων και επιτροπών των Μονοπωλίων, που έρχονται στο λιμάνι κάθε χρόνο μετά το τέλος της επεξεργασίας ή διαμέσω αντιπροσώπων οίκων της Θεσσαλονίκης. Σύντομα όμως ιδρύονται μεγάλες ανώνυμες εταιρείες, οι οποίες εκτοπίζουν μικρούς, συνήθως ντόπιους καπνέμπορους καθώς διαπραγματεύονται απευθείας με τον παραγωγό. Αυτές οι μεγάλες εταιρείες έχουν την έδρα τους σε μια μεγάλη πόλη του εξωτερικού, το Λονδίνο, την Βουδαπέστη, τη Δρέσδη, τη Νέα Υόρκη και ακόμη το Κάιρο και εγκαθιστούν κεντρικές αποθήκες και γραφεία συνήθως στην Καβάλα, και μικρότερα σε άλλα καπνοπαραγωγικά κέντρα της Μακεδονίας, τη Ξάνθη, τις Σέρρες, τη Θεσσαλονίκη, τη Δράμα, το Κιλκίς, τη Γευγέλη, τα Βελεσά και τα Σκόπια.³⁰ Έπειτα λόγω της αυξημένης παρουσίας ξένων εμπορικών διπλωματικών αντιπροσώπων και πυκνώματος εμπορικών πράξεων και κίνησης στο λιμάνι ανακαλύπτεται η αδυναμία της παλιάς πόλης και η προσπάθεια εκπλήρωσης των νέων απαιτήσεων. Αυτό οδήγησε τις ξένες εμπορικές εταιρίες (οι οποίες εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Καβάλα) να ενοικιάσουν σε υπέρογκες τιμές, σπίτια και αποθήκες σε κατοικίες και χάνια Τούρκων με σκοπό να εκπληρώσουν τις στεγαστικές και αποθηκευτικές τους ανάγκες. Το 1864 δίνεται μάλιστα άδεια να βγουν από τα τείχη. Μετέπειτα παρατηρείται οικονομική άνθηση η οποία συμβαδίζει με ανάλογη αύξηση του πληθυσμού της, ενώ η εμπορική της κίνηση θα οδηγήσει στην οικοδομική της ανάπτυξη για στέγαση των εμπορικών εγκαταστάσεων καπνού, δηλαδή είχε ως συνέπεια την ανέγερση πολλών καπναποθηκών³¹, επισημαίνο-

Μεταφορά εμπορικών δέματων καπνού στην προβλήτα (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Μεταφορά χωρικών δέματων καπνού με ζώα (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Εκφόρτωση εμπορικών δέματων καπνού σε μαούνες (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

²⁹ Ιω.Β.Ιωαννίδη, "Το καπνικό στην Καβάλα"

³⁰ Α. Στεφανίδου, Διδακτορική διατριβή "Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Πολεοδομική Διερεύνηση (1391- 1912)", Θεσσαλονίκη Ιούνιος 1991, Σελ. 202

³¹ Π.Χρ.Ζιώγα, "Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας", σελ.13

ντας ότι οι περισσότερες ανοικοδομήθηκαν κατά μήκος του κόλπου για να μην ξεραίνεται ο καπνός, ώστε να επεξεργαστεί.³²

Στην πόλη ήδη από το 1701 λειτουργεί Γαλλικό προξενείο παράλληλα με το Βενετικό υποπροξενείο. Γύρω στο 1850 αρχίζει τις εργασίες της η καπνεμπορική εταιρία των αδερφών Αλατίνι, φρατέλι Αλατίνι, πολύ γνωστού εμπορικού οίκου της Θεσσαλονίκης και άλλων εμπορικών επιχειρήσεων της Ευρώπης και η οποία ήταν η πρώτη ξένη φίρμα που εγκαταστάθηκε στην Καβάλα και με έδρα το Λονδίνο. Η εν λόγω εταιρία ασχολούνταν πιθανώς με το εμπόριο και την εξαγωγή καπνών πριν από το 1850. Συνέχισε να υπάρχει ακόμη υπό άλλη επωνυμία, σαν Μπανκ Σαλόνικ, την οποία την διαδέχθηκε η Commercial Company of Salonica Ltd, με τα αρχικά της φίρμας F.A (fratelli alatini) . Αργότερα έρχονται και άλλες μεγάλες εταιρείες, αναφέροντας μόνο τις σημαντικότερες, το 1884 εγκαθίσταται το οθωμανικό μονοπώλιο της Regie, γύρω στο 1890 έρχονται η αυστρουγγρική “The Oriental Trading Company Ltd” (M. L. Herzog et Cie), που έχει έδρα τη Βουδαπέστη, και τον ίδιο καιρό η αγγλική “N. Mayer et Cie Ltd” με έδρα το Λονδίνο, το 1901 η “American Tobacco Company” με τις συνεργαζόμενες εταιρείες Alston, Gary, Gerry, Glenn και M. Melahrino (Μιλτιάδης Μελαχροινός) και την εβραϊκή Schinasi Bross που έχουν έδρα την Νέα Υόρκη. Το 1910 ιδρύονται η εταιρεία του ντονμέ Kiazim Emin et Cie και η ελληνική μετοχική Macedonian Tobacco Company Ltd με έδρα την Καβάλα. Παρόλο που ο αριθμός των ευρωπαϊκών και αμερικανικών εταιρειών δεν είναι μεγάλος, αυτές ελέγχουν σημαντικό τμήμα της καπνεμπορικής δραστηριότητας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1910 οι τρεις κορυφαίες εταιρείες Commercial, Herzog, American απασχολούν γύρω στους 6.000 εργάτες στις πολλές και μεγάλες καπναποθήκες τους. Συγκεκριμένα η Commercial διέθετε 18-20 τετραώροφες αποθήκες, η Herzog είχε 20-50

Το παραλιακό μέτωπο της Καβάλας, όπου διακρίνονται κάποιες καπναποθήκες και η Commercial Tobacco Company.(αρχείο Κ.Νόλλας)

Η έδρα της εταιρείας M. L. Herzog & Cie, Καβάλα 1919, σημερινό δημαρχείο Καβάλας, από την δεκαετία του 1930. (βιβλίο “Το καπνικό στην Καβάλα” του Ιω.Β.Ιωαννίδη)

³² Σ.Αγγελούδη - Ζαρκάδα, Αφιέρωμα για το Αρχιτεκτονικό παρελθόν της Καβάλας, Καπνομάγαζα- Νεοκλασικισμός, αναδημοσίευση από το περιοδικό “ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ”, τεύχος 18, Φεβρουαρίου 1986

τριώροφες και πεντάρωφες αποθήκες και 3.000 περίπου εργάτες, ο Mayer είχε 4-5 μεγάλες αποθήκες και η Regie είχε 15 περίπου τεράστιες αποθήκες.³³

Στα 1850 -1864 πολλοί Έλληνες από την Ήπειρο, τις Σέρρες την Κρήτη και την Δυτική Μακεδονία καταφθάνουν στην Καβάλα. Από τους πρώτους έρχονται ο μεγάλος ευεργέτης της κοινότητας Μιχαήλ Σπόντης, υποπρόξενος της Αυστρίας ο Μιχαήλ Φώσκολος, υποπρόξενος της Γερμανίας και οι οικογένειες Γρηγοριάδη, Ναλμπάντη, Τόλου, Βάρδα, Ιορδάνου και Σόλου. Ολοι ασχολούνται με την επεξεργασία και το εμπόριο του καπνού. Εκείνη την εποχή σχεδόν όλα τα κτίρια ανηκαν στους Τούρκους, με συνέπεια οι χριστιανοί να αντιμετωπίζουν οξύ στεγαστικό πρόβλημα αλλά και πρόβλημα εξεύρεσης εργαστηρίων καπνού. Με έγγραφό τους προς το Πατριαρχείο λοιπόν στις 3/11/1864 ζητούν τη μεσολάβησή του στην Υψηλή πύλη για να κτίσουν κατοικίες και εργαστήρια έξω από τα τείχη, σε τόπο που είναι πετρώδης, κρημνώδης και αμμώδης και αυτό θα τους οδηγήσει στον πολλαπλασιασμό του προϊόντος του καπνού. Ο καπνός την εποχή εκείνη είναι αναμφίβολα χαρακτηριστικότερο προϊόν της Ανατολικής Μακεδονίας και γνωρίζουμε ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ανάπτυξη της Καβάλας. Συνεχώς αυξανόμενες ποσότητες εξάγονται από τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, και το Πόρτο Λάγος. Όμως η εμπορία απαιτεί μεγάλα κεφάλαια για την αγορά, αποθήκευση και μεταφορά του. Γι'αυτό μόνο μεγάλοι εμπορικοί οίκοι μπορούν να αγοράσουν καπνά από τους Μπέηδες των καπνοπαραγωγικών περιοχών, οι οποίοι με την σειρά τους τα αγοράζουν, πολλές φορές αναγκαστικά, από παραγωγούς, αφού έχουν την κάλυψη των αρχών.

Η ακριβής ημερομηνία που τους επιτράπηκε η έξοδος από τα τείχη δεν είναι γνωστή. Πάντως το 1866 στην Σημερινή συνοικία του Αγίου Ιωάννη κτίστηκε η ομώνυμη εκκλησία και αμέσως μετά χριστιανικά σπίτια και καπναποθήκες. Οι πρώτες καπναποθήκες

Καρικατούρα Καβάλα 1910

Καρικατούρα Καβάλα 1920

³³ Α. Στεφανίδου, Διδακτορική διατριβή "Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Πολεοδομική Διερεύνηση (1391- 1912)", Θεσσαλονίκη Ιούνιος 1991, Σελ. 203

εμφανίζονται ήδη στην παλαιότερη άποψη της νέας πόλης μετά το 1864, μπροστά στη δεντροφυτεμένη περιοχή του τουρκικού νεκροταφείου. Είναι κτίρια διώροφα, ορθογώνιας πάντα κάτοψης, με πολλά συμμετρικά ανοίγματα στην πρόσοψη και λιγότερα στις άλλες όψεις, μονόχωρα, κτισμένα με πέτρα και ξύλο και στεγασμένα με ξύλινες τετράρριχτες στέγες που καλύπτονται από βυζαντινά κεραμίδια. Από την εποχή αυτή ξεχωρίζουν οι Έλληνες καπνέμποροι Γ. Ν. Γρηγοριάδης, Βάρδας, ενώ ο Μιχαήλ Σπόντης και ο Μιχαήλ Φώσκολος εξακολουθούν να είναι οι ισχυρότεροι παράγοντες της πόλης. Όπως αναγράφει στην εφημερίδα της Τεργέστης, στις 11/11/1897 η πόλη της Καβάλας σύντομα έγινε πασίγνωστη στην Ευρώπη "η τέως ολίγον γνωστή εις τε των πολιτικών και κόσμον πόλις Καβάλα ένεκα του εν αυτή διενεργουμένου εμπορίου κατέστη πασίγνωστος εις άπασαν την Ευρώπην και εφ' όσον προάγεται η καπνοφυτεία εν ταις περιφερείαις της Βορειοανατολικής Μακεδονίας επί τοσούτον αναπτύσσεται και αυτή και ήδη δύναται να θεωρηθή, μετά τη Θεσσαλονίκη, η εμπορικότερη πόλις της Μακεδονίας ή μάλλον ο μόνος λιμήν των βορειοανατολικών επαρχιών αυτής, δι' ου εξαγωγήσιν αυτά τα ευγενέστερα αυτών προϊόντα, τον καπνόν και τον βάμβακαν, ως και εισδέχονται τα εκ της εσπερίας προερχόμενα."

Στα 1870-80 παρατηρείται αύξηση του καπνεμπορίου. Οι καπνεμπορικές επιχειρήσεις διενεργούν εξαγωγές σε χώρες του εξωτερικού και οι περισσότεροι καπνέμποροι συνεχίζουν τις επιχειρήσεις που παρέλαβαν από τον πατέρα τους. Αυτή την εποχή είναι γνωστοί περισσότερο από 25 Έλληνες καπνέμποροι : Ν. Γ. Γρηγοριάδης, Ε. Γ. Γρηγοριάδης, Ι. Ναλμπάντης, Ν. Τζιμούρτος, Γ. Τζιμούρτος, Σ. Τζιμούρτος, Κ. Φέσσας, Γ. Κασάπης, Κ. Ρηγανέζης, Α. Σόλου, Π. Φώσκολος, Μ. Φώσκολος, αδερφοί Φέσσα, Δ. Τόκος, Χ. Ιωάννου, Ι. Κωνσταντινίδης, Κ. Εμφιετζόγλου, Γ. Ιορδάνου, Ισαακίδης, Φι-

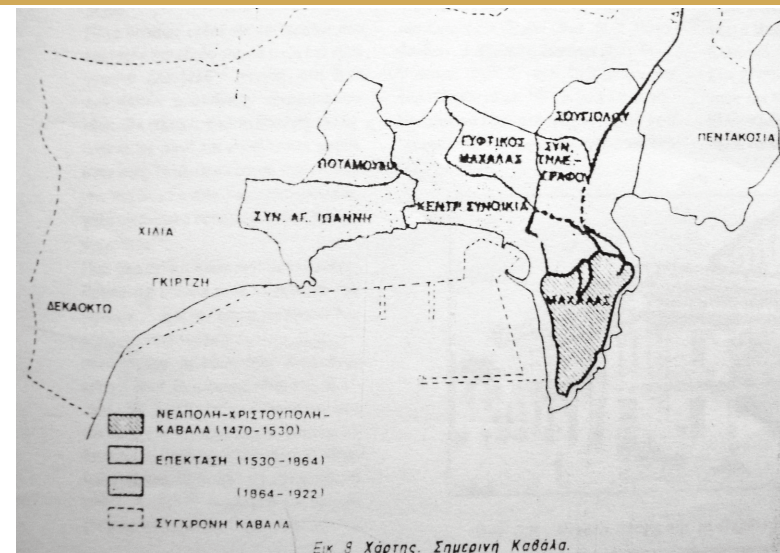
Φωτογραφία 1884-86 τραβηγμένη από τη συνοικία του Αγίου Ιωάννη, ενώ πίσω υψώνεται η πυκνοκατοικημένη τότε ιστορική συνοικία της Παναγιάς (αρχείο Π.Χρ.Ζιώγα)

Καπναποθήκες, Σημερινή οδός Δαμιανού (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

λιππίδης, Μ. Κολοκύθας, Μ. Βάρδας, Η. Παπαηλίας, αδερφοί Ροδοκανάκη, Μ. Σπόντης, και οι Τούρκοι Ζαδέ Αχμέτ εφέντης και ο Φιλέλληνας Χατζή Εσσάτ εφέντης. Στο τέλος του 19ου αιώνα έχουν ήδη διαμορφωθεί οι πέντε χριστιανικές περιφέρειες, συνοικίες της Καβάλας, Αγ. Ιωάννη μετά του Κιουτσούκ Ορμάν Ποταμουδίων, Κεντρική Συνοικία, Μαχαλάς και τηλεγράφου μετά του Καρά Ορμάν. Οι καπναποθήκες υπάρχουν διάσπαρτες σε όλες τις συνοικίες, ενώ οι περισσότερες οργανώνονται στην παραλιακή περιοχή του Αγ. Ιωάννη, της κεντρικής συνοικίας και του Σουγιόλου για να διευκολύνεται η μεταφορά των καπνών με τις μαούνες στα ατμόπλοια, όπως επίσης και για να μην ξεραίνεται ο καπνός, ώστε να επεξεργαστεί όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Η παραθαλάσσια σειρά έχει ήδη διαμορφωθεί από το τέλος του 19ου αιώνα. Όμως καπναποθήκες κυριαρχούν και στο εσωτερικό της πόλης, όπου υψώνονται πολυώροφες. Εξαιτίας του ύψους κυριαρχεί ο κατακόρυφος άξονας, αλλά στις μεγάλες επικρατεί πλέον ο οριζόντιος. Οι καπναποθήκες της εποχής αυτής είναι πολύ μεγαλύτερες από τις παλιότερες, κτισμένες ομοίως με πέτρα και ξύλο, ενώ στεγάζονται με δύο ή περισσότερες ξύλινες δίρριχτες στέγες. Χαρακτηρίζονται από πολλά συμμετρικά ανοίγματα και από τα τριγωνικά αετώματα των στεγών τους που συχνά φέρουν φεγγίτες ορθογώνιους ή κυκλικούς. Πολλά παράθυρα υπάρχουν και στις πλάγιες όψεις. Τα μπαλκόνια είναι σπάνια. Ταινίες ορίζουν τα πατώματα και τονίζουν τον οριζόντιο άξονα. Η μορφολογία τους είναι λαϊκή νεοκλασική, αλλά υπάρχουν και εκλεκτικιστικά δείγματα, ενώ σπάνια μερικές αποδίδονται στον γερμανικό νεοκλασικισμό. Το εσωτερικό τους είναι ενιαίο και μέσα σε αυτές γίνονται οι παρακάτω λειτουργίες. Στα πρώτα πατώματα αποθηκεύονται τα ανεπεξέργαστα καπνά, αραδιασμένα πάνω σε κρεβαταριές για να αερίζονται και να μην σαπίζουν. Είναι γνωστό άλλωστε ότι η ποιότητα του καπνού επηρεάζεται από πολλούς αστάθμητους

Περιοχές της Καβάλας στο τέλος του 19ου αι. (αρχείο Σ.Αγγελούδη - Ζαρκάδα)

Λιμάνι Καβάλας. Η κεντρική συνοικία συγκεντρώνει τις περισσότερες καπναποθήκες (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

παράγοντες και χρειάζεται φροντίδα καθ' όλη την πορεία από τον αγρό μέχρι την επεξεργασία του για την παρασκευή του σιγαρέτου. Την φροντίδα των καπνών στις καπναποθήκες έχουν οι στοιβαδότες, που μετέφεραν στην πλάτη τους δέματα ανεπεξέργαστου καπνού στα σαλόνια της επεξεργασίας, και όταν αυτά γίνουν δέματα τα μεταφέρουν πάλι στις κρεβαταριές για να στεγνώσουν. Τα σαλόνια βρίσκονται στα τελευταία πατώματα των καπναποθηκών, και εκεί με το φως της ημέρας, επεξεργάζεται ο καπνός από άντρες και γυναίκες. Συγκεκριμένα τα πρώτα χέρια επεξεργασίας του καπνού είναι οι εξεστρατζίδες ή ντεξίδες, οι οποίοι κάθονταν στο πάτωμα σε μια ψάθα ανά δύο σε κάθε παράθυρο, για περισσότερο φως. Τα δεύτερα και τρίτα χέρια κάθονται κοντά στους τοίχους των σαλονιών και αυτοί ανά δύο με τις πλάτες κολλητές. Οι καπνεργάτριες, οι πασταλτζίδες, οι οποίες αναλογούν μία σε δύο ντεξίδες, κάθονται επίσης σταυροπόδι σε ψάθα, απέναντι από τους ντεξίδες, σε απόσταση μισού μέτρου. Οι ντεξίδες με την βοήθεια των πασταλτζίδων διαλέγουν τα ανεπεξέργαστα καπνά και τα μετατρέπουν σε δέματα ανάλογα με την ποιότητά τους. Τους καπνεργάτες τους προσλαμβάνει ο αρχιεργάτης ή πρωτομάστορας ο οποίος επιβλέπει την καλή και γρήγορη επεξεργασία των καπνών, ρυθμίζει το μεροκάματο ανάλογα με τον εργάτη και είναι υπεύθυνος στην εργοδοσία. Ένας αρχιεργάτης με ένα βοηθό, διευθύνει ένα με δύο σαλόνια με εβδομήντα έως εκατό εργάτες και εργάτριες. Η περίοδος επεξεργασίας του καπνού διαρκεί από την άνοιξη έως το φθινόπωρο, ενώ πολλές φορές συνεχίζεται ως τα Χριστούγεννα. Έτσι σε αυτό το εποχιακό επάγγελμα παρατηρείται ανεργία τον χειμώνα.

Μετά από δύσκολα χρόνια Τουρκοκρατίας, και απαγόρευσης ίδρυσης σωματείων, το 1896 γίνεται η πρώτη απεργία, η οποία καταλήγει σε αύξηση του ημερομίσθιου. Το 1904 αρχίζει ο Μακεδονικός πόλεμος με κέντρο την Καβάλα. Το 1908 μετά την επανά-

Επεξεργασία καπνού, ντεξίδες και πασταλτζίδες (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Ντεξίδες, δεματοποιοί (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

σταση των Νεότουρκων επιτρέπεται η ίδρυση του πρώτου Καβαλιώτικου καπνεργατικού σωματίου με το όνομα «Ευδαιμονία» που και αυτοί καταφέρνουν αρκετά επιτεύγματα. Στις 27/10/1912 η πόλη καταλαμβάνεται από Βούλγαρους αλλά στις 26/6/1913 ο ελληνικός στόλος την απελευθερώνει. Όμως με τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο το 1916, οι Βούλγαροι επανέρχονται για να εκδιωχτούν το 1918. Μετά παρατηρείται αλματώδη ανάπτυξη της ελεύθερης πλέον πόλης και παρατηρείται εισροή κεφαλαίου και πληθυσμού από τα νησιά, την Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία. Ήδη από τα τέλη του 1914 ο μικτός πληθυσμός φτάνει τους 20.000 κατοίκους και η πόλη σφύζει από ζωή. Αλλά όπως και για όλο τον Ελληνισμό, έτσι και για την Καβάλα η ευημερία δοκιμάζεται το 1923 που μετά την Μικρασιατική καταστροφή καταφθάνουν στην πόλη 27.500 πρόσφυγες. Ο πληθυσμός της διπλασιάζεται. Οι πρόσφυγες προσωρινά κατοικούν σε παράγκες και καπναποθήκες μέχρι το 1928, κάτω από άθλιες συνθήκες, ενώ μετά το Υπουργείο Πρόνοιας κτίζει προσφυγικές κατοικίες. Οι πρόσφυγες προσαρμόζονται γρήγορα, ως αγρότες, εργάτες, έμποροι, επαγγελματίες. Οι αγρότες καταφεύγουν στην ύπαιθρο για να ασχοληθούν με την καλλιέργεια των φημισμένων ανατολικών καπνών, ενώ οι υπόλοιποι μένουν στην πόλη και εργάζονται σε καπναποθήκες, αφού η ζήτηση εργατικών χεριών την εποχή εκείνη ήταν μεγάλη όπως μεγάλη ήταν και η ζήτηση των επεξεργασμένων ελληνικών καπνών στη διεθνή αγορά. Αυτή η ανάγκη εργατικών χεριών οφείλεται και στην αναχώρηση των Τούρκων.

Την εποχή αυτή περισσότερες από 50 εταιρίες καπνού υπάρχουν στην πόλη: Ν. Πετρίδη, Καραγιώργη, Ολλανδική, Μελαχροινού, Πιαλόγλου, Αυστροελληνική, Τσιανακλή, Εμφιετζόγλου, Κοεμπζόγλου, Ιταλικού Μονοπωλίου, Γραμματικόπουλου, Έρμαν Σπίερ, Ζερβουδάκη, Ιορδάνογλου, Ευαγ. Ιορδάνογλου, Σγουρού, Λαγά, Μπενβενίστε, Τεζαψίδη,

Πινακίδες Σωματίων (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Διαλογή καπνού (Γενικά αρχεία Κράτους, Υπηρεσία Καβάλας)

Κασσούτου, Ψαφούτου, Βηξ, Γκλεν, Αλσων, Κούλφερ, Αλατά, Θεοχάρη, Γκέρι, Θεοδωρίδη, Κροαντονέλη, Κεψίμεμιν, Τζένεραλ, Μισιριάν, Αργιανακ., Γρηγοριάδη, Λατίνου, Περβανά, Ραουλ. Παπαγιάννη, ΣΕΚΕ, Τόρφου, Κουτσιάση, Αρον Τσιμίνο, Τζιμούρτα, Μοσκώφ, Ελληνογερμανική, Μπάλτο, κλπ. Οι εταιρίες αυτές διαθέτουν πάνω από 160 καπναποθήκες στο κέντρο της πόλης και απασχολούν 14.000 εργάτες, τους μισούς δηλαδή καπνεργάτες της Ελλάδας. Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί ότι η αύξηση αυτή των εργατικών χεριών παρουσιάστηκε περίπου το 1925, αφού το 1921 υπήρχαν 4.654 και το 1922, με τον ερχομό των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία του Πόντου και της Θράκης, ο αριθμός των καπνεργατών έφτασε τους 9.400 και μετά από σημαντική αύξηση έχουμε τον προηγούμενο αριθμό ρεκόρ. Οι υπόλοιποι εκείνη την εποχή εργάζονται στις πόλεις Πειραιά, Θεσσαλονίκη, Κατερίνη, Αγρίνιο, Ξάνθη, Κομοτηνή, Δράμα.³⁴ Άλλοστε η πενταετία 1924-1929 αποτέλεσε τον "χρυσό αιώνα της Καβάλας" όπως συνηθίζεται να λέγεται και από τους παλιούς. Το καπνεμπόριο φέρνει πλούτο και η ανθηρή οικονομική κατάσταση χαρακτηρίζει όλους τους κατοίκους της. Όμως αυτή την οικονομική άνθηση, έρχεται να διαδεχθεί η παγκόσμια οικονομική κρίση το 1929, η οποία δεν επηρέασε αυτόματα την οικονομική ζωή της Καβάλας. Μετά το 1930 όμως οι συνέπειες αυτής δεν άργησαν να πλήξουν και τη "Μέκκα του καπνού", την Καβάλα, με αποτέλεσμα να αναστατωθεί και η οικονομική ζωή της πόλης όπως αναφέρουμε παρακάτω.³⁵ Οι καπνεργάτες είναι οργανωμένοι σε δύο σωματεία, στην ΚΕΚ (καπνεργατική ένωση Καβάλας) και στην Πρόοδο. Μέχρι τότε, από τις αρχές δηλαδή του 20ου αιώνα οι ξένες καπνεμπορικές εταιρίες εξήγαγαν επεξεργασμένο καπνό, όπου απασχολούσαν πολλές χιλιάδες χριστιανών και μουσουλμάνων εργατών. Όμως λόγω του υψηλού κόστους οι Αμερικάνοι έμποροι επιχείρησαν να εξαγάουν ακατέργαστο καπνό από το λιμάνι της Καβάλας.³⁶ Επίσης

Μηχάνημα σε καπνομάγαζο (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Διαλογή καπνού σε καπνομάγαζο (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

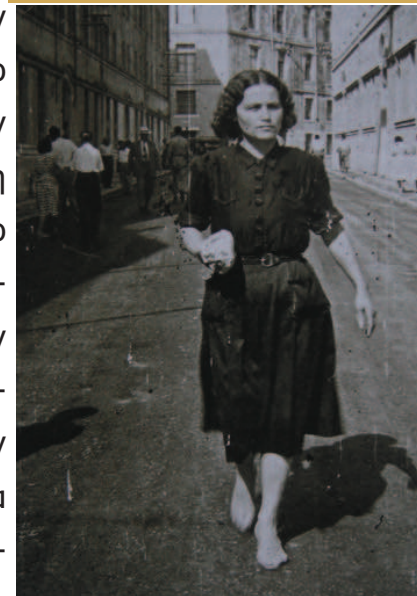
Ξεφυλίστριες καπνών σε ώρα εργασίας 1954, (αρχείο Στ. Καπράκη)

³⁴ Σ.Αγγελούδη - Ζαρκάδα, Αφιέρωμα για το Αρχιτεκτονικό παρελθόν της Καβάλας, Καπνομάγαζα- Νεοκλασικισμός, αναδημοσίευση από το περιοδικό "ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ", τεύχος 18, Φεβρουαρίου 1986

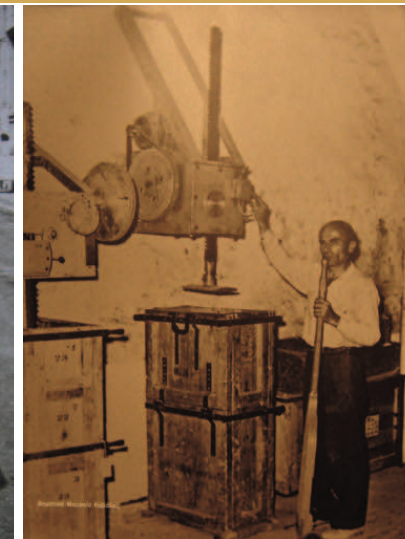
³⁵ Π.Χρ. Ζιώγα, "Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας", σελ.13

γίνεται μυστική φόρτωση ανεπεξέργαστων καπνών προς την Γερμανία και όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να ξεσπάσουν μεγάλες ταραχές στην πόλη. Το 1926 ιδρύεται το Κρατικό Γραφείο Προστασίας Καπνού Ελλάδας με έδρα την Καβάλα, το οποίο είχε ως σκοπό την οριστική παύση εξαγωγής των ανεπεξέργαστων καπνών στο εξωτερικό και την επίβλεψη της σωστής καλλιέργειας, επεξεργασίας και διαφήμισης των καπνών. Τον ίδιο χρόνο ιδρύεται το ΤΑΚ (Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών) με έδρα την Θεσσαλονίκη και αποφασίζεται η καταχώρηση του επαγγέλματος του καπνεργάτη, η επιδότηση των ανέργων καπνεργατών και η υγειονομική τους περίθαλψη, γιατί ήδη βρίσκονται σε έξαρση η φυματίωση, η ελονοσία και ο δάγγειος πυρετός. Το 1927 οι καπνέμποροι επιχειρούν την μείωση του καπνεργατικού μεροκάματου και κλείνουν τα καπνομάγαζα με αποτέλεσμα πολλές συγκρούσεις. Το 1928-29 παρατηρούνται οι μεγαλύτερες και μαζικότερες απεργίες, ενώ οι δυνάμεις καταστολής του κράτους αντιμετώπιζε τους απεργούς με σκληρότητα, έχοντας ως αποτέλεσμα πολλούς τραυματίες και νεκρούς. Οι καπνεργάτες πρωτοστατούν στην κοινωνική ζωή της πόλης. Ο συνολικός πληθυσμός της φτάνει τους 49.980 κατοίκους. Το 1929 ο Βενιζέλος εγκαινιάζει το νέο λιμάνι της πόλης.

Κατόπιν το 1930 περίπου παρατηρείται οικονομική κρίση, όπου οι εξαγωγές επεξεργασμένων καπνών περιορίζεται στο ελάχιστο. Πολλοί καπνεργάτες διώκονται για τα φρονήματά τους. Το 1933 προσπαθώντας οι καπνέμποροι να μειώσουν το κόστος της κλασικής επεξεργασίας, εισάγουν μία νέα μέθοδο επεξεργασίας την "τόγκα". Στην μέθοδο αυτή γίνεται απλή και γρήγορη επεξεργασία, όπου τα φύλλα χωρίζονται κατά ποιότητα όμως δεν δεματοποιούνται αλλά τσαλακώνονται στα πατητήρια για να δεματοποιηθούν μετά. Το σοβαρότερο είναι ότι για την μέθοδο αυτή απασχολούνται γυναίκες (αφού πληρώνονται λιγότερο). Ακολούθησαν πολυήμερες καταλήψεις καπναποθηκών με κύριο αί-

Καπνεργάτρια Παναγίας σε ώρα διαλείμματος 1950, Γενικά Αρχεία Καβάλας(βιβλίο Π.Χρ.Ζιώγα)

Ηλεκτρική πρέσα καπνομάγαζου (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

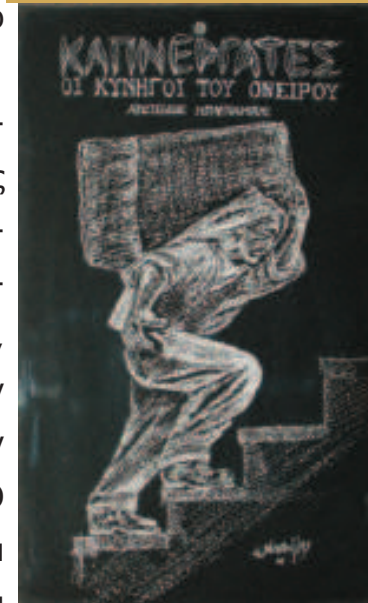

Επεξεργασία "Τογκά" σε καπνομάγαζο (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

³⁶ Κ.Παπακοσμάς, πληροφορίες στο internet με πηγές : αφιέρωμα της εφημερίδας *Καθημερινή* και "Το καπνικό στην Καβάλα" του Ιω.Β.Ιωαννίδη

τημα την ισότιμη κατανομή των ανδρών στην "τόγκα" και το οποίο και γίνεται δεκτό από το κράτος και συγχρόνως υπόσχεται τέλος των διώξεων.

Το 1934 η πόλη αποκτά αριστερό δήμαρχο, ενώ οι δυσκολίες συνεχίζονται. Η φυματίωση έπληττε την πόλη ενώ το 1935 βομβαρδίζεται από τον κυβερνητικό στόλο, ως έδρα του Βενιζελικού κινήματος. Οι κινητοποιήσεις των Καβαλιωτών καπνεργατών συνεχίζονται αφού το 1936 σκοτώνονται από την χωροφυλακή στην Θεσσαλονίκη δέκα καπνεργάτες. Όμως διαλύονται στις 4/8/1936 από την δικτατορία και ακολουθούν εξορίες, συλλήψεις και διαλύσεις των οργανώσεων. Μετέπειτα το 1940 οι καπνεργάτες πολεμούν μαζί με τους υπόλοιπους Έλληνες, ενώ το Πάσχα του 1941 οι Γερμανοί μπαίνουν στην πόλη και στο τέλος του Μαΐου η πόλη παραδίνεται στους Βούλγαρους και υποφέρει. Ο λαός οργανώνεται στην Εθνική Αντίσταση και δοκιμάζεται σκληρά. Η επεξεργασία γίνεται πλέον από Βούλγαρους που εφαρμόζουν και τα δύο συστήματα, την κλασική επεξεργασία και την τογκά με εκμετάλλευση πολλών Ελλήνων καπνεργατών. Στις 12/9/1944 οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ ελευθερώνουν την πόλη. Αμέσως οργανώνεται και χωρίς διευθυντές τώρα επεξεργάζονται 9-10.000.000 κιλά καπνού. Αρχίζει ο εμφύλιος πόλεμος και ο διχασμός. Με το τέλος των περιπετειών οι καπνεργάτες ζητούν καλύτερο μεροκάματο και επιδόματα ανεργίας. Οι καπνέμποροι σε αντάλλαγμα απαιτούν ορισμένη ημερησία ποιοτική και ποσοτική απόδοση και προσπαθούν να άρουν την καταχώρηση του καπνεργατικού επαγγέλματος χρησιμοποιώντας μόνο γυναίκες. Το 1954 Καβαλιώτες καπνεργάτες κινητοποιούνται χωρίς αποτέλεσμα. Ενώ μετά γύρω το 1986 μόνο 1500 άτομα σ' όλες τις ειδικότητες απασχολούνται σε 24 καπναποθήκες, στο άλλοτε μεγαλύτερο κέντρο επεξεργασίας καπνού των Βαλκανίων. Την μοίρα του επαγγέλματος διαδέχονται και οι εγκαταλειμμένες καπναποθήκες. Με τον καιρό εξαφανίζονται μία προς μία, καθώς η διατήρησή τους δεν είναι θεσμοθετημένη, και η πόλη αφανίζεται λόγω της ανοικοδόμη-

Καπνομάγαζο και πινακίδα καπνεργάτη (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

Λιμάνι Καβάλας . στο βάθος Commercial Company of Salonica Ltd, (αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

σης και της κερδοσκοπίας. Η οικονομική ανάκαμψη για την Καβάλα έρχεται, στηριγμένη όμως στην ανοικοδόμηση πολυκατοικιών, στη θέση των καπναποθηκών που πριν λίγο αναφέραμε. Δυστυχώς κτίρια τεράστια, δίχως στατικά προβλήματα, και τα οποία πολλές φορές καταλαμβάνουν ολόκληρα τετράγωνα της πόλης και είναι σε θέση να δεχθούν οποιαδήποτε χρήση, κατεδαφίζονται ασύστολα.³⁷

Λειτουργία - Μορφολογία - Κατασκευή των καπνομάγαζων

Η αρχιτεκτονική γενικά της καπναποθήκης χαρακτηρίζεται από μια επιμήκη ορθογωνισμένη κάτοψη που περιγράφεται από πέτρινους τοίχους, ενώ στο εσωτερικό της οργανώνονται διάφορα επίπεδα με ξύλινα πατώματα, όπου ο χώρος σε κάθε πάτωμα είναι ενιαίος και διακόπτεται μόνο από ξύλινες κολώνες που συμπληρώνουν το στατικό σύστημα της κατασκευής. Οι εξωτερικές όψεις χαρακτηρίζονται για την συμμετρική οργάνωση των ανοιγμάτων τους, που διακρίνονται για τον αριθμό και το μέγεθός τους, διότι αποτελούσαν τον κύριο φωτισμό για την παραδοσιακή επεξεργασία του καπνού. Οι στέγες είναι επικλινείς και σχηματίζουν τριγωνικό αέτωμα στη στενή όψη ή αποτελούνται από επιμέρους δίκλινες στέγες κατά μήκος της μεγάλης όψης. Ο εξωτερικός διάκοσμος των καπναποθηκών διακρίνεται για την εκλεκτικιστική του διάθεση. Για υλικά κατασκευής χρησιμοποιήθηκαν ντόπια, πέτρα- γρανίτης και ξυλεία πεύκου από Θάσο και την περιοχή της Δράμας, ενώ για συνδετικό υλικό χρησιμοποιήθηκε θησαϊκή γη με ασβέστη. Οι καπναποθήκες κατασκευάστηκαν από Έλληνες τεχνίτες Δυτικομακεδόνες, Ηπειρώτες, καθώς και νησιώτες από την Μυτιλήνη, Θάσο και Λήμνο.

Όπως προαναφέραμε άδεια για να αρχίσουν να βγαίνουν από τα τείχη δόθηκε

Καπναποθήκη Λατίνου στο παραλιακό μέτωπο της Καβάλας 1946-47 (Γενικά αρχεία Καβάλας)

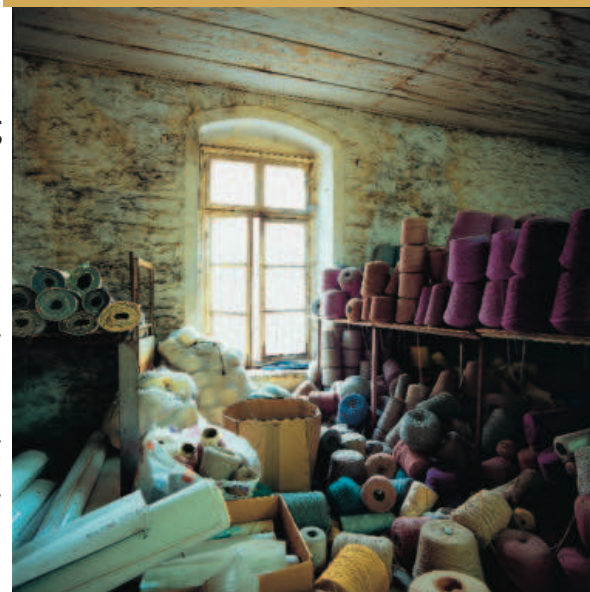

Καπναποθήκη Herzog 1946-47 (Γενικά αρχεία Καβάλας)

³⁷ Σ.Αγγελούδη - Ζαρκάδα, Αφιέρωμα για το αρχιτεκτονικό παρελθόν της Καβάλας, Καπνομάγαζα- Νεοκλασικισμο, αναδημοσίευση από το περιοδικό "ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ", τεύχος 18, Φεβρουαρίου 1986

το 1864. Κατόπιν άρχισαν να κτίζονται τα πρώτα κτίρια εκτός τοιχών και στη συνέχεια εξαπλώθηκαν. Το 1924 - 1930 οι καπναποθήκες έφτασαν σε αριθμό τις 160. Το 1929 ακολούθησε παγκόσμια οικονομική κρίση που οδήγησε στην παρακμή της επεξεργασίας και εμπορίας του καπνού. Οι καπναποθήκες που διασώζονται σήμερα είναι 50 περίπου, από τις οποίες οι 24 μέχρι το 1986 διατηρούσαν την αρχική τους χρήση και λειτουργία. Ένας μεγάλος αριθμός χρησιμοποιείται για την στέγαση συνεργείων αυτοκινήτων, αποθήκη χρωμάτων, υφασμάτων και εργαστηρίων ξύλινων κατασκευών, ενώ δεν λείπουν εγκαταστάσεις "discoteque" και σχολών καράτε μέσα σε αυτές. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της καπναποθήκης του Δήμου στην πλατεία της 28ης Οκτωβρίου, για την οποία έχει συνταχθεί μελέτη μετατροπής σε πολιτιστικό κέντρο της πόλης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η λύση που δόθηκε τελικά στο συγκρότημα καπναποθηκών για κατασκευή νέων εγκαταστάσεων αγοράς στο χώρο μιας πλατείας, γεμίζοντας έτσι ένα από τα κενά της πόλης. Τέλος υπάρχει και ένας αριθμός καπναποθηκών που έχει εγκαταλειφθεί στη φθορά του χρόνου, χωρίς καμία χρήση και άλλες που είχαν την ατυχία να κατεδαφισθούν.³⁸

Η εικοσαετία γύρω από το 1900 για την Καβάλα, είναι περίοδος μεγάλης ακμής του καπνεμπορίου. Αυτή την εποχή κτίζονται οι μεγαλύτερες και περισσότερες καπναποθήκες της, μερικές από τις οποίες διασώζονται μέχρι σήμερα. Όλα τα ελληνικά κτίρια αυτής της περιόδου, όσα διατηρούνται ακόμη, χρονολογούνται στη δεκαετία πριν από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων. Τα κτίρια αυτά τα χαρακτηρίζει η εγκατάλειψη της λαϊκής αρχιτεκτονικής και η κυριαρχία του νεοκλασικισμού, η οποία γίνεται η "εθνική αρχιτεκτονική" της Καβάλας, με έντονες όμως εκλεκτιστικές αποκλίσεις. Χαρακτηρίζονται από ψευδοκίονες και κιονόκρανα, επιστύλια και μικρά αετώματα και γενικά μια φροντισμένη

Οδών Δαμιανού-Κασσάνδρου, Καβάλα.
(αρχείο Κ.Νόλλα)

Εμπορικό Κέντρο, Οδός Μεγ. Αλεξάνδρου και Αβέρωφ, Καβάλα.
(αρχείο Κ. Νόλλα)

³⁸ Χ.Ζαρκάδα, Εισήγηση "Οι καπναποθήκες της Καβάλας", Θεσσαλονίκη 10/3/86, Υπουργείο Πολιτισμού, Τμήμα νεωτέρων μνημείων

χάρτης 2.3.2 -
Καπναποθήκες της Καβάλας, τέλη 19ου αιώνα
(αρχείο Μουσείου Καπνού Καβάλας)

- 1_ Δημοτική καπναποθήκη
- 2_ Καπναποθήκη Οθωμανικού Μονοπωλείου νυν ιδιοκτησία Π.Κυριακόπουλου
- 3_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αθανασίου Αντώνη (οδός Αβέρωφ και Παλαμά)
- 4-6_ Καπναποθήκες ΣΕΚΕ και νυν ιδιοκτησία Χ.Δρακοπούλου και Παρλαπά (οδός Νίκης 5,7,9)
- 7_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Παπανδρέου (οδός Νίκης 2)
- 8,9_ Καπναποθήκες ΣΕΚΕ (οδός Δαμιανού 21,23)
- 10,11_ Καπναποθήκες πρώην Herzog μετά Δ.Σπόντη νυν ιδιοκτησία Χ.Ευστρατιάδη και Α.Πουλάκη αντίστοιχα (οδός Δαμιανού 12,14)
- 12.α_ Καπναποθήκες Δ.Σπόντη (οδός Δαμιανού 16), 12.β_ Χρήστου Δουρτμε (Δαμιανού 18)
- 13_ Καπναποθήκη ΣΕΚΕ νυν Μουσείο καπνού
- 14-16_ Καπναποθήκες πρώην American Tobacco Company νυν ιδιοκτησία Γ.Πετρίδη η 13 και ιδιοκτησία Θεοδωρίδη η 15
- 17_ Καπναποθήκη Αυστροελληνικής εταιρείας Α.Ε. (οδός Φιλίππου 10)
- 18_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ειρήνης Νικοκάβουρα (οδός Φιλίππου 12)
- 19_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Κων/νου Ιωαννίδη (οδός Φιλίππου 14)
- 20_ Καπναποθήκη Τσεκμετζόγλου (Βενιζέλου 81 και Βότση)
- 21,22_ Καπναποθήκη Schinasi Bros νυν καπνεμπορικής επιχείρησης Δημ.Κ.Ιορδάνογλου Α.Ε και Παρχαρίδη αντίστοιχα (οδός ελευθερίας 7,4 αντιστ.)
- 23,24_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τόμπρου(οδός ελευθερίας 3,5, Ρωμανού 2)
- 25_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής Κοινότητας Καβάλας και Άννας Ταρτσίνη
- 26_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (οδός β' πάροδο Αναγεννήσεως)
- 27_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου (οδός Αναγεννήσεως 4)
- 28_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Θ.Θεοδωρίδη και Αικ.Σαχσαμάνογλου (οδός Αναγεν. 6)
- 29-31_ Καπναποθήκες Αντωνιάδη ΑΒΕΕ, ιδιοκτησίας Α.Αντωνιάδη (οδός Σούτσου 6,8,12)
- 32_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος (οδός Αρχελάου 3)
- 33_ Καπναποθήκη νυν ιδιοκτησία Αστυνομικής Διεύθυνσης Καβάλας (οδός Λεωνάτου 3)
- 34_ Καπναποθήκη ιδιοκτησία Αστυνομικής Διεύθυνσης Καβάλας (οδός Φιλώτα 7)
- 35_ Καπναποθήκη ιδιοκτησία Οδ.Πετρίδη και Αναστασιάδη (οδός Φιλελλήνων 11)
- 36-38_ Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Ιλία Κασίδ, Φρανσέζ Ούγκο, Αγλαΐα Τερζάκη, Δημ.Τεζαψίδη (οδός Ευγ.Ιορδάνου 3,7,9)
- 39_ Καπναποθήκη ιδιοκτησία Ισραηλιτικής Κοινότητας Καβάλας (οδός Ευγ.Ιορδάνου και Αριστείδου)
- 40_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τιμίνου Εσμπετάι (οδός Αμύντα 28,30)
- 41_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Μαραγκού Ιωάννη (οδός Αμύντα 11)
- 42_ Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Παπαδόπουλου Ιγνάτιου Γεσθημάνης, Κων/νου Εμμανουηλίδη, Αφών Γεωργιάδη, Μουράτη Αλεξ., Καραθάνου Διονυσίου και Αικ. Τσιαμπάζη (οδός Αμύντα 5,7,9)
- 43_ Καπναποθήκη πρώην ιδιοκτησίας Βροχίδου νυν Αξιώτη (οδός Λάμπρου Κατσώνη 8)
- 44_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Στ.Παπαστεργίου, Ρ.Παπαδημητρίου και Κ.Αθηνόδωρου (νυν πολυκατοικία) (οδός Πιπίνου 6)
- 45_ Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Κ.Γιωριζίκη, Π.Χάϊτα και Θ.Παπαδοπούλου (οδός Κίμωνος 2,4,6,8)
- 46_ Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τιμίνου Σαμπετάι και Δημ. Κουγιουμτζόγλου (στην Πάροδο Αμερικάνικου Εθνικού Σταυρού)

χάρτης 2.3.3 -
Καταγεγραμμένες καπναποθήκες των Καβάλας (σύνθεση συντακτριών)

αρχιτεκτονική και διακοσμητική επεξεργασία, είναι τα γνωρίσματα των πιο αντιπροσωπευτικών κτιρίων αυτής της εποχής.

Καπναποθήκη Κιζί Μιμίν (νυν Δημοτική Καπναποθήκη)

Στην ίδια περίοδο της εικοσαετίας, που προαναφερθήκαμε κτίστηκαν στην Καβάλα και αξιόλογα τούρκικα κτίσματα, με έντονα, όσο και να φαίνεται περίεργο νεοκλασικά στοιχεία. Πρόκειται για τρία ογκώδη, για την εποχή εκείνη, κτίρια που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα για τις εφαρμογές που βρήκε η νεοκλασική αρχιτεκτονική ακόμη και σε τούρκικες κατασκευές. Σε αυτά τα κτίρια συμπεριλαμβάνεται και η Δημοτική Καπναποθήκη (No 1, χαρτης σελ.90), η οποία βρίσκεται στη μικρή πλατεία της 28ης Οκτωβρίου, κοντά στη συμβολή των οδών Αβέρωφ και Μ.Αλεξάνδρου. Η νεοκλασική αρχιτεκτονική των τριών παραπάνω κτισμάτων μπορεί να εξηγηθεί, (μια και λείπουν συγκεκριμένες πληροφορίες) με το ότι για την σχεδίαση και την κατασκευή τους χρησιμοποιήθηκαν δυτικοευρωπαίοι τεχνικοί. Αυτοί εφάρμοσαν τις νεοκλασικές τους αντιλήψεις της εποχής, προσαρμόζοντάς τες επιτυχώς στο πνεύμα της οθωμανικής τέχνης, κάτι που ανταποκρινόταν και στην γενικότερη κουλτούρα της εύπορης αστικής τάξης των Τούρκων της Καβάλας. Επίσης δανείζονται στοιχεία από ελληνικά σπίτια λαϊκής αρχιτεκτονικής, όπως τύμπανα διακοσμημένα με αφηρημένες παραστάσεις λουλουδιών, είτε σε αρχιτεκτονικές ρυθμίσεις παραθύρων ή του προπύλου της εισόδου για το εσωτερικό του σπιτιού.³⁹ Η εν λόγω καπναποθήκη θα πρέπει να κτίστηκε προς το τέλος της πρώτης δεκαετίας του 1900 ως καπναποθήκη που ανήκε στον Τούρκο καπνέμπορο Κιζί Μιμίν. Το κτίριο αυτό σήμερα ανήκει στον Δήμο Καβάλας, που το πήρε από τη ΔΑΠ (Διαχείριση Ανταλλαξίμου Περιουσίας).

Δημοτική καπναποθήκη παλαιότερα. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Τοπογραφικό διάγραμμα Δημοτικής καπναποθήκης (αρχείο Υπ. Πο., επεξεργασία συντακτριών)

³⁹ Π.Χρ.Ζιώγα, "Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας", σελ.24

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

Το κτίσμα χαρακτηρίζεται από οθωμανική αρχιτεκτονική με την τεχνοτροπία που είναι γνωστή ως οθωμανικός νεοκλασικισμός, δηλαδή με έντονη την επίδραση της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής της Ευρώπης. Τα νεοκλασικά του στοιχεία αναγνωρίζονται εύκολα στις ευθείες γραμμές, στους ψευδοκίονες και τα κιονόκρανα, στα στενά γείσα με τις σταγόνες. Το κτίριο γενικά είναι επιβλητικό λόγω του όγκου ή και της μορφής του, η οποία είναι πλούσια σε μοτίβα και επεξεργασμένες λεπτομέρειες, με το πιο επιβλητικό τμήμα του κτιρίου που είναι εκείνο του στηθαίου της στέγης, όπου ξεχωρίζουν κυρίως τέσσερα στέμματα. Αυτά λειτουργούν σαν παραστάδες και επιστύλια μεγάλων παραθυρόφυλλων και συνδέονται μεταξύ τους με χαμηλού ύψους στηθαία που διακόπτονται από τρία μικρά τύμπανα διακοσμημένα με μεγάλους ρόδακες. Όλα αυτά είναι οργανικά δεμένα ως αρχιτεκτονικό σύνολο και είναι κατάφορτο από αφηρημένες παραστάσεις ανθέων, ηλιών, οικοσήμων κλπ., στοιχείων δηλαδή διακοσμητικών της οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Επιπλέον σχετικά με τα **μορφολογικά στοιχεία** παρατηρείται ότι η καπναποθήκη παρά τα νεοκλασικά μοτίβα, αποτελεί έναν κτιριακό όγκο απλό, ορθογωνικό, με επίπεδες όψεις, διάτρητες από τα εν σειρά ανοίγματα. Χαρακτηριστικό της είναι η αξονική προσπέλαση, η κυριαρχία της πρόσοψης και η σαφήνεια του κτιριακού όγκου, το μεγάλο ύψος, το στηθαίο, οι διακοσμητικές απολήξεις και τα συμμετρικά της ανοίγματα. Επιπλέον παρατηρούμε από την όψη αλλά και τις κατόψεις ότι το κτίριο είναι απόλυτα συμμετρικό στον κατακόρυφο άξονα. Διακρίνονται διάφορες νεοκλασικές αρχές όπως μεγαλοπρέπεια, υποβλητικότητα, πλαστικότητα, ογκώδης σύνθεση, συμμετρία, αρθρωμένη τάξη.

Δύο από τα τέσσερα στέμματα του στηθαίου της στέγης με εντυπωσιακή ανάγλυφη διακόσμηση (αριστερά φωτογραφία συντακτριών και δεξιά αρχείο Π.Χρ.Ζιώγα)

Χαρακτηριστική άποψη τμήματος του στηθαίου της στέγης και του διαζώματος. (βιβλίο Π. Χρ.Ζιώγα)

Πλάγια όψη δημοτικής καπναποθήκης από οδό Κασσάνδρου (αρχείο συντακτριών)

Κύρια είσοδος και άποψη παραθύρων δημοτικής καπναποθήκης από οδό Αβέρωφ

Πλάγια όψη δημοτικής καπναποθήκης και άποψη πόρτας από οδό Αβέρωφ

Όψη δημοτικής καπναποθήκης στην πλατεία 28ης Οκτωβρίου

Εξωτερικές φωτογραφίες της Δημοτικής καπναποθήκης
(27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Κύρια είσοδος δημοτικής καπναποθήκης, λήψη από μέσα

Εσωτερικά 1η αίθουσα, σκάλα προς πρώτο όροφο δημοτικής καπναποθήκης

Διαχωριστική πόρτα αιθουσών δημοτικής καπναποθήκης

Εσωτερικά, 4η αίθουσα, σκάλα προς πρώτο όροφο δημοτικής καπναποθήκης

Άποψη παραθύρου δημοτικής καπναποθήκης

Εσωτερικά, 4η αίθουσα, ισόγειο και πρώτος όροφος δημοτικής καπναποθήκης

Ο Δήμος Καβάλας επέλεξε να ανακαινίσει και να αποκαταστήσει εσωτερικά το κτίριο ώστε να λειτουργήσει ως χώρος πολιτισμικών δραστηριοτήτων και ως Μουσείο φιλοξενώντας τις ακόλουθες χρήσεις:

Μουσείο Καπνού – Ιστορικό αρχείο της πόλης της Καβάλας – Δημοτική Καπναποθήκη – Λαογραφικό Μουσείο.

Στο κτίριο έγιναν **επεμβάσεις σε δύο χρονικές φάσεις**.

Η **πρώτη** επέμβαση πρέπει να έγινε γύρω στη δεκαετία '50 - '60 και αφορά την πίσω όψη. Σε όλα τα επίπεδα, ισόγειο, Ά όροφο κλπ. Κάποια παράθυρα μετατράπηκαν σε πόρτες (πιθανό έξοδο κινδύνου) ή με άλλη χρήση που αφορούσε κάποια χρήση της καπναποθήκης. Οι πόρτες αυτές είναι κατασκευασμένες από σίδηρο ή φύλλα λαμαρίνας, στις ίδιες διαστάσεις με τα παράθυρα που καταργήθηκαν. Η κατάστασή τους κρίνεται ικανοποιητική και επιδέχεται συντήρηση. Η **δεύτερη** επέμβαση είναι πολύ πιο πρόσφατη και έγινε σε ανύποπτα χρονικά διαστήματα, και σε σχετικά εκτεταμένη κλίμακα με αποτέλεσμα να μη σώζονται αρκετά από τα αρχικά στοιχεία του κτιρίου. Οι επεμβάσεις αυτές αφορούν:

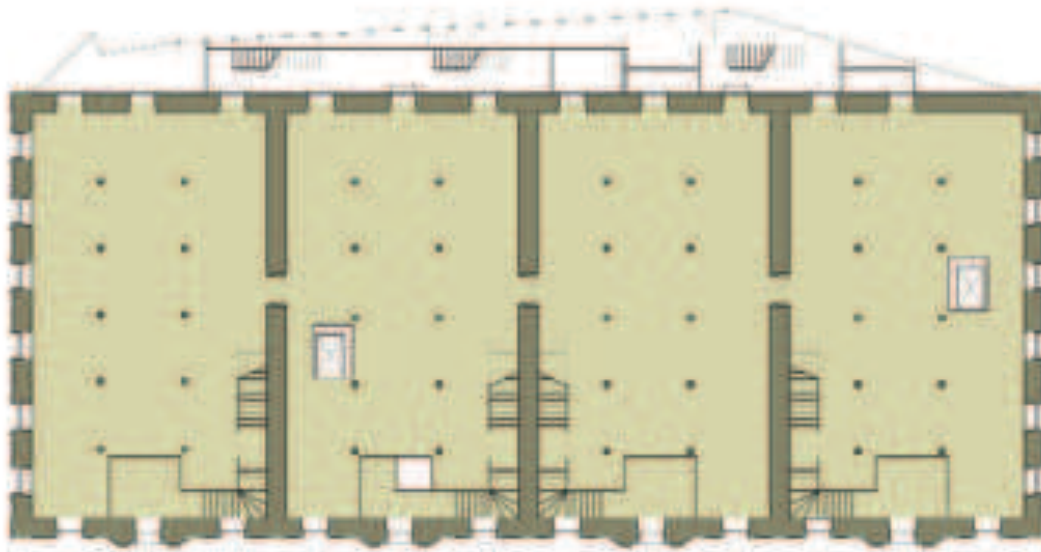
- 1) στην αντικατάσταση όλων των ξύλινων παραθύρων με νέα.
- 2) στην αντικατάσταση των δαπέδων των αιθουσών του ισόγειου.
- 3) στην αντικατάσταση του πετσώματος των ξύλινων δαπέδων όλων των ορόφων με πέτρωμα πλάτους 10 εκ.
- 4) στην αντικατάσταση έξι (6) κλιμακοστασίων με νέα.
- 5) στην αντικατάσταση της σιδερένιας πόρτας – εξόδου κινδύνου του Δ' ορόφου με νέα.
- 6) στην αντικατάσταση του πετσώματος των τεσσάρων (4) ξύλινων στεγών με νέο.

Όψη από οδό Αβέρωφ καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλίου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

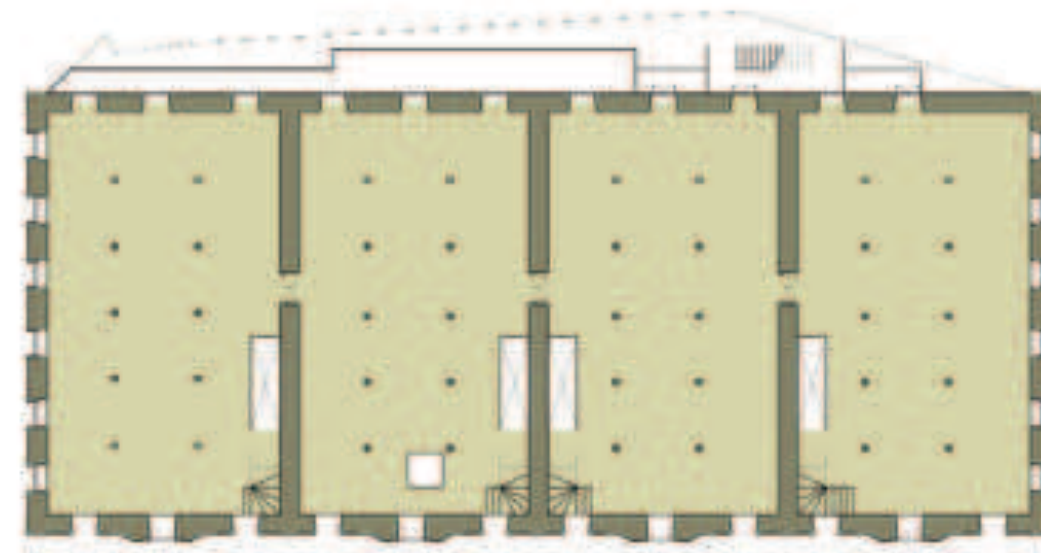

Εσωτερικά Δημοτική Καπναποθήκη (αρχείο Κ.Νόλλα)

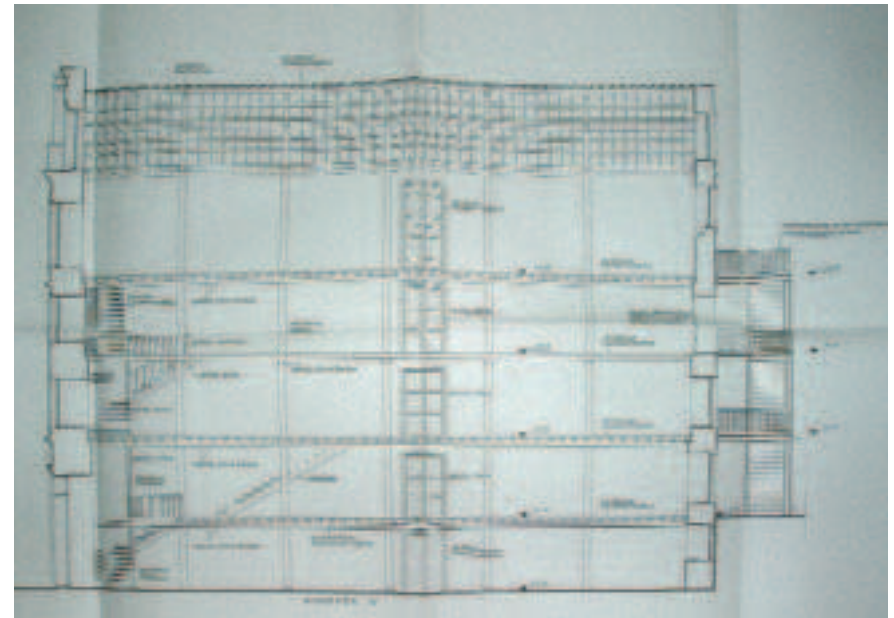
κάτοψη α' ορόφου

Κάτοψη α' ορόφου Δημοτικής καπναποθήκης

κάτοψη β' ορόφου

Κάτοψη β' ορόφου Δημοτικής καπναποθήκης

Τομή 2-2 Δημοτικής καπναποθήκης,

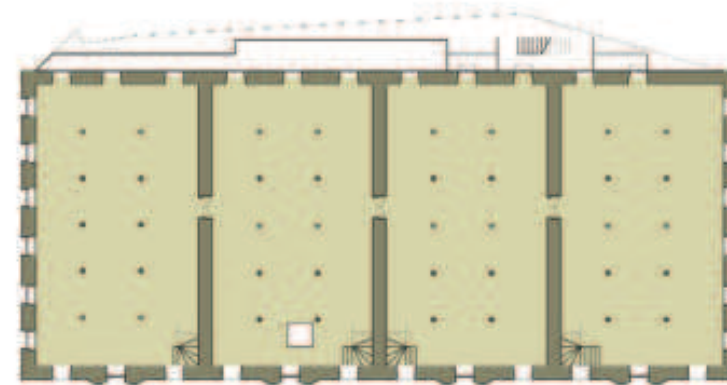

Νότια όψη, Δημοτικής
καπναποθήκης

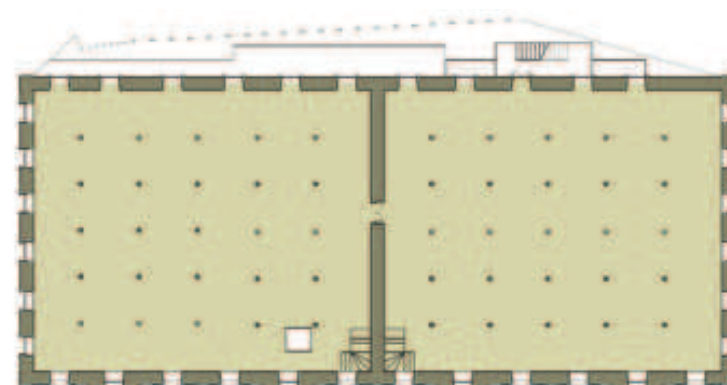
Τομή 1-1, Δημοτικής
καπναποθήκης

Πιο συγκεκριμένα θα περιγράψουμε παρακάτω το κτίριο της Δημοτικής Καπναποθήκης ως προς τα **κατασκευαστικά του στοιχεία**. Είναι ένα ορθογώνιο ογκώδες κτίσμα διαστάσεων περίπου 50μ. x 22μ., το οποίο αποτελείται από πέντε ορόφους: α) ισόγειο, β) Α' όροφο, γ) Β' όροφο, δ) Γ' όροφο, ε.) Δ' όροφο. Κάθε όροφος χωρίζεται σε τέσσερις (4) αίθουσες, εκτός από τον Δ' που χωρίζεται σε δύο (2). Οι αίθουσες επικοινωνούν μεταξύ τους με εσωτερικές δίφυλλες πόρτες, πλάτους 1.30 μ. Επίσης, σε κάθε αίθουσα υπάρχει ένα ξύλινο κλιμακοστάσιο για να επικοινωνεί με τον ανώτερο όροφο. Η τυπική μορφή κλιμακοστασίων είναι σχήματος Γ' με εξαίρεση τον Α' όροφο όπου εμφανίζονται τέσσερις επιμήκεις σκάλες παράλληλες με τους εσωτερικούς τοίχους των αιθουσών. Ιδιαίτερότητα εμφανίζει ο Α' όροφος ως προς τους εσωτερικούς εξώστες που υπάρχουν εκεί, γύρω από τα κλιμακοστάσια των τεσσάρων αιθουσών και μέσω των οποίων εξασφαλίζεται η οπτική επικοινωνία με το ισόγειο. Επίσης στην πίσω όψη του κτιρίου υπάρχει μεταλλική κατασκευή (σιδερένιοι εξώστες, κλιμακοστάσια και φέρουσες κολόνες) η οποία συναντάται και σε άλλους ορόφους (Α', Β', Γ', Δ') και η οποία έγινε σε μεταγενέστερη φάση (πιθανόν '50 – '60). Περιμετρικά του κτιρίου υπάρχει τοίχος με λιθοδομή (επιχρισμένος) πάχους 1 μ. ,ο οποίος μειώνεται κατά 10εκ. σε κάθε όροφο. Εσωτερικά όλος ο στατικός φορέας του κτιρίου αποτελείται από ξύλινες κολώνες και φέροντα διπλά ξύλινα δοκάρια (διαστάσεων 7,5εκ. x 17εκ. το καθένα) με κατεύθυνση από Βορρά προς Νότο και τα οποία στηρίζονται στις κολώνες καθώς και από ένα πλέγμα εγκάρσιων ξύλινων δοκαριών διαστάσεων 7εκ. x 17εκ. με κατεύθυνση από Δ προς Α που είναι τοποθετημένα πάνω από τα ανωτέρω δοκάρια. Η κατεύθυνση των ανωτέρω ξύλινων δοκαριών αλλάζει μόνο στην οροφή Β' ορόφου. Επίσης στο ισόγειο τα διπλά ξύλινα δοκάρια, με κατεύθυνση από Β προς Ν έχουν αντικατασταθεί (πιθανόν σε μεταγενέστερη περίοδο) από

κάτοψη γ' ορόφου

Κάτοψη γ' ορόφου Δημοτικής καπναποθήκης

κάτοψη δ' ορόφου

Κάτοψη δ' ορόφου Δημοτικής καπναποθήκης

αντίστοιχα ιδίων διαστάσεων αλλά σιδερένια.

Συμπερασματικά η προτεινόμενη αρχιτεκτονική μελέτη της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου Καβάλας, σκοπεύει σε κάποιες επεμβάσεις για να διατηρήσει, να συντηρήσει και να αποκαταστήσει ότι από τα υφιστάμενα στοιχεία έχουν σωθεί ή να αντικαταστήσει κάποια άλλα που δεν υπάρχουν σήμερα, σε αντίστοιχη αισθητική και αναλογίες με τα υφιστάμενα. Επίσης σε γενικές γραμμές κρίνεται ότι ο ξύλινος στατικός φορέας του κτιρίου (κολώνες, δοκάρια, κλπ.) βρίσκεται σε ικανοποιητική κατάσταση, και πρέπει να διατηρηθεί (το οποίο όμως θα πρέπει να αποδειχθεί και από την αντίστοιχη στατική μελέτη).⁴⁰

Καπναποθήκη της εταιρείας του μονοπωλίου των Οθωμανικών καπνών (Regie), (νυν ιδιοκτησία Χ.Κυριακόπουλου)

Πολύ κοντά στην προαναφερθείσα καπναποθήκη βρίσκεται η καπναποθήκη επί των οδών Μ. Αλεξάνδρου και Αβέρωφ, η οποία κτίστηκε το 1885 για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του Οθωμανικού μονοπωλίου (No 2, χάρτης σελ.90) (ενώ τώρα ιδιοκτήτης της είναι ο Χ.Κυριακόπουλος), απέχοντας λίγα μέτρα από το λιμάνι της πόλης. Το κτίριο αυτό χρησιμοποιήθηκε συνεχώς μέχρι το 1950 ως χώρος επεξεργασίας καπνού και κατόπιν εγκαταλείφθηκε. Στη δεκαετία 1950 - 1960 το ισόγειο της μετατράπηκε σε διάφορα εμπορικά καταστήματα, ενώ το υπόλοιπο τμήμα της παρέμενε κενό ή λειτουργούσε ως αποθήκες.

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

Ως προς τα **μορφολογικά του χαρακτηριστικά** το οικοδόμημα αποτελεί τυπικό δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του τέλους του 19ου αιώνα με τον μεγάλο και ορθογωνισμένο όγκο του και γενικά την απλή, λειτουργική του διάταξη, με σκοπό να εξυ-

Δημοτική καπναποθήκη και Καπναποθήκη Οθωμανικού μονοπωλίου. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς 18/9/91)

Τοπογραφικό διάγραμμα Καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλίου (αρχείο Υπ.Πο.)

⁴⁰ Τεχνική περιγραφή Δημοτικής καπναποθήκης Καβάλας, Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Καβάλας, Ιανουάριος 2001

πηρετεί συγκεκριμένες ανάγκες που σχετίζονται με την επεξεργασία και την αποθήκευση του καπνού. Η όψη της χαρακτηρίζεται για την συμμετρική οργάνωση των ανοιγμάτων γύρω από ένα κατακόρυφο άξονα, που τονίζεται ιδιαίτερα με την ύπαρξη μεταλλικού περίτεχνου εξώστη στον όροφο.

Πιο συγκεκριμένα τώρα θα περιγράψουμε το κτίριο ως προς τα **κατασκευαστικά στοιχεία αλλά και άλλα χαρακτηριστικά του**. Πρόκειται για ένα τριώροφο συγκρότημα κτιρίων με κλειστή διάταξη γύρω από μια εσωτερική αυλή - αίθριο, η οποία αποτελείται από τέσσερις πτέρυγες, ορθογώνιες. Έχουν κτιστεί ταυτόχρονα και οι τέσσερις πτέρυγες, με συνέπεια να αποτελούν ένα ενιαίο λειτουργικό σύνολο, το οποίο διαχωρίζεται μόνο στη διάταξη των στεγών.

Ο αερισμός και ο ηλιασμός του κτιρίου εξασφαλίζεται από εικοσιεπτά (27) ανοίγματα ανά όροφο, συνολικά πενήντατέσσερα (54) στις κύριες όψεις και επιπλέον από δεκαεπτά ανά όροφο ανοίγματα στην εσωτερική αυλή. Στο ισόγειο υπάρχουν δύο μεγάλες στοές που ενώνουν την εσωτερική αυλή με την οδό Μ. Αλεξάνδρου. Στην εσωτερική αυλή υπάρχουν δύο μεταγενέστερα (από την ημερομηνία κατασκευής) κλιμακοστάσια, τα οποία οδηγούν κατευθείαν στον δεύτερο όροφο, χωρίς να σταματούν στον πρώτο, προφανώς για να εξυπηρετήσουν σε κάποιες λειτουργικές μετατροπές, που επέβαλαν την απομόνωση των ορόφων. Επίσης σε κάποια περίοδο στην εσωτερική αυλή προστέθηκαν χώροι υγιεινής, που απουσίαζαν, καθώς και αποθήκες. Το εσωτερικό των ορόφων είναι ενιαίο. Στο πρώτο πάτωμα γινόταν η αποθήκευση των ανεπεξέργαστων καπνών, αραδιασμένα πάνω σε «κρεβατινές». Στον δεύτερο όροφο βρισκόντουσαν τα σαλόνια, όπου γινόταν η επεξεργασία του καπνού. Αργότερα προστέθηκαν ανελκυστήρες για την μεταφορά των καπνών από τον ισόγειο αποθηκευτικό χώρο προς τους ορόφους.

Το κτίριο της καπναποθήκης έχει φέρουσα τοιχοποιία, πάχους 0.60 / 0.70 εκ. , η

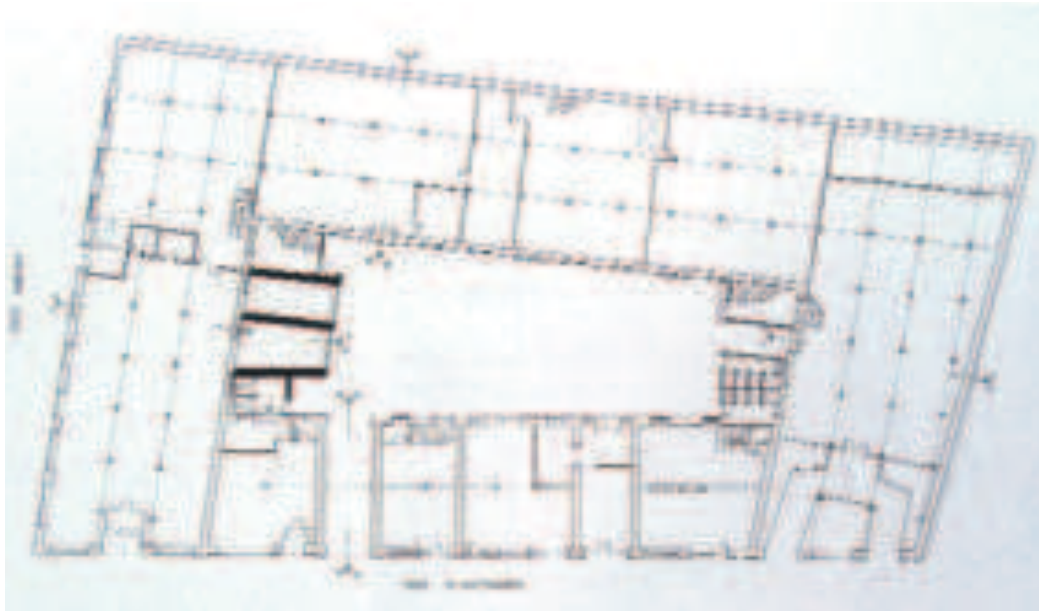

Εσωτερικά λειτουργεί ως αποθηκευτικός χώρος (αρχείο Υπ. Πο.)

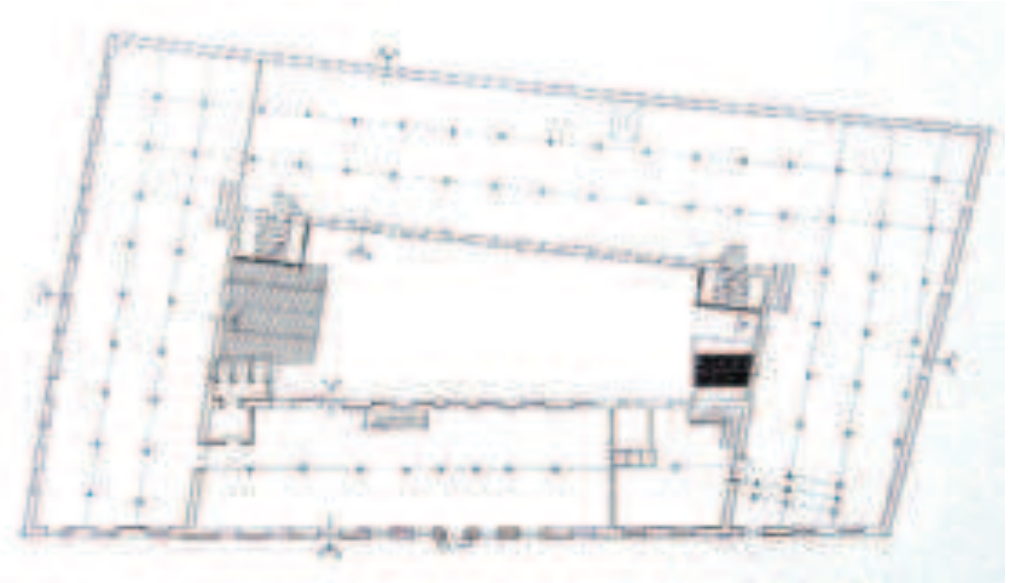
Εσωτερικό καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

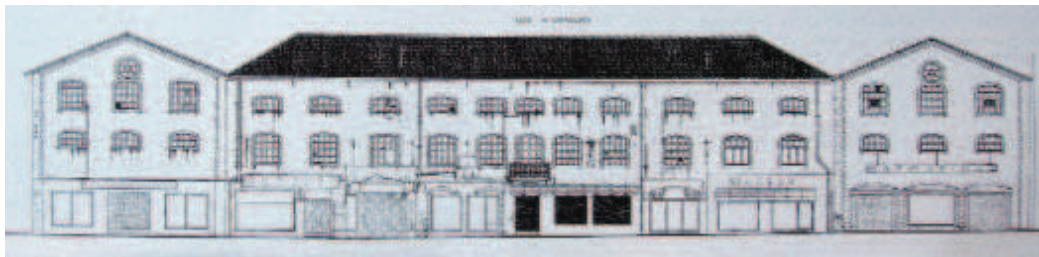
Στοά που ενώνει οδό Μ.Αλεξάνδρου με εσωτερική αυλή καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Κάτοψη ισογείου καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου

Κάτοψη ορόφου καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου

Όψη καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου από οδό Μ.Αλεξάνδρου

Τομή α-α καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου

οποία είναι δομημένη από αργολιθοδομή με παρεμβολές οπτόπλινθων κατά τόπους. Εσωτερικά καλύπτεται από επιχρισμα. Εξωτερικά μόνο η όψη της οδού Μ. Αλεξάνδρου ήταν επιχρισμένη και χρωματισμένη, καθώς αυτή αποτελούσε την κύρια όψη του κτιρίου. Σε όλη την φέρουσα τοιχοποιία διακρίνουμε μεταλλικές ενισχύσεις (ελκυστήρες) για το δέσιμο της τοιχοποιίας. Οι στέγες φαίνεται να διαχωρίζουν το συγκρότημα σε δύο κτίρια. Το ένα, σχήματος Π, που καλύπτεται από δίρριχτη στέγη και σχηματίζουν στα άκρα τα γνωστά αετώματα. Το δεύτερο κτίριο βρίσκεται στις απολήξεις του πρώτου. Έχουν φέρουσα κατασκευή από ξύλινα ζευκτά πάνω στα οποία εδράζονται δοκίδες και πάνω από αυτές καρφώνεται το σανίδωμα που φέρει γαλλικά κεραμίδια. Τα δάπεδα των ορόφων ήταν ξύλινα. Το ισόγειο ήταν υπερυψωμένο σε σχέση με το έδαφος, ενώ το δάπεδο της εσωτερικής αυλής καλυπτόταν από ορθογωνισμένους κυβόλιθους. Όλα τα κουφώματα ήταν ξύλινα και έφεραν προστατευτικές σιδεριές. Τα ανοίγματα επί της οδού Μ. Αλεξάν-

δρου πλαισιώνονταν από συμπαγείς κόκκινους οπτόπλινθους, όπως επίσης και οι γωνίες του κτιρίου. Διακρίνονται τριγωνικά αετώματα και κυκλικοί φεγγίτες.⁴¹

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα και με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού (τμήμα νεωτέρων μνημείων) η καπναποθήκη χαρακτηρίζεται ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο, διότι πρόκειται για αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Καβάλας, που αποτελεί ιστορική μαρτυρία της εποχής της ακμής της Καβάλας και είναι σημαντικό για την μελέτη της ιστορίας της αρχιτεκτονικής.

Εσωτερική αυλή καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπυλίου (αρχείο Υπ.Πο. 18/9/91)

Εσωτερική αυλή καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπυλίου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

⁴¹ Γ.Αναγνωστόπουλος, βιβλίο, "Αποκατάσταση και επανάχρηση καπναποθήκης σε εμπορικό κέντρο Καβάλας", σελ.42

Όψη από οδό Αβέρωφ καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Όψη από οδό Αβέρωφ καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Όψη από οδό Αβέρωφ καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου.

Στάδια αποκατάστασης της στέγης καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Στοά που ενώνει οδό Μ.Αλεξάνδρου με εσωτερική αυλή καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου

Όψη καπναποθήκης Οθωμανικού μονοπωλείου από οδό Μ.Αλεξάνδρου (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Καπναποθήκες Schinasi Bros, (νυν Παρχαρίδη) οδού Ελευθερίας 4

Στην **οδό Ελευθερίας** και στις γειτονικές οδούς Αναγεννήσεως και παρόδους της συναντήσαμε μια σειρά καπναποθηκών με τυπική μορφολογική οργάνωση. Αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα καπναποθηκών. Πρόκειται για κτίρια με αρχιτεκτονικά στοιχεία χαρακτηριστικά της λειτουργίας τους (όγκος, μορφή, τυπολογία), τα οποία αποτελούν σημαντικά δείγματα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής της πόλης. Οι περισσότερες από αυτές τις καπναποθήκες χαρακτηρίζονται (κατόπιν απόφασης) από το Υπουργείο Πολιτισμού (τμήμα νεωτέρων μνημείων) ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία, καθώς αποτελούν αξιόλογα δείγματα σημαντικά για την Ιστορία της Αρχιτεκτονικής και ιστορικά ντοκουμέντα της ακμής της πόλης, λόγω της επεξεργασίας του καπνού. Τα κτίρια αυτά διακρίνονται για την μεγαλοπρέπεια, υποβλητικότητα, πλαστικότητα, το μέγεθος (και μεγάλο ύψος), την απόλυτη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, την αξονική προσέλαση, τον τονισμό της κεντρικής εισόδου και την κυριαρχία της πρόσοψης, την σαφήνεια του κτιριακού όγκου.

Οι 3 καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας 4 (No 22, χάρτης σελ.90), αποτελούσαν μαζί με την καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 7, ένα ενιαίο συγκρότημα της μεγάλης Καπνεμπορικής Εταιρείας Schinasi Bros ενώ τα γραφεία της εταιρείας στεγάζονταν στην οδό Ελευθερίας 2. Η καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 7 βρίσκεται από την μία πλευρά του δρόμου και επικοινωνεί με τις άλλες 3 καπναποθήκες που βρίσκονται από την άλλη πλευρά (οι 2 πίσω από την καπναποθήκη επί της οδού ελευθερίας 4), με τις χαρακτηριστικές αερογέφυρες. Όπως προαναφέραμε οι καπναποθήκες αυτές αποτελούν τμήμα ενός ευρύτερου συνόλου καπναποθηκών που διατηρούνται μέχρι σήμερα και

Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών περιοχής πλατείας Ελευθερίας χαρακτηρισμένα και ως ιστορικά μνημεία (αρχείο Υπ.Πο., επεξεργασία συντακτριών)

Κάτοψη καπναποθηκών Schinasi Bros, οδού Ελευθερίας 4,7 (σύνθεση συντακτριών)

οργανώνονται γύρω από μία πλατεία.

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

Σχετικά με κάποια **μορφολογικά στοιχεία** αρχικά διακρίνουμε την συμμετρική οργάνωση των ανοιγμάτων των εξωτερικών όψεων, τα οποία διακρίνονται για το μεγάλο μέγεθος τους, γιατί αποτελούσαν τον κύριο φωτισμό για την παραδοσιακή επεξεργασία του καπνού. Οι στέγες είναι δίκλινες και σχηματίζουν τριγωνικό αέτωμα στην στενή όψη και αποτελούνται από επιμέρους δίκλινες στέγες κατά μήκος της μεγάλης όψης. Ο εξωτερικός διάκοσμος των καπναποθηκών διακρίνεται για την εκλεπτικιστική του διάθεση, ενώ το στηθαίο αποκρύπτει την απόληξη της δίρρικτης στέγης.

Η είσοδος στο συγκρότημα γίνεται μέσα από ένα κεντρικό πέρασμα που δημιουργείται στο ισόγειο της 1ης καπναποθήκης και κλείνει στα δύο άκρα με περίτεχνες μαντελένιες πόρτες. Πάνω από την είσοδο υπάρχει χαραγμένη η χρονολογία ανέγερσης της καπναποθήκης : 1905 καθώς και το όνομα της καπνεμπορικής εταιρείας Schinasi Bros. Η όψη της οδού Ελευθερίας, η οποία είναι και η περισσότερο προσεγμένη όψη χαρακτηρίζεται από την συμμετρική οργάνωση των παραθύρων που διατάσσονται σε 4 ζώνες που αντιστοιχούν και στα 4 εσωτερικά επίπεδα. Η εντύπωση της επιμήκους όψης διακόπτεται από ελαφρές προεξοχές της στα δύο άκρα της και στο κέντρο. Οι προεξοχές αυτές τονίζονται με γωνιόλιθους στους δύο τελευταίους ορόφους, οι οποίοι είναι ελεύθεροι από γειτονικά κτίσματα. Επίσης οριζόντιες χαραξίες στο επίχρισμα διαφοροποιούν τις επιφάνειες αυτές από το υπόλοιπο της όψης. Μια απλή διακοσμητική κορνίζα διαχωρίζει οριζόντια την όψη σε δύο ζώνες που διαφέρουν μορφολογικά. Η κάτω ζώνη αποτελείται από δύο σειρές παραθύρων, όπου το ορθογώνιο παράθυρο της α' ζώνης ενοποιείται οπτικά με το παράθυρο της β' ζώνης, που διαμορφώνει ημικυκλικό ανώφλι

Καπναποθήκες Ελευθερίας 7(αριστερά) και 4 (δεξιά), σύνδεση με αεροφέφυρες. (αρχείο Υπ.Πο.)

Καπναποθήκες πίσω από Ελευθερίας 4. (αρχείο Υπ.Πο.)

Είσοδος-κεντρικό πέρασμα στο ισόγειο της καπναποθήκης. (αρχείο συντακτριών)

με διακοσμητικό κλειδί, με τούβλινη επένδυση ανάμεσά τους, ενώ στο διάστημα μεταξύ των κατακόρυφων στηλών από ανοίγματα, υπάρχει πάντα το μονόγραμμα της εταιρείας με μεταλλικό μενταγιόν. Η πάνω ζώνη επίσης αποτελείται από δύο σειρές ορθογώνιων ανοιγμάτων, τα οποία ενοποιούνται οπτικά σε κατακόρυφες στήλες, με το μεταξύ τους τυφλό διάστημα να χαρακτηρίζεται από γραμμικά ορθογώνια πλαίσια, που φέρουν στο πάνω και κάτω μέρος διακοσμητικά στοιχεία με μορφή διπλού βέλους που συγκλίνουν προς το κέντρο.

Η αρχιτεκτονική της καπναποθήκης ως προς τα **κατασκευαστικά στοιχεία** χαρακτηρίζεται από μία επιμήκη ορθογωνισμένη κάτοψη που περιγράφεται από πέτρινους τοίχους, οι οποίοι φέρουν μεταλλικές ενισχύσεις για το δέσιμο της τοιχοποιίας (και δείχνουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου), ενώ στο εσωτερικό τους οργανώνονται διάφορα επίπεδα με ξύλινα δάπεδα, όπου ο χώρος σε κάθε επίπεδο είναι ενιαίος και διακόπτεται μόνο από ξύλινες κολώνες που συμπληρώνουν και το στατικό σύστημα της κατασκευής. Οι πόρτες είναι βαριές μεταλλικές και τα παράθυρα ξύλινα. Τέλος όπως προαναφέραμε η στέγη είναι συνήθως δίρριχτη και η επικάλυψή της γίνεται με κεραμίδια.

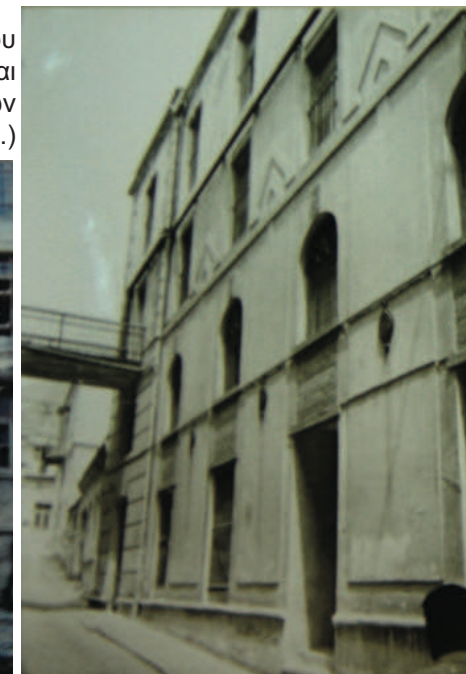
Καπναποθήκες Schinasi Bros, (νυν Δημ.Ιορδάνογλου) οδού Ελευθερίας 7

Η καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 7 (No 21, χάρτης σελ.90) συνέχισε να λειτουργεί σαν καπνεργοστάσιο της καπνεμπορικής επιχείρησης Δ.Κ.Ιορδάνογλου Α.Ε. μέχρι και τις 17/6/86 που έγινε η εισήγηση, στο οποίο όμως άλλαξε η διαμόρφωση του

Λεπτομέρεια εισόδου .Χαραγμένο το έτος ανέγερσης και η καπνεμπορική εταιρεία. (αρχείο Υπ.Πο.)

Διαχωρισμός σε 2 ζώνες που διαφέρουν μορφολογικά και οργάνωση παραθύρων (αρχείο Υπ.Πο.)

Διαχωρισμός σε 2 ζώνες που διαφέρουν μορφολογικά και οργάνωση παραθύρων. (αρχείο Υπ.Πο.)

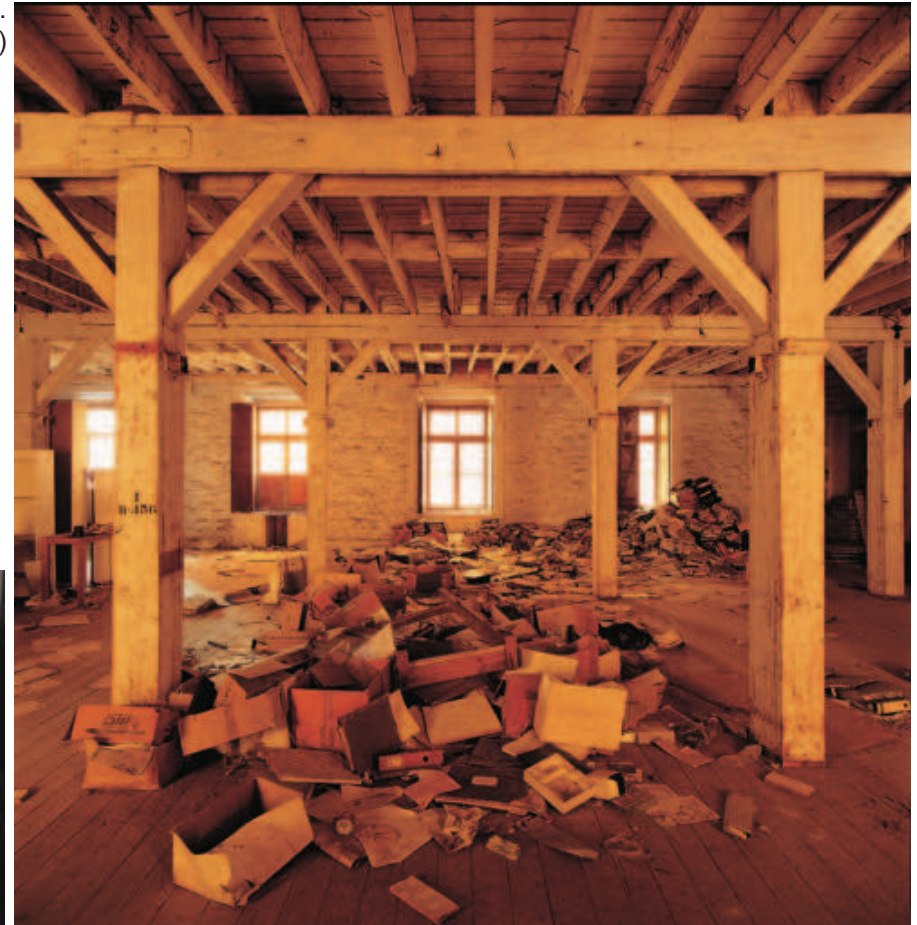
Εσωτερική άποψη καπναποθηκών.

Μονόγραμμα εταιρείας με μεταλλικό μενταγιόν που υπάρχει στις κατακόρυφες ζώνες ανάμεσα από τις στήλες παραθύρων.

Φωτογραφίες της καπναποθήκης καπνεμπορικής εταιρείας Schinasi Bros (Ελευθερίας 4,7)
(27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Εσωτερικά Τόμπρου.
(αρχείο Κ.Νόλλα)

Καπναποθήκες Ελευθερίας
7 (αριστερά) και 4 (δεξιά),
σύνδεση με αεροφέφυρες.

Καπναποθήκες Ελευθερίας
4(αριστερά) και 7
(δεξιά), σύνδεση με αερο-
φέφυρες, λήψη από την
πάνω πλευρά (οδός Στάνη).

Φωτογραφίες της καπναποθήκης καπνεμπορικής εταιρείας Schinasi Bros (Ελευθερίας 4,7)
(27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

εσωτερικού χώρου, μετά από την εγκατάσταση μηχανημάτων για την επεξεργασία του καπνού που παλαιότερα γινόταν με τον παραδοσιακό τρόπο. Η εσωτερική οργάνωση, όπως και η όψη της χαρακτηρίζεται από αντιγραφές ίδιων στοιχείων με την καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 4. Στο ανώφλι της κεντρικής εισόδου είναι χαραγμένη η χρονολογία 1906 καθώς και το όνομα της καπνεμπορικής εταιρείας Schinasi Bros. Η στέγη επίσης είναι δίκλινη με την δημιουργία αετώματος στην στενή όψη. Η όψη αυτή (η πιο στενή) στην γενική της οργάνωση μοιάζει με την όψη της οδού Ελευθερίας, αλλά είναι πιο απλοποιημένη, όπου η διακόσμηση τώρα των ανοιγμάτων περιορίζεται σε απλά γραμμικά πλαίσια. Επιπλέον ενδιαφέρον αποτελεί ο οβάλ φεγγίτης του αετώματος, όπως και τα 3 ανοίγματα που βρίσκονται χαμηλότερα, τα οποία σήμερα εμφανίζονται κλειστά.

Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Τόμπρου, οδού Ελευθερίας 3,5 και Ρωμανού 2

Στην οδό Ελευθερίας 3,5 και Ρωμανού 2 (No 23,24, χάρτης σελ.90) βρίσκονται οι Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Τόμπρου. Πρόκειται για 3 τυπικές καπναποθήκες, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του συγκροτήματος των καπναποθηκών που οργανώνονται στην πλατεία Ελευθερίας. Οι καπναποθήκες θα μπορούσαν να διαδεχτούν διάφορες χρήσεις σήμερα. Η καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 3, η οποία είναι οργανωμένη σε 2 ζώνες, στέγαζε εργαστήριο επίπλων, ενώ η καπναποθήκη της οδού Ελευθερίας 5 στέγαζε ανταλλακτικά αυτοκινήτων και είναι οργανωμένη σε 3 ζώνες. Οι κύριες όψεις είναι επιχρυσισμένες και διακρίνονται για τις νεοκλασικές τους επιδράσεις. Η καπναποθήκη της οδού Ρωμανού 2 είναι διώροφη και στέγαζε συνεργείο αυτοκινήτων. Η πέτρα στις όψεις της είναι εμφανής.

Καπναποθήκες Ελευθερίας 7, πιο απλοποιημένη οργάνωση στενής όψης. (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες Ελευθερίας 3 (αριστερά) και 5(δεξιά), ιδιοκτησίας Τόμπρου και φόντο καπναπ.Ελευθερίας 7 (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού)

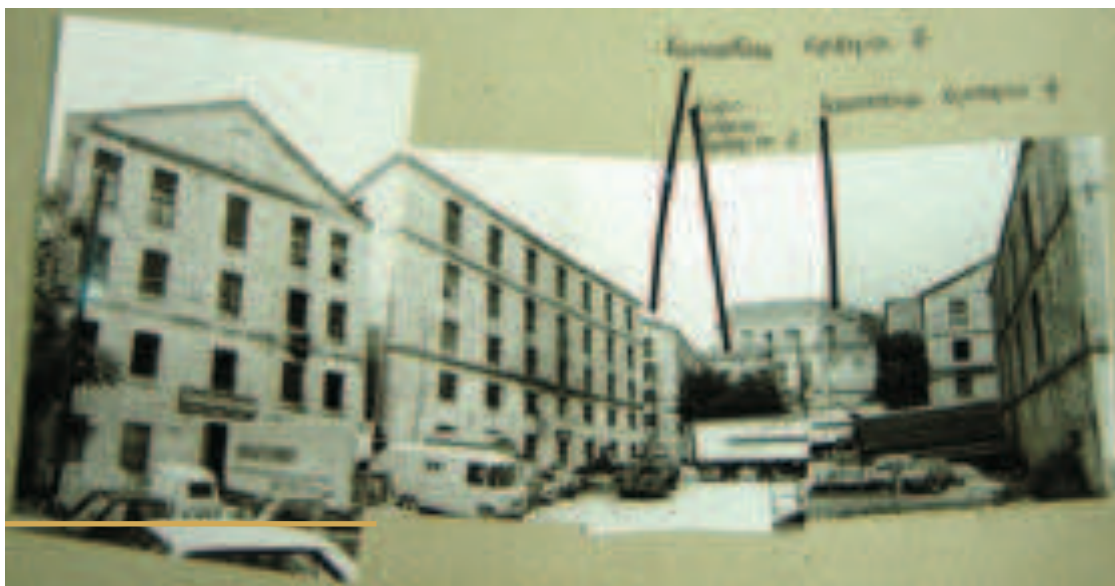
Καπναποθήκες Ελευθερίας 3,5 (δεξιά) και ευθεία καπναποθήκη Ρωμανού 2, ιδιοκτησίας Τόμπρου και καπναποθήκη Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας (αριστερά)

Καπναποθήκες Ελευθερίας 5, ιδιοκτησίας Τόμπρου (αριστερά), Ελευθερίας 7, ιδιοκτησίας Schinasi Bros (πιο δεξιά) και γραφεία της εταιρείας σε Ελευθερίας 2 (δεξιά)

Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών ευρύτερης περιοχής πλατείας Ελευθερίας (επεξεργασία συντακτριών)

Καπναποθήκες Ελευθερίας 3,5 ιδιοκτησίας Τόμπρου (αριστερά), καπναποθήκες Ελευθερίας 7,4 ευθεία και καπναποθήκη Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας (δεξιά)

Φωτογραφίες των καπναποθηκών γύρω από πλατεία Ελευθερίας (17/06/1985).
(αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Καπναποθήκη Ελευθερίας 5, ιδιοκτησίας Τόμπρου, οργανωση ζωνών και λεπτομέρειες πόρτας και παράθυρου (Αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες (3 όμοιες) β' πάροδου Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (Αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες (3 όμοιες) β' πάροδου Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (Υπουργείο Πολιτισμού, Τμήμα νεωτέρων μνημείων)

Λεπτομέρεια παραθύρου καπναποθήκης β' πάροδου Αναγεννήσεως (Αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες Ελευθερίας με Ρωμανού 2, ιδιοκτησίας Τόμπρου

Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής Κοινότητας Καβάλας και Άννας Ταρτσίνη

Μέρος του συγκροτήματος των καπναποθηκών αποτελούν και οι Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής Κοινότητας Καβάλας και Άννας Ταρτσίνη (No 25, χάρτης σελ.90) που βρίσκονται στην α΄ πάροδο οδού Αναγεννήσεως. Πρόκειται για 2 καπναποθήκες εν συνεχεία, με την ίδια μορφολογική οργάνωση, η οποία είναι τυπική των καπναποθηκών της Καβάλας. Χρησιμοποιούταν το ισόγειο της μιας ως γκαράζ αυτοκινήτων, ενώ η άλλη σήμερα στεγάζει κάποιο μπαρ.⁴²

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη

Επίσης η Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη(No 21, χάρτης σελ.90) που βρίσκεται στην β΄ πάροδο Αναγεννήσεως. Είναι ένα συγκρότημα 3 όμοιων καπναποθηκών με λιτή νεοκλασική οργάνωση που περιορίζεται στις οριζόντιες διαχωριστικές κορνίζες των τεσσάρων ορόφων και τα γραμμικά πλαίσια των ανοιγμάτων με το διακοσμητικό κλειδί. Χρησιμοποιόταν (το 17/6/86 που έγινε η εισήγηση) από την εταιρεία καπνών Οδέττη Ν.Πετρίδη Α.Ε. και τώρα τμήμα της λειτουργεί ως το μπαρ "Καπνομάγαζο".⁴⁷

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Θ.Θεοδωρίδη και Αικ.Σαχσαμάνογλου

Στην οδό Αναγεννήσεως 6 συναντάται η Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Θ.Θεοδωρίδη και Αικ.Σαχσαμάνογλου (No 28, χάρτης σελ.90), η οποία αποτελεί επίσης αναπόσπαστο τμήμα του συγκροτήματος των καπναποθηκών. Το εσωτερικό της έχει καεί και διατηρούνται μόνο οι πέτρινοι περιμετρικοί τοίχοι. Οι 4 όψεις είναι ελεύθερες και διακρίνονται για την νεοκλασική οργάνωση των επιμέρους στοιχείων τους.⁴⁷

Καπναποθήκες (2 όμοιες) α΄ πάροδο Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Καπναποθήκες (3 όμοιες) β΄ πάροδο Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (αρχείο Υπ.Πο.)

Καπναποθήκες α΄ και β΄ πάροδο Αναγεννήσεως (αρχείο Υπ.Πο.)

⁴² Χ.Ζαρκάδα, "Εισήγηση σχετικά με τις καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας", Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 17/6/85

Καπναποθήκες (3) ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου στην Αναγεννήσεως 4. (αρχείο Υπ.Πο.)

Καπναποθήκες (3) Αναγεννήσεως 4, ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου (αριστερά), (2 όμοιες) σε οδό β' πάροδο Αναγεννήσεως ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας (κέντρο), και ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (δεξιά), (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες (2 όμοιες), ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας λήψη από β' πάροδο Αναγεννήσεως (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκες (3 όμοιες) β' πάροδο Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Αχ.Αναστασιάδη (αρχείο Υπ.Πο.)

Λεπτομέρειες Καπναποθήκης, ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου στην Αναγεννήσεως 4. (αρχείο συντακτριών)

Φωτογραφίες καπναποθηκών γύρω από πλατεία Ελευθερίας [β' πάροδο Αναγεννήσεως (νούμερο 26,χάρτη σελ.χ) και Αναγεννήσεως(27)] . (27/10/2007)

εσωτερικές απόψεις χώρων καπναποθηκών

Είσοδος καπναποθήκης από α' πάροδο Αναγεννήσεως

εξωτερικός διάδρομος καπναποθήκης, λήψη από οδό Ελευθερίας

Άποψη καπναποθηκών από α' πάροδο Αναγεννήσεως. (αρχείο Υπ.Πο.)

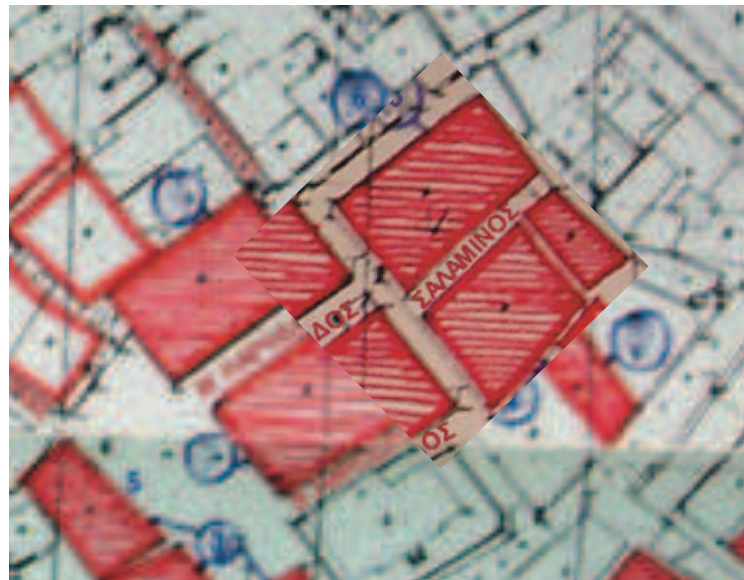

Φωτογραφίες καπναποθηκών οδού α' παρόδου Αναγεννήσεως, ιδιοκτησίας Ισραηλιτικής κοινότητας Καβάλας (νούμερο 25,χάρτη σελ.χ) (27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Άποψη καπναποθηκών, ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου από οδό Σαλαμίνας μετά την πυρκαγιά. (αρχείο Υπ.Πο.)

Απόψεις καπναποθηκών, ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου από οδό Σαλαμίνας (αρχείο συντακτριών)

Απόψεις καπναποθηκών Αναγεννήσεως 6, ιδιοκτησίας Θ.Θεοδωρίδη λήψη από οδό Αναγεννήσεως. (αρχείο Υπ.Πο.)

Απόψεις καπναποθηκών Αναγεννήσεως 4, ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου λήψη από οδό Αναγεννήσεως (πάνω: αρχείο συντακτριών, κάτω: αρχείο Υπ.Πο., 17/6/85)

Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου

Τέλος στην οδό Αναγεννήσεως 4, βρίσκεται το συγκρότημα 3 Καπναποθηκών ιδιοκτησίας Γ.Γεωργίου (No 27, χάρτης σελ.90). Είναι τετραόροφες και βρίσκονται στη σειρά επαναλαμβάνοντας την ίδια ακριβώς μορφολογική οργάνωση με τις επιχρισμένες εξωτερικά όψεις και τα ανοίγματα, τα οποία είναι τονισμένα με πλαίσια από διακοσμητικά τούβλα. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί ο κυκλικός φεγγίτης του τριγωνικού αετώματος απόληξης. Η τρίτη καπναποθήκη διακρίνεται για τις νεοκλασικές επιδράσεις που παρουσιάζονται στην όψη.

Στην **οδό Νίκης 5,7,9** και στην Δαμιανού 12,14,16-18,21,23Α όπως φαίνεται και στον χάρτη της σελίδας 90 (νούμερα 4-12), βρίσκονται 9 καπναποθήκες. Οι 9 αυτές καπναποθήκες μαζί με την καπναποθήκη (νούμερο 7) που βρίσκεται δίπλα στο παλιό ωδείο της Καβάλας αποτελούσαν το συγκρότημα των καπναποθηκών του μεγάλου καπνέμπορα Δ.Σπόντη, ενώ το κτίριο του ωδείου (οδό Εθν.Μακαρίου και Δαμιανού) αποτελούσε το κτίριο γραφείων της εταιρείας. Οι καπναποθήκες αυτές είναι διόροφες, τριόροφες, τετραόροφες, αλλά με παρόμοια τυπική μορφολογική οργάνωση καπναποθηκών Καβάλας. Σε πολλές η πέτρινη κατασκευή είναι εμφανής, ενώ άλλες επιχρήστηκαν και χάθηκαν και τα διακοσμητικά πλαίσια των ανοιγμάτων. Με απόφαση του Υπουργείου πολιτισμού (τμήμα νεωτέρων μνημείων) η καπναποθήκη χαρακτηρίζεται ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο με διάταξη "περι προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830.⁴³

⁴³ Χ.Ζαρκάδα, "Εισήγηση σχετικά με τις καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας", Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 17/6/85

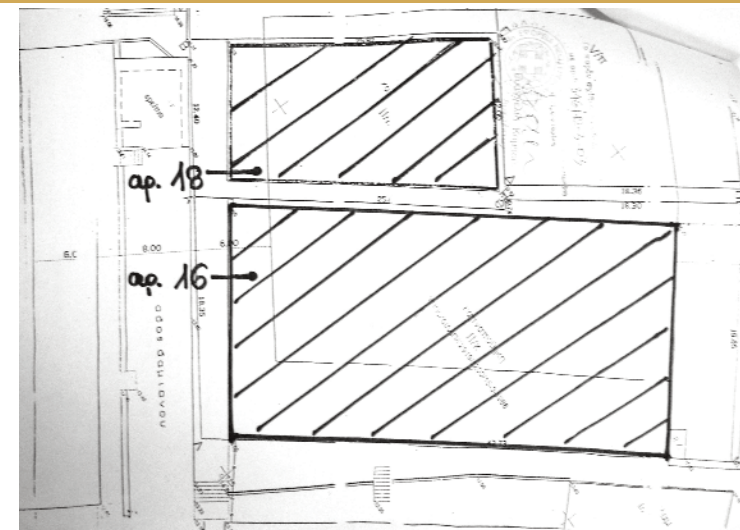
Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών οδού Δαμιανού και Νίκης, χαρακτηρισμένα και ως ιστορικά μνημεία. (αρχείο Υπ. Πο., επεξεργασία συντακτριών)

Καπναποθήκες Δαμιανού 18,16,14,12 (από αριστερά), και 23Α, 21 (δεξιά). (αρχείο Υπ.Πο.)

Καπναποθήκες Δ.Σπόντη (και η Δαμιανού 18 νυν ιδιοκτησίας Χρήστου Δουρτμές)

Πιο συγκεκριμένα στην οδό Δαμιανού 12,14 συναντούμε τις Καπναποθήκες πρώην Herzog μετά Δ.Σπόντη νυν ιδιοκτησίας Χ.Ευστρατιάδη και Α.Πουλάκη αντίστοιχα (No 10,11, χάρτης σελ. 90) και στην οδό Δαμιανού 16,18 τις Καπναποθήκες Δ.Σπόντη και η Δαμιανού 18 νυν ιδιοκτησίας Χρήστου Δουρτμές. Η εν λόγω καπναποθήκη και οι άλλες 3 καπναποθήκες έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέες. Η είσοδος της καπναποθήκης γίνεται από την οδό Δαμιανού σε επίπεδο όμως κατά 2 μέτρα υψηλότερο από το σημερινό υψόμετρο της οδού. Στο μπροστά τμήμα του οικοπέδου διαμορφώνεται προκήπιο και η πρόσβαση σε αυτό γίνεται από σκαλάκια λόγω της συγκεκριμένης υψομετρικής διαφοράς. Το ίδιο πρόβλημα αντιμετωπίζει και η διπλανή καπναποθήκη.

Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών οδού Δαμιανού 16,18 (αρχείο Υπ.Πο.)

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

Το κτίριο αυτό της καπναποθήκης επίσης διαθέτει ενδιαφέροντα **μορφολογικά στοιχεία**, όπως συμμετρικά ανοίγματα (κυρίως στην μπροστινή αλλά και στις πλάγιες όψεις), τριγωνικό αέτωμα στη στέγη, κυκλικό φεγγίτη, διακόσμηση στην απόληξη του αετώματος, διακοσμητικά πλαίσια (από πέτρες) στα ανοίγματα και στις γωνίες του κτιρίου, υπάρχουν μεταλλικές ενισχύσεις (ελκυστήρες) για το δέσιμο της τοιχοποιίας και δείχνουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου, ενώ το στηθαίο αποκρύπτει την απόληξη της δίρρικτης στέγης.

Στην **Α' Στάθμη** : Το δάπεδο του ισογείου βρίσκεται ελάχιστα χαμηλότερα από τη στάθμη του προκηπίου (πιθανά τη παλιά στάθμη του δρόμου). Η νότια πλευρά του περιλαμβάνει την κύρια είσοδο του κτιρίου και δύο παράθυρα που αποτελούν και την

Κάτοψη ισογείου καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 18 (σύνθεση συντακτριών)

μοναδική πηγή φωτισμού του. Στην δυτική όψη υπάρχουν 4 παράθυρα και στην βόρεια 3, τα οποία όμως σήμερα λειτουργούν μόνο ως πηγή αερισμού, καθώς κτίστηκε μεταγενέστερα μια πενταώροφη πολυκατοικία σε απόσταση 35 εκατοστών από την καπναποθήκη και της στέρησε τη δυνατότητα επαρκούς φωτισμού. Στο εσωτερικό της κάτοψης διατάσσονται δύο σειρές ξύλινων υποστηλωμάτων διατομής 20 x 25 εκατοστών περίπου σε αποστάσεις 3 μέτρων μεταξύ τους. Το καθαρό ύψος του ισόγειου είναι 2.70 μέτρα, ενώ το δάπεδο είναι καλυμμένο με πέτρινες πλάκες.

Στην **Β' Στάθμη** : Από τη στάθμη του ισόγειου, μέσω ξύλινης σκάλας εξασφαλίζεται η πρόσβαση στο μεσοπάτωμα του κτιρίου. Το ύψος του μεσοπατώματος είναι 2.37 μέτρα και το δάπεδο του είναι ξύλινο αποτελούμενο από επιμήκη καδρόνια και σανίδια. Ο φωτισμός του μεσοπατώματος, όπως και στο ισόγειο, γίνεται από τα δύο παράθυρα της (νότιας) κύριας όψης, που ξεκινούν από το μέσο του ισόγειου και καταλήγουν στο μέσο του μεσοπατώματος. Τα παράθυρα των δύο άλλων όψεων και σε αυτή την περίπτωση εξυπηρετούν μόνο τον αερισμό.

Στην **Γ' Στάθμη** : Με ξύλινη σκάλα στην ανατολική πλευρά της κάτοψης εξασφαλίζεται η πρόσβαση από το μεσοπάτωμα στην τρίτη στάθμη (α' όροφο) του κτιρίου. Το δάπεδο και εδώ είναι ξύλινο. Στην περιμετρική φέρουσα τοιχοποιία του ορόφου εδράζεται η δίρριχτη ξύλινη στέγη. Το καθαρό ύψος του ορόφου είναι 3.35 μέτρα. Ο φωτισμός της γ' στάθμης γίνεται από 3 παράθυρα της κύριας όψης. Στην ανατολική όψη του κτιρίου και μόνο στην συγκεκριμένη στάθμη υπάρχουν 3 παράθυρα που όμως και αυτά παρέχουν περιορισμένο φωτισμό λόγω της κοντινής γειτνίασης (1.30μ.) του κτιρίου με την γειτονική καπναποθήκη.

Άποψη κλιμακοστασίου από ισόγειο προς όροφο (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Μερική άποψη μεσοπατώματος της καπναποθήκης (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Ως προς την **γεωμετρία** της είναι σχεδόν παραλληλόγραμμο με μια μικρή κλίση στον τοίχο της ανατολικής πλευράς. Το πρόσωπο του κτιρίου (νότια όψη) έχει μήκος 10.80 και το βάθος του κτιρίου είναι 22.30. Το εμβαδόν κάθε στάθμης είναι περίπου 260 μ². Τα **υλικά κατασκευής** της είναι λιθοδομή, που δημιουργεί αμφιτερόπλευρο δόντι περίπου 15 εκατοστών στη θέση έδρασης του ξύλινου δαπέδου. Υπάρχουν ξύλινες κολώνες που βοηθούν στην στήριξη. Οι πόρτες είναι μεταλλικές βαριές και τα κουφώματα είναι ξύλινα, ενώ εσωτερικά τα δυτικά καλύπτονται με μεταλλικά σκούρα. Τέλος η στέγη είναι δίρριχτη και η επικάλυψή της γίνεται με κεραμίδια. Το κτίριο αυτό έχει διαπιστωθεί ότι διαθέτει επαρκή αντοχή.⁴⁴

Ξύλινο κλιμακοστάσιο
ισογείου προς μεσο-
πάτωμα (αρχείο
Γ.Αναγνωστόπουλου)

Άποψη εσωτερικού κα-
πναποθήκης ισόγειο και
μεσοπάτωμα (αρχείο
Γ.Αναγνωστόπουλου)

Άποψη ισογείου
της καπναπο-
θήκης (αρχείο
Γ.Αναγνωστό-
πουλου)

Άποψη εσωτερικού της
καπναποθήκης ισόγειο
και μεσοπάτωμα (αρχείο
Γ.Αναγνωστόπουλου)

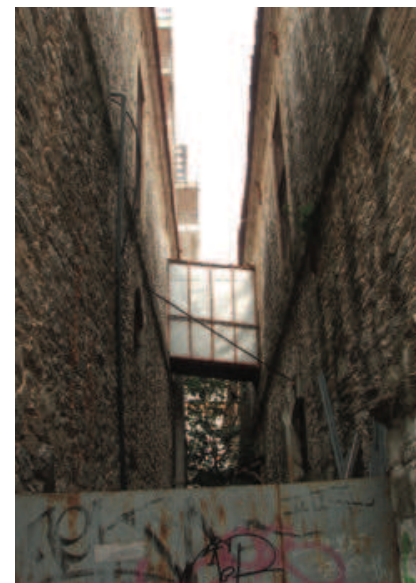
⁴⁴ Γ.Αναγνωστόπουλος, "Αρχιτεκτονική μελέτη αποκατάστασης - επανάχρησης Καπναποθήκης Δαμιανού 18", Καβάλα, Μάρτιος 2003

Πρόσβαση προς καπναποθήκες Δαμιανού 16, 18 με σκαλάκια λόγω υψομετρικής διαφοράς

Καπναποθήκη Δαμιανού 18 και γεινίαση σε 1.30μ. με την διπλανή της (νυν μπαρ νησί), (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Σύνδεση μέσω αερογέφυρας καπναποθηκών οδού Δαμιανού 16 με 18

Είσοδος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 16

Απόψεις καπναποθήκης Δαμιανού 18, (αρχείο Γ.Αναγνωστόπουλου)

Λεπτομέρεια εισόδου, μαρμάρινη επιγραφή (τουγκράς) με χαραγμένη χρονολογία ανέγερσης (1880) καπναποθήκης οδού Δαμιανού 16

Περιμετρικός διάδρομος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 21,23Α

Είσοδος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 21

Σύνδεση μέσω αερογέφυρας καπναποθηκών οδού Δαμιανού 21 με 23Α

Είσοδος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 23Α

Είσοδος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 12

Γραφεία καπνεμπορικής εταιρείας Herzog M.L et cie, Δαμιανού 17

Καπναποθήκες, οδού Δαμιανού 21,23Α. (αρχείο Υπ. Πο.)

Καπναποθήκες, οδού Δαμιανού 12,14

Καπναποθήκες,
οδού Δαμιανού
21,23Α

Προθάλαμος εισόδου καπνα-
ποθήκης

Σκάλα απο ισόγειο
προς α' όροφο κα-
πναποθήκης

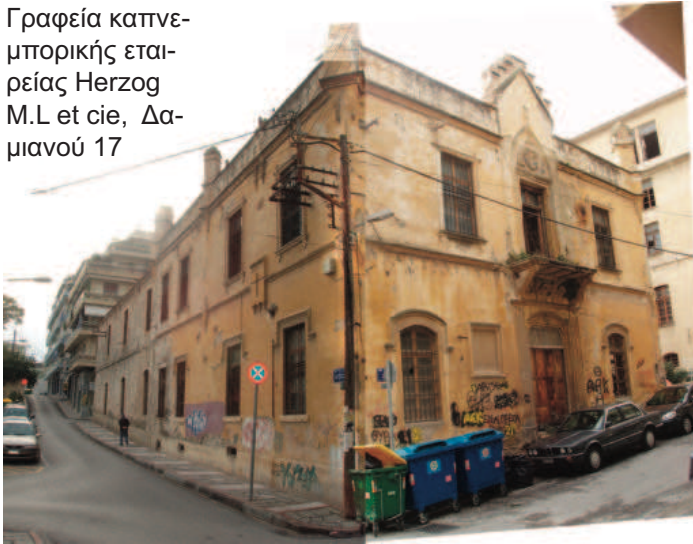
Άποψη χώρου ισογείου καπναποθήκης

Άποψη χώρου ισογείου καπναποθήκης

Εσωτερικές φωτογραφίες καπναποθηκών οδού Δαμιανού 21,23Α (νούμερα 8,9 χάρτη σελ. 90)
(27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Γραφεία καπνεμπορικής εταιρείας Herzog M.L et cie, Δαμιανού 17

Καπναποθήκη, οδού Νίκης 2

Καπναποθήκες, οδού Νίκης 5,7,9. (αρχείο Υπ. Πο.)

Σύνδεση μέσω αερογέφυρας καπναποθηκών οδού Νίκης 9 με Δαμιανού 23Α

Καπναποθήκες, οδού Νίκης 5,7,9

Περιμετρικός διάδρομος καπναποθήκης, οδού Δαμιανού 21,23Α

Καπναποθήκη, οδού Νίκης 9

Καπναποθήκη πρώην ιδιοκτησίας Βροχίδου (νυν Αξιώτη)

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

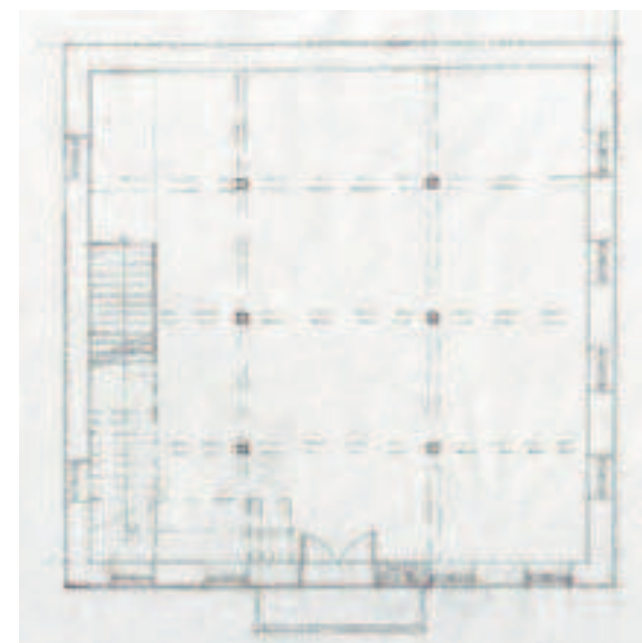
Κοντά στο παλιό υδραγωγείο, στη συνοικία "Παναγιά, στην οδό Λάμπρου Κατσώνη 8 βρίσκεται η διώροφη πέτρινη Καπναποθήκη πρώην ιδιοκτησίας Βροχίδου νυν Αξιώτη (νούμερο 43, χάρτη σελ.90). Η εν λόγω καπναποθήκη έχει πολλά κοινά στοιχεία με την προηγούμενη καπναποθήκη που περιγράφηκε της οδού Δαμιανού 18.

Εσωτερικά παρατηρούμε παρόμοια **οργάνωση χώρων** με αυτή της καπναποθήκης Δαμιανού 18. Η είσοδος της βρίσκεται λίγο πιο ψηλά από το επίπεδο του δρόμου. Υπάρχει ένας χώρος, είδος προθάλαμου, απ' όπου με 3 σκαλοπάτια στα αριστερά έχεις πρόσβαση στο ισόγειο. Ενώ στα δεξιά και κατεβαίνοντας 3 σκαλοπατάκια έχεις πρόσβαση σε ένα μικρό χώρο υπογείου - κατώι. Το δάπεδο του ισογείου, όπως και το κατώι είναι κατασκευασμένα από πέτρα. Από το ισόγειο με μια ξύλινη σκάλα έχεις πρόσβαση για το μεσοπάτωμα. Το δάπεδό του είναι ξύλινο και στον χώρο διατάσσονται 2 σειρές ξύλινες κολώνες. Εκεί υπάρχει και ένας κλειστός χώρος με ξύλινα χωρίσματα που πιθανώς ήταν το γραφείο. Το μεσοπάτωμα θυμίζει τύπο παταριού. Φωτίζεται από 4 παράθυρα της κύριας όψης που είναι κοινά με το ισόγειο, δηλ. τα παράθυρα αρχίζουν χαμηλά στο ισόγειο και καταλήγουν χαμηλά στο μεσοπάτωμα. Συνεχίζοντας τη ξύλινη σκάλα έχεις πρόσβαση στον πρώτο όροφο, ο οποίος πάλι διαθέτει ξύλινο δάπεδο και στον οποίο διατάσσονται και πάλι δύο σειρές ξύλινες κολώνες. Ο φωτισμός του ορόφου εξασφαλίζεται από 4 παράθυρα της κύριας όψης, 4 στην μία πλάγια όψη και 4 στην άλλη.

Διακρίνεται από κάποια **μορφολογικά στοιχεία**, τυπικά για τις περισσότερες κα-

Όψη καπναποθήκης από οδό Λάμπρου Κατσώνη.
(αρχείο συντακτριών)

Κάτοψη ορόφου. (σύνθεση συντακτριών)

πναποθήκες όπως συμμετρικά ανοίγματα (κυρίως στην μπροστινή αλλά και στις πλάγιες όψεις), τριγωνικό αέτωμα στη στέγη, κυκλικό φεγγίτη, διακόσμηση στην απόληξη του αετώματος, διακοσμητικά πλαίσια (από πέτρες) στα ανοίγματα και στις γωνίες του κτιρίου, υπάρχουν περιμετρικά και δείχνουν στις όψεις τις θέσεις των πατωμάτων του κτιρίου, ενώ το στηθαίο αποκρύπτει την απόληξη της δίρρικτης στέγης. Επιπλέον παρατηρήσαμε ότι πάνω από το υπέρθυρο υπήρχε τουγράς (μαρμάρινη επιγραφή) με κάποια σφραγίδα (προφανώς του σουλτάνου). Αυτή η καπναποθήκη, όπως και η προηγούμενη είναι πιο μικρές σε όγκο από κάποιες άλλες που συναντήσαμε, αλλά αρκετά επιβλητικές.

Επιπλέον κάποια **κατασκευαστικά στοιχεία** παρατηρούνται, τα οποία αποτελούν και χαρακτηριστικό στοιχείο των καπναποθηκών αυτών, όπως τα δομικά στοιχεία, που είναι ξύλο και πέτρα. Η φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία είναι από πέτρα, και φέρει μεταλλικούς ελκυστήρες για το δέσιμό τους. Η πόρτα είναι βαριά μεταλλική και τα παράθυρα ξύλινα και εξωτερικά έχουν μεταλλική σιδεριά. Τέλος η στέγη είναι δίρριχτη και η επικάλυψή της γίνεται με κεραμίδια.

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Στ.Παπαστεργίου, Ρ.Παπαδημητρίου και Κ.Αθηνόδωρου

Το προηγούμενο κτίριο καπναποθήκης έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και ανήκει στην διατηρητέα συνοικία "Παναγιά", όπως προαναφέραμε. Σε κοντινή οδό της ίδιας περιοχής, Πιπίνου 6 συναντάμε την Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Στ.Παπαστεργίου, Ρ.Παπαδημητρίου και Κ.Αθηνόδωρου (νούμερο 44, χάρτη σελ.90), τετραόροφη τυπική καπναποθήκη που χρησιμοποιούταν από την εταιρεία καπνού "Οδέττη Α. Πετρίδη Α.Ε" και τώρα έχει μετατραπεί σε διαμερίσματα.

Σκάλα από ισόγειο για μεσοπάτωμα και συνεχίζει μέχρι α' όροφο. (αρχείο συντακτριών)

Πανοραμική άποψη περιοχής καπναποθηκών, (1) οδού Πιπίνου 6, (2) πάροδο Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Καπναποθήκες (1) οδού Πιπίνου 6, (2) οδού Κίμωνος 2,4,6,8, (3) πάροδου Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, επεξεργασία συντακτριών)

Άποψη καπναποθηκών (3) πάροδου Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού

Καπναποθήκες (3) πάροδου Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού (αρχείο Υπ.Πο.)

Πλάγια όψη καπναποθήκης (1) οδού Πιπίνου

Καπναποθήκες (1) οδού Πιπίνου. (αρχείο Υπ.Πο.)

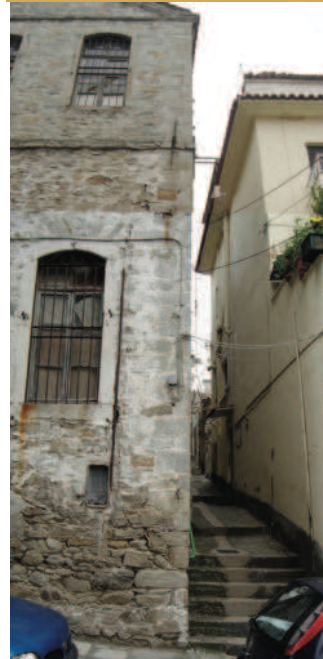
Εξωτερικές φωτογραφίες καπναποθηκών οδού Πιπίνου 6, Κίμωνος 2,4,6,8, παρόδου Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού. (27/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Μεταλλικές ενισχύσεις (ελκυστήρες) για το δέσιμο της τοιχοποιίας

Άποψη περιοχής καπναποθήκης

Άποψη πλάγιας πλευράς, στενό πέρασμα

Κύρια είσοδος της καπναποθήκης και λεπτομέρεια του γρά (μαρμάρινης επιγραφής) με σφραγίδα σουλτάνου

Λεπτομέρεια παραθύρου, διακοσμητικά πλαίσια από πέτρες στα ανοίγματα

Άποψη πλάγιας πλευράς, περιμετρικά μεταλλικές ενισχύσεις (ελκυστήρες) για το δέσιμο της τοιχοποιίας

Σκαλοπάτια προς ισόγειο και μεσοπάτωμα καπναποθήκης

Σκάλα απο ισόγειο προς μεσοπάτωμα καπναποθήκης

Άποψη ισόγειου και του μεσοπατώματος της καπναποθήκης

Άποψη του μεσοπατώματος της καπναποθήκης και κατάληξη ανοιγμάτων

Άποψη μεσοπατώματος της καπναποθήκης, χώρος γραφείου

Σκάλα από ισόγειο για μεσοπάτωμα και συνεχίζει μέχρι α' όροφο

Άποψη του α' ορόφου της καπναποθήκης

Πανοραμική άποψη του α' ορόφου της καπναποθήκης

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Κ.Γιωριζίκη, Π.Χάϊτα, Θ.Παπαδοπούλου.

Στην παράλληλη οδό Κίμωνος 2,4,6,8 βρίσκεται Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Κ.Γιωριζίκη, Π.Χάϊτα και Θ.Παπαδοπούλου (νούμερο 45, χάρτη σελ. 90). Είναι τυπικές καπναποθήκες πέτρινες με τούβλινες διακοσμήσεις στα ανοίγματα. Σημαντικό είναι ότι η μια καπναποθήκη εμφανίζεται αλλοιωμένη από μεταγενέστερες επεμβάσεις και την αλλαγή της χρήσης (καταστήματα) και σε τμήμα διπλανής καπναποθήκης λειτουργεί ξυλουργείο.⁴⁵

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τσιμίνο Σαμπετάι, Δ. Κουγιουμτζόγλου.

Στην Πάροδο Αμερικάνικου Εθνικού Σταυρού και παλαιού υδραγωγείου υπάρχει η Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Τσιμίνο Σαμπετάι και Δημ. Κουγιουμτζόγλου (νούμερο 46, χάρτη σελ. 90). Πρόκειται για δύο δίδυμες τυπικές τετραόροφες καπναποθήκες. Η μία από τις δύο φέρει στο τριγωνικό αέτωμα της όψης τα αρχικά του ιδιοκτήτη Λ, Τ (Λαρών Τσιμίνο).¹ Κατασκευάστηκαν πριν το 1990 για καπναποθήκες και χρησιμοποιούντουσαν πάντα γι' αυτόν το σκοπό. Επιπλέον χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέα και ότι αξίζει να διασωθεί από οποιαδήποτε πολεοδομική επέμβαση.⁴⁵

Καπναποθήκες πρώην American Tobacco Company (νυν ιδιοκτησίας Γ.Πετρίδη στην οδό Παλαιολόγου 9-9Α με Δαγκλή και ιδιοκτησίας Θεοδωρίδη στη Φιλίππου 30-32).

Όπως φαίνεται στον διπλανό χάρτη οι καπναποθήκες καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα της Καβάλας. Κοντά στην ευρύτερη περιοχή καπναποθηκών της πλατείας Ελευθερίας και των καπναποθηκών της οδού Νίκης και Δαμιανού, εντάσσονται και οι Καπνα-

Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών οδού Φιλίππου, Παλαιολόγου και πάνω ευρύτερης περιοχής (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, επεξεργασία συντακτριών)

⁴⁵ Χ.Ζαρκάδα, "Εισήγηση σχετικά με τις καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας", Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 17/6/85.

Βόρεια όψη καπναποθήκης από οδό Παλαιολόγου

Δυτική εξωτερική είσοδος, κοινή των καπναποθηκών και λεπτομέρεια τουγρά, φυτικές διακοσμήσεις που πλαισιώνουν αράβικη επιγραφή με την χρονολογία κατασκευής των καπναποθηκών

Μεταλλικές ενισχύσεις (ελκυστήρες) για το δέσιμο της τοιχοποιίας

Βόρεια κύρια είσοδος της καπναποθήκης και λεπτομέρεια τουγρά, φυτικές διακοσμήσεις που πλαισιώνουν αράβικη επιγραφή με την χρονολογία κατασκευής των καπναποθηκών (1900-1903)

Εσωτερική ένωση των καπναποθηκών με αερογέφυρα

Νοτιοδυτική άποψη καπναποθήκης, από οδό Φιλίππου

Εξωτερική άποψη καπναποθηκών(αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 19/7/84)

Άποψη β' ορόφου (προς ανατολική και νότια όψη), διακρίνεται η απόληξη του κλιμακοστασίου

Άποψη κεντρικής εισόδου ισόγειου - αίθουσας 1 (προς βορινή όψη), διακρίνεται δεξιά το κλιμακοστάσιο που οδηγεί στην αίθουσα 1, του α' ορόφου

Άποψη αίθουσας 2 (προς βορεινή όψη), διακρίνεται στο βάθος η δεύτερη κεντρική είσοδος της Βορεινής όψης προς την οδό Κ.Παλαιολόγου, καθώς και ο ανελκυστήρας (μεταγενέστερη επέμβαση)

Άποψη αίθουσας 2 - α' ορόφου (προς βορεινή όψη), διακρίνεται στο βάθος ο ανελκυστήρας (μεταγενέστερη επέμβαση)

ποθήκες της οδού Φιλίππου και Παλαιολόγου, οι οποίες μάλιστα έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Υπάρχουν οι Καπναποθήκες πρώην American Tobacco Company νυν ιδιοκτησίας Γ.Πετρίδη στην οδό Παλαιολόγου 9-9Α με Δαγκλή και ιδιοκτησίας Θεοδωρίδη στη Φιλίππου 30-32 (νούμερο 17, χάρτη σελ. 90). Πρόκειται για συγκρότημα 5 καπναποθηκών με παρόμοια μορφολογική οργάνωση που επαναλαμβάνει τον γνωστό τύπο της καπναποθήκης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακόσμηση των εισόδων με τις μαρμάρινες ψευδοπαραστάδες που φαίνονται να συγκρατούν μαρμάρινο τριγωνικό αέτωμα με ανάγλυφη την τούρκικη ημισέληνο, ενώ λίγο ψηλότερα ένα μαρμάρινο φάτνωμα φέρει φυτικές διακοσμήσεις που πλαισιώνουν αράβικη επιγραφή με την χρονολογία κατασκευής των καπναποθηκών (1900-1903). Συγκεκριμένα κτίστηκε η πρώτη της οδού Φιλίππου 30 περίπου το 1899 και η δεύτερη όμοιά της (Φιλίππου 32) το 1901 περίπου. Επιπλέον οι καπναποθήκες 9,9Α κτίστηκαν το 1900 και 1907 αντίστοιχα. Τα κτίσματα αυτά μέχρι το 1985 (χρονολογία εισήγησης) χρησιμοποιούνταν ως καπναποθήκες. Επίσης παρατηρούνται παρόμοια μορφολογικά και κατασκευαστικά στοιχεία που έχουν προαναφερθεί και σε άλλες καπναποθήκες.

Καπναποθήκη Αυστροελληνικής εταιρείας Α.Ε

Στην οδό Φιλίππου 10 βρίσκεται η Καπναποθήκη Αυστροελληνικής εταιρείας Α.Ε (νούμερο 17, χάρτη σελ. 90). Η καπναποθήκη αυτή διαφοροποιείται μορφολογικά από τις υπόλοιπες, γιατί κτίστηκε πολύ αργότερα, το 1928 (χρονολογία σχηματισμένη στο μεταλλικό κιγκλίδωμα της κύριας εισόδου) και φέρει σαφής ART - DECO επιδράσεις, ενώ η τυπολογία της κάτοψης είναι η χαρακτηριστική των καπναποθηκών.

Ανατολική όψη καπναποθήκης (οδού Φιλίππου 10), λήψη από οδό Δαγκλή (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, επεξεργασία συντακτριών, 19/7/84)

Νότια όψη καπναποθήκης οδού Φιλίππου 12 (αρχείο Υπ.Πο., επεξεργασία συντακτριών, 19/7/84)

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ειρήνης Νικοκάβουρα

Στην οδό Φιλίππου 12 βρίσκεται η Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Ειρήνης Νικοκάβουρα (νούμερο 18, χάρτη σελ. 90). Η καπναποθήκη αυτή είναι πενταόροφη και από τις πιο ενδιαφέρουσες αρχιτεκτονικά καπναποθήκες που διατηρούνται σήμερα. Όλο το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην όψη, η οποία διακρίνεται για τον εκλεκτικιστικό της χαρακτήρα όπου κυριαρχούν μπαρόκ και ART - NOUVEAUX επιδράσεις. Χαρακτηριστικό της είναι το μεγάλο τριγωνικό αέτωμα απόληξης με τα μεταλλικά ART - NOUVEAUX φυτικά διακοσμητικά στοιχεία στο κέντρο και στα άκρα. Ο τελευταίος όροφος διαφοροποιείται από τη χρήση του - κατοικία και φαίνεται να στηρίζεται στις ψευδοπαραστάδες με κορινθιακά επίκρανα που τονίζουν τις ακμές του κτιρίου. Οριζόντιες κορνίζες διαχωρίζουν την όψη σε τέσσερα επίπεδα όπου το β' επίπεδο είναι διόροφο. Στο υπέρθυρο της κύριας εισόδου, στο μαρμάρινο διακοσμητικό κλειδί υπάρχει ανάγλυφο το μονόγραμμα του αρχικού του ιδιοκτήτη : Α. Μια μεταγενέστερη προσθήκη διαμορφώνει την κάτοψη σε Γ, όπου το σκέλος της προσθήκης προεξέχει ελαφρά.

Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Κων/νου Ιωαννίδη

Τέλος στην οδό Φιλίππου 14 και Ηλείου υπάρχει η Καπναποθήκη ιδιοκτησίας Κων/νου Ιωαννίδη (νούμερο 19, χάρτη σελ. 90). Πρόκειται για συγκρότημα 4 καπναποθηκών του ίδιου καπνέμπορου, τα αρχικά του οποίου συναντάμε παρομοίως στο διακοσμητικό κλειδί του υπέρθυρου των εισόδων της οδού Ηλείου : S και P. Ενδιαφέρουσα η διάταξη των όγκων των καπναποθηκών αυτών, ιδιαίτερα στην οδό Ηλείου, όπου ακολουθούν την ακανόνιστη ρυμοτομία του αρχικού παραδοσιακού πολεοδομικού ιστού. Οι

Δυτική όψη καπναποθήκης οδού Φιλίππου 14, διάταξη όγκων καπναποθηκών. (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και σύγχρονης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς 19/7/84, επεξεργασία συντακτριών)

Άποψη καπναποθηκών οδού Φιλίππου 14, (αρχείο Υπ.Πο. 19/7/84, επεξεργασία συντακτριών)

δύο καπναποθήκες βλέπουν την οδό Φιλίππου και στεγάζουν ανταλλακτικά αυτοκινήτων και οι άλλες δύο βλέπουν την οδό Ηλείου και είναι εγκαταλελειμένες. Η αρχιτεκτονική τους επαναλαμβάνει τα ίδια στοιχεία με τις προηγούμενες. Δηλαδή είναι η χαρακτηριστική των καπναποθηκών με την ορθογωνική κάτοψη, την δικλινή στέγη και την δημιουργία τριγωνικού αετώματος στην όψη. Έχει ίδια μορφολογική οργάνωση, η οποία χαρακτηρίζεται από την συμμετρική σύνθεση των ανοιγμάτων της πρόσοψης γύρω από έναν κατακόρυφο άξονα.⁴⁶

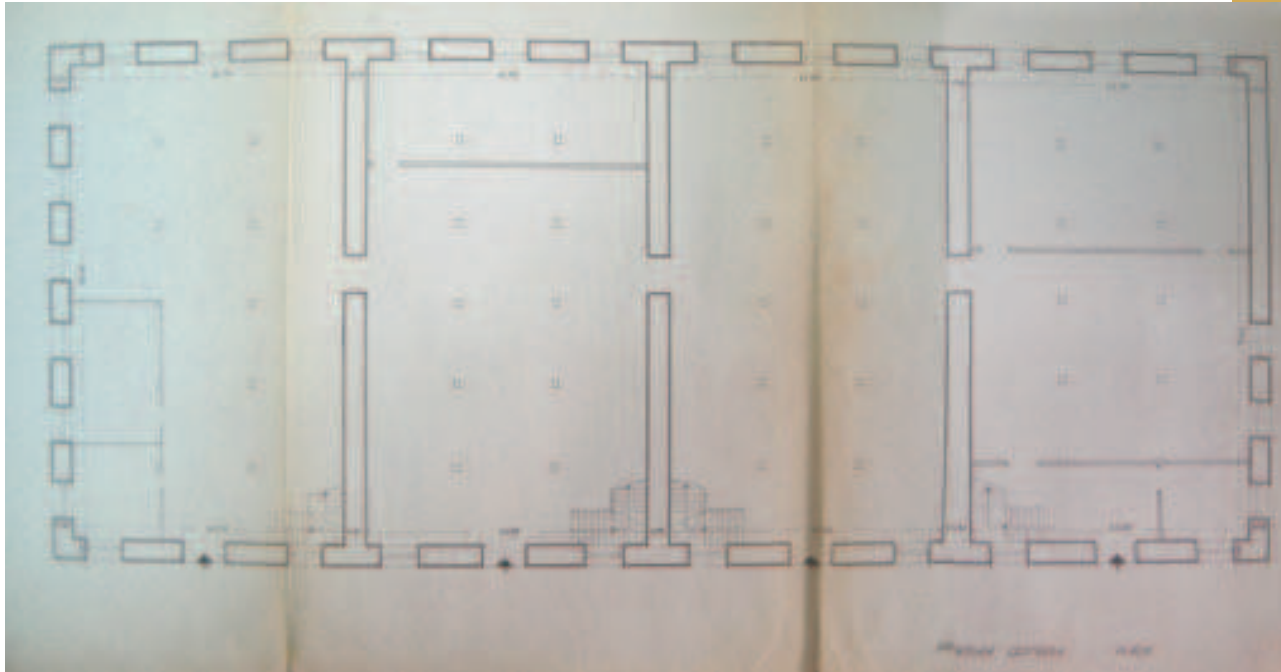

Σκίτσο καπναποθηκών οδού Φιλίππου 14 (αριστερά) και 12 (δεξιά), (σύνθεση συντακτριών)

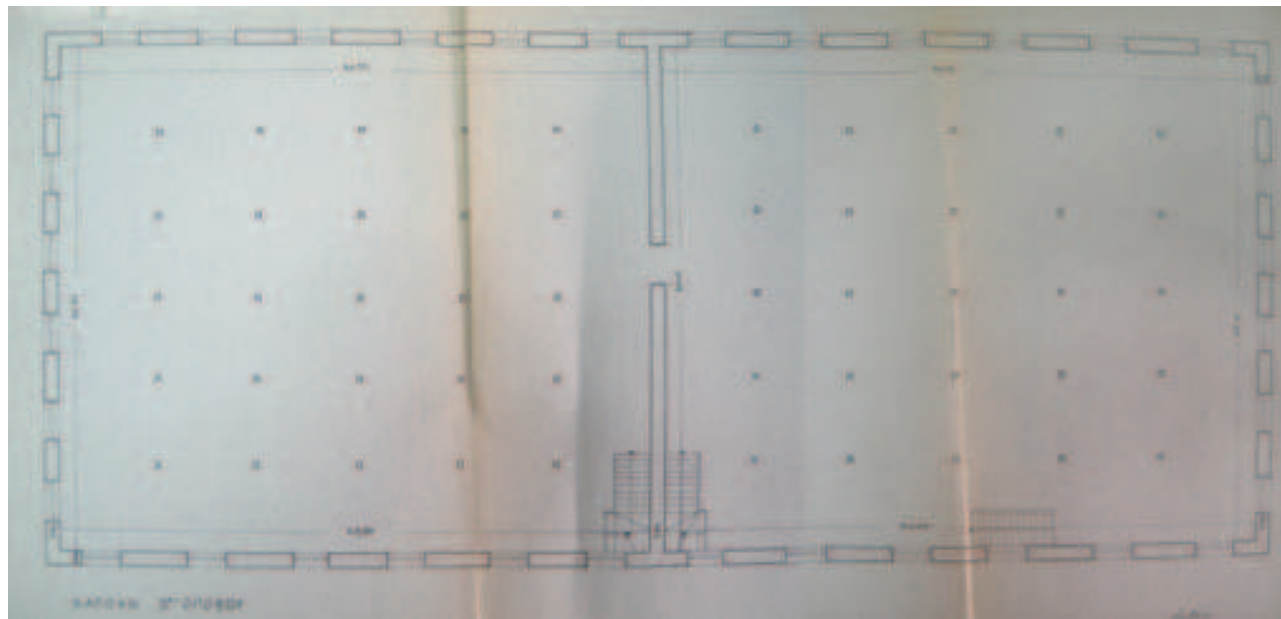

Άποψη καπναποθηκών οδού Φιλίππου 14 (αριστερά) και 12(δεξιά), (αρχείο συντακτριών)

⁴⁶ Χ.Ζαρκάδα, "Εισήγηση σχετικά με τις καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας", Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 17/6/85.

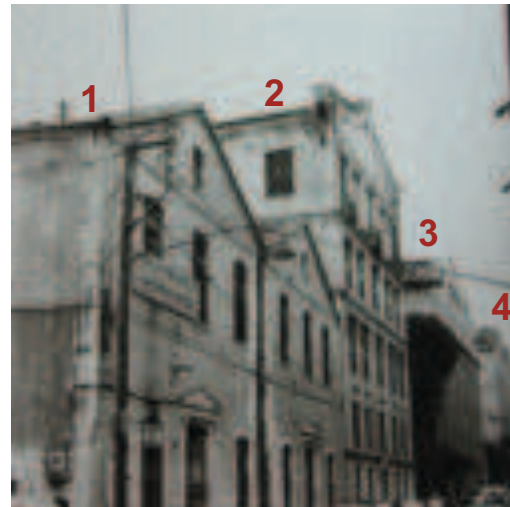
Τυπική ορθογωνική κάτοψη ισόγειου καπναποθήκης Καβάλας, ισόγειο και μεσοπάτωμα έχουν σχεδόν ίδια κάτοψη. Δηλ. υπάρχουν 4 χώροι που στον τρίτο όροφο ενοποιούνται σε 2 μεγάλους

Τυπική ορθογωνική κάτοψη τρίτου ορόφου καπναποθήκης Καβάλας

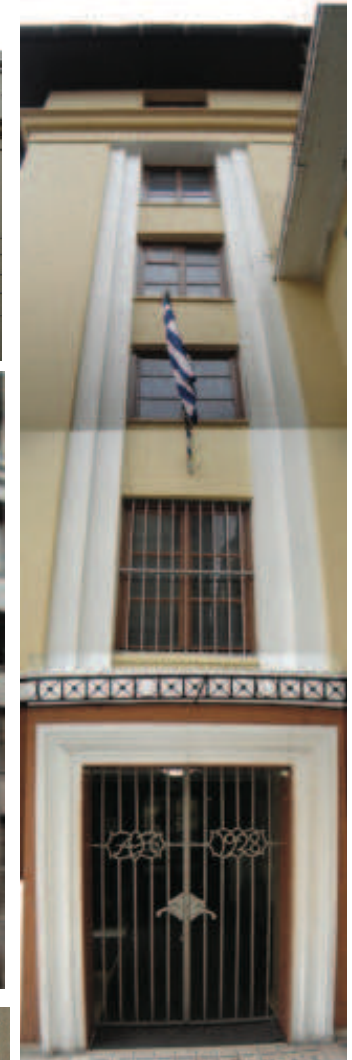
Άποψη καπναποθηκών οδού (1) Φιλίππου 14, (2) Φιλίππου 12, (3) Φιλίππου 10, (4) Φιλίππου 30 (αρχείο Υπ.Πο. 20/1/08, επεξεργασία συντακτριών)

Άποψη καπναποθήκης οδού Φιλίππου 10 (3),

Άποψη καπναποθήκης οδού Φιλίππου 10 (3), (αρχείο Υπ.Πο., 19/7/84)

μεγάλο τριγωνικό αέτωμα απόληξης με τα μεταλλικά ART - NOUVEAUX φυτικά διακοσμητικά στοιχεία στο κέντρο και στα άκρα, μαρμάρινο διακοσμητικό κλειδ του υπέρθρου κύριας εισόδου υπάρχει ανάγλυφο το μονόγραμμα του αρχικού του ιδιοκτήτη : A

(πάνω) Ανατολική κύρια είσοδος, λεπτομέρεια- χρονολογία και αρχικά ιδιοκτήτη σχηματισμένα στο μεταλλικό κυκκλίδωμα της και (αριστερά) σε τσιμεντένια επιγραφή στον χώρο εισόδου

Τέλος κλείνοντας θα αναφέρουμε κάποιες καπναποθήκες που δεν σώζονται, γιατί αντικαταστήθηκαν από πολυκατοικίες ή καταστράφηκαν, όπως και θα παρατεθούν κάποιες φωτογραφίες συνοπτικά από κάποιες άλλες καπναποθήκες της περιοχής της Καβάλας.

Καπναποθήκες ιδιοκτησίας Παπαδόπουλου Ι. Γεσθημάνης, Εμμανουηλίδη Κων/νου, Αφών Γεωργιάδη, Μουράτη Αλεξ., Καραθάνου Διονυσίου και Αικ. Τσιαμπάζη

Βρίσκονται στην οδό Αμύντα 5,7,9,11. Είναι πολύ ενδιαφέρον συγκρότημα, όπου διακρίνεται το κτίσμα της Αμύντα 5,7,9 με τις τούβλινες διακοσμήσεις των ανοιγμάτων. Το 1950 η καπναποθήκη αγοράστηκε από τον Λουκά Παπαδόπουλο. Η καπναποθήκη εσωτερικά είχε ένα πατάρι από ξύλο, μεταξύ ισογείου και πρώτου ορόφου και ο νέος ιδιοκτήτης το κατεδάφισε και έκανε έναν ενιαίο χώρο ισογείου ύψους 7μ. Το 1986 οι καπναποθήκες της οδού Αμύντα 7-9 κήκαν ολοσχερώς.

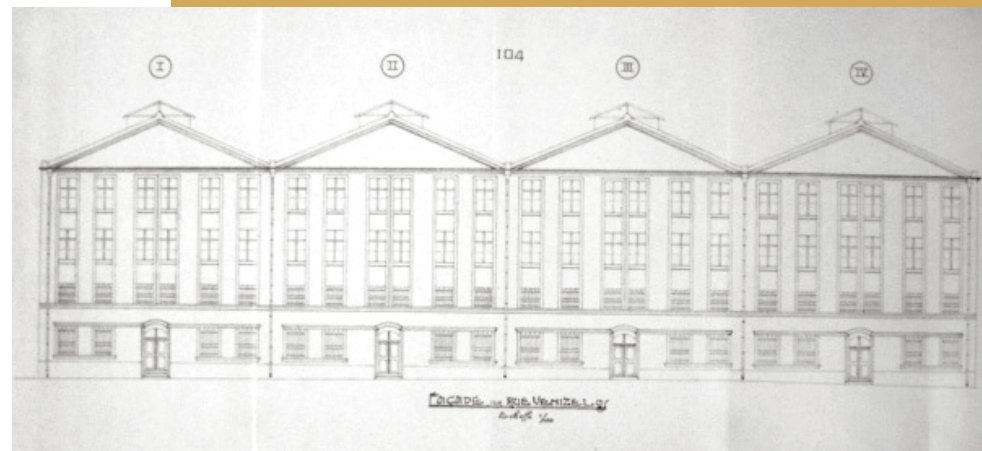
Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών οδού Αμύντα 5,7,9 (αρχείο Υπ.Πο., επεξεργασία συντακτριών)

Άποψεις καπναποθήκης οδού Αμύντα 5,7,9, τμήμα της κήκε (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, επεξεργασία συντακτριών)

Commercial Company of Salonica Ltd.
(Γενικά Αρχεία Κράτους, παράρτημα Καβάλας)

Όψη της καπνεμπορικής εταιρείας Commercial Company της Καβάλας. Γενικά όλες οι καπναποθήκες (Καβάλας, Θεσσαλονίκης, Ξάνθης) της εν λόγω εταιρείας είχαν την ίδια ή παρόμοια σχεδίαση. Η καπναποθήκη αυτή ήταν από τις πρώτες που κτίστηκαν στο μέτωπο της παραλίας όμως που δυστυχώς σήμερα δεν διασώζεται, αφού στην θέση της χτίστηκε κάποιο ξενοδοχείο. (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Commercial Company of Salonica Ltd. σε παλιό παραλιακό μέτωπο (Γενικά Αρχεία Καβάλας)

Άποψη καπναποθήκης οδού Λεωνάτου 3 _βλ.νούμερο 33,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Αρχελάου 3 _βλ.νούμερο 32,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Ιορδάνου με Αριστείδου _βλ.νούμερο 39,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Ολυμπιάδος 4,

Απόψεις καπναποθήκης οδού Φιλελλήνων 11 _βλ.νούμερο 35,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Ολυμπιάδος 3,5

Τοπογραφικό διάγραμμα καπναποθηκών οδού Αμύντα 5,7,9 (επεξεργασία συντακτριών)

Άποψη καπναποθήκης οδού Βενιζέλου 81 με Βότση (αρχείο Υπ.Πο., φωτ. 1984)
_βλ.νούμερο 20,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Βενιζέλου 81 με Βότση (αρχείο συντακτριών 27/10/07)_βλ.νούμερο 39,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Αβέρωφ 6 με Παλαμά (αρχείο συντακτριών 27/10/07)_βλ.νούμερο 3,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Αβέρωφ 6 με Παλαμά (αρχείο Υπ.Πο., φωτ.1984)_βλ.νούμερο 3,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Δαγκλή 12 (αρχείο Υπ.Πο.)

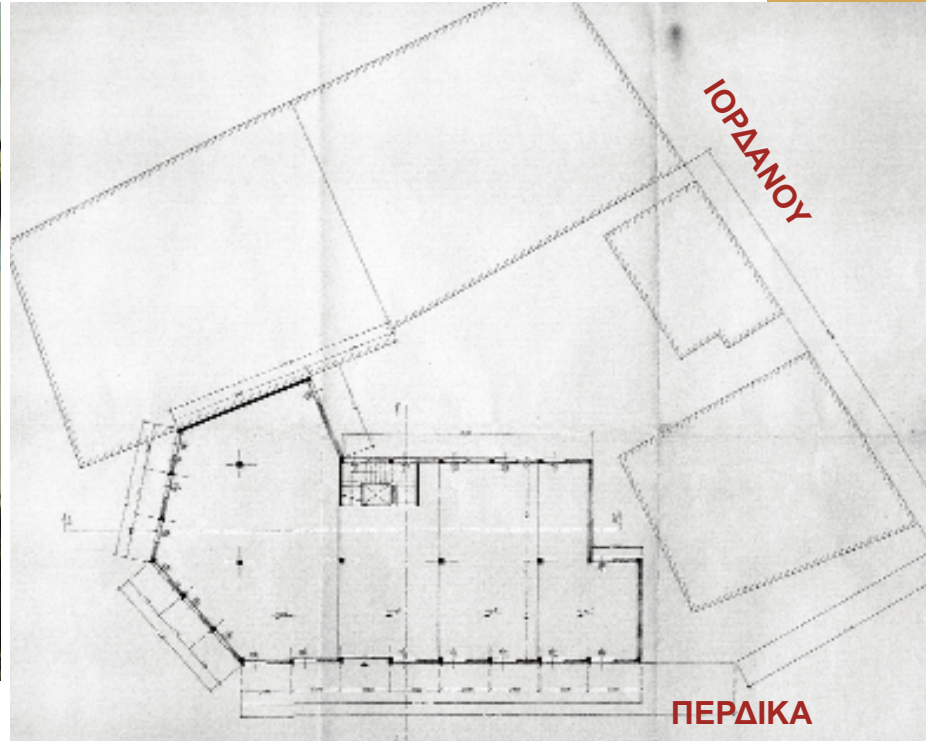
Καπναποθήκη οδού Παλαιολόγου-Δαγκλή, η οποία κτίστηκε το 1910, στέγασε γραφεία της "Olston Tobacco". κατεδαφίστηκε και κτίστηκε μια πολυκατοικία (αρχείο Υπ.Πο.)

Εξωτερικές φωτογραφίες καπναποθηκών

Άποψη καπναποθήκης οδού Ιορδάνου 3,7,9 (αρχείο Υπ.Πο., φωτ.1984)
_βλ.νούμερο 36-38,χάρτη σελ.90

Κάτοψη καπναποθήκης οδού Ιορδάνου 7 (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας) _βλ.νούμερο 36-38,χάρτη σελ.90

Άποψη καπναποθήκης οδού Κασσάνδρου και Εθνικού Μακαρίου (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη ΣΕΚΕ, νυν Μουσείο καπνού, κατεχοχίν βιομηχανικό κτίριο, κτιστηκε το 1950 (μεταπολεμικό) από τον Αμερικανικό στρατό, σκάφηκε πολύ βαθειά, θεμέλια με πολύ μπετό (αρχείο συντακτριών)
_βλ.νούμερο 13, χάρτη σελ.90

Συμπερασματικά οι καπναποθήκες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι για την Καβάλα, είναι χαρακτηριστικές και φέρουν πολλά ενδιαφέροντα μορφολογικά και κατασκευαστικά στοιχεία που βοηθούν στην μελέτη της αρχιτεκτονικής. Εκτός από την δυνατότητά τους για νέες χρήσεις που μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες της πόλης, αποτελούν ιστορικό ντοκουμέντο της εποχής της ακμής της Καβάλας λόγω της καλλιέργειας και επεξεργασίας του καπνού και γι' αυτό πολλές από αυτές διατηρούνται ύστερα από τον χαρακτηρισμό τους ως ιστορικά μνημεία από το Υπουργείο Πολιτισμού και προφυλάσσονται από οποιαδήποτε οικοδομική επέμβαση.

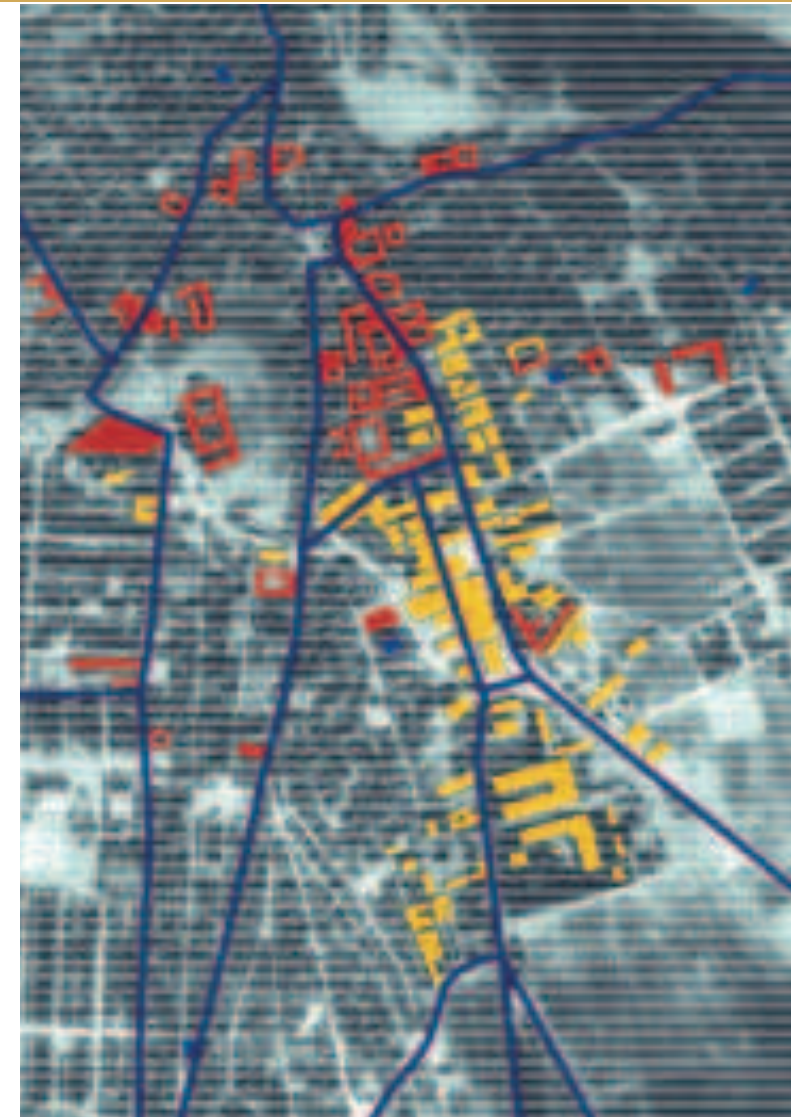
2.4 Ξάνθη

Ιστορικά στοιχεία των καπνομάγαζων στην πόλη της Ξάνθης.

«Η Ξάνθη, ως γνωστόν, είναι η κατεξοχήν καπνούπολις της Ελλάδος, όχι τόσο από απόψεως ποσοτικής παραγωγής, όσο διά την ποιοτικήν υπεροχήν του προϊόντος της, το οποίον κατέχει τα σκήπτρα της παγκοσμίου παραγωγής. Οι μεγαλύτεροι Καπνεμπορικοί Οίκοι των δύο κόσμων αντιπροσωπεύονται υπό μεγάλων υποκαταστημάτων, κατεχόντων τεραστίας καπναποθήκας, αι οποίαι αποτελούν ολοκλήρους συνοικίας και απασχολούν περί τας δέκα χιλιάδας εργατών».

Με αυτό τον τρόπο περιγράφει την Ξάνθη ένα δημοσίευμα του 1927, εποχή κατά την οποία μάλιστα το καπνεμπόριο έχει ήδη περάσει στη νέα φάση του, έχοντας προσπεράσει πια την εποχή των μεγάλων εμπορών και της μεγάλης ακμής της πόλης. Η σημασία της καπνοκαλλιέργειας στην οικονομία έγινε αμέσως αντιληπτή με αποτέλεσμα ήδη από το 17ο αιώνα να εμφανιστούν τα πρώτα κρατικά μονοπώλια. Δύο αιώνες αργότερα, στα τέλη του 19ου, εμφανίζεται και το Regie de tabacs στην οθωμανική αυτοκρατορία.

Στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης, οι κλιματολογικές συνθήκες και η σύσταση των εδαφών δημιουργούν τις ιδιαίτερες ποικιλίες των μικρόφυλλων αρωματικών ανατολικών καπνών. Στην κορυφή όλων αυτών βρίσκονται τα καπνά της Ξάνθης με τις ποικιλίες μπασμά της ορεινής ζώνης -από τα παρανέστια χωριά και ανατολικότερα- και εκείνη από την περιοχή της Χρύσας, του οικισμού στα βορειοδυτικά της πόλης. Ιδίως η τελευταία (Κιρέτσιλερ, από το παλιό όνομα του οικισμού) ξεχώριζε για το ιδιαίτερο άρωμά της που οφειλόταν –μεταξύ άλλων- και στη φυσική ξήρανση των καπνόφυλλων με τη βοήθεια της θερμότητας του εδάφους και του περιβάλλοντος χώρου από τον ασβέστη της περιοχής. Η Γενισέα, έδρα του Τούρκου διοικητή της επικράτειας, είχε γίνει το κέντρο της ντόπιας

Αεροφωτογροφάφια της Ξάνθης το 1930. Με κίτρινο τονίζονται οι καπναποθήκες που υπήρχαν εκείνη την εποχή.(αρχείο Ιορ.Συναμίδη)

καπνοκαλλιέργειας. Οι οικονομικές εξελίξεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία του 19ου αιώνα έδωσαν ώθηση μεταξύ άλλων και τις εκτεταμένες μονοκαλλιέργειες σε διάφορες περιοχές. Από τα μέτρα που λήφθηκαν ευνοήθηκε ιδιαίτερα η περιοχή όπου ήδη τουλάχιστον από το 18ο αιώνα καλλιεργούνταν μοναδικής ποιότητας ανατολικά καπνά.

Ήδη πριν από την καταστροφή της Ξάνθης, ένα πλήθος επιχειρηματιών της εποχής είχε συρρεύσει στη Γενισέα. Η μετακίνηση των Ξανθιωτών στα 1829 έδωσε μια επιπλέον ώθηση στο φαινόμενο αυτό και γρήγορα δημιουργήθηκε μια νέα κατάσταση που οδήγησε στη μεγάλη ακμή ολόκληρης της περιοχής. Η πυρκαγιά του 1860 που κατάρτηψε τη Γενισέα, οδήγησε ένα τεράστιο κύμα καπνεμπόρων και ειδικευμένων καπνεργατών στην Ξάνθη όπου πλέον μετεγκαταστάθηκαν και οι διοικητικές αρχές. Οι δεκαετίες που ακολούθησαν αποτέλεσαν την περίοδο ακμής της πόλης, τη "belle époque" της Ξάνθης, όπως ονομάστηκε. Είδος πολυτελείας, τα αρωματικά ξανθιώτικα καπνά ονομάστηκαν «βασιλιάς» του είδους και προορίζονταν κυρίως για «εκλεκτούς» καταναλωτές όπως η Οθωμανική και άλλες ευρωπαϊκές αυλές. Η Ξάνθη του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού μετατρέπεται σε έναν απέραντο καπνότοπο με κυρίαρχη την παρουσία των ξένων εταιρειών (Glen, Standard, American Tobacco, Αυστροελληνική κα) που διέρχεται μια φάση μοναδικής ευημερίας.

Πέρα από το πλήθος των παραγωγών που επιδίδονταν στην ιδιαίτερα κοπιαστική αυτή καλλιέργεια κυρίως σε εδάφη φτωχότερα, αυτά που ευνοούν δηλαδή τις συγκεκριμένες αρωματικές ποικιλίες, οι χιλιάδες καπνεργάτες ήταν εκείνοι κυρίως που στηρίζαν το φαινόμενο αυτό. Ο μισός και πλέον πληθυσμός της πόλης συγκροτούσε αυτό το εργατικό δυναμικό που δραστηριοποιούνταν σε όλα τα στάδια της επεξεργασίας των καπνόφυλων. Μετά από την πρώτη βασική επεξεργασία από τους παραγωγούς (ξήρανση, πρώτη

Καπναποθήκες ιδιοκτησίας της Μ.Μαργαριτοπούλου το 1890. (αρχείο Στ.Ιωαννίδη, "Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της"

Καπναποθήκες της Ξάνθης στα μέσα του 1920. (αρχείο Στ.Ιωαννίδη, "Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της"

διαλογή), τα «παστάλια» έφταναν με άμαξες και καμήλες στα καπνομάγαζα, όπου, μετά το ξεφύλλισμα και την τελική διαλογή (χωρισμός σε ποιότητες), συσκευάζονταν για αποθήκευση και συντήρηση, πριν τη μεταπώληση και τη μεταφορά.

Όταν μετά τα μέσα του 19ου αιώνα θα εμφανιστεί και το γνωστό τσιγάρο (χαρμάνι φιλοκομμένων φύλλων σε χάρτινο περιτύλιγμα) στη δουλειά των καπνεργατών θα συμπεριληφθούν και οι φάσεις της μίξης (χαρμάνιασμα), της κοπής και της παρασκευής των τσιγάρων που για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν αποκλειστικά χειροποίητα.

Ο κύριος όγκος, ωστόσο, της παραγωγής που προοριζόταν για τις ντόπιες και ξένες αγορές ήταν σε μορφή φύλλων. Τεράστιες ποσότητες συσκευασμένων καπνόφυλλων σε δέματα φορτώνονταν στο σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης και στο λιμάνι της Καβάλας και μεταφέρονταν σε διάφορους προορισμούς. Πολλοί θυμούνται ακόμα τα ξύλινα κιβώτια του τσαγιού με τυπωμένη την ένδειξη "Ceylon Tea" τα οποία συχνά προοριζόταν για τη συσκευασία καπνόφυλλων προς εξαγωγή. Λέγεται μάλιστα πως δεν ήταν μόνο λόγοι ασφαλείας που υπαγόρευσαν αυτό τον τρόπο μεταφοράς. Τα ξύλινα κιβώτια που κρατούσαν ακόμα μυρωδιά του τσαγιού έδιναν ένα διακριτικό άρωμα στα καπνόφυλλα με τη γνωστή ευαισθησία στις μυρωδιές του περιβάλλοντος. Μία μακρά αλυσίδα από καλλιεργητές, λιμενεργάτες, εμπόρους και ασφαλιστές έδωσε στην πόλη και την ευρύτερη περιοχή μια ακμή χωρίς προηγούμενο.

Ο καπνός την εποχή αυτή και ιδίως στο δεύτερο μισό του 19ου αναδεικνύει μία νέα μεγαλοαστική τάξη που αποτελείται από μερικές δεκάδες ασφαλιστές, τραπεζίτες και –κυρίως- καπνεμπόρους. Τα αρχοντικά που σώζονται ακόμα στην πόλη μαρτυρούν την ευημερία των οικογενειών εκείνων. Στον αντίποδα, οι χιλιάδες καπνεργάτες της πόλης (περίπου 6.000 σε σύνολο 10.000 κατοίκων στα τέλη του 19ου) αποτελούν την κινητήρια

Οι καπνοπαραγωγοί του Πετεινού Ξάνθης, παραδίδουν τα καπνά τους στο Ταμείο Αλληλοβοηθείας και τα υποθηκεύουν για να τους χορηγηθεί δάνειο. Το έτος 1926 οι καπνέμποροι δεν αγόρασαν την παραγωγή τους. (αρχείο Γ.Παραστατίδη, "Η κληρονομιά μας, Πετεινός Ξάνθης")

Φωτογραφία του 1908 .
Στο κέντρο διακρίνονται οι καπναποθήκες του Οθωμανικού Μονοπώλιου.(αρχείο Θ.Εξάρχου)

δύναμη που ανέδειξε τον τόπο. Πέρα από τις κατεξοχήν παραγωγικές ηλικίες, παιδιά και γέροι γεμίζουν τα πολυάριθμα καπνομάγαζα, εργαζόμενοι ως «ντεκτοήδες» για περισσότερες από δώδεκα ώρες τη μέρα.

Η πρώτη κρίση στις τάξεις των καπνεργατών ήρθε με την αυτοματοποίηση της παραγωγής τσιγάρων. Η κρίση του καπνού παίρνει ευρύτερες διαστάσεις με τους Βαλκανικούς πολέμους. Η αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τη Θράκη το 1913 και η επέκταση του βουλγαρικού κράτους στην περιοχή ανάγκασε τους περισσότερους καπνεμπόρους να περάσουν το Νέστο (φυσικό σύνορο ανάμεσα στα δύο κράτη) και να εγκατασταθούν στην Καβάλα. Η εξαετία της βουλγαρικής κατοχής στη Θράκη ήταν η εποχή που τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη της πόλης της Καβάλας, σε αντίθεση με την Ξάνθη που έπεσε σε παρακμή.

Μετά την απελευθέρωση το 1920 το καπνεμπόριο ανακάμπτει στην Ξάνθη, ωστόσο σε διαφορετική πλέον βάση. Οι γενικότερες πολιτικές εξελίξεις σε συνδυασμό με την απουσία του οθωμανικού μονοπωλίου δημιουργούν νέες συνθήκες. Μαζί με τους λίγους καπνεμπόρους που επιστρέφουν, ένα πλήθος ξένων εταιρειών εγκαθίσταται στην πόλη και αναλαμβάνει έντονη δραστηριότητα στον τομέα του καπνού. Είναι η εποχή κατά την οποία οι παλιοί μεγάλοι καπνέμποροι αντικαθίστανται από ένα πλήθος νέων που, ωστόσο, δεν έχουν την εμπέλεια των προηγούμενων. Στην πραγματικότητα, οι έμποροι της νέας γενιάς κινούνται στο περιθώριο των δραστηριοτήτων των μεγάλων ξένων εταιρειών, μέσα σε μία κατάσταση που παραμένει αρκετά ρευστή. Ο καπνέμπορος της μίας χρονιάς μπορεί την επόμενη να εργάζεται ως εκτιμητής ή ακόμα και ως απλός καπνεργάτης για λογαριασμό ξένης εταιρείας. Για τους περισσότερους από αυτούς, το καπνεμπόριο είναι μια ιδιαίτερα επισφαλής δραστηριότητα. «Λεφτά που ρίχνεις στον καπνό

Συμβολή των οδών Βασιλέως Κων/νου και Βασιλίσσης Σοφίας (σημερινή πλατεία Αντίκα). Φωτογραφία του 1922. (αρχείο Α. Συλβέστρου)

γίνονται καπνός», συνήθιζαν να λένε, εκφράζοντας αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα.

Την περίοδο των μεγάλων κινητοποιήσεων 1922-1928 και μέσα στις γενικότερες εξελίξεις μόνον ελάχιστοι καπνέμποροι επιβίωσαν ουσιαστικά, όπως κάποιοι που συναλλάσσονταν απευθείας με ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως εκείνοι που δραστηριοποιήθηκαν στον τομέα του τυποποιημένου καπνού, δηλαδή την τσιγαροβιομηχανία. Οι κυριότερες από τις επιχειρήσεις αυτές ήταν των Αρδίττη, Ζουλιάμη και Σιγάλα, τα προϊόντα των οποίων αποτελούν σταθμό στην ιστορία των ελληνικών τσιγάρων.

Οι επιχειρήσεις των Ζουλιάμη και Σιγάλα ξεκινούν στα 1928. Χαρακτηριστικές φίρμες της πρώτης που καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1933 ήταν τα τσιγάρα «Γκλόρια» και «Βέτο» που διακρίθηκαν σε διεθνείς εκθέσεις. Η βιομηχανία του Σιγάλα (με τα τσιγάρα «Ρίτα», «Μακεδονικά», «Όξιλαρ» και άλλα) συνδέθηκε με την πόλη σε μεγαλύτερο ίσως βαθμό από τις άλλες λόγω κυρίως της φυσιογνωμίας και του κοινωνικού προφίλ του ιδρυτή της. Ωστόσο και αυτή η επιχείρηση είναι σχετικά βραχύβια στην Ξάνθη από όπου φεύγει το 1937 για να κλείσει οριστικά το 1955.

Παλαιότερη και των δύο η επιχείρηση του Αρδίττη ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1918. Ανάμεσα στα τσιγάρα που παρήγαγε ήταν και τα ονομαστά «Κιρέτσιλερ» που επιβιώνουν ως σήμερα, με διαφορετικό, ωστόσο, χαρμάνι. Η πυρκαγιά του 1931 κατάστρεψε σχεδόν ολοκληρωτικά τις εγκαταστάσεις της βιομηχανίας που επαναλειτούργησε στη διάρκεια της κατοχής, μετά την επισκευή της από τους Βουλγάρους. Από το 1945 τέθηκε υπό τον έλεγχο της «Καπνοβιομηχανίας Ξάνθης» που λειτούργησε με ημικρατική και αργότερα το 1953 με κρατική μορφή, ενταγμένη στον Εθνικό Οργανισμό Καπνού.

Με τη διάλυσή της το 1976 δόθηκε η σκυτάλη στη ΣΕΚΑΠ, τη συνεταιριστική καπνοβιομηχανία της περιοχής που ξεκίνησε την παραγωγή το 1980. Στηριγμένη στα δο-

κιμασμένα τοπικά χαρμάνια και υπό το πρίσμα των εξελίξεων τόσο στις καταναλωτικές απαιτήσεις όσο και στην τεχνολογία σε διεθνές επίπεδο, η νέα βιομηχανία δραστηριοποιείται κυρίως στον τομέα της παραγωγής τσιγάρων με σημαντικό μερίδιο στην αγορά. Ο σύγχρονος εξοπλισμός των εγκαταστάσεων συντελεί σε έναν ιδιαίτερα εντατικό ρυθμό παραγωγής προϊόντων που προορίζονται τόσο για εγχώρια κατανάλωση όσο και για εξαγωγή.

Η καπνοβιομηχανία στην Ξάνθη που βρισκόταν ήδη σε ύφεση δέχτηκε μετά τον πόλεμο το τελευταίο μεγάλο πλήγμα που συνίσταται σε τρεις κυρίως παράγοντες: τη μείωση της ζήτησης των καπνών της περιοχής με την γενίκευση του φίλτρου στα τσιγάρα (ο αρωματικός καπνός χάνει έτσι την ιδιαιτερότητά του), την εισαγωγή των δυτικών καπνών στα πλαίσια του σχεδίου Marshal και, τέλος, το νόμο 2348/1953 με τροποποιητικές διατάξεις για την επεξεργασία του καπνού και τη συγχώνευση του Ταμείου Καπνεργατών με το ΙΚΑ. Αυτός ειδικά ο τελευταίος παράγοντας είχε ως συνέπεια την ομαδική έξοδο των καπνεργατών από το επάγγελμά τους έναντι μικρής αποζημίωσης και τη δραματική μείωσή του, όσον αφορά την Ξάνθη από 5-6.000 σε μερικές εκατοντάδες γυναίκες, απαγορεύοντας ταυτόχρονα την είσοδο νέων καπνεργατών στο επάγγελμα⁴⁷.

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπνομάγαζων

Στη διαχρονική πορεία της Ξάνθης οι περίοδοι ακμής της πόλης ταυτίζονται με τις περιόδους οργάνωσης και ανάπτυξης της καλλιέργειας, επεξεργασίας και εμπορίας του καπνού. Οι καπναποθήκες της, αποτελώντας τα κυρίαρχα σύμβολα των οικονομικών αυτών δραστηριοτήτων, είναι τα ιστορικά βιομηχανικά κτίσματα – οι φορείς του σημαντικότερου αυτού για την πόλη ιστορικού και πολιτιστικού φορτίου. Οι καπναποθήκες της Ξάνθης

⁴⁷ Καλαπάκης Δημ., «Το Καπνεμπόριο – Η Ξάνθη των ανατολικών καπνών», Ημερησία – Περιηγήσεις, τεύχος 16, Ξάνθη 17/01/2004

- 1_ Καπναποθήκες Καραδημόγλου.
Σημερινή ιδιοκτησία Νομαρχίας Ξάνθης.
- 2_ Καπναποθήκες σημερινής ιδιοκτησίας εταιρείας Πετρίδη Νίκου.
- 3_ Συγκρότημα σημερινής ιδιοκτησίας Μακρή Εμμανουήλ.
- 4-5_ Καπναποθήκες Δερμεντζόγλου.
Σημερινή ιδιοκτησία Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης και Αντικαρκινικού Ινστιτούτου.
- 7_ Καπναποθήκες Glenn Tobacco Company Inc. Αργότερα πουλήθηκαν στον καπνέμπορο Πετρίδη Νίκο.
- 8_ Καπναποθήκες Οθωμανικού Μονοπώλιου (Regie Co Interesse des Tabacs de l'Empire Ottoman).
Σημερινή ιδιοκτησία Δήμου Ξάνθης.
- 9_ Καπναποθήκες Μαργαριτοπούλου. Έναντι Κτελ.
Σημερινή ιδιοκτησία Πετρίδη Νίκου.
- 10_ Καπναποθήκες Κούτσογλου.
Σημερινό Κ.Α.Π.Η.
- 11_ Τμήμα του συγκροτήματος των καπναποθηκών Ζαλάχα (έχει μείνει μόνο το 1 από τα 3 κτίρια).
- 13_ Τμήμα του συγκροτήματος καπναποθηκών Αρδίτη - Α.Ε. καπνών Ανατολής και Πέραν Θαλάσσης.
(Σημερινή ιδιοκτησία γεωργικού συνεταιρισμού, τα υπόλοιπα 4 κτίρια δεν υπάρχουν).
- 14_ Σημερινή ιδιοκτησία Θωμαΐδη.
- 15_ Σημερινή ιδιοκτησία Μπαρμπερόπουλου.
- 16_ Καπνομάγαζο Κουγιουμτζόγλου.
(Σημερινή ιδιοκτησία Οργανισμού σχολικών κτιρίων).
- 17_ Συγκρότημα Gary Tobacco Inc.(αρχικά αποτελούνταν από 3 κτίρια, το ένα κατεδαφίστηκε).
- 18_ Καπναποθήκες Στάλιου - Έπειτα του Ζουλιάμη.
- 19_ Κατοικία και καπνομάγαζο Αρδίτη. (σήμερα παραμένει μόνο το κτίριο της κατοικίας).

χάρτης 2.4.1 -

Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής των καπναποθηκών. Με κόκκινη διαγράμμιση σημειώνονται αυτές που διατηρούνται μέχρι σήμερα και με κίτρινο αυτές που πλέον δεν υπάρχουν. (πληροφορίες από Ιορ. Σιναμίδη, επεξεργασία συντακτριών)

είναι εξαιρετικά δείγματα αρχιτεκτονικής βιομηχανικών κτιρίων επηρεασμένα αρχικώς από την τοπική αρχιτεκτονική του 1860 και μεταγενέστερα από τον παραδοσιακό μορφολογικό χαρακτήρα των βιομηχανικών κτιρίων. Είναι η μοναδική περίπτωση στην Ελλάδα όπου διατηρείται μέχρι σήμερα ένας μεγάλος πυρήνας βιομηχανικών κτιρίων με πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

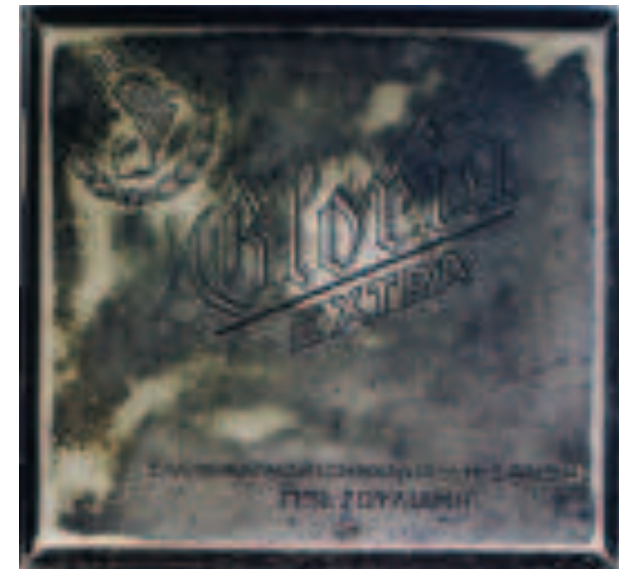
Αναπτύσσεται στο πεδινό τμήμα νοτιανατολικά της παλιάς πόλης και αποτελούσε αρχικώς ιδιαίτερη συνοικία κοντά στους υπεραστικούς οδικούς και σιδηροδρομικούς άξονες κυρίως σε αυτόν Θεσσαλονίκης – Κωνσταντινούπολης, σαφώς διαχωρισμένη από την κεντρική περιοχή εμπορίου και την περιοχή κατοικίας της αστικής τάξης. Με χαμηλό υψόμετρο, συχνά πλημμυρισμένη και υγρή, ήταν ακατάλληλη ως περιοχή κατοικίας, ευνοϊκή όμως - εξαιτίας της σύστασης του εδάφους της - για την κατασκευή ημιυπόγειων χώρων, απαραίτητων στη λειτουργία των καπναποθηκών. Σήμερα η περιοχή αυτή αποτελεί επέκταση του κέντρου της πόλης και μαζί με τον πυρήνα της παλιάς πόλης οριοθετούν την ταυτότητα της Ξάνθης, αλλά παρόλα αυτά παρουσιάζει μία γενική εικόνα υποβάθμισης, με τις κύριες χρήσεις γης να αφορούν κτίρια καπναποθηκών, κατοικίας και εμπορίου. Οι περισσότερες καπναποθήκες είναι εγκαταλελειμμένες και ορισμένες έχουν ήδη κατεδαφιστεί. Συνολικά σώζονται 25 κτιριακά συγκροτήματα, μόνο οκτώ από τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα.

Οι πρώτες καπναποθήκες εμφανίζονται μετά το 1860 και είναι κτίρια μονώροφα, ορθογωνικής κάτοψης, με πολλά συμμετρικά ανοίγματα στην πρόσοψη και λιγότερα στις άλλες όψεις, μονόχωρα, κτισμένα με ξύλο και πέτρα και στεγασμένα με ξύλινες τετράριχτες στέγες που καλύπτονται με κεραμίδια βυζαντινού τύπου. Στο τέλος του 19ου αιώνα χτίζονται καπναποθήκες πολύ μεγαλύτερες από τις παλιότερες, κτιριακά συγκρο-

τήματα δυο εφραπτόμενων ή μη κτιρίων με εσωτερική επικοινωνία ή και περισσότερων ανεξάρτητων κτιριακών μονάδων. Κύρια χαρακτηριστικά τους αποτελούν η συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, η αξονική προσπέλαση, το αυστηρό γεωμετρικό περίγραμμα, το μεγάλο ύψος, το στηθαίο που αποκρύπτει την απόληξη της δίρριχτης πλέον στέγης και σχηματίζει πολλές φορές ημικυκλικά ή τριγωνικά αετώματα. Και στις δυο κατηγορίες κτιρίων, που είναι και οι μοναδικές που εμφανίζονται, οι βασικοί τύποι που διακρίνονται είναι τέσσερις με ορισμένες παραλλαγές και μεταβατικά κτίσματα: ο ορθογωνικός τύπος με τετράγωνη ή επιμήκη κάτοψη, ο τραπεζοειδής επιμήκης τύπος, ο τύπος σχήματος Γ και ο τύπος σχήματος Π⁴⁸.

Όλα τα κτίρια έχουν ημιυπόγειο και σοφίτα (χώροι απαραίτητοι για την επεξεργασία του καπνού) και έναν, δύο ή τρεις ορόφους. Ο χώρος του ισόγειου είναι συνήθως υπερυψωμένος. Στο ημιυπόγειο γίνεται η αποθήκευση των ανεπεξέργαστων καπνών πάνω σε κρεβαταριές, για να αερίζονται και να μη σαπίζουν. Για την εξασφάλιση μεγαλύτερου αποθηκευτικού χώρου υπάρχει συχνά πατάρι σε ένα τμήμα του. Στο ισόγειο και τον όροφο (σαλόνια), όταν υπάρχει, γίνεται με το φως της ημέρας, από άντρες και γυναίκες η επεξεργασία του καπνού. Η σοφίτα είναι βοηθητικός χώρος επεξεργασίας, όταν δεν επαρκούν οι άλλοι χώροι. Τα πρώτα χέρια επεξεργασίας του καπνού, οι εξαστρατζίδες ή ντεξίδες, κάθονται στο πάτωμα σε μια ψάθα ανα δύο σε κάθε παράθυρο για περισσότερο φως. Τα δεύτερα και τρίτα χέρια κάθονται κοντά στους τοίχους, ανά δυο κι αυτοί, με τις πλάτες κολλητές. Οι καπνεργάτριες, οι πασταλτζίδες, που αναλογούν μια σε δυο ντεξίδες, κάθονται ομοίως σταυροπόδι σε ψάθα απέναντι από τους ντεξίδες, σε απόσταση μισού μέτρου. Οι ντεξίδες με τη βοήθεια των πασταλτζίδων διαλέγουν τα ανεπεξέργαστα καπνά και τα μετατρέπουν σε δέματα ανάλογα με την ποιότητα τους. Οι λειτουργίες δια-

Όλες οι παραπάνω φωτογραφίες - διαφημίσεις τσιγάρων αντλήθηκαν από το βιβλίο του Θ.Εξάρχου "Ξάνθη, Καπνοβιομήχανοι 1918-1978".

⁴⁸ Αναστασίου Μ. – Παπαδόπουλος Μ., «Αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση ιστορικών κτιρίων: Απόψεις και προτάσεις για ήπιας μορφής επεμβάσεις στις καπναποθήκες της Ξάνθης», Ήπιες Επεμβάσεις 1ο Εθνικό Συνέδριο, Νοέμβριος 2000, σελ. 243

μορφώνονταν κατά επίπεδα, στα κτιριακά όμως συγκροτήματα αναπτύσσονταν σε ανεξάρτητες κτιριακές μονάδες του πυρήνα, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις καταλάμβαναν την έκταση ενός οικοδομικού τετραγώνου. Τη φροντίδα αποθήκευσης των καπνών και μεταφοράς στους χώρους επεξεργασίας έχουν οι στοιθαδόροι. Τους καπνεργάτες προσλαμβάνει ο αρχιεργάτης ή πρωτομάστορας που επιβλέπει την καλή και γρήγορη επεξεργασία των καπνών, καθορίζει ανάλογα με τον εργάτη το μεροκάματο και είναι υπεύθυνος απέναντι στην εργοδοσία. Ένας αρχιεργάτης με έναν βοηθό διευθύνει ένα με δυο σαλόνια, με εβδομήντα έως εκατό εργάτες και εργάτριες. Η περίοδος της επεξεργασίας του καπνού αρχίζει την άνοιξη και τελειώνει συνήθως το φθινόπωρο⁴⁹.

Και οι δυο τύποι καπναποθηκών είναι κατασκευασμένοι με τον ίδιο τρόπο. Οι κτιριακοί όγκοι, μικροί ή μεγάλοι, είναι απλοί ορθογωνικοί ή ελαφρώς τραπεζοειδείς. Οι εξωτερικοί τοίχοι είναι από λιθοδομή συνήθως μεγάλου πάχους (0.50-0.80 μ.) και αποτελούν τοίχους βαρύτητας με επιμήκη θεμελίωση. Εσωτερικά χωρίσματα δεν υπάρχουν, επειδή η λειτουργία του κτιρίου απαιτεί μεγάλους ενιαίους χώρους. Η παρουσία προσθηκών της ίδιας ή μεταγενέστερης περιόδου είναι συνήθης, για την εξυπηρέτηση άλλων λειτουργιών κυρίως διοικητικών. Το σύνθητες απλό ορθογωνικό σχήμα της κάτοψης με τον ενιαίο διαμορφωμένο χώρο που απαιτεί η λειτουργία του, διαχωρίζεται σε ζώνες με συστοιχίες ξύλινων υποστυλωμάτων. Οι στέγες είναι κατασκευασμένες από ξύλο με επικάλυψη από κεραμίδια βυζαντινού ή ρωμαϊκού τύπου. Συνήθως είναι δίρριχτες και δημιουργούν τριγωνικά αετώματα που αντιστοιχούν στην σοφίτα. Τα ανοίγματα είναι ξύλινα με σιδεριές και εσωτερικά μεταλλικά σκούρα. Χαρακτηριστικός είναι ο μεγάλος αριθμός των ανοιγμάτων τα οποία λιγοστεύουν ή και μηδενίζονται στη βορινή πλευρά γεγονός που επιβάλλουν οι καιρικές συνθήκες. Οι πόρτες είναι βαριές μεταλλικές με ορθογωνικούς ή

Επεξεργασία του καπνού στις καπναποθήκες της Ξάνθης στα μέσα του 1920. (αρχείο Στ.Ιωαννίδη, "Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της")

⁴⁹ Ρουκούνης Γ. – Γιαννοπούλου Μ., «Οι καπναποθήκες της Ξάνθης», Θρακικά Χρονικά, τεύχος 45, Δεκέμβριος 1991, σελ. 79

τοξωτούς ξύλινους ή μεταλλικούς φεγγίτες που φέρουν επίσης σιδεριές. Τα υποστυλώματα, οι δοκοί, τα δάπεδα και οι σκάλες είναι από ξύλο. Η μορφολογία των καπναποθηκών είναι λαϊκή νεοκλασική, αλλά υπάρχουν και δείγματα εκλεκτισμού ή γερμανικού νεοκλασικισμού. Το ένα τρίτο περίπου από αυτές παρουσιάζει ενδιαφέροντα μορφολογικά στοιχεία, όπως πολλά συμμετρικά ανοίγματα και τριγωνικά αετώματα στις στέγες, που συχνά φέρουν φεγγίτες ορθογωνικούς ή κυκλικούς, διακοσμήσεις στις απολήξεις των αετωμάτων και διακοσμητικά πλαίσια στα παράθυρα και στις πόρτες. Ταινίες ορίζουν στις όψεις τη θέση των πατωμάτων και τονίζουν τον οριζόντιο άξονα⁵⁰. Οι εξωτερικές γωνίες ορισμένων καπναποθηκών αναδεικνύονται με ψευδοκίονες οι οποίοι έχουν αποκλειστικά και μόνο μορφολογικό χαρακτήρα. Από τις τυπολογίες που αναφέραμε υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα από τις καπναποθήκες που σώζονται μέχρι και σήμερα στην πόλη.

Καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου (Regie)

Στην οδό Καπνεργατών βρίσκονται τρεις καπναποθήκες σε σχήμα "Π". Ανατολικά συνορεύουν με οικόπεδο όπου βρίσκεται σήμερα το ΚΤΕΛ Ξάνθης, δυτικά με την οδό Καπνεργατών (πρώην Γεωργίου Κονδύλη), βόρεια με ανώνυμη οδό και νότια με την οδό Αναξαγόρα. Η μεγάλη καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου, κτισμένη το 1885, πέρασε από πέντε στάδια ιδιοκτησίας, μέσα σε έναν αιώνα (1892 - 1992):

1. Ανέγερση από έμπειρους τεχνίτες από την Ήπειρο και τη δυτική Μακεδονία για το Οθωμανικό Μονοπώλιο Καπνού (1890)
2. Αγορά από τον Γάλλο καπνέμπορο της Ξάνθης Ερνέστο Βέλ (1925)
3. Πώληση στον Αρμένιο Τακβόρ Χοφσέπ Τακβοριάν (1939)

⁵⁰ Ρουκούνης Γ. – Γιαννοπούλου Μ., «Οι καπναποθήκες της Ξάνθης», Θρακικά Χρονικά, τεύχος 45, Δεκέμβριος 1991, σελ. 82

Η περιοχή των καπνομάγαζων.
(αρχείο Θ.Εξάρχου, "Ξάνθη: Δέκα Μονογραφίες")

Κύρια όψη (ανατολική) της καπναποθήκης του Οθωμανικού Μονοπώλιου πριν την αποκατάσταση. (αρχείο Α.Βαρβατσούλια)

4. Απόκτηση από το Ελληνικό Δημόσιο (1946)
5. Αγορά από το Δήμο Ξάνθης (1992).

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το οικόπεδο, το οποίο περικλείει την καπναποθήκη, καταλαμβάνει 6.345 τ.μ. Το κτίριο καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του οικοπέδου με την είσοδό του να βρίσκεται στη δυτική πλευρά. Η καπναποθήκη είναι διώροφο κτίσμα, κάτοψης Π και αποτελείται από ημιυπόγειο, ισόγειο και πρώτο όροφο. Η διαρρύθμιση του είναι ίδια με αυτή των κτιρίων ανάλογης χρήσης, αποτελείται δηλαδή από ενιαίους μεγάλους χώρους, χωρίς βοηθητικές χρήσεις και λιγοστά εσωτερικά χωρίσματα.

Το υπόγειο της καπναποθήκης βρίσκεται στη στάθμη -1.27μ. Στο υπόγειο γινόταν η αποθήκευση των ανεπεξέργαστων καπνών. Τα καπνά παρέμεναν εκεί για περίπου δυο μέρες ώστε να μαλακώσουν, με τη βοήθεια της ατμοσφαιρικής υγρασίας και στη συνέχεια να μεταφερθούν στο ισόγειο για το στάδιο της επεξεργασίας. Για την εξασφάλιση της απαραίτητης υγρασίας στο επίπεδο αυτό, ο αριθμός των ανοιγμάτων του ήταν αισθητά περιορισμένος σε σχέση με αυτά του υπόλοιπου κτιρίου κυρίως στο βόρειο τμήμα του. Σε αυτό το τμήμα διαμορφώνονται πέντε συστοιχίες υποστηλωμάτων, στο κεντρικό τμήμα δυο, ενώ στο νότιο τμήμα, πάλι πέντε, μόνο που εδώ παρατηρούνται και πρόσφατες προσθήκες υποστηλωμάτων για την καλύτερη στήριξη. Τα υποστηλώματα είναι ξύλινα, όπως επίσης και τα πατώματα, τα οποία έχουν ξηλωθεί και έτσι φανερώνονται οι πέτρινες θεμελιολωρίδες πλάτους 80 εκατ. Οι χώροι χωρίζονται από τοίχους με λιθοδομή πάχους 80 εκατ. όπως επίσης και οι πτέρυγες μεταξύ τους οι οποίες επικοινωνούν μέσω δίφυλλων αλουμιένιων πόρτων. Η άνοδος στο ισόγειο γίνεται εφικτή από ξύλινες σκάλες

Αύλιος χώρος της καπναποθήκης. (αρχείο συντακτριών)

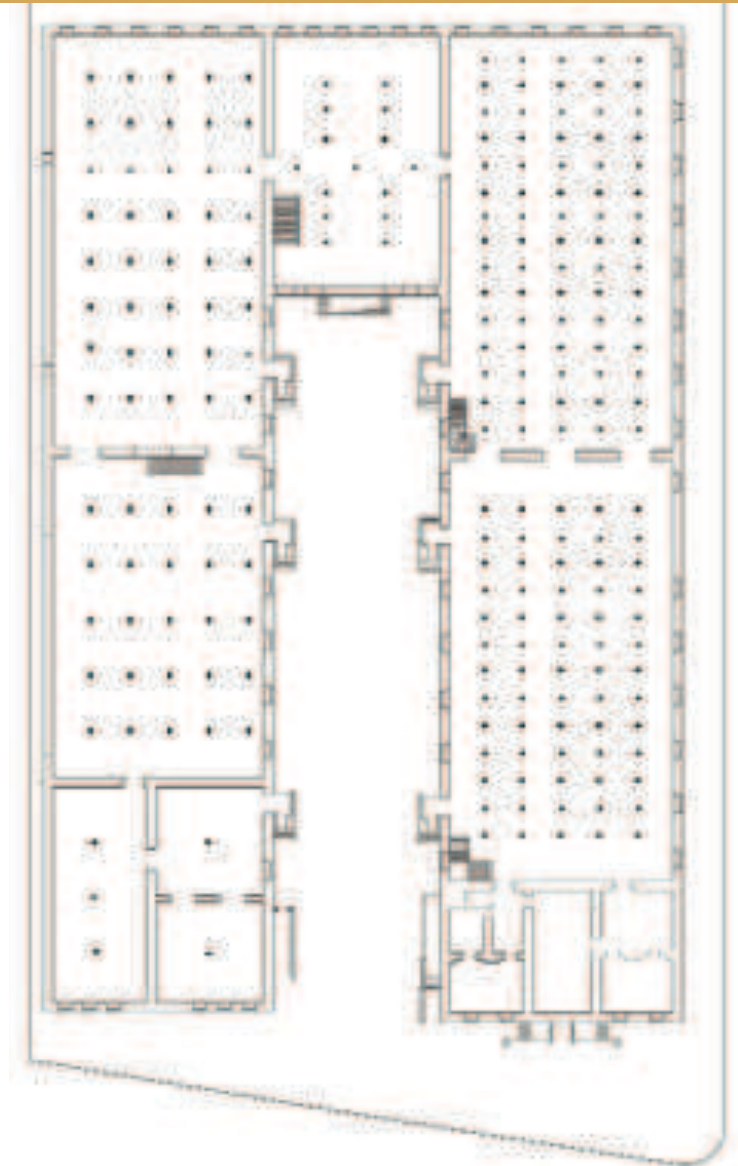
που υπάρχουν σε κάθε τμήμα του κτιρίου.

Το μπροστινό μέρος του νότιου τμήματος της καπναποθήκης είναι θα λέγαμε “ξεχωριστό”. Ο φέρων οργανισμός του είναι τελείως διαφορετικός, όπως επίσης και η χρήση του. Το τμήμα αυτό φαίνεται να χρησιμοποιούταν ως κατοικία. Είναι φτιαγμένο από μπετόν και στο υπόγειο οι τοίχοι είναι και αυτοί από μπετόν. Ο υπόγειος χώρος χρησιμοποιούταν μάλλον ως αποθήκη και είναι χωρισμένος σε μικρότερα δωμάτια. Το ταβάνι του είναι θολωτό, κατασκευασμένο από τούβλα, διπλά μεταλλικά “Τ” και άμμο. Πρόσβαση σε αυτό υπάρχει και εξωτερικά, αλλά και από το υπόλοιπο κτίριο.

Το δάπεδο του ισογείου (+2.15μ.) είναι η κύρια στάθμη του κτιρίου διότι σε αυτή βρίσκεται η κύρια είσοδος του. Η πρόσβαση σε αυτό γίνεται με μια τσιμεντένια σκάλα που βρίσκεται μπροστά στην είσοδο, στη δυτική όψη. Αυτή η υπερύψωση του ισογείου εξυπηρετούσε την άμεση εισαγωγή των ανεπεξέργαστων καπνών στις καπναποθήκες από τα μέσα φορτοεκφόρτωσης της εποχής.

Η διαμόρφωση του επιπέδου αυτού δε διαφέρει σε τίποτε σχεδόν από τη στάθμη του υπογείου, με μόνη διαφορά την παντελή έλλειψη ανοιγμάτων στη βόρεια όψη του κτιρίου. Οι σειρές των υποστυλωμάτων είναι οι ίδιες με το υπόγειο, τα πατώματα ξύλινα και οι εσωτερικοί τοίχοι που λειτουργούν ως χωρίσματα, πέτρινοι πάχους 60 εκατ. Εξωτερικά υπάρχουν και άλλες δευτερεύουσες εισοδοι, οι οποίες βρίσκονται σε αντιστοιχία μεταξύ τους, ενώ επίσης υπάρχει και μία είσοδος στη νότια όψη του κτιρίου. Στο νότιο και το κεντρικό τμήμα του κτιρίου συναντάμε και μερικά δευτερεύουσα μικρά δωμάτια, με ξύλινους τοίχους, ενώ ταυτόχρονα παρατηρούμε να υπάρχει επικοινωνία με το μπροστά τμήμα, την κατοικία.

Το μπροστινό αυτό τμήμα, έχει δύο δικές του ξεχωριστές εισόδους από τη δυτική

Κατοψη υπογείου-ισογείου καπναποθήκης Regie (επεξεργασία συντακτριών).

όψη και φαίνεται να είναι αυτόνομο. Οι τοίχοι του είναι από μπετόν, τα πατώματα και τα ταβάνια από ξύλο. Είναι χωρισμένο σε πολλά μικρά δωμάτια και συνδέεται με το υπόγειο και τον όροφο με δυο σκάλες από μπετόν.

Ο όροφος βρίσκεται στη στάθμη +6.35 και η πρόσβαση του γίνεται επίσης εφικτή μέσω των ξύλινων κλιμακοστάσιων που υπάρχουν στο ισόγειο, σε όλες τις πτέρυγες του κτιρίου. Ο όροφος αυτός είναι πιο διαμπερής από τους υπόλοιπους, προφανώς για να εξυπηρετεί και να εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επεξεργασία του καπνού. Σε αυτόν τον όροφο, διαμορφώνονται δυο συστοιχίες υποστηλωμάτων, σε όλες τις πτέρυγες. Στη βόρεια πτέρυγα δεν υπάρχει ταβάνι αποκαλύπτοντας έτσι το σκελετό της δίρριχτης στέγης, ενώ στο κεντρικό τμήμα υπάρχει ταβάνι και έτσι δεν φαίνεται η κατασκευή της τετράρριχτης στέγης. Η δίρριχτη στέγη της νότιας πτέρυγας γίνεται εμφανής μόνο κατά ένα μέρος, γιατί σε αυτή υπάρχει πατάρι, το οποίο δημιουργείται μέσα στο χώρο των ζευκτών της στέγης.

Η επικάλυψη λοιπόν, του κτιρίου γίνεται με τρεις ξύλινες στέγες αποτελούμενες από ζευκτά με αμείβοντες και ελκυστήρες. Το άνοιγμα των όμοιων ζευκτών δεν διατηρείται απόλυτα σταθερό σε όλο το μήκος των στεγών εξαιτίας των μικρών μεταβολών που παρουσιάζει η απόσταση μεταξύ των υποστηλωμάτων που τα στηρίζουν.

Το ξεχωριστό κομμάτι της καπναποθήκης, έχει τον ίδιο φέροντα οργανισμό και στον όροφο. Είναι πάλι χωρισμένο σε μικρότερα δωμάτια, στο κεντρικό χωλ υπάρχει τζάκι, ενώ υπάρχει και βεράντα. Τα πατώματα και το ταβάνι είναι ξύλινα καλύπτοντας έτσι την τετράρριχτη στέγη του.⁵¹

Κατοψη ορόφου καπναποθήκης Regie.
(επεξεργασία συντακτριών)

⁵¹ Ε.Ηλιοπούλου-Θ.Νικάκη-Μ.Ντούμα, Διπλωματική εργασία "Ξάνθη-Συγκρότημα Παλιάς Νομαρχίας:Τεκμηρίωση-Ανάπλαση-Επαναχρησιμοποίηση", Ξάνθη 2005, σελ. 6-7.

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Regie (28/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Γενική άποψη ορόφου καπναποθήκης.

Άποψη ισογείου καπναποθήκης.

Άποψη υπογείου καπναποθήκης.

Καπναποθήκη Καραδήμογλου (Τωρινή ιδιοκτησία Νομαρχίας Ξάνθης)

Η καπναποθήκη της οδού Αβδήρων 52 ανήκε στον καπνέμπορο Καραδήμογλου και αγοράστηκε το 1991 από τη Νομαρχία Ξάνθης. Κηρύχθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο το 1992. Το κτίσμα που εμφανίζει δυο διακριτές οικοδομικές φάσεις, αποτελείται από δύο χώρους, έναν (τον πρωιμότερο) σε σχήμα Γ και ένα ορθογωνικού σχήματος με συνολικό εμβαδόν 545 τ.μ. Το υπερυψωμένο ημιυπόγειο με τους δύο υπερκείμενους ορόφους με τους ενιαίους χώρους αποτυπώνουν την τυπική διάταξη των καπναποθηκών. Γύρω στα τέλη του 19ου αιώνα στην μεγάλη οικονομική δηλαδή ακμή της πόλης, όπου οι καπνέμποροι δαπανούν τεράστια ποσά για τις δικές τους ιδιόκτητες αποθήκες, φαίνεται να χτίζονται και οι παραπάνω καπναποθήκες. Τα κοινά οικοδομικά και μορφολογικά στοιχεία μας οδηγούν στην άποψη ότι σε πολύ κοντινά χρονικά διαστήματα οικοδομούνται οι δυο αποθήκες.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Ένα ιδιαίτερο στοιχείο μπορεί να χαρακτηρισθούν τα γαλλικά κεραμίδια από την Μασσαλία με την ημερομηνία 1890. Η διαμόρφωση των πλαισίων των παραθύρων από πλίνθους και πατητό κονίαμα, είναι η συνήθης διαμόρφωση, που απαντάται στις καπναποθήκες εκείνη την εποχή. Η περιμετρική τοιχοποιία είναι λιθόκτιστη με ισχυρό ασβεστοκονίαμα, ενισχυμένη με ξύλινους ελκυστήρες στις στάθμες των υπέρθυρων αλλά και των πατωμάτων. Τα ανοίγματα πολλά και συμμετρικά διαμορφώνουν τη γνωστή εικόνα των καπναποθηκών. Στο μεταγενέστερο τμήμα της αποθήκης δημιουργείται αετωματική απόληξη με περιμετρική κορνίζα που άλλωστε περιτρέχει τα δύο κτίσματα.

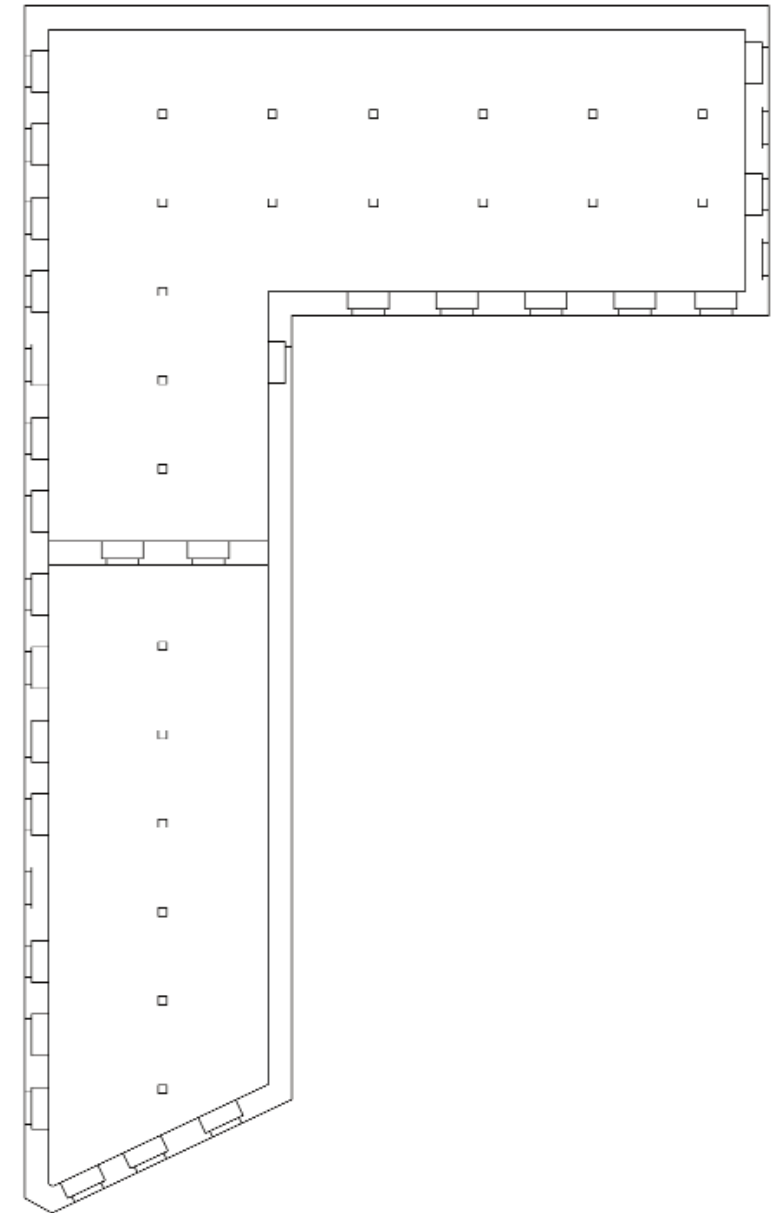

Γενική άποψη κύριας όψης (αρχείο συντακτριών)

Στη στάθμη αυτή με το oculum και τα τρία ανοίγματα, εσωτερικά υπάρχει το πρόσθετο πατάρι στον ενιαίο χώρο του ορόφου. Οι στέγες φαίνεται να διαφοροποιούνται στις δυο αποθήκες, σύμφωνα με τα όσα αρχιτεκτονικά στοιχεία που διαθέτουμε σήμερα μετά την πυρκαγιά. Στη πρώτη αποθήκη στην οδό Αβδήρων έχουμε τετράριχτη στέγη και επιστρωση με βυζαντινά κεραμίδια, ενώ στην μεταγενέστερη με την αετωματική απόληξη έχουμε δίριχτη στέγη με γαλλικά κεραμίδια.

Ξύλινα κλιμακοστάσια υπήρχαν δυο σε κάθε αποθήκη, ένα στην είσοδο που οδηγούσε στο ημιυπόγειο και το υπερυψωμένο ισόγειο και ένα δεύτερο στο εσωτερικό που συνέδεε το ισόγειο με τον όροφο. Στο κτίριο της νεώτερης φάσης η σκάλα του ορόφου οδηγούσε μέχρι το πατάρι. Τα ανοίγματα πλάτους 1.20x0.90μ. για το υπόγειο και 3.10μ. και 2.80μ. για το ισόγειο και τον όροφο διαμορφώνονταν με ξύλινα κουφώματα, φεγγίτες και σιδεριές, εξασφαλίζοντας τις απόλυτα ιδανικές συνθήκες για την επεξεργασία του καπνού. Οι περιμετρικές πλίνθινες ζώνες που διαμορφώνονται ως διακοσμητικές ζώνες και περιτρέχουν τα δυο κτίρια στο ύψος του ορόφου, υποδηλώνουν τη στάθμη των ξύλινων πατωμάτων στο εσωτερικό.

Οι όψεις των δυο καπναποθηκών της οδού Αβδήρων με το «πεταχτό» κονίαμα είναι σαφές ότι διαφοροποιούν την εικόνα της επιμέλειας των επιμέρους αρχιτεκτονικών λεπτομερειών που συναντάμε, όπως τα πλαίσια των παραθύρων, τα γείσα, τις περιμετρικές ζώνες. Δίνουν την εικόνα του «ημιτελούς» στις όψεις θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, χωρίς αυτό βέβαια να στερεί τίποτα ούτε από την αρχιτεκτονική διάρθρωση ούτε από τις λειτουργίες των καπναποθηκών. Μια ερμηνεία θα μπορούσε να ήταν η «σπουδή» για τη γρήγορη λειτουργία τους, σε εποχές όπως τα τέλη του 19ου αιώνα όπου ο καπνός αποτελεί την κύρια οικονομική δύναμη της πόλης.

Κάτοψη καπναποθήκης Καραδήμογλου

Στις 4 Απριλίου του 2001 η καπναποθήκη Καραδήμογλου κάηκε ολοσχερώς. Από την πυρκαγιά κάηκαν όλα τα ξύλινα δομικά στοιχεία της διώροφης καπναποθήκης και το ημιυπόγειο. Καταστράφηκαν η στέγη, τα δάπεδα, οι κλίμακες, τα ξύλινα υποστυλώματα, η στήριξη των δαπέδων και ορόφων και τα κουφώματα. Η καταστροφή των ξύλινων ελκυστήρων της φέρουσας λιθοδομής, οι δοκοθήκες των ξύλινων πατωμάτων μετά την πυρκαγιά δημιούργησαν μικρές τοπικές καταρρεύσεις και ασυνέχειες στην περιμετρική τοιχοποιία. Σήμερα η καπναποθήκη έχει αποκατασταθεί και ετοιμάζεται να φιλοξενηθεί στο χώρο της ένα διεθνές μουσείο καπνού.⁵²

Η καπναποθήκη πριν την πυρκαγιά του 2001
(αρχείο Νομαρχίας Ξάνθης)

⁵² Τεχνική περιγραφή αποκατάστασης καπναποθήκης της οδού Αβδήρων 52, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας - Καβάλας - Ξάνθης, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Ξάνθης, Νοέμβριος 2002.

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Καραδήμογλου (1999) ■ (αρχείο Διεύθυνσης Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Καραδήμογλου (2001 πριν την πυρκαγιά) ■ (αρχείο Νομαρχίας Ξάνθης)

Η καπναποθήκη το 2002.
(αρχείο Νομαρχίας Ξάνθης)

Η καπναποθήκη μετά την αποκατάσταση το 2003

Το εσωτερικό της καπναποθήκης μετά την πυρκαγιά του 2001.
(αρχείο Νομαρχίας Ξάνθης)

Το εσωτερικό της καπναποθήκης μετά την αποκατάσταση το 2003.
(αρχείο Νομαρχίας Ξάνθης)

Καπναποθήκη Δερμεντζόγλου (Τωρινή ιδιοκτησία Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης)

Το συγκρότημα καπναποθηκών και κατοικίας που περικλείεται από τις οδούς 12 Αποστόλων – Αωνύμου – Αβδήρων και Ανδρούτσου ανήκε στους αδερφούς Δερμεντζόγλου. Η καταγωγή τους ήταν από την Σαμψούντα του Πόντου. Η πρώτη φορά που συναντάται το όνομά τους είναι στην κατάσταση των καπνεργατών που έστειλε ο Καπν. Σύλλογος στην αστυνομία το 1929 με αύξοντα αριθμό 32 αναφέρονται οι υιοί Δερμεντζόγλου. Έπειτα από αρκετές αγοραπωλησίες που ξεκίνησαν στις 24/8/1924 και ολοκληρώθηκαν στις 10/6/1927 ο Ιωάννης Δερμεντζόγλου του Αποστόλου είναι ο νόμιμος ιδιοκτήτης του συγκροτήματος που αναφέρθηκε παραπάνω. Μετά τον θάνατο του το συγκρότημα περνάει από διάφορα χέρια. Το 1969 στην διαθήκη του ο τελευταίος Δερμεντζόγλου αφήνει στο Ελληνικό Αντικαρκινικό Ινστιτούτο του νοσοκομείου «Άγιος Σάββας» την καπναποθήκη επί των οδών 12 Αποστόλων και Ανδρούτσου. Τέλος τον Ιούλιο του 1985 το Υπουργείο Πολιτισμού χαρακτηρίζει διατηρητέα την καπναποθήκη στην οδό 12 Αποστόλων και Ανδρούτσου με την αιτιολογία ότι το συγκρότημα αυτό είναι ένα από τα αξιολογότερα κτίσματα της εποχής με συγκεκριμένη χρήση που συνδυάζει θαυμάσια τη λειτουργικότητα και την καλαισθησία⁵³.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Η καπναποθήκη κτίστηκε στα τέλη του περασμένου αιώνα. Έχει έναν όροφο σοφίτα και ημιυπόγειο. Χαρακτηρίζεται από συμμετρία στη διαμόρφωση των όψεων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η βαθμιδωτή διαμόρφωση του τριγωνικού αετώματος.

⁵³ Εξάρχου Θ., "Ξάνθη: Δέκα Μονογραφίες", Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, Αύγουστος 2001, σελ. 50.

Σκαρίφημα συγκροτήματος Δερμεντζόγλου.
(αρχείο Α. Βαρβατσούλια)

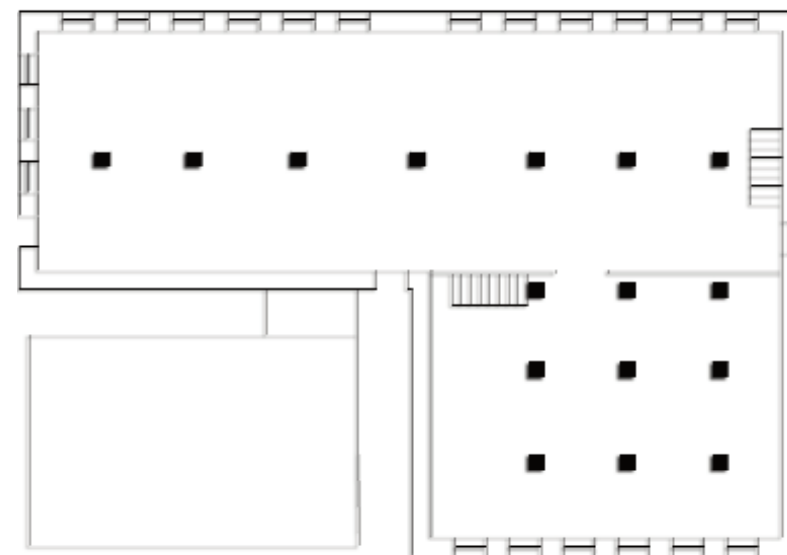
Συνολική όψη συγκροτήματος Δερμεντζόγλου από την οδό 12 Αποστόλων.
(αρχείο συντακτριών)

Το κτίριο των γραφείων είναι νεοκλασικού ρυθμού με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

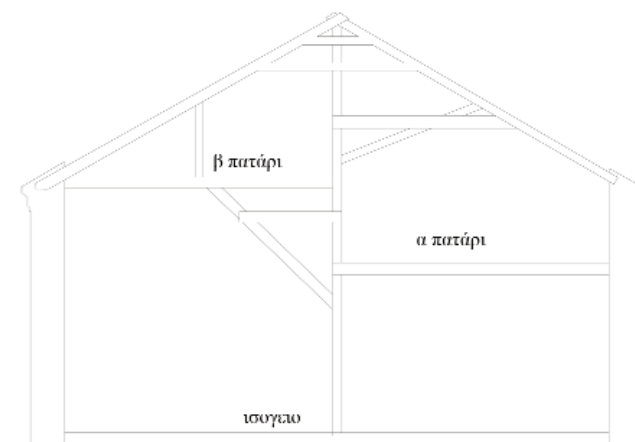
Πιο αναλυτικά η καπναποθήκη έχει σχήμα Γ με συνολικό εμβαδόν μαζί με το κτίριο των γραφείων 680 τ.μ. Η διαμόρφωση των πλαισίων των παραθύρων από πλίνθους και πατητό κονίαμα, είναι η συνήθης διαμόρφωση, που απαντάται στις καπναποθήκες εκείνη την εποχή. Τα ανοίγματα πολλά και συμμετρικά διαμορφώνουν τη γνωστή εικόνα των καπναποθηκών. Η καπναποθήκη μας εσωτερικά χωρίζεται σε δυο μέρη. Τα πρόσθετα πατάρια στον χώρο του ορόφου είναι ξεχωριστά και προσβάσιμα από δυο διαφορετικές σκάλες. Και στα δυο υπάρχουν δυο επίπεδα, το α' ανάμεσα στο ισόγειο και την στέγη και το β' μέσα στην στέγη. Οι στέγες φαίνεται να είναι όμοιες, δίρριχτες με γαλλικά κεραμίδια, στα δυο μέρη της αποθήκης με τριγωνική απόληξη. Η μια απόληξη μάλιστα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού παρουσιάζει βαθμιδωτή διαμόρφωση του τριγωνικού αετώματος. Αυτό δεν εμφανίζεται σε καμία άλλη καπναποθήκη και αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου κτίσματος.

Ξύλινα κλιμακοστάσια υπήρχαν ένα σε κάθε τμήμα της αποθήκης, που συνέδεαν το ημιυπόγειο με το υπερυψωμένο ισόγειο και το α' πατάρι. Η πρόσβαση στο β' πατάρι γινόταν αποκλειστικά και μόνο από κλιμακοστάσια που υπήρχαν στο α' πατάρι. Οι περιμετρικές πλίνθινες ζώνες που διαμορφώνονται ως διακοσμητικές ζώνες και περιτρέχουν και τα δυο κτίρια στο ύψος του ορόφου, υποδηλώνουν τη στάθμη των ξύλινων πατωμάτων στο εσωτερικό.

Στην παρούσα φάση έχουν ξεκινήσει εργασίες αποκατάστασης της καπναποθήκης για την στέγαση κάποιων τμημάτων του Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης.

Κατοψη ισογείου καπναποθήκης Δερμεντζόγλου.
(επεξεργασία συντακτριών)

Τομή καπναποθήκης Δερμεντζόγλου.
(επεξεργασία συντακτριών)

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Δερμεντζόγλου (28/10/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σήμερα σώζονται 25 κτίρια καπναποθηκών στη Ξάνθη. Επιλέχθηκαν οι τρεις πιο γνωστές για εκτενέστερη ανάλυση ενώ οι υπόλοιπες παραθέτονται παρακάτω μόνο με μια ενδεικτική φωτογραφία και επισήμανση για την θέση τους στον χάρτη της σελίδας 149.

Καπναποθήκη Glenn Tobacco Inc., No 7 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Κουγιουμτζόγλου, No 16 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149

Το κτίριο κτίστηκε το 1860-1870 από τον Θ.Ζαλάχα. Η κάτοψή του διαμορφώνεται σε σχήμα ορθογώνιο και χωρίζεται σε τρία μεγάλα διαδοχικά τμήματα που επικοινωνούν μεταξύ τους. Η όψη επί της οδού Κουγιουμτζόγλου χωρίζεται σε τρία μέρη, με παραστάδες από λαξευμένους γρανίτες, που αντιστοιχούν στο διαχωρισμό του εσωτερικού χώρου. Η όψη από την οδό Σταθμού έχει μια διπλή εξωτερική σκάλα από γρανιτένιους μονοκόμματος λίθους, οδηγεί στην είσοδο, η οποία καταλήγει σε τοξωτό ανώφλι και τονίζεται με διπλά πλαίσια από καλοδουλεμένο γρανίτη. Από το ίδιο υλικό είναι επίσης τα πλαίσια γύρω από τα ανοίγματα, η ταινία που χωρίζει το ημιπτόγειο από τον όροφο και η κορνίζα στο τελείωμα του κτιρίου.

(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Κούσσογλου, Νο 10 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Μαργαριτοπούλου, Νο 9 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149

Το κτίριο κτίστηκε το 1903 από το Μ. Μαργαριτόπουλο. Πρόκειται για δυο όμοια κτίρια που εφάπτονται μεταξύ τους με ορθογώνια κάτοψη και αποτελούνται από δυο ορόφους και ημιυπόγειο. Η κάτοψη του διαμορφώνεται σε ένα ενιαίο χώρο με μία σειρά ξύλινα υποστυλώματα. Η κυρίως όψη προσανατολισμένη Ν.Α. και κατά μήκος του μεγάλου άξονα χαρακτηρίζεται από δυο σειρές ορθογωνικά ανοίγματα που είναι τοποθετημένα συμμετρικά σε κάθετους άξονες. Διακοσμούνται με γραμμικό πλαίσιο και καλύπτονται με σιδεριές. Εντυπωσιακές είναι οι είσοδοι των κτιρίων που καταλήγουν σε τοξωτό φεγγίτη με ιδιαίτερα προσεγμένα τα διακοσμητικά πλαίσια.

(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Ζουλιάμη (αρχικά Στάλιου), Νο 18 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Gary Tobacco Inc., Νο 17 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Αρδίτη - Α.Ε. καπνών Ανατολής και Πέραν Θαλάσσης, Νο 13 στον χάρτη 2.4.1. σελ.149.

Το κτίριο έχει ανεγερθεί το 1922. Τα βασικά μορφολογικά της στοιχεία είναι ένα καμπυλόγραμμο μεταλλικό στέγαστρο στην είσοδο, δυο απλής διατομής κορνίζες διαχωρισμού των ορόφων και κορνίζες πάνω από τα παράθυρα του ισογείου, στοιχεία που συναντώνται στα περισσότερα παρόμοια κτίρια καπναποθηκών της περιοχής. Τα περισσότερα από τα διακοσμητικά του στοιχεία έχουν κατασκευασθεί από "τραβηχτό" επίχρισμα και όχι από λαξευτούς λίθους. Η κατασκευή είναι η συνήθης της εποχής με λίθινο εξωτερικό περίβλημα και ξύλινη στέγη και περίβλημα.
(αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Σπήρερ (βρίσκεται εκτός των ορίων του χάρτη 2.4.1)

Το κτίριο αποτελείται από δυο ορόφους και έχει σχήμα Π. Η κάτοψη του διαμορφώνεται σ' ένα ενιαίο χώρο, με δυο σειρές ξύλινα υποστυλώματα. Οι όψεις του χαρακτηρίζονται από δυο σειρές ορθογωνικά ανοίγματα, που είναι τοποθετημένα συμμετρικά εκτός από την βορεινή πλευρά που έχει μόνο δυο παράθυρα. Τα ανοίγματα φέρουν σιδεριές ασφαλείας και διακοσμούνται με γραμμικό πλαίσιο. Ψευτοπαραστάδες τονίζουν τις ακμές του κτιρίου.
(αρχείο Διεύθυνσης Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

2.5 Βόλος

Ιστορικά στοιχεία των καπναποθηκών στην πόλη του Βόλου.

Η προσάρτηση της πόλης του Βόλου στο ελληνικό κράτος, συνέπεσε με την περίοδο της διακυβέρνησης Τρικούπη και την επιχείρηση για την τεχνική και οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Λίγους μήνες μετά την προσάρτηση εγκρίθηκε το πολεοδομικό σχέδιο του Βόλου, το οποίο καθόρισε την εξέλιξη της πόλης σ' όλη την περίοδο του μεσοπολέμου.⁵⁴ Με την εφαρμογή του σχεδίου οι δυο οικιστικοί πυρήνες, η παλιά μεσαιωνική πολίχνη και η νέα εμπορική πόλη, άρχισαν να ενοποιούνται και ο αστικός χώρος οργανώθηκε από μια νέα λογική, την οποία δεν προέβλεψε ο σχεδιασμός του 1882. Η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης επέβαλε τη δική της λειτουργική και κοινωνική ιδιοποίηση του οικιστικού ιστού. Τα ομοιόμορφα οικοδομικά τετράγωνα του σχεδίου διαφοροποιήθηκαν με συγκεκριμένες χρήσεις, ιεραρχήθηκαν κοινωνικά και εξειδικεύτηκαν λειτουργικά, διαμορφώθηκαν χώροι κοινωνικής ζωής και εμφανίστηκαν σύγχρονοι τύποι κτιρίων. Τα εργοστάσια κατέλαβαν συχνά ολόκληρα τετράγωνα (κυρίως μηχανουργεία και υφαντουργεία) ή αναπτύχθηκαν σε ύψος αρκετών ορόφων (αλευρόμυλοι και καπνεργοστάσια) και αποτέλεσαν εξέχοντα στοιχεία του νέου αστικού τοπίου, ορόσημα της πόλης λόγω του μεγέθους και της μορφής τους, περισσότερο ίσως κι από τα δημόσια κτίρια.

Οι βιομηχανίες εγκαταστάθηκαν κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό και το λιμάνι, καταλαμβάνοντας τη ζώνη γύρω από το κάστρο, που μετατράπηκε de facto σε βιομηχανική, και επεκτάθηκαν στα Παλιά μετά το 1900, όσο έφευγαν οι Τούρκοι κάτοικοι και εκποιούνταν οι τούρκικες ιδιοκτησίες. Οι συνοικίες Επτά Πλατάνια – Οξυγόνο – και Μεταμορφώσεως προσέλκυσαν τη βιομηχανική και επιχειρηματική δραστηριότητα της

⁵⁴ Β.Χαστάογλου, "Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα", ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002, σελ.48,54

Η εμπορική επεξεργασία του καπνού.
(αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι.)

Η εμπορική επεξεργασία του καπνού.
(αρχείο Α.Δημόγλου)

πόλης. Ο καπνέμπορος Ν. Ματσάγγος οικοδόμησε το 1919 στο εμπορικό κέντρο της πόλης, το πρώτο ιδιωτικό καπνοκοπήριο στην παλιά Ελλάδα.⁵⁵

Η έλευση των προσφύγων τροφοδότησε την πόλη με άφθονα εργατικά χέρια, που αντιστάθμισαν τη βραδύνουσα ακόμη αποδέσμευση των αγροτών από τα θεσσαλικά τσιφλίκια. Παράλληλα, η εργασιακή κουλτούρα και η παράδοση κυρίως των προσφύγων γυναικών στην υφαντουργία και την επεξεργασία του καπνού αποτέλεσε παράγοντα ανανέωσης της τοπικής βιομηχανίας, παρά τις τριβές και τις εντάσεις μεταξύ των ντόπιων και προσφύγων. Το 1930 ο Βόλος κατέκτησε τη δεύτερη θέση στην καπνοβιομηχανία. Νέες μονάδες ιδρύθηκαν και οι παλιές επέκτειναν και εκσυγχρόνισαν την υποδομή τους, αύξησαν εντυπωσιακά το προσωπικό τους και υπερδιπλασίασαν την παραγωγή τους. Οι περισσότερες βιομηχανίες συγκεντρώθηκαν κατά μήκος του Κραυσίδωνα, γύρω από το Κάστρο και στη συνοικία Επτά Πλατάνια – Οξυγόνο. Όμως διάσπαρτα εργοστάσια και καπναποθήκες ανεγέρθηκαν μέσα στον οικιστικό ιστό, ακόμη και στην παραλιακή ζώνη, ακολουθώντας την λογική του αστικού κτιρίου (π.χ. το καινούριο καπνεργοστάσιο Ματσάγγου, οι καπναποθήκες Παπαστράτου κ.α.).

Ο Ματσάγγος κατέκτησε την πρώτη θέση στον κλάδο και απασχολούσε το 1924 350 εργάτριες και εργάτες και περίπου δυο χιλιάδες το 1948. Η επιχείρηση που ξεκίνησε το 1890 με το εμπόριο καπνού, το 1900 άνοιξε μικρό εργοστάσιο και το 1919 δημιούργησε το πρώτο στην παλιά Ελλάδα ιδιωτικό καπνοκοπήριο με 30 εργαζομένους. Το 1925 δίπλα στο πρώτο καπνεργοστάσιο ανεγέρθηκε νέο τετράωρο κτίριο στις οδούς Σωκράτους και Μακεδονομάχων, που επεκτάθηκε αργότερα μέχρι την οδό Ερμού, ενώ το 1936 προσετέθη νέα πτέρυγα μέχρι την οδό Αλεξάνδρας. Σχηματίστηκε έτσι στην καρδιά της πόλης το μεγάλο συγκρότημα που κάλυπτε επιφάνεια δυο οικοδομικών

Η εμπορική επεξεργασία του καπνού.
(αρχείο Α.Δημόγλου)

Η εμπορική επεξεργασία του καπνού.
(αρχείο Α.Δημόγλου)

⁵⁵ Β.Χαστάογλου, "Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα", ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002, σελ.66-67

τετραγώνων (6 στρεμμάτων), συνδεδεμένων με στοά πάνω από την οδό Σωκράτους. Ο Παπαστράτος κατασκεύασε πάνω στην παραλία την τριώροφη καπναποθήκη του πριν το 1925 και αργότερα μέχρι το 1935 το νέο γωνιακό πενταόροφο κτίριο. Το 1926 κτίστηκε η επιβλητική καπναποθήκη Σπίρερ, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ι. Βιλάνιτς. Ο εμπορικός οίκος Χέρμαν Σπίρερ και Σία διατηρούσε το κεντρικό κατάστημα στη Δράμα, ενώ παραρτήματα του υπήρχαν όπως είδαμε στη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, την Ξάνθη και την Σμύρνη. Την ίδια εποχή (1926) κτίστηκε και η καπναποθήκη της Ελληνογαλλικής Εταιρείας Καπνών, καθώς και η αποθήκη της American Tobacco Co, γνωστή ως «Κίτρινη Αποθήκη», επιβλητικό κτίριο με πέντε ορόφους και συνολική επιφάνεια 7.752 τ.μ., στη διασταύρωση των οδών Βασάνη και Α. Γαζή.⁵⁶

Με τους σεισμούς του 1955, οι καταστροφές ήταν εκτεταμένες στην περιοχή του Βόλου. Οι ζημιές σε εργοστάσια και καπναποθήκες υποχρέωσαν την αναστολή της λειτουργίας τους όπως του Τσαλαπάτα και του Παπαστράτου, του οποίου κατέρρευσε η παλιά αποθήκη. Με τον σεισμό του 1957, σοβαρές ζημιές υπέστησαν τα εργοστάσια Ματσάγγου και Παπαγεωργίου. Σε πολλά εργοστάσια απαγορεύτηκε η περαιτέρω χρήση, οι καπναποθήκες υπέστησαν σοβαρότατες ζημιές και ορισμένες κατέρρευσαν. Ολοκληρώθηκε έτσι μέσα σε τρία χρόνια, μια άνευ προηγουμένου καταστροφή του ιστορικού κτιριακού αποθέματος.⁵⁷

Με την δημιουργία το 1972 της Βι.Πε, η δραστηριότητα οικοδόμησης νέων βιομηχανικών χώρων μέσα στην πόλη εμφανίζεται πολύ περιορισμένη. Το 1960, άρχισε με ταχείς ρυθμούς η κατασκευή της μεγάλης καπναποθήκης του Ελληνικού Οργανισμού Καπνού, στις οδούς Ογλ και Γαζή.⁵⁸

Εργάτριες στα καπνά του Ματσάγγου. (πηγή αφιέρωμα “Βόλος στο πέρασμα του χρόνου”, εφημερίδα “Πρώτη”, άνοιξη 2001)

Η εμπορική επεξεργασία του καπνού. (πηγή περιοδικό “Εν Βόλω”)

⁵⁶ Β.Χαστάογλου, “Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα”, ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002, σελ.86-87

⁵⁷ Β.Χαστάογλου, “Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα”, ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002, σελ.114-115

⁵⁸ Β.Χαστάογλου, “Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα”, ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 2002, σελ.161

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπναποθηκών

Η εκβιομηχάνιση της πόλης ξεκίνησε τις τελευταίες δεκαετίες του προηγούμενου αιώνα. Πολύ γρήγορα ο Βόλος εξελίχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα βιομηχανικά κέντρα της ελληνικής περιφέρειας με κυριότερους κλάδους την υφαντουργία, την καπνοβιομηχανία, την μεταλλουργία και την αλευροποιία.

Οι πρώτες κατασκευές βιομηχανικού τύπου ήταν ισόγειες και αργότερα διώροφες και τριώροφες λιθόκτιστες αποθήκες, με δίριχτες στέγες που στέγαζαν τις δραστηριότητες των πολυάριθμων καπνεμπόρων της πόλης, αφού το λιμάνι του Βόλου ήταν έως και το 1919 το πρώτο στην Ελλάδα σε εξαγωγές καπνού.

Από την ίδρυση των πρώτων μεταποιητικών επιχειρήσεων και μετά, στις κατασκευές αυτού του τύπου παρατηρείται μια μεγάλη ποικιλία στη μορφολογία και τη διάταξη των χώρων τους που ήταν συνάρτηση των διαφορετικών λειτουργιών και της παραγωγικής διαδικασίας που καλούνταν να καλύψουν.

Οι πρώτες αμιγώς βιομηχανικές κατασκευές ήταν στο σύνολο τους λιθόκτιστες με δίριχτες πριονωτές στέγες καλυμμένες με κεραμίδια γαλλικού τύπου, ενώ στη διαμόρφωση των όψεων τους γινόταν ευρεία χρήση των οπτολίνθων ως στοιχείο μορφολογικό αλλά και διακοσμητικό. Τα πλίνθινα στοιχεία χρησιμοποιούνταν κυρίως για τη διαμόρφωση των ακμών, των πλαισίων των ανοιγμάτων, τα οποία ήταν συνήθως ορθογωνικά με χαμηλά τοξωτά ανώφλια, τις διακοσμητικές ταινίες στις στάθμες μεταξύ των ορόφων και στη διαμόρφωση των γείσων με ταινίες λείες και οδοντωτές. Δεν λείπουν και βιομηχανικές κατασκευές με κλασικιστικές αναφορές και διακοσμητικά στοιχεία από τραβηχτά επιχρίσματα.

Εργάτριες στα καπνά του Μασσάγγου. (πηγή αφιέρωμα “Βόλος στο πέρασμα του χρόνου”, εφημερίδα “Πρώτη”, άνοιξη 2001)

Εργάτριες στα καπνά του Μασσάγγου κάνουν πρωινή γυμναστική. (αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Την περίοδο του νεοκλασικισμού διαδέχεται η περίοδος του Μεσοπολέμου κατά την οποία συντελούνται σημαντικές ανακατατάξεις, οι οποίες αποτυπώνονται και στην αρχιτεκτονική της πόλης. Στον τομέα της βιομηχανίας έχουμε το εργοστάσιο του Ματσάγγου (1925) στην γωνία των οδών Ερμού και Παύλου Μελά με το χαρακτηριστικό τρούλο στο κυκλικό μέρος του και τον πλούσιο διάκοσμο από τραβηγτά μαρμάρια και γύψινα διακοσμητικά στοιχεία στις όψεις, την καπναποθήκη Παπαστράτου στην παραλία και πολλά άλλα.

Στη δεκαετία του 1930 κτίζονται και τα πρώτα δείγματα της αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος. Στα βιομηχανικά κτίρια της περιόδου, παρατηρείται η ευρεία χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος, υλικό που έδωσε νέες διαστάσεις στην κάλυψη μεγάλων χώρων, σε πολυώροφες κατασκευές όπως η επέκταση του εργοστασίου Ματσάγγου.

Οι σεισμοί του 1955 κατέστρεψαν πολλά σημαντικά δείγματα της προπολεμικής αρχιτεκτονικής, ενώ υπήρξαν και αφορμή για να γκρεμιστούν άλλα στο βωμό της καλύτερης οικονομικής εκμετάλλευσης του χώρου.⁵⁹

Εργάτριες στα καπνά του Ματσάγγου. (αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Ξεφορτώνοντας καπνά στο Ματσάγγου. (αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

⁵⁹ ΔΗ.Κ.Ι., "Βόλος, ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)", ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1999, σελ. 37-39

- 1_ Καπναποθήκες Αφών Ματσάγγου.
Σημερινή ιδιοκτησία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- 2_ Καπναποθήκη Πατταστράτου.
Σημερινή ιδιοκτησία Π.Θ.
- 3_ Καπναποθήκη Σπίρερ.
Σημερινή ιδιοκτησία Δήμου Βόλου.
- 4_ Καπναποθήκη εταιρείας καπνών “America Tobacco”, γνωστή ως “Κίτρινη Αποθήκη”.
- 5_ Καπναποθήκη Γαλλικής εταιρείας καπνού.
Σημερινή ιδιοκτησία Δ.Ι.Ε.Κ.
- 6_ Καπναποθήκη Παπάντου.
Σημερινή ιδιοκτησία Δήμου Βόλου.
- 7_ Καπναποθήκη Κατσέμη - Στρεφτάρη.
Σημερινή ιδιοκτησία Κατσέμη - Βοσινάκη.
- 8_ Καπναποθήκη Αλλαμανή.
- 9_ Καπναποθήκη Ε.Ο.Κ.
- 10_ Ρώσικη καπναποθήκη.
Σημερινή ιδιοκτησία Γεωργούδη.
- 11_ Καπναποθήκη Στεργίου.
Σημερινή ιδιοκτησία Παπαγιάννη.
- 12_ Καπναποθήκες στο Καραγατς.
- 13_ Καπναποθήκες Ματσάγγου στο Φυτόκο.
Σημερινή ιδιοκτησία Π.Θ.
- 14_ Καπναποθήκη Μπακόπουλου (1963).
(Σήμερα δεν υπάρχει)
- 15_ Καπναποθήκη Μπακόπουλου (1976).

χάρτης 2.5.1 -

Χάρτης του Βόλου. Επισημαίνονται με έντονο χρώμα οι τοποθεσίες των καπναποθηκών (επεξεργασία συντακτριών)

Καπναποθήκη Αφών Ματσάγγου (1890)

Ιδρυτής του ιστορικού εργοστασίου ο Νικόλαος Ματσάγγος από το Κατηχώρι, ο οποίος αρχικά ασχολήθηκε με το εμπόριο καπνού.

Το 1890 ξεκίνησε τη δημιουργία της βιοτεχνίας καπνού. Με χειροποίητο χαβάνι, γινόταν η κοπή του καπνού και τα τσιγάρα κατασκευάζονταν επίσης με τα χέρια. Σχεδόν 20 χρόνια αργότερα ο Ν. Ματσάγγος έφερε την πρώτη καπνοκοπτική μηχανή εισαγωγής από την Αγγλία.

Το 1918 ο Ν. Ματσάγγος ανέθεσε τη διεύθυνση του εργοστασίου στους δύο γιους του Γιάννη και Κώστα, οι οποίοι προχώρησαν σε επεκτάσεις του εργοστασίου, νέους εξοπλισμούς και αύξηση της παραγωγής με συνεργάτη τον Δημοσθένη Γαντζόπουλο. Το 1920 παραγγέλθηκε η πρώτη σιγαροποιητική μηχανή από την Αμερική και στη συνέχεια έγινε αγορά και άλλης.

Το 1927 αγοράστηκαν οι εγκαταστάσεις του κυτιοποιείου και το 1935 οι λιθογραφικές εγκαταστάσεις Τράστα, στην οδό Κ. Καρτάλη μεταξύ Γαλλίας και Γαζή. Το 1930 το εργοστάσιο παρήγαγε 60 χιλ. κιλά μηνιαίως και το 1940 130 χιλ. κιλά κατακτώντας τη δεύτερη θέση στην Ελλάδα. Στη διάρκεια της κατοχής τα τσιγάρα Ματσάγγου ήταν το νόμισμα της περιοχής μια που μ' αυτό γινόταν οι ανταλλαγές.

Το 1947-48 με κατανάλωση 180-200 χιλ. κιλά το μήνα και προσωπικό 1850 άτομα κατακτά την πρώτη θέση στις ελληνικές καπνοβιομηχανίες.

Ο Ν. Ματσάγγος πέθανε το 1926 και το 1940-42 οι γιοι του Γιάννης και Κώστας Ματσάγγος. Μετά τους σεισμούς του 1955 άρχισαν και οι δοκιμασίες για τη μεγάλη καπνοβιομηχανία. Τα διευθυντικά στελέχη και το προσωπικό της επιχείρησης έκαναν

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΑΔΕΛΦΟΙ Ν.ΜΑΤΣΑΓΓΟΥ-ΒΟΛΟΥ

Το εργοστάσιο των Αφών Ματσάγγου σε σχέδιο του Δ.Μαχαιρίτσα. (αρχείο Γ.Μουγογιάννη)

Καπνεργοστάσιο Αδελφών Ματσάγγου.. (αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι.)

απεγνωσμένες προσπάθειες, όμως η αλλαγή προσώπων, διοίκησης και διαχείρισης και οι νέες συνθήκες δημιούργησαν παρατεταμένη κρίση στην επιχείρηση. Το 1960 η βιομηχανία νοικιάστηκε στη ΣΕΚΕ (Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος), για τρία χρόνια. Πριν όμως λήξει η ενοικίαση τον Μάιο του 1963 βγήκε σε πλειστηριασμό για 30 εκ. Δεν προσήλθε ενδιαφερόμενος και η καπνοβιομηχανία περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο. Μεσολαβεί για έναν χρόνο άκαρπη κοινοπραξία Δημοσίου- Αγροτικής Τράπεζας- ΣΕΚΕ και η βιομηχανία Ματσάγγου περιέρχεται στην ΕΤΒΑ.

Το 1965 για τον εορτασμό των 75 χρόνων γίνονται στο Βόλο λαμπρές τελετές και η ΕΤΒΑ εξαγγέλλει την επέκταση του εργοστασίου και την κατασκευή αποθηκών στο Φυτόκο, οι οποίες κατασκευάστηκαν αλλά η βιομηχανία δεν σώθηκε.

Το 1970 τέθηκε υπό αναγκαστική διαχείριση και το 1972 σταμάτησε η παραγωγική διαδικασία.⁶⁰

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το εργαστήριο αρχικά εγκαταστάθηκε το 1890 σε κτίσμα (κτίριο 1) επί των οδών Π. Μελά και Σωκράτους (Στοά). Το κτίριο είναι δώροφο με ημιυπόγειο με φέρουσα κατασκευή λιθοδομή πάχους 70 εκ. και επικάλυψη ξύλινη κεραμοσκεπή στέγη. Τα εσωτερικά πατώματα είναι ξύλινα και η κατακόρυφη επικοινωνία γίνεται με ξύλινο κλιμακοστάσιο. Η όψη του κτιρίου επί της οδού Π. Μελά είναι λιτή, κλασική, συμμετρική ως προς κεντρικό άξονα, με τονισμό της κύριας εισόδου (πατούρα στη φέρουσα λιθοδομή). Τα ανοίγματα είναι συμμετρικά καθ' ύψος από το υπόγειο, ισόγειο όροφο, ξύλινα δίφυλλα ανοιγόμενα με τετράφυλλο ταμπλαδωτό πατζούρι και στο άνω μέρος φεγγίτη με διακοσμητική σιδεριά ασφαλείας. Η κύρια όψη είναι σοβατισμένη με τριφτό

Καπνεργοστάσιο Αδελφών Ματσάγγου.
(αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι.)

⁶⁰ Ν.Κολιού (επιμ.), "Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, Σύντομες αναφορές στο χθες και στο σήμερα", ΔΗ.Κ.Ι., Βόλος 1993, σελ. 26-27.

σοβά και παρουσιάζει μικρό διακοσμητικό μοτίβο (πατούρες σοβά) στο γείσο-γρηπίδα της στέγης.

Στον Α' όροφο επάνω από την κύρια είσοδο, φέρει μικρό στρογγυλό άνοιγμα για εξαερισμό. Ο τυφλός τοίχος προς βορρά είναι σοβατισμένος με πεταχτό χοντροσοβά. Η λιθοδομή βρίσκεται σε αρκετά καλή κατάσταση. Τυπική κατασκευή βιομηχανικού κτιρίου «παραδοσιακού τύπου» με δανεισμένα στοιχεία άλλων κτιριακών τύπων κυρίως κατοικίας, νεοκλασικές επιρροές και παραδοσιακό τρόπο και υλικά κατασκευής (πέτρα, ξύλο και κεραμίδι).

Στα 1918-20 με την ανάθεση του εργοστασίου στους γιους του Ν. Ματσάγγου Γιάννη και Κώστα έγινε η πρώτη επέκταση του εργοστασίου, επί της οδού Π. Μελά (1925).

Η επέκταση στη σημερινή της μορφή (κτίρια 2) είναι τετραόροφη με ημιυπόγειο, με εξωτερικά φέροντες πέτρινους τοίχους και εσωτερικά υποστυλώματα, δοκάρια και πλάκες ωπλισμένου σκυροδέματος. Ο Γ' όροφος στεγάζεται με ξύλινη στέγη και επικάλυψη γαλλικά κεραμίδια. Η όψη επί της οδού Ερμού και Π. Μελά είναι απλή, συμμετρική με μεγάλα τοξωτά ανοίγματα.

Τα παράθυρα είναι μεταλλικά βιομηχανικού τύπου με σιδηρογωνιά και ταυ. Στο ισόγειο φέρουν εξωτερικά μεταλλική σιδεριά ασφαλείας προσαρμοσμένη στην τοιχοποιία. Σήμερα τα παράθυρα του Β' ορόφου είναι κτισμένα με τοιχοποιία. Στον κήναβο των εσωτερικών υποστυλωμάτων στην όψη εμφανίζονται «πατούρες» υπό μορφή ενισχυτικών παραστάδων, οι οποίες είναι μαζί με την οριζόντια «γρηπίδα» προεξοχή στην πλάκα του Β' ορόφου, τα μόνα διακοσμητικά στοιχεία της όψης, η οποία είναι σοβατισμένη στο σύνολο της με τριφτό σοβά. Η όψη επί της οδού Μακεδονομάχων είναι

Γενική άποψη του 1ου κτιρίου - αποθήκης Ματσάγγου.
(αρχείο συντακτριών)

Άποψη του 2ου κτιρίου
Ματσάγγου από την οδό
Παύλου Μελά.
(αρχείο συντακτριών)

αντίστοιχη της Π. Μελά (χωρίς τοξωτά παράθυρα) και είναι επενδεδυμένη με καλουπωτό αντισεισμικό μανδύα μπετόν, επισκευή μετά από ζημιές που υπέστη το συγκρότημα στους σεισμούς του 1955.

Στα 1936 έγινε το τρίτο στάδιο της επέκτασης (κτίριο 3) από την οδό Σωκράτους, Μακεδονομάχων μέχρι την οδό 28ης Οκτωβρίου (Αλεξάνδρας). Είναι τυπική κατασκευή φέροντα οργανισμού ωπλισμένου σκυροδέματος με τοίχους πληρώσεως από μασίφ τούβλο. Είναι κλασικό κτίριο βιομηχανικό της περιόδου του μεσοπολέμου. Το κτίριο επί της οδού 28ης Οκτωβρίου είναι τριώροφο με ημιυπόγειο μέχρι και το μέσο περίπου του μήκους του στην οδό Μακεδονομάχων, οπότε γίνεται τετραώροφο καλύπτοντας και την οδό Σωκράτους (δημιουργώντας την ιστορική πλέον Στοά Ματσάγγου).

Στις όψεις φέρει μεγάλα συμμετρικά ορθογωνικά ανοίγματα. Οι όψεις είναι σοβατισμένες με τριφτό σοβά και έχουν τονισμένη την οριζόντια με συνεχόμενα γείσα - προεξοχές στο ύψος στις ποδιές και του πρεκιού των ανοιγμάτων. Τα παράθυρα με αναλογία 1:2 έχουν κουφώματα βιομηχανικού τύπου από σιδηρογωνιά και ταυ με καΐτια (30X30).

Η κύρια είσοδος είναι έκκεντρη προς ανατολάς επί της οδού 28ης Οκτωβρίου και σημαίνεται στον μεν ισόγειο με τη δημιουργία έντονα τονισμένης προεξοχής με δύο κολώνες, πρόβολο στέγασης και υποχώρηση της βασικής πόρτας- εισόδου που είναι κατασκευασμένη από εξαιρετικής τεχνικής και ομορφιάς σιδερόπορτα.

Στον α' και β' όροφο και στο δώμα, επάνω ακριβώς από τον χώρο εισόδου υπάρχει προεξοχή (έρκερ), φάρδους 80 εκ.

Το συγκρότημα του Ματσάγγου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το ζωντανό

Άποψη του 3ου κτιρίου Ματσάγγου από την οδό 28ης Οκτωβρίου. (αρχείο συντακτριών)

Είσοδος από την οδό 28ης Οκτωβρίου. (αρχείο συντακτριών)

δείγμα, στο οποίο μπορούμε να δούμε την εξέλιξη των διαφόρων βιομηχανικών τύπων κτιρίων στον ελληνικό χώρο.

Το πρώτο κτίριο του 1910 «παραδοσιακός τύπος» βιομηχανικού κτιρίου κτισμένο την πρώτη περίοδο, στο ξεκίνημα της βιομηχανίας στο Βόλο, επηρεασμένο σαφώς από τους παραδοσιακούς τρόπους και υλικά κατασκευής (πέτρα, ξύλο κ.λπ.), και επηρεασμένο από τον Νεοκλασικισμό.

Το δεύτερο κτίριο του 1920, ξεκίνησε ως παραδοσιακό κτίριο και εξελίχθηκε σε «πολυώροφο κτίριο» με τα γνωστά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου τύπου, το πολυώροφο μπλοκ με τον βαρύ και ογκώδη χαρακτήρα, συνδυασμένα με απλή και μονότονη μορφολογία των όψεων.

Ο χώρος παραγωγής είναι ελεύθερος χωρίς χωρίσματα και η διαδικασία παραγωγής είναι συνεχής επεκτεινόμενη σε όλους τους ορόφους. Τα ανοίγματα αρθρώνονται σε οριζόντιες ζώνες μεταξύ των φερόντων στοιχείων και επαναλαμβάνονται ομοιόμορφα σε όλους τους ορόφους. Η κατάληξή τους στην οδό Ερμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «μνημειακού τύπου» με επιβλητικό στυλ, πλούσια μοτίβα και λεπτομέρειες, προκειμένου να προκληθεί μία συγκεκριμένη εικόνα (image).

Το τρίτο κτίριο του 1936, αποτελεί δείγμα αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου και του μοντέρνου κινήματος, η μορφολογική του αντιμετώπιση είναι πολύ κοντά στην αντίστοιχη δημοσίων κτιρίων της περιόδου και δανεισμένη από αντίστοιχους κτιριακούς τύπους.⁶¹

Λεπτομέρεια ορόφου επί των οδών Ερμού και Παύλου Μελά. (αρχείο συντακτριών)

Μαρμάρινη ταμπέλα εντός της στοάς. (αρχείο συντακτριών)

⁶¹ Κ.Αδαμάκης, Διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. "Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος", Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 28-29.

Γενική κάτοψη του καπνεργοστασίου Ματσάγγου. Με κόκκινο χρώμα τονίζεται το πρώτο κτίσμα , με μπλε το δεύτερο και πράσινο το τρίτο. (αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, επεξεργασία συντακτριών)

Εσωτερικές φωτογραφίες του καπνεργοστασίου Ματσάγγου (κτίσματα 2+3) . (αρχείο Δ.Μαχαιρίδου)

Γενικές φωτογραφίες του καπνεργοστασίου Μασάγγου (κτίσματα 2+3) (07/02/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Παπαστράτου (1926)

Στο Βόλο η καπναποθήκη Παπαστράτου ιδρύθηκε το 1926 από τους αδελφούς Παπαστράτου, στην περιοχή Κύματα στην παραλία και επί των οδών Αργοναυτών-Μαυροκορδάτου και Ιάσονος. Η Ανώνυμη Καπνεμπορική Εταιρεία των Αδελφών Παπαστράτου, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, είχε την έδρα της στον Πειραιά και διέθετε υποκαταστήματα στη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα και το Αγρίνιο.

Στις κτιριακές εγκαταστάσεις του Βόλου, γινόταν η εναποθήκευση και η μηχανική επεξεργασία των καπνών με σκοπό την εμπορία. Πιο συγκεκριμένα, γινόταν η αποθήκευση και η ύγρανση των καπνοδεμάτων, η επεξεργασία τους σε καπνόφυλλα, ο καθαρισμός και η διαλογή τους, το χαρμάνισμα, το κοσκίνισμα, η δεματοποίηση και η διάθεσή του στο εμπόριο.

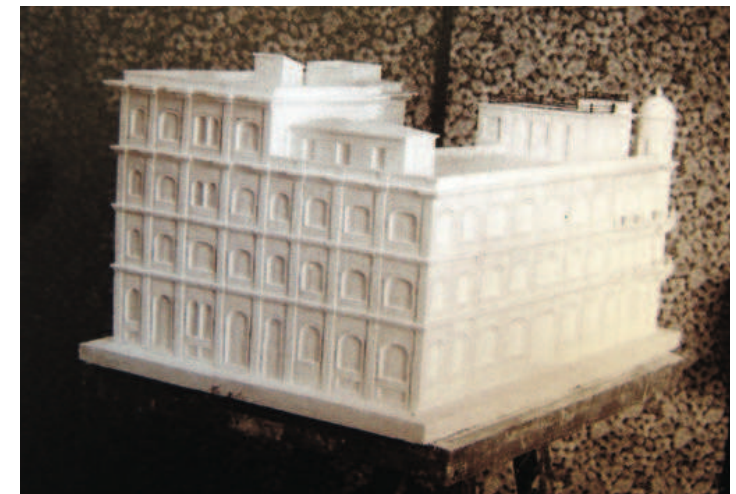
Σε τεχνική έκθεση του 1967⁶², αναφέρεται ότι η καπναποθήκη απασχολούσε 25 έως 250 άτομα εργατικό και υπαλληλικό προσωπικό, ανάλογα με την εποχή του έτους. Την ίδια περίοδο η ετήσια επεξεργασία και παραγωγή καπνών ανερχόταν στους 400- 500 τόνους.

Τον Σεπτέμβριο του 1969, η καπναποθήκη έπαψε να λειτουργεί και τα μηχανήματα και οι εγκαταστάσεις μεταφέρθηκαν στα υποκαταστήματα της Θεσσαλονίκης και του Αγρινίου. Τα ακίνητα νοικιάστηκαν στον Εθνικό Οργανισμό Καπνού, το 1969 η νέα αποθήκη και το 1970 η παλιά.

Το 1996 εντάχθηκε στο πλέγμα των Πανεπιστημιακών Κτιρίων και λειτουργεί ως έδρα της Διοικούσας Επιτροπής και εν συνεχεία του Πρυτανικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου, καθώς και των Σχολών Επιστημών του Ανθρώπου. Περιλαμβάνει τρία

Παλιά φωτογραφία της παραλίας του Βόλου. Στο κέντρο διακρίνεται η καπναποθήκη Παπαστράτου. (αρχείο)

Πρόπλασμα της καπναποθήκης Παπαστράτου. (αρχείο)

⁶² Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομού Μαγνησίας, τεχνική περιγραφή- εισήγηση στο Τεχνικό Συμβούλιο «Επί αιτήσεως της Α.Κ.Ε. 'ΑΦΟΙ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΥ', περί χορηγήσεως αδείας μηχανολογικής επεκτάσεως και διαρρυθμίσεως του εν Βόλω εργοστασίου της επεξεργασίας φύλλων καπνού», Πειραιάς, 12 Μαρτίου 1968.

κτίρια που αξιοποιήθηκαν μετά από πανελλήνιο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό.

Σήμα κατατεθέν της πόλης του Βόλου συνεχίζει να αποτελεί σημείο αναφοράς. Διατηρήθηκε το βασικό κτίριο στην παραλία, με τους χαρακτηριστικούς τρούλους, και κατεδαφίστηκε η παλιά αποθήκη επί της οδού Ιάσονος, όπου κατασκευάστηκε το κεντρικό αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου, 350 θέσεων. Συμμετέχει ενεργά στη ζωή της πόλης με διοργάνωση συνεδρίων- διαλέξεων, εκδηλώσεων επιστημονικών, καλλιτεχνικών κ.λπ.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το συγκρότημα των αποθηκών Παπαστράτου, καταλαμβάνει ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο και βρίσκεται σε περίοπτο σημείο της κεντρικής παραλίας του Βόλου, στη θέση Κύματα, μεταξύ των οδών Αργοναυτών, Ιάσονος και Μαυροκορδάτου.

Αποτελείται από δύο κτίρια, το τριώροφο πέτρινο, με επικάλυψη ξύλινη κεραμιδοστέγη, αρχικό κτίριο και το πενταόροφο, με τους δύο χαρακτηριστικούς τρούλους, που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο σημείο της παραλίας, από την ημέρα της κατασκευής.

Το πρώτο κτίριο αποτελεί τυπική περίπτωση «παραδοσιακού τύπου» κτιρίου, με σαφείς αναφορές στον νεοκλασικισμό, όπως ήταν και τα περισσότερα κτίρια-αποθήκες στην ανατολική παραλία της πόλης.

Το δεύτερο κτίριο του Παπαστράτου, μαζί με το κτίριο του Ματσάγγου, αποτελούν τα χαρακτηριστικότερα δείγματα της αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου, μία περίοδος ευρύτερου προβληματισμού και αναζητήσεων, που επηρέασε και δημιούργησε νέα τάση και στην αρχιτεκτονική, χωρίς βέβαια να εγκαταλείπονται εντελώς ο

Οι καπναποθήκες Παπαστράτου έπειτα από τους βομβαρδισμούς το 1941. (αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι.)

Η καπναποθήκη Παπαστράτου σήμερα. (αρχείο συντακτριών)

νεοκλασικισμός και ο εκλεκτισμός.

Το κτίριο στις όψεις του εμφανίζει τρεις ζώνες: ισόγειο και ημιυπόγειο, αποτελούν τη βάση, η οποία στηρίζει το κτίριο, με έντονα ανάγλυφα στους σοβάδες.

Οι Α', Β' και Γ' όροφος συνδέονται με τραβηχτές κατακόρυφες διακοσμητικές κορνίζες, οι οποίες ενοποιούν τα ανοίγματα στη όψη και ο Δ' όροφος με επικάλυψη δίρριχτη κεραμιδοστέγη και υποχώρηση του βασικού κτιρίου. Στα δύο άκρα χαρακτηριστικοί είναι οι μεταλλικοί τρούλοι.

Τα κουφώματα είναι ξύλινα με γαλλικά παντζούρια.⁶³

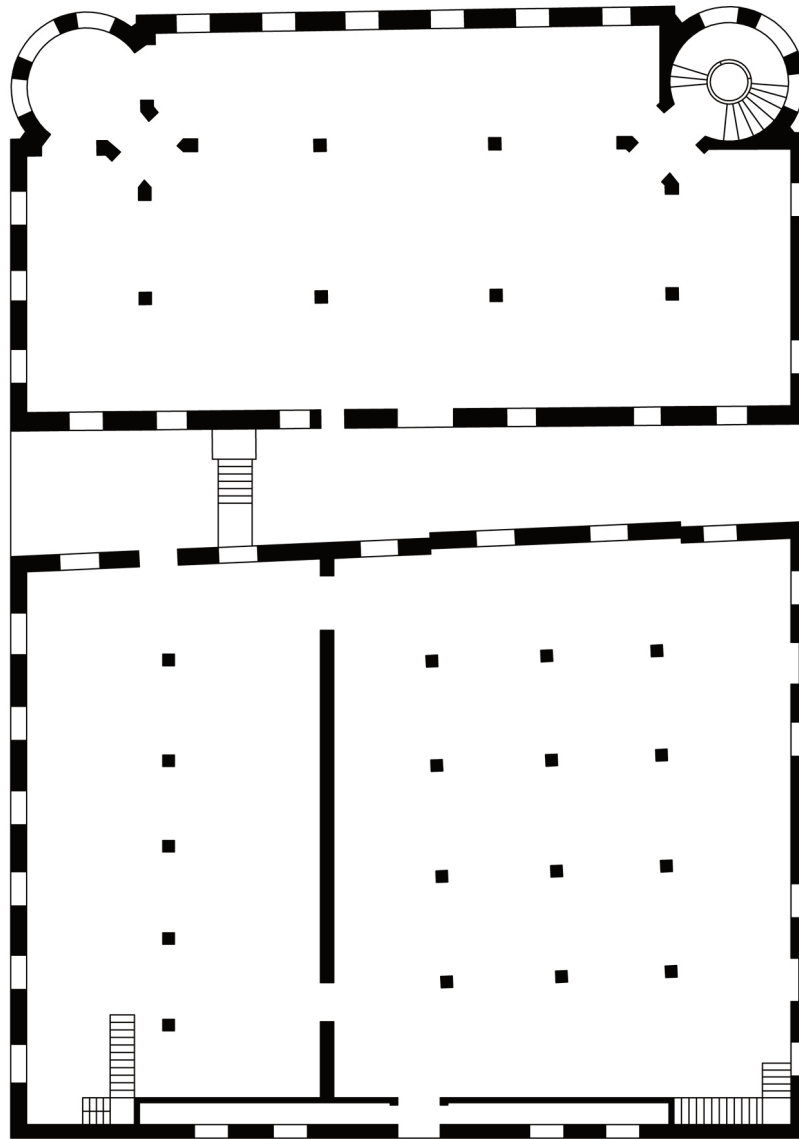
Η καπναποθήκη Παπαστράτου σήμερα.
(αρχείο συντακτριών)

Λεπτομέρεια κουφωμάτων μετά την αποκατάσταση.
(αρχείο συντακτριών)

⁶³ Κ.Αδαμάκης, Διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. "Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος", Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 31-32

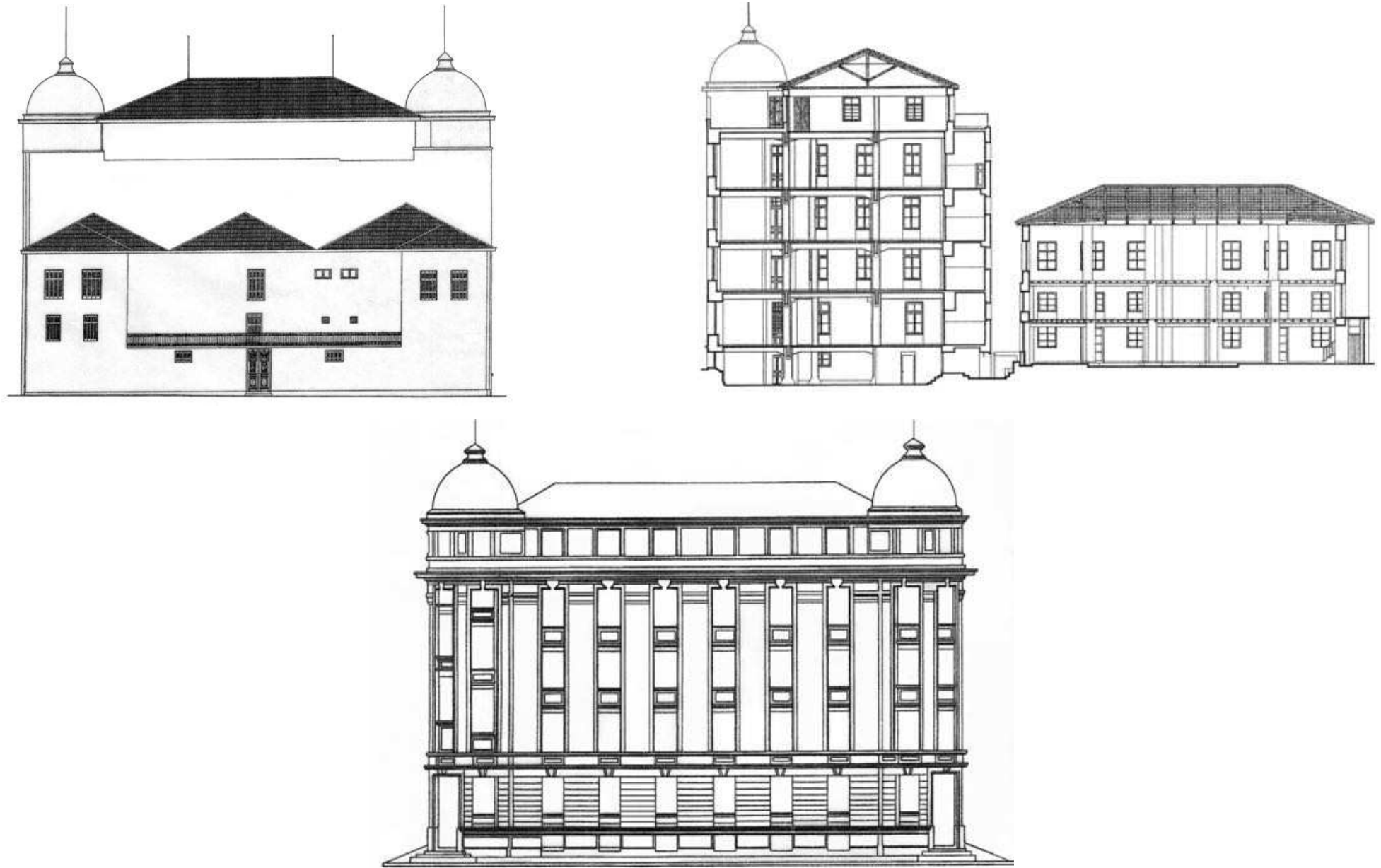
ΟΔΟΣ ΑΡΓΟΝΑΥΤΩΝ

ΖΟΝΟΣΤΙ ΖΟΝΟ

ΟΔΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΑΛΤΟΥ

Γενικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Παπαστράτου (07/02/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη της εταιρείας καπνών "America Tobacco" (1926) - Κίτρινη Αποθήκη

Η Κίτρινη Αποθήκη βρίσκεται στη συνοικία Μεταμόρφωση, επί των οδών Ανθίμου Γαζή και Βασάνη και καταλαμβάνει μισό οικοδομικό τετράγωνο.

Το κτίριο κατασκευάστηκε το 1926 από την εταιρεία καπνών «AMERICA TOBACCO» για να χρησιμοποιηθεί ως καπναποθήκη και αργότερα περιήλθε στην ΣΕΚΕ.

Την κατασκευή για την AMERICA TOBACCO COMPANY ανέλαβε ο γνωστός για την εμπειρία και το ήθος του Γιάννης Δήμου, ο οποίος γεννήθηκε στο Ροδολίβος των Σερρών και από μικρό παιδί ειδικεύτηκε στη διαλογή, στη μυρωδιά και την κατεργασία του καπνού. Κοντά στα 1.000 άτομα εργάζονταν εκεί με επόπτες τους Miller, Nait και De Zamba. Για πολλά χρόνια η Κίτρινη Αποθήκη ήταν ένα σπίτι χαράς και τραγουδιού για τους πολυάριθμους εργαζόμενους.⁶⁴

Στα χρόνια της Γερμανικής κατοχής (1941-44), χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή και στο κτίριο φυλακίσθηκαν, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν Έλληνες πατριώτες από τους Ναζί. Στα υπόγεια του κτιρίου υπάρχουν ακόμη οι ειδικοί χώροι βασανιστηρίων και εκτελέσεων. Ο Δήμος Βόλου, τιμής ένεκεν, εντοίχισε το 1984 αναμνηστική πλάκα σε μία από τις γωνίες του κτιρίου.⁶⁵

Το κτίριο διαθέτει υπόγειο, ισόγειο και τέσσερις ορόφους. Τα προς επεξεργασία καπνά τοποθετούνταν στις κλίνες και στα υγραντήρια του τρίτου ορόφου και μετά στις τράπεζες όπου λύνονταν τα δέματα και διοχετεύονταν τα καπνόφυλλα, μέσω ιμάντων, στα προξεφυλλιστικά και ξεφυλλιστικά μηχανήματα. Στη συνέχεια περνούσαν από συσκευές αποκονίωσης και διοχετεύονταν από διανομείς, στους ιμάντες διαλογής, όπου

⁶⁴ Ε. Κορμάζου, "Η Κίτρινη Αποθήκη", εφημερίδα ΠΡΩΤΗ, Βόλος 5/4/2001, σελ. 4

⁶⁵ Δ. Παπαδημητρίου, Τεχνική Έκθεση για το χαρακτηρισμό ή μη ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο της "Κίτρινης Αποθήκης" στο Βόλο

Η Κίτρινη Αποθήκη. (αρχείο ΔΗ.Κ.Ι)

Η κεντρική είσοδος επί της οδού Βασάνη. (αρχείο συντακτριών)

οι εργάτες απομακρύνανε τα κακής ποιότητας καπνόφυλλα. Μετά γινόταν το χαρμάνισμα και το κοσκίνισμα και τα καπνά μεταφέρονταν στα πιεστήρια όπου γίνονταν δέματα. Το απασχολούμενο προσωπικό κατά την περίοδο επεξεργασίας των καπνών, ανερχόταν το 1968 σε 120 άτομα ενώ η συνολική ισχύς του εργοστασίου ήταν 88,70 ίπποι.⁶⁶

Το 1965 το κτίριο αγοράστηκε από τον Εθνικό Οργανισμό Καπνού (ΕΟΚ).

Αρχικά υπήρχε η σκέψη για αξιοποίησή του από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, η σκέψη όμως αυτή εγκαταλείφθηκε, κυρίως για το χαμηλό ύψος των ορόφων του. Πρόσφατα έδειξε ενδιαφέρον ο Δήμος Βόλου και η Νομαρχία Μαγνησίας για να το αποκτήσει. Το κτίριο έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το ΥΠΠΟ, σύμφωνα με την υπ' αριθμ. ΔΙΛΑΠ/Γ/2500/62661/18-11-93, ΦΕΚ 916/ΤΒ/21-12-93.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο βρίσκεται στην καρδιά του Βόλου, στη συμβολή των οδών Γαζή και Βασσάνη. Το οικοπέδο έχει εμβαδόν 2.147 μ² (58,10 μ. με οδό Βασσάνη και 34,40 μ. με οδό Γαζή). Περιλαμβάνει δύο κτίρια:

- α) Την κύρια καπναποθήκη, πενταόροφο κτίριο με υπόγειο και κάλυψη 1.268 μ²/όροφο, και συνολικού ύψους 19.50 μ. και όγκο 24.726 μ³
- β) βοηθητικό κτίσμα-αποθήκη της αυλής, εμβαδού 110 μ² και ύψους 4.0 μ.

Το βασικό κτίριο έχει σχήμα Π. Οι εξωτερικοί φέροντες τοίχοι είναι από λιθοδομή 60 εκ. πάχους και εσωτερικά φέρουσα κατασκευή από υποστυλώματα, δοκάρια και κολώνες ωπλισμένου σκυροδέματος. Το κτίριο στον Δ' υπέρ το ισόγειο όροφο, επικαλύπτεται από δίρριχτη στέγη, μεταλλική με επικάλυψη λαμαρίνα. Στα δύο άκρα του Π, η στέγη εγκιβωτίζεται σε τριγωνικά αετώματα (στηθαίο).

⁶⁶ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομός Μαγνησίας, «ΤΕΧΝΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ», για την Κίτρινη Αποθήκη, Βόλος Ιούνιος 1968

Λεπτομέρεια κουφωμάτων. (αρχείο συντακτριών)

Λεπτομέρειες ανοιγμάτων επί της οδού Βασσάνη. (αρχείο συντακτριών)

Επί της οδού Βασσάνη και της οδού Γαζή, υπάρχουν ακάλυπτοι διάδρομοι οι οποίοι οδηγούν στην εσωτερική αυλή.

Το κτίριο στη βάση του ενισχύθηκε μετασεισμικά (μετά το 1955) με καλουπωτό μανδύα μπετόν πάχους 15 εκ.

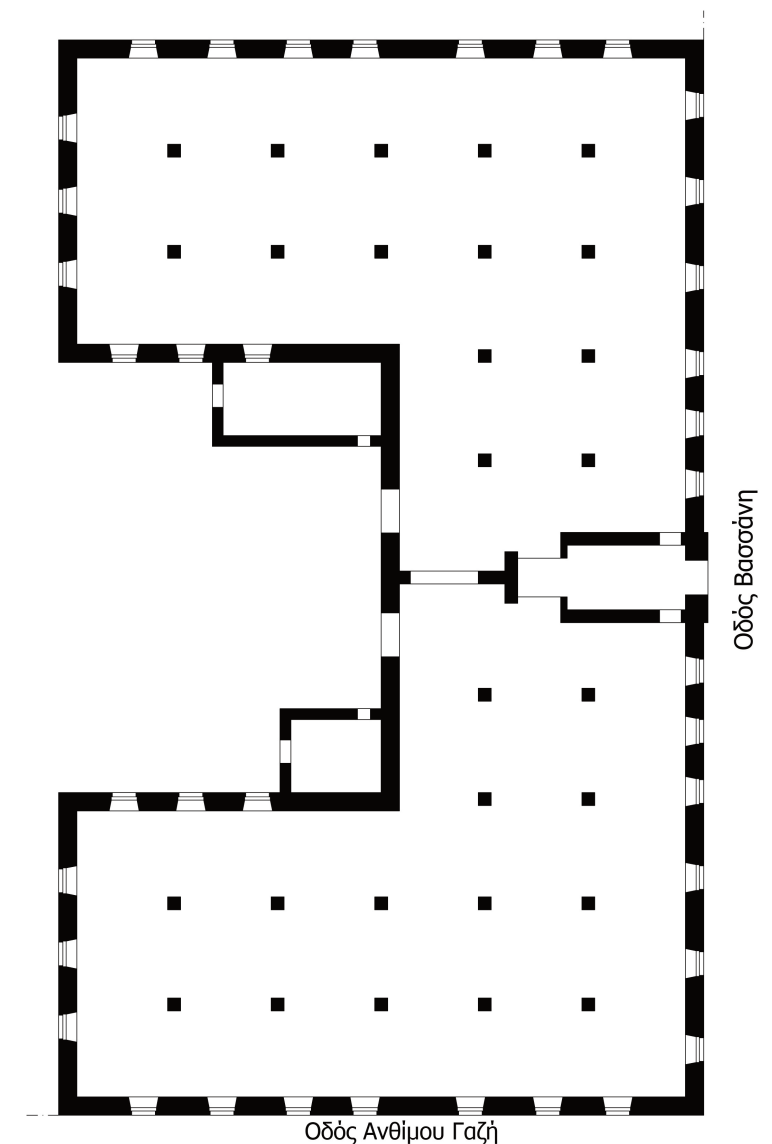
Οι όψεις του είναι λιτές, επίπεδες, με ορθογωνικά παράθυρα, συμμετρικά ως προς το ύψος, τα οποία περιγράφονται με διακοσμητική τραβηχτή πατούρα (περιθώριο) σοβά (ανά δύο καθ' ύψος του Α'+Β' και Γ'+Δ' ορόφων).

Το κτίριο χωρίζεται σε τέσσερις ζώνες, τη βάση, τον Α' και Β' όροφο, που ορίζονται επίσης με οριζόντια περιμετρική πατούρα σοβά, τον Γ' και Δ' όροφο και τη στέγη, η οποία ξεχωρίζει από τον Δ' όροφο με γρηπίδα σε προεξοχή. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι η στέγη περιμετρικά περιβάλλεται με απλό μεταλλικό κιγκλίδωμα. Στον άξονα του κτιρίου, στο κέντρο του Π, επάνω από τη στέγη υπάρχει μικρή απόληξη παρατηρητήριο, με αλεξικέραυνο, το οποίο προεξέχει του κτιρίου και καλύπτεται με τετράρριχτη στέγη.

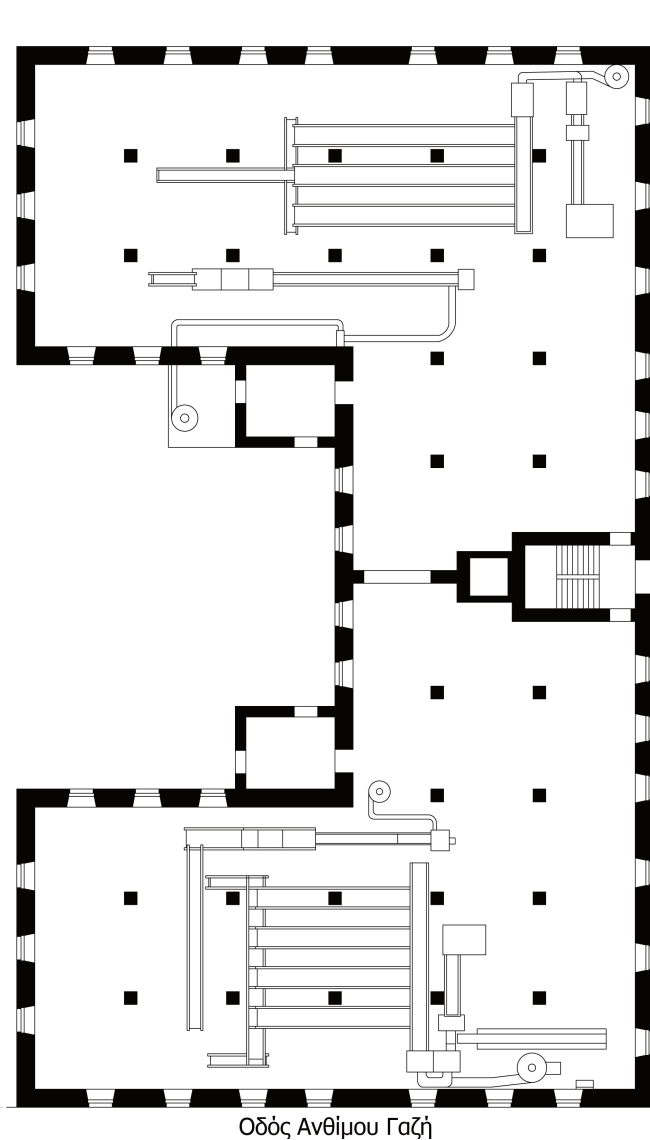
Τα κουφώματα του κτιρίου είναι ξύλινα. Στο ισόγειο και Α' όροφο ασφαλίζονται με μεταλλικά ρολά. Τα ανοίγματα του ισογείου έχουν πρόσθετες σιδεριές ασφαλείας προσαρμοσμένες στον μανδύα μπετόν, προφανώς μεταγενέστερης κατασκευής. Στον Β', Γ' και Δ' όροφο, τα παντζούρια είναι δίφυλλα, ανοιγόμενα, μεταλλικά (λαμαρίνα και λάμα). Τα τριγωνικά αετώματα προς τη δυτική αυλή, έχουν κυκλικό φεγγίτη. Τα εσωτερικά κλιμακοστάσια είναι από ωπλισμένο σκυρόδεμα και μεταγενέστερα προστέθηκε ανελκυστήρας για τις ανάγκες της λειτουργίας της καπναποθήκης.

Το κτίριο είναι κλασικό δείγμα μνημειακού κτιρίου με νεοκλασικές επιρροές (πατούρες, γείσα κλπ). Ο αρχικός του χρωματισμός ήταν ώχρα και για το λόγο αυτό φέρει και την αντίστοιχη ονομασία.⁶⁷

⁶⁷ Κ.Αδαμάκης, Διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. "Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος", Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 35-36

Κάτοψη τυπικού ορόφου.
(αρχείο Κ.Αδαμάκη)

Οδός Βασσάνη

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης “American Tobacco” (17/01/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Εσωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης “American Tobacco” (17/01/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Εσωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης “American Tobacco” (17/01/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Σπίρερ (1927)

Η κατασκευή της καπναποθήκης στο Βόλο ολοκληρώθηκε το 1927, χρονιά του πρόωρου θανάτου του Χέρμαν Σπίρερ. Γιος οδοντιάτρου με μεγάλη περιουσία από την Ελβετία, ξεκίνησε την καριέρα του και την ενασχόλησή του με το καπνεμπόριο το 1902, σε ηλικία μόλις 17 ετών, εργαζόμενος στον μεγάλο καπνεμπορικό οίκο 'ΚΟΜΕΡΣΙΑΛ', όπου και απέκτησε μεγάλη εμπειρία.

Το 1912 στη Σμύρνη ίδρυσε τον ομώνυμο καπνεμπορικό οίκο με δραστηριότητα σε όλη την Ευρώπη, με υποκαταστήματα στην Ελλάδα, Γερμανία, Ιταλία και Ελβετία. Για τη δραστηριότητά του την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής, ο μητροπολίτης Σμύρνης Εθνομάρτυρας Χρυσόστομος τον απεκάλεσε «Μέγα Εθνικό Ευεργέτη», γιατί πρόσφερε άσυλο στις υπό Ελβετική σημαία καπναποθήκες του σε χιλιάδες πρόσφυγες, που προσπαθούσε να τους φυγαδεύσει με δικά του έξοδα στην Ελλάδα.

Η καπναποθήκη στο Βόλο για πολλά χρόνια απασχολούσε πάνω από 500 εργάτες, κυρίως Μικρασιάτες. Αργότερα στον ίδιο χώρο λειτούργησε η καπνεμπορική αποθήκη του Η. Κοέν, και εν συνεχεία περιήλθε στην ιδιοκτησία των Κ.Τ.Ε.Λ.⁶⁸

Σήμερα η καπναποθήκη Σπίρερ είναι ιδιοκτησία του Δήμου Βόλου, ο οποίος δημιούργησε έναν πολυσήμαντο χώρο πολιτισμού, με χώρο Θεάτρου - Συνεδριακού Κέντρου - Εκθεσιακού Χώρου κ.λπ. Οι επεμβάσεις έγιναν σε τρία στάδια και ολοκληρώθηκαν το 2001.

Είναι χαρακτηρισμένο ως ιστορικό, διατηρητέο μνημείο από το ΥΠΠΟ με την υπ' αριθμ. ΥΠΠΕ/ ΔΙΑΠ/ Γ/ 12029/ 671 της 11 ΑΠΡ./ 1981.

Η καπναποθήκη Σπίρερ πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Άποψη του υπογείου πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

⁶⁸ Ρ. Φρεζής, "Έρμαν Σπήρερ. Ένας εβραίος που έσωσε τους μικρασιάτες", Χρονικά, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1996

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο κατασκευάστηκε στα 1926. Αποτελείται από δύο κτίσματα. Το πρώτο σε σχήμα Γ είναι το κυρίως κτίριο των αποθηκών, που καταλαμβάνει το βόρειο και δυτικό τμήμα του οικοπέδου. Περιλαμβάνει πέντε επίπεδα, ήτοι: ημιυπόγειο, υπερυψωμένο ισόγειο, Α' και Β' όροφο και σοφίτα κάτω από την ξύλινη κεραμοσκεπή στέγη. Οι δύο πτέρυγες της αποθήκης έχουν εξωτερικούς πέτρινους φέροντες τοίχους από λιθοδομή και χωρίζονται σε πέντε ζώνες με τέσσερις σειρές εσωτερικές κολώνες, οι οποίες είναι ξύλινες και στηρίζουν μέσω ξυλίνων δοκών, τα ξύλινα πατώματα των ορόφων και την εμφανή ξύλινη κεραμοσκεπή στέγη. Εσωτερικά χωρίσματα δεν υπάρχουν και εσωτερική κατακόρυφη επικοινωνία των ορόφων γίνονται με ξύλινα κλιμακοστάσια.

Στη νοτιοανατολική πλευρά του οικοπέδου βρίσκεται το διώροφο με πλάκα κτίριο των γραφείων. Εξωτερικά το συγκρότημα παρουσιάζει αρχιτεκτονικό και μορφολογικό ενδιαφέρον.

Η λιθοδομή είναι εμφανής με επιμελημένο αρμό. Τα επίπεδα των ορόφων σημαίνονται με οριζόντιες σοβατισμένες ζώνες. Τα ανοίγματα στις όψεις είναι συμμετρικά στους ορόφους και περιμετρικά κατασκευάζονται σοβατισμένα διακοσμητικά περιθώρια. Στη νότια και ανατολική πλευρά οι στέγες εγκιβωτίζονται σε πέτρινο στηθαίο τοξωτής μορφής, που τελειώνει σε επιμελημένο σοβατισμένο γείσο. Η απορροή των ομβρίων γίνονται μέσω σοβατισμένης γρηπίδας και η συλλογή τους με δίκτυο οριζόντιων και κατακόρυφων μεταλλικών υδρορροών. Το κτίριο μέχρι την στάθμη του δαπέδου του ισογείου εμφανίζει «βάση» σοβατισμένη. Τα παράθυρα είναι ξύλινα δίφυλλα με φεγγίτη, στο μεν υπόγειο και ισόγειο μεταλλικά πατζούρια, στους δε Α' και Β' ορόφους με δίφυλλα

Άποψη του ισογείου πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

ξύλινα πατζούρια γερμανικού τύπου. Στο δώροφο κτίριο γραφείων εξωτερικά τα παράθυρα φέρουν ξύλινα ρολά.

Το κτίριο είναι «παραδοσιακού τύπου», επηρεασμένο από τα βιομηχανικά κτίρια της βρετανικής κυρίως βιομηχανικής επανάστασης, με επιρροές από τον νεοκλασικισμό (διακοσμητικά μοτίβα στις όψεις), αλλά κατά βάση κτισμένο με παραδοσιακά υλικά (πέτρα, ξύλο, στέγη, κεραμίδια).

Αντίστοιχες αποθήκες με όμοιο τρόπο κατασκευής, υλικά και μορφολογία των όψεων, υπάρχουν στις αποβάθρες της Κοπεγχάγης, στην Καβάλα, στη Σάμο και στην Σμύρνη, περιοχές στις οποίες δραστηριοποιήθηκε ο Χ. Σπίρερ, μας οδηγούν λοιπόν στο συμπέρασμα ότι χτίστηκαν από ντόπιους μαστόρους, με ντόπια υλικά, αλλά με μελέτες και υπό τις οδηγίες και την επίβλεψη Δυτικοευρωπαϊών μηχανικών έμπειρων σε αντίστοιχες κατασκευές. Η μορφολογία των ξυλοκατασκευών της στέγης καθώς και οι σύνθετοι κόμβοι σύνδεσης των ξύλινων κολώνων και δοκών είναι εντελώς διαφορετικές από τις αντίστοιχες τοπικές που χρησιμοποιούν το ντόπιο εργατοτεχνικό προσωπικό.⁶⁹

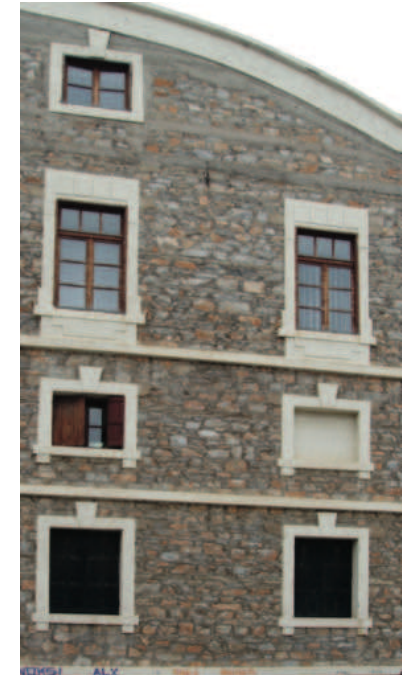
Άποψη του ορόφου πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Άποψη της σοφίτας πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

⁶⁹ Κ.Αδαμάκης, Διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. "Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος", Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 33-34

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Σπίρερ (17/01/2008) ■ (αρχείο συντακτριών)

Εσωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Σπίρερ (17/01/2008) . (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Παπάντου (1930 περίπου)

Το κτίριο της καπναποθήκης Παπάντου βρίσκεται στην περιοχή του Κάστρου επί της οδού Φερρών, απέναντι από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό. Κτίστηκε κατά πάσα πιθανότητα γύρω στα 1930, όπως και άλλες πολυώροφες καπναποθήκες εκείνης της περιόδου (Κίτρινη Αποθήκη, Καπναποθήκη Σπίρερ κ.λπ). Στους σεισμούς του 1955 έγιναν σημαντικές ζημιές στο κτίριο, το οποίο συντηρήθηκε και ενισχύθηκε. Δεν γνωρίζουμε μέχρι πότε λειτουργούσε ως καπναποθήκη. Τις τελευταίες δεκαετίες το κτίριο λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος.

Το 1993 έγινε μελέτη αποκατάστασης και επανάχρησης της παλιάς καπναποθήκης από τον Δήμο Βόλου. Στο κτίριο πρόκειται να στεγαστεί το Μουσείο Πόλης του Βόλου, ένας στεγασμένος εκθεσιακός χώρος όπου θα αναπτυχθούν διάφορες συλλογές που προβάλλουν τη νεώτερη ιστορία της πόλης. Στον υπαίθριο χώρο θα διαμορφωθεί ένα ενιαίο αρχαιολογικό πάρκο με εκθέματα από ευρήματα κυρίως από τις ανασκαφές που έχουν γίνει στο χώρο εντός του Κάστρου των Παλαιών.⁷⁰

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο της πρώην καπναποθήκης Παπάντου είναι τριώροφο με ημιυπόγειο. Το εμβαδόν του ορόφου είναι 525 μ² και το συνολικό εμβαδόν του κτιρίου 1.912 μ². Οι εξωτερικοί τοίχοι είναι πέτρινοι φέροντες πάχους 70 εκ. και εσωτερικά υπάρχει κάρναβος υποστυλωμάτων 60 X 60 από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Εσωτερικά τα πατώματα είναι ξύλινα και στηρίζονται πάνω σε μεταλλικά δοκάρια. Κατά τη λειτουργία της καπναποθήκης δεν υπήρχαν εσωτερικά χωρίσματα και ο χώρος

Αποψη της καπναποθήκης πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Λεπτομέρεια της εισόδου.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

⁷⁰ Στοιχεία από τον Δήμο Βόλου, ΔΕΜΕΚΑΒ, 2003

ήταν ενιαίος. Εσωτερική επικοινωνία μέσω αιθρίου υπάρχει ανάμεσα στο ισόγειο και το επίπεδο του παταριού, ενώ όλα τα επίπεδα επικοινωνούν με ξύλινο κλιμακοστάσιο.

Το κτίριο στεγάζεται με τετράριχτες ξύλινες στέγες και επικάλυψη γαλλικά κεραμίδια.

Το κτίριο συγκαταλέγεται στα μνημειακά κτίρια. Η κύρια όψη του οργανώνεται με βάση κεντρικό άξονα συμμετρίας σε τρεις ζώνες. Μικρές προεξοχές σε όλο το ύψος του κτιρίου ορίζουν τις ζώνες των εισόδων του ισόγειου και των εξωστών του τελευταίου ορόφου.

Τα κουφώματα των ανοιγμάτων είναι ξύλινα και έχουν εξωτερικά ξύλινα παντζούρια. Σιδεριές υπάρχουν στα μικρότερα ανοίγματα του ημιυπογείου.

Οι εξώστες του ορόφου έχουν δάπεδο από μάρμαρο με μαρμάρινα σκαλιστά φουρούσια και μεταλλικά κιγκλιδώματα.

Μετά τους σεισμούς του 1955, το κτίριο ενισχύθηκε εξωτερικά με μανδύα οπλισμένου σκυροδέματος. Το κτίριο αρχικά, πριν τις ζημιές, είχε εμφανή τη λιθοδομή των εξωτερικών πέτρινων τοίχων και υπήρχαν διακοσμητικά περιθώρια γύρω από τα ανοίγματα.⁷¹

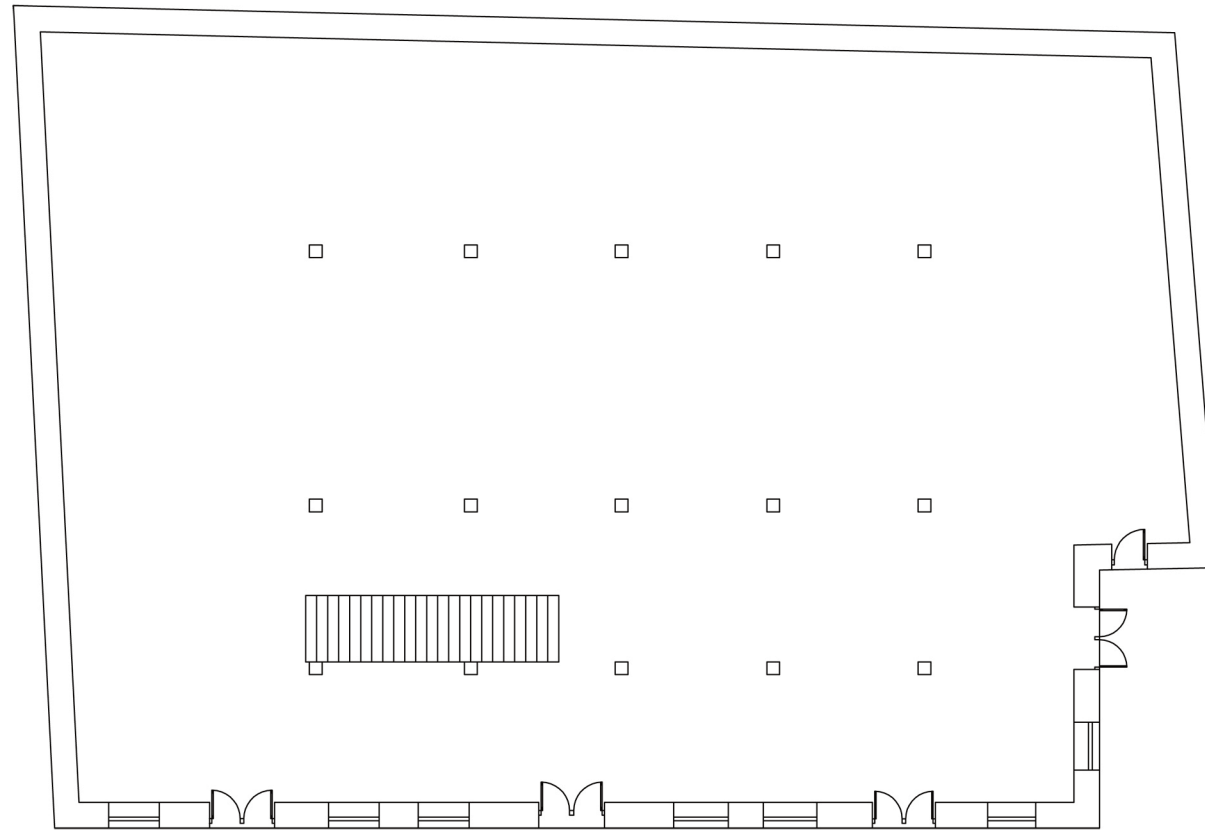

Εσωτερική άποψη πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

Εσωτερική άποψη πριν την αποκατάσταση.
(αρχείο ΔΗ.Κ.Ι.)

⁷¹ Κ.Αδαμάκης, Διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. "Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος", Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 39

Ρώσικη Καπναποθήκη (χάρτης 2.5.1. σελ183).

Έπειτα από έρευνα και συνομιλίες με κατοίκους της περιοχής πληροφορηθήκαμε ότι το εικονιζόμενο κτίσμα ήταν η Ρώσικη καπναποθήκη. Βαμμένη με έντονο κόκκινο χρώμα την περίοδο της λειτουργίας της, αποτελούσε ένα σήμα κατατεθέν της περιοχής. Μεχρι και σήμερα διατηρούνται τα ξύλινα πατώματα, υποστυλώματα και κουφώματα. Η σκάλα που συνέδεε τον όροφο με το ισόγειο και το υπόγειο ήταν τοποθετημένη στη μικρή πλευρά. Μετά το 1930 όλοι οι εργαζόμενοι μεταφέρθηκαν από τον Οργανισμό Καπνού στην καπναποθήκη της οδού Γαζή με Γαμβέτα. (πηγή προφορική μαρτυρία Α.Γιαννακούρα, αρχείο συντακτριών).

Καπναποθήκη Στεργίου (χάρτης 2.5.1. σελ183).
(αρχείο συντακτριών).

Καπναποθήκη Κατσέμη - Στρεφτάρη (χάρτης 2.5.1. σελ183).

Πρόκειται για ένα συγκρότημα δύο πανομοιότυπων κτιρίων, στη συμβολή των οδών Γαλλίας, 54ου Συντάγματος Ελλάς και Σοφοκλέους, τα οποία κτίστηκαν περίπου το 1926 - 28. Έχουν καθαρό ορθογώνιο πρίσμα διαστάσεων 12 X 18, με εξωτερικούς πέτρινους φέροντες τοίχους και συμμετρική κάτοψη, χωρισμένη σε 3 τμήματα με 2 σειρές υποστυλωμάτων ωπλισμένου σκυροδέματος στο ισόγειο, επί του οποίου στηρίζονται δίδυμοι μεταλλικοί δοκοί ΙΡΕ 200, που φέρουν το ξύλινο πάτωμα του εσωτερικού παταριού του ισογείου. “Παραδοσιακός τύπος” βιομηχανικού κτιρίου με σαφείς επιρροές από τον νεοκλασικισμό. Συμμετρία στις όψεις, τριμερή οργάνωση καθ' ύψος με τονισμό των τριών επιπέδων, διακοσμητικά περιθώρια στα ανοίγματα από τραβηγτό σοβά, τονισμό της κύριας εισόδου με προεξοχή της βασικής λιθοδομής κατά 10 εκ. και προεξοχή της βάσης του κτιρίου με λιθοδομή μεγαλύτερου πάχους.

(πληροφορίες αρχείο Κ.Αδαμάκη, φωτογραφία αρχείο συντακτριών).

Γαλλική εταιρεία καπνού (χάρτης 2.5.1. σελ183).

Το κτίριο κτίστηκε την περίοδο του μεσοπολέμου, γύρω στα 1930, και χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη καπνών από την Ελληνογαλλική Εταιρεία, αλλά και άλλους καπνεμπορικούς οίκους της πόλης. Στους σεισμούς του 1955 κατεδαφίστηκε ο τρίτος όροφος και κατασκευάστηκε εκ νέου ο δεύτερος με το σύστημα “Παρασκευόπουλου”. Το ισόγειο παρέμεινε πέτρινο και ενισχύθηκε με καλουπωτούς μανδύες μπετόν. (αρχείο Κ.Αδαμάκη).

Καπναποθήκη Αλαμανή (χάρτης 2.5.1. σελ 183).

Η καπναποθήκη Αλαμανή, βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της πόλης. Το κτίριο περατώθηκε το 1960-61 ως τριώροφο με υπόγειο και αργότερα έγινε η προσθήκη του Δ' ορόφου. Έχει σχήμα Γ και είναι τετραώροφο με ημιυπόγειο. Στην ανατολική πλευρά του μεγάλου σκέλους είναι προσαρτημένο τμήμα τετραώροφου κτιρίου. Η φέρουσα κατασκευή είναι από ωπλισμένο σκυρόδεμα κατά το κλασικό σύστημα δοκός επί στύλου. Το κτίριο μορφολογικά αναφέρεται στο μοντέρνο κίνημα, η δε όψεις του και η μορφολογική του αντιμετώπιση, παραπέμπει περισσότερο σε κτίριο γραφείων παρά σε κτίριο αποθήκης. (αρχείο Κ.Αδαμάκη).

Καπναποθήκη Οργανισμού Καπνού (χάρτης 2.5.1. σελ183).

Το κτίριο επί της οδού Γαζή, Γαμβέτα και Ογλ, κτίστηκε την περίοδο 1959-61 και χρησιμοποιήθηκε ως χώρος εναποθήκευσης καπνού, γραφεία της Περιφερειακής Διεύθυνσης Ε.Ο.Κ. Βόλου και κατοικία του Διευθυντού Περιφερειακής Διεύθυνσης. Η κατασκευή του έγινε από ωπλισμένο σκυρόδεμα σε πέντε ορόφους με ημιυπόγειο και δώμα. Στη γωνία Γαζή και Γαμβέτα, υπήρχε το τριώροφο κτίριο του γραφείου και της κατοικίας του Διευθυντού. Το βασικό κτίριο με λειτουργία αποθηκευτικού χώρου είναι δόροφο με ημιυπόγειο. Κλασική κατασκευή πολυώροφου κτιρίου, με φέροντα οργανισμό από ωπλισμένο σκυρόδεμα και τοίχους από μπιακή οπτοπλινθοδομή. Τα δάπεδα είναι από γαρμπιλομωσαϊκό. Τυπική περίπτωση κτιρίου το οποίο εντάσσεται στις αρχές και τη λογική του "Μοντέρνου Κινήματος". (πληροφορίες αρχείο Κ.Αδαμάκη, φωτογραφία αρχείο συντακτριών).

2.6 Αγρίριο

Ιστορικά στοιχεία των καπναποθηκών και της πόλης του Αγρινίου

Το Αγρίνιο, η καρδιά της Αιτωλοακαρνανίας, το 1875 αποτελούσε εμπορικό κέντρο μιας εύφορης αγροτικής περιφέρειας. Κάθε άνοιξη στον καπνόκαμπο του Βραχωρίου, σε χωράφια φύτευαν, σκάλιζαν και μάζευαν τον καπνό. Επιπλέον το Αγρίνιο χαρακτηριζόταν ως μια σύγχρονη μεγαλούπολη με γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης, που ακόμη και αν ατύχησε σε ορισμένους τομείς, είχε μπροστά του την πρόκληση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής του προόδου και θα τα καταφέρει με την εργατικότητα των κατοίκων του και τη συνεργασία όλων. Προσέλκυσε πληθυσμό από τις γύρω επαρχίες αλλά και από την τουρκοκρατούμενη Ήπειρο. Αυτή η ανάπτυξη εντείνεται μετά το 1870, τότε που αυξάνεται και η παραγωγή του εκλεκτής ποιότητας καπνού, που αποκτά όλο και περισσότερη σημασία για την τοπική οικονομία. Συγκεκριμένα καταγράφεται ότι η πόλη το 1870 έχει πληθυσμό περίπου 4.273 κατοίκους, ενώ το 1875 περίπου 4.700 και το 1879 αριθμεί 5.218 κατοίκους και συγκεντρώνει αρκετές υπηρεσίες, επαγγελματίες, εμπόρους και βιοτέχνες εκ των οποίων 6 έμποροι καπνών.

Η **περίοδος άνθησης – “χρυσή εποχή του καπνού”** του Αγρινίου αρχίζει μετά την δεκαετία του 1870 και οφείλεται στην εντατική καλλιέργεια εκλεκτών καπνών αλλά και στην πραγματοποίηση παράλληλα μεγάλων τεχνικών έργων (γέφυρα Αχελώου, σιδηροδρομική γραμμή Αγρινίου – Κρυονερίου, σκυρόστρωση οδού Αγρινίου – Μεσολογγίου κ.α.) που διευκολύνουν τη σύνδεση με το εξαγωγικό λιμάνι της Πάτρας και γενικότερα τη διακίνηση των τοπικών προϊόντων. Η οικονομική ανάπτυξη καθιστά το Αγρίνιο πόλο προσέλκυσης πληθυσμού από τις γύρω ορεινές περιοχές αλλά και υπαλλήλων, εμπόρων, τεχνιτών κτλ. από όλη την Ελλάδα, επιτυγχάνοντας έτσι την διαδικασία αστικοποίησης

χάρτης 2.6.1 - ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ της ευρύτερης περιοχής του Αγρινίου (Αθήνα 1960)

Tabakverarbeitungscentren	
ANGEBAUTE TABAKSORTEN	
● Basma	● Mavra
● Buschi - Bagli	● Zipino - Myrodato
● Kuba - Kulak	● Sporos Kavala
● Sampsun	● Temballe
● Smyrna Myrodato	● Agriniani Myrodato
● Trapezania	● Argos Mavra
● Saria	▲ Turibekl

και με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της να φτάσει τους 8.039 κατοίκους το 1907. Η οικονομική ανάπτυξη επίσης συνοδεύεται από κοινωνική και πνευματική άνθηση.

Το 1913 **ιδρύονται οι καπνεμπορικές εταιρείες** Παπαστράτου και Παναγοπούλου. Οι μεγάλες καπναποθήκες (Παπαστράτου, Παναγοπούλου, Παπαπέτρου κ.α.), τα δημόσια κτίρια, αλλά και οι κατοικίες της άρχουσας τάξης, τα περισσότερα νεοκλασικά κτίρια, κτίζονται στο νέο τμήμα της πόλης νότια και νοτιοδυτικά της πλατείας Μπέλλου ακολουθώντας τις χαράξεις του Βαυαρικού σχεδίου του 1852, ενώ οι νέοι κάτοικοι της εγκαθίστανται εν γένει άναρχα στην περιφέρεια. Μετά την Μικρασιατική καταστροφή, το 1922 έρχονται να εγκατασταθούν στο Αγρίνιο 3.571 πρόσφυγες. Έτσι θα δημιουργηθούν συνοικισμοί βορειοδυτικά της πόλης. Οι περισσότεροι από αυτούς απασχολούνται στην καλλιέργεια και στην επεξεργασία του καπνού. Αυτό θα δώσει νέα ώθηση στην ανάπτυξη, που συνεχίζεται σε όλη την περίοδο του μεσοπολέμου.⁷²

Το Αγρίνιο σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα των αρχών του εικοστού αιώνα ήταν μια επαρχιακή κωμόπολη χωρίς καμία υποδομή. Η αισθητική της πόλης ήταν γκρίζα, αλλά διακατέχονταν από ισχυρές φιλοδοξίες των πολιτών για ποικιλόμορφη ανάπτυξη χάρη στο προϊόν του καπνού και στην αγωνία των κατοίκων για ανάταξη ζωής. Αυτή την περίοδο η παραγωγή και η καπνεμπορία βρίσκονται στο απόγειό τους. Η εκλεκτή ποιότητα των αγρινιώτικων καπνών, η τεχνογνωσία των καπνεργατών Αγρινίου αλλά και το άριστο μάρκετινγκ των Αδελφών Παπαστράτου, Αδερφών Παναγοπούλου, Αδελφών Ηλιού, Αδελφών Παπαπέτρου, καθιστούσαν περιζήτητα τα Αγρινιώτικα καπνά στις αγορές του "Εξωτερικού". Επιπρόσθετα με τους προαναφερθέντες οι Αφοί Σακελλαριάδη, Αφοί Κόκκαλη, ο Θεμ. Καπέρδας, ο Αβραμίκος και ο Κομποσιώρας, ο Βασ. Παπαβασιλείου και ο Χαρ. Φαρμάκης, έκαναν το Αγρίνιο ένα από τα πιο ξακουστά κέντρα καπνοπαραγωγής

Τοπογραφικό διάγραμμα πόλης Αγρινίου, καπναποθήκη Παπαστράτου και Παναγοπούλου. Πάνω: 23 Οκτωβρίου 1926 και κάτω: 16 Απριλίου 1929 (αρχείο Δ.Μαντζανά, επεξεργασία συντακτριών)

⁷² Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Ερευνητικό πρόγραμμα Διερεύνηση δυνατοτήτων Αστικής Ανάπλασης και Περιβαλλοντικής Αναβάθμισης Κεντρικής περιοχής Δήμου Αγρινίου, σελ. 12-13, (Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Αγρινίου)

και καπνεργασίας της χώρας. Ενώ, όπως προαναφέραμε ο ερχομός των προσφύγων από την Μικρασία και τον Πόντο ήταν καταλυτικός για τις κοινωνικές εξελίξεις.⁷³

Η Εφημερίδα Φως Αγρινίου το 1931, έγραφε: Στη δεκαετία 1920-1930 η καπνοπαραγωγή και το καπνεμπόριο βρίσκονται στο κατακόρυφο. Μαζί ανυψώνεται και το συνδικαλιστικό κίνημα των καπνεργατών. Τον Απρίλιο του 1910 είχε ιδρυθεί στο Αγρίνιο το Σωματείο Καπνεργατών η "Αλληλοβοήθεια" (από τους Κ.Χαντζάρα, Δ.Τριανταφύλλου, Χρ.Τσαμπά, Δ.Κουτσούκη, Μιχ.Γαζέτα, Θ.Κάμπα, Χρ.Μπάκα). Έπειτα ιδρύθηκε και άλλο σωματείο το 1911. Ο ερχομός μάλιστα των προσφύγων φέρνει νέα πνοή, νόημα και μαχητικότητα στον αγώνα τους. Βρισκόμαστε σε περίοδο παγκαλικής δικτατορίας και ενώ το Αγρίνιο προοδεύει και τα κέρδη των καπνεμπόρων αυξάνονται στις νεόκτιστες καπναποθήκες (που δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις αποθηκευτικές ανάγκες του αυξημένου προϊόντος), το αίτημα των καπνεργατών για αύξηση αποδοχών δεν γίνεται δεκτό. Στο δίκαιο αίτημα των καπνεργατών απειλούν ότι θα μεταφέρουν τα καπνά για επεξεργασία σε άλλες πόλεις. Η λαϊκή οργή και κοινωνική ανησυχία κυριαρχούν στην καπνούπολη. Τα αιτήματα των καπνεργατών απορρίπτονται και τα τρένα φορτώνονται με καπνά. Η απειλή των καπνεμπόρων έγινε πραγματικότητα. Οι καπνεργάτες εναντιώνονται και ξεφορτώνουν τα δέματα από το τρένο με αποτέλεσμα τα γεγονότα που ακολούθησαν την 31η Ιουλίου, να γίνουν εφιάλτες στις 10 Αυγούστου του ίδιου έτους. Το πρώτο καπνεργατικό αίμα χύνεται και στο Αγρίνιο.⁷⁴

Σχετικά με τις **κατασκευές κτιρίων** διανύεται μια νέα δεκαετία, μέχρι τις αρχές του νέου αιώνα, που είναι μεταβατική και παρουσιάζει νέα στοιχεία στις οικοδομές. Γίνονται πιο μεγάλες, με μια διάθεση καλαισθητικής παρουσίασης, προσπαθώντας να ξεφύγουν από την παραδοσιακή κατοικία και να "περάσουν" σε κάτι μεταξύ κατοικίας και

Πινακίδα καπνεργατικού σωματείου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Οι πρώτοι 6 έμποροι καπνών (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε..", 2003)

Έμποροι. 6'. Καπνών.
 Άλεξανδρής Δημ., κατά τὴν
 Γλόνας Χρ., εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀγορᾶς.
 Καπετανάκης Ν., πλησίον τῆς κεντρικῆς Πλατείας.
 Κωστόπουλος Βασίλ., κατὰ τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν.
 Τζαχρήστος Χρ., " " " "
 Τσίκαρης Ἀθ., εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀγορᾶς.

Καπνεργάτες απεργοί στου Παπαστράτου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

⁷³ Μπαρχάμπα Αριστείδης, «Καπνεργάτες - Οι κυνηγοί του ονείρου», Αγρίνιο Μάιος του 2007, Σελ.94-97

⁷⁴ Μπαρχάμπα Αριστείδης, «Το Αγρίνιο Κάποτε...», Αθήνα 2003, Σελ.196-197

αποθηκευτικού χώρου (αποθήκης). Επιπλέον τα δώροφα σπίτια του Αγρινίου, εκ των οποίων τα περισσότερα ανήκουν σε εμπόρους ή παραγωγούς καπνών, διαθέτουν υπόγειο, ισόγειο, όπου τοποθετούσαν τα δέματα καπνού, και πρώτο όροφο, όπου διαμένει ο ιδιοκτήτης.

Ελάχιστα σπίτια συνέχιζαν τον εξωτερικό διάκοσμο μετά το πέρας των εργασιών των μαστόρων. Πολλά είχαν αρχίσει να κατασκευάζονται, αλλά δεν συνέχισαν πλέον λόγω έλλειψης χρημάτων. Έτσι πολλά σπίτια της πόλης έμειναν ατελείωτα. Τελικά η ατέλεια άρχισε να γίνεται χαρακτηριστικό γνώρισμα της Αγρινιώτικης κατοικίας του μεσοπολέμου. Η τοιχοποιία δεν ήταν τέλεια ώστε να είναι εμφανής, ούτε αρμολογημένη, οι δε γωνίες δεν είχαν περιποιημένα αγκωνάρια, αφού όλα αυτά θα καλύπτονταν από τα κοινάματα. Το συνδετικό υλικό της τοιχοποιίας είναι ανάμικτο με κοκκινόχρωμα, με ψιλό χαλίκι και ασβέστη και με αυτό τον τρόπο αποτελούσε ισχυρό συνδετικό υλικό για τις τοιχοποιίες, που έμοιαζε με την ρωμαϊκή λάσπη, την rozzolana. Με το πέρασμα του καιρού γινόταν και πιο σκληρό. Πολλοί ξένοι αρχιτέκτονες εντυπωσιάστηκαν από τον γκριζό τύπο των σπιτιών, όπου οι τεχνίτες χρησιμοποίησαν τον ψαμμίτη λίθο καλά πελεκημένο με ισόδομο σύστημα δόμησης είτε σε όλη την όψη είτε σε καιρία σημεία της, όπως γωνίες, παραστάδες, κτλ. Ένα από τα παραδείγματα αυτών των κτιρίων αποτελούν οι Αποθήκες Παπαπέτρου.

Η εξόρυξη αυτής της γκριζας πέτρας γινόταν στα νταμάρια της Αγίας Παρασκευής. Από μαρτυρίες και διάφορα στοιχεία προκύπτει ότι μεγάλη και συστηματική εξόρυξη γινόταν στις αρχές του 19ου αιώνα για την κατασκευή μεγάλων κτιρίων, αποθηκών, δημόσιων κτιρίων και μεγάλων κατοικιών. Μόνο μετά την κάθοδο των Σουλιωτών, που έρχονται στο Βραχώρι, μετά την απελευθέρωση του Αγρινίου, αλλάζει και ο τρόπος κτι-

Καπναποθήκη Χασουράκη στην οδό Παπαστράτου με Σουλίου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

Εξωτερική φωτογραφία καπναποθήκης Παπαπέτρου. (πηγή διαδικτυο)

σίματος. Η Ήπειρος τροφοδοτεί με κτίστες την περιοχή του Βραχωρίου.

Τα γκρίζα σπίτια, τα πετρόκτιστα, είναι ένας μύθος που δημιουργήθηκε για την πόλη του Αγρινίου για κάποια χρονική στιγμή. Είναι το πέρασμα από μια εποχή αρχιτεκτονικής νοοτροπίας και ενός ρυθμού που δεν μπόρεσε ποτέ να εξελιχθεί και να ολοκληρωθεί. Αυτό όμως το ημιτελές, θεωρείται μια ιδιορρυθμία που πέρασε σαν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της πόλης και που σήμερα έδωσε τη θέση του σ' έναν άλλο τύπο οικοδομής και αρχιτεκτονικού ρυθμού, την πολυκατοικία.⁷⁵

Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι η ιστορία της πόλης του Αγρινίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον καπνό. Τα κτίρια των καπναποθηκών είναι κτίρια που έχουν σαφώς ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτισμική αξία για την πόλη. Επιπλέον αποτελούν σημεία αναφοράς στον πολεοδομικό χάρτη. Το Αγρίνιο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ακολουθεί κυριολεκτικά τους κύκλους του καπνού. Το μάζεμα, το στέγνωμα των φύλλων, την επεξεργασία τους, τη δεματοποίηση, τη μεταφορά στις καπναποθήκες της πόλης και τη μετέπειτα επεξεργασία εκεί. Χαρακτηριστικά διώροφα κτίρια κτισμένα από πέτρα και ξύλο, οι καπναποθήκες αποτυπώνουν όλες τις όψεις της πολύπλοκης σχέσης του καπνού με την πόλη της καπνεργασίας, τις καθημερινές συνήθειες της δουλειάς, τον καταμερισμό εργασίας, τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στους καπνεμπόρους, τους καπνεργάτες και τις καπνεργάτριες, τις πολύ συχνά αιματηρές συγκρούσεις, τη μιζέρια, την εξαθλίωση, τη φυματίωση που θερίζει τους καπνεργάτες, αλλά και τη συμπαράσταση, τους αγώνες, τους ήχους, τα χρώματα, τις κρυφές ερωτικές ματιές στα σαλόνια επεξεργασίας, ακόμη και το άρωμα του καπνού μιας έντονης και ταραγμένης καθημερινής ζωής.

Ωστόσο η γεωγραφική μετατόπιση των κέντρων της καπνεργασίας οδήγησε στην ερήμωση αυτών των ιστορικών κτιρίων της πόλης του Αγρινίου. Άδεια λοιπόν, μισογκρε-

Φύτευση καπνού (από το βιβλίο Γ.Σπ.Γερολυμάτου)

Έλεγχος τογκάς από τον καπνέμπορο Σκαλίγκο ή Ντορίνι (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπας, «Το Αγρίνιο κάποτε...», 2003)

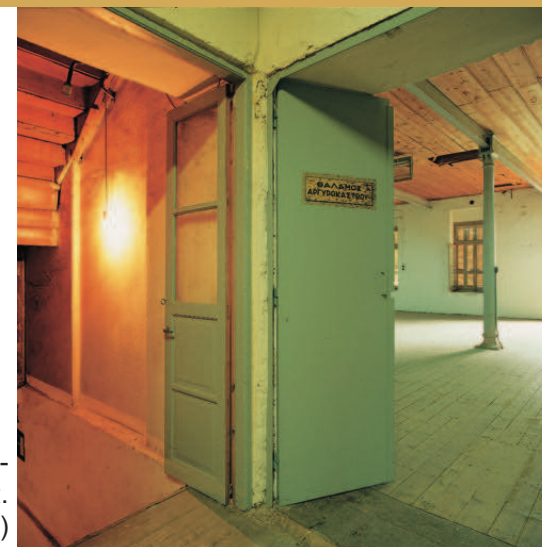
⁷⁵ Μπαρχάμπας Αριστείδης, «Το Αγρίνιο Κάποτε...», Αθήνα 2003, Σελ.29-32

μισμένα, ξεχασμένα από τους ανθρώπους, όχι όμως και από τον χρόνο. Αυτή είναι η σημερινή εικόνα των καπναποθηκών. Αυτό που απομένει σήμερα είναι μια σιωπή, η σιωπή στην οποία έχουν περιέλθει όλοι αυτοί οι χώροι που για χρόνια έσφυζαν από ζωή και χρώματα. Τα ανοιξιάτικα και καλοκαιρινά πρωινά έφταναν στα καπνομάγαζα πρώτα οι καπνεργάτες κατά εκατοντάδες και η είσοδος τους γινόταν με κωδωνοκρουσίες, όπως και η έξοδος τους. Στην είσοδο υπήρχε ένα κουτί, στο οποίο οι εργάτες έριχναν τις μάρκες τους. Κάθε μεταλλικός ήχος σήμαινε ένα ακόμη εξασφαλισμένο μεροκάματο.

Λειτουργία - Κατασκευή - Μορφολογία των καπναποθηκών

Η μορφή των χώρων καπνεργασίας του Αγρινίου ακολουθούσε απολύτως την λειτουργία τους. Καθώς χρειάζονταν φως στην επεξεργασία και σκιά στην αποθήκευση, αρχιτεκτονικά οι αποθήκες εξασφάλιζαν φως ψηλά και σκιά χαμηλά. Συνεπώς στον πρώτο όροφο στιβάζονταν τα ανεπεξέργαστα καπνά πάνω σε ξύλινα τελάρα, γνωστά ως κρεβαταριές, ώστε τα καπνόφυλλα να αερίζονται και να προστατεύονται από το σάπισμα. Περιμετρικά και σε απόλυτη συμμετρία υπήρχαν ανοίγματα που εξασφάλιζαν τον αερισμό του χώρου, ήταν όμως μικρά, για να περιορίζουν το φωτισμό (στην αποθήκευση). Στο δεύτερο όροφο γινόταν η επεξεργασία. Συμμετρικά με τον πρώτο όροφο φτιάχνονταν παράθυρα περιμετρικά, με μεγαλύτερο όμως άνοιγμα, για να εξασφαλίζουν περισσότερο φως.

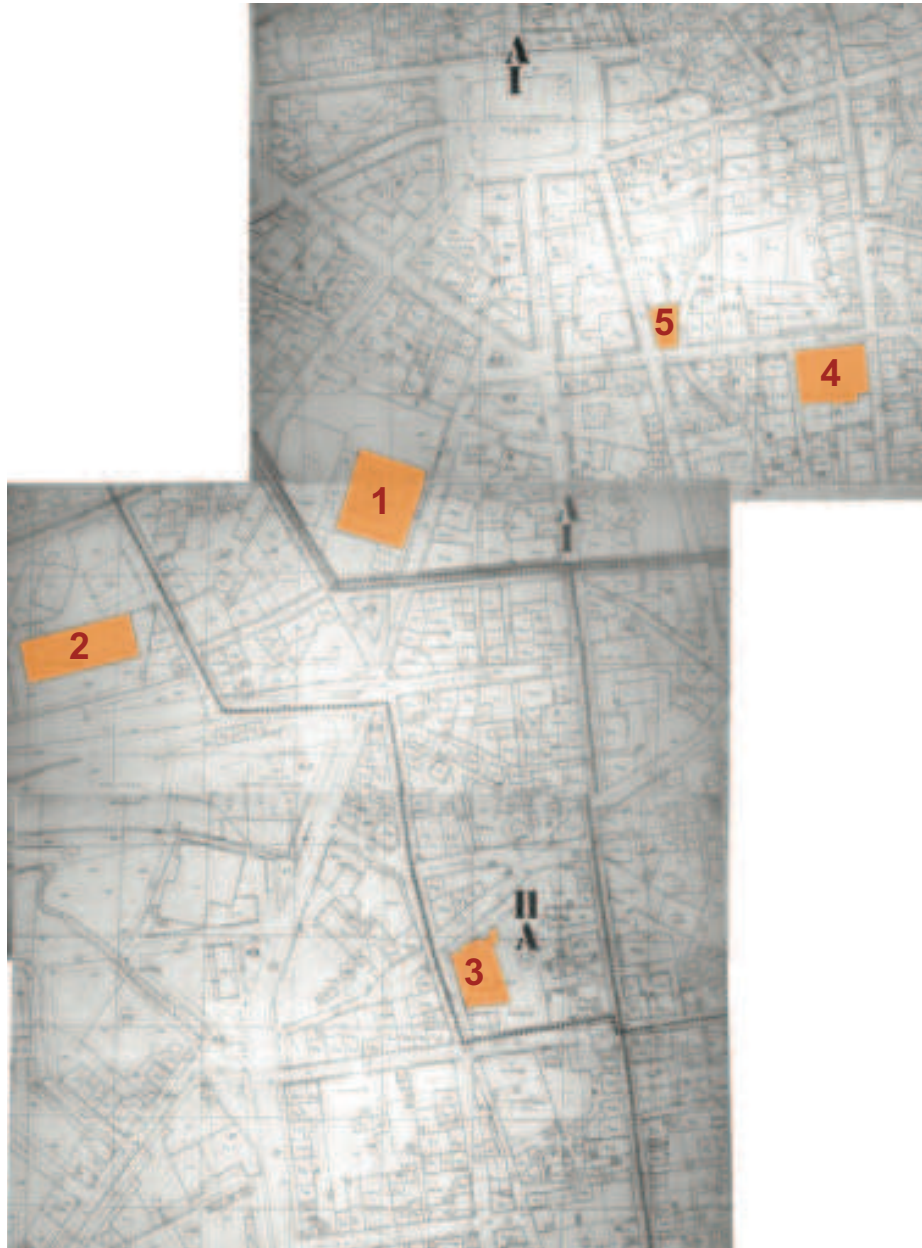
Το εσωτερικό των καπναποθηκών ήταν ενιαίο και οι στέγες ξύλινες τετράριχτες και καλύπτονταν από βυζαντινά κεραμίδια. Η κάτοψη τους ορθογωνική, που θυμίζει ένα απλό κουτί παπουτσιών, με τη στενή πλευρά να αποτελεί την πρόσοψη του κτιρίου. Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό όλων αυτών των κτιρίων, είναι ότι διέθεταν μόνο μια πόρτα

Καπναποθήκη Πατραστράτου εσωτερικά. (αρχείο Κ.Νόλλας)

Ξεφυλίστριες στην καπναποθήκη του Παναγόπουλου. (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

χάρτης 2.6.3 - (τα νούμερα αντιστοιχούν σε πίνακα της επόμενης σελίδας)
Αεροφωτογραφία του 1977, με τις υπάρχουσες καπναποθήκες του Αγρινίου (αρχείο Δ.Μαντζανάς, Τεχνική Υπηρεσία, επεξεργασία συντακτριών)

χάρτης 2.6.2 -
Χαρακτηρισμένες καπναποθήκες του Αγρινίου ως διατηρητέα μνημεία, Μάιος 1992, (αρχείο Δ.Μαντζανάς, Τεχνική Υπηρεσία)

- 1_Καπναποθήκη Παπαστράτου στην οδό Δεληγιώργη με Μακρή
- 2_Καπναποθήκη Παπαπέτρου στην οδό Παλαμά
- 3_Καπναποθήκη Ηλιού στην οδό Μεσολογγίου 17
- 4_Καπναποθήκη Παναγοπούλου στην οδό Παναγοπούλου με Γριβά (κατεδαφίστηκε)
- 5_Καπναποθήκη Αβαρικού στην οδό Παναγοπούλου με πρώην Παπακώστα νυν Σούλου (όπου τώρα ανήκει στον ΟΤΕ)

χάρτης 2.6.4 -

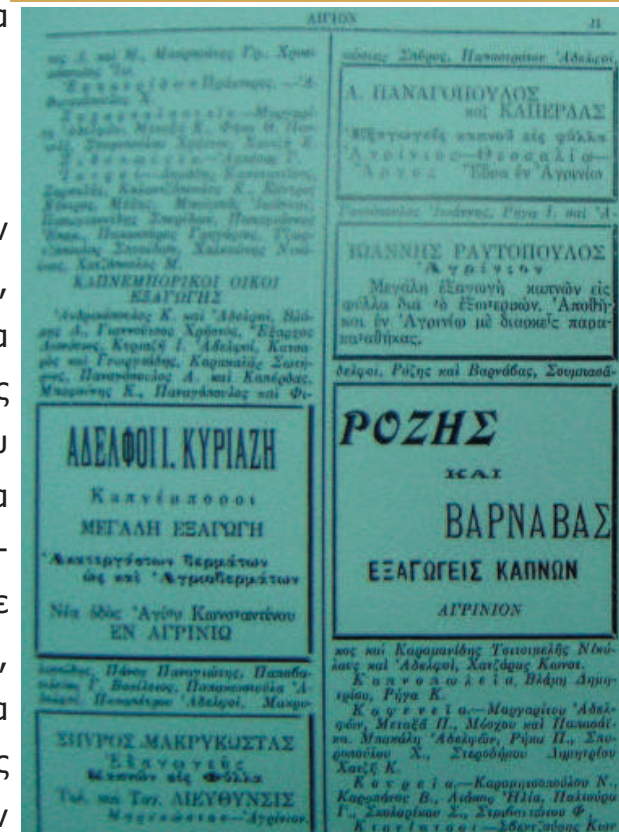
Καταγεγραμμένες καπναποθήκες του Αγρι-
νίου, (σύνθεση συντακτριών)

και αυτή μάλιστα με σχετικό μικρό άνοιγμα, αν σκεφτεί κανείς ότι επρόκειτο για δημόσια κτίρια βιομηχανικού χαρακτήρα.⁷⁶

Καπναποθήκη Παπαστράτου

Ανήκε στα τέσσερα αδέρφια, τον Επαμεινώνδα, τον Γιάννη, τον Σωτήρη και τον Βαγγέλη. Τέλη του 18ου αιώνα ο Επαμεινώνδας και ο Γιάννης είχαν φύγει για σπουδές, ενώ ο Σωτήρης και ο Βαγγέλης βγάζοντας το σχολαρχείο στο Αργίριο, δε συνέχισαν για ανώτερες σπουδές μια και τα οικονομικά της οικογένειας δεν το επέτρεπαν. Ο Βαγγέλης σε ηλικία 12 ετών πήγε να εργαστεί ως μαθητευόμενος στο εμπορικό κατάστημα του Αναστάση Παναγόπουλου. Έπειτα από 5 χρόνια ο Βαγγέλης αποφάσισε να αναλάβει μια μεγαλύτερη εταιρεία, την “Ρόζης και Βαρνάβας” (μια από τις μεγαλύτερες και σοβαρότερες της εποχής εκείνης). Ύστερα από 4 χρόνια (το 1905) σε ηλικία 22 ετών αποφάσισε να κάνει δική του δουλειά και γι’ αυτό το 1906 συνεταιρίστηκε με τον Σωτήρη Αυγερινό, με τον οποίο ίδρυσαν την ομόρρυθμη εταιρεία “Αυγερινός και Παπαστράτος” με κύρια απασχόληση της εταιρείας την αγοροπωλησία καπνού. Το Αργίριο ως κέντρο παραγωγής καπνού του νομού Αιτωλοακαρνανίας, ήταν γνωστό για την παραγωγή εκλεκτών καπνών της περιφέρειας και ιδιαίτερα των καπνών Ζαπαντίου, Παραβόλας και Ξηρομέρου για την εσωτερική κατανάλωση, καθώς και καπνών μυρωδάτων, για το εξωτερικό, που είχαν ζήτηση στην αγορά της Αιγύπτου.

Την εποχή εκείνη, στην περιοχή, το καπνεμπόριο γινόταν με τρόπο ανοργάνωτο και ευκαιριακό. Η εταιρεία όμως “Αυγερινός και Παπαστράτος” από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της, συστηματοποίησε και οργάνωσε με τρόπο αξιοζήλευτο τη διακίνηση του προϊόντος, με αποτέλεσμα ν’ αναγκάσει όχι μόνο τους ελληνικούς αλλά και ορισμέ-

Οι καπνεμπορικοί οίκοι εξαγωγών καπνού καταγεγραμμένοι στην εφημερίδα Αίγιον. (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, “Το Αργίριο κάποτε...”, 2003)

Διαφήμιση καπνών Αιγινίου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, “Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου”, Μάιος 2007)

⁷⁶ Διαφημιστικό φυλλάδιο του δήμου Αιγινίου 2007,(πηγές: Μπαρχάμπα Αριστείδης, “Το Αργίριο Κάποτε...”, Αθήνα 2003 και Καμίλο Νόλλας “Καπνομάγαζα”)

νους ξένους οίκους ν' αγοράσουν τα εκλεκτά καπνά τους. Έτσι με τον καιρό, τα αιτωλοακαρνικά καπνά έγιναν γνωστά και στις ευρωπαϊκές αγορές του Ρότερνταμ, της Βρέμης και του Αμβούργου. Το 1909 οι εργασίες επεκτάθηκαν και πήραν στη δουλειά και τον Σωτήρη Παπαστράτο, ενώ το 1913 ο Σ. Αυγερινός για λόγους υγείας αποσύρθηκε και έτσι η εταιρεία διαλύθηκε και ιδρύεται νέα ομόρρυθμη με την επωνυμία "Αδελφοί Παπαστράτου" στην οποία το 1914 πήραν και τον μεγαλύτερο αδελφό Γιάννη. Τώρα εκτός από τις αγορές της Αιγύπτου και της Γερμανίας, για τα εκλεκτής ποιότητας καπνά τους άρχισε να ενδιαφέρεται και η Αμερικάνικη Αγορά. Το 1915 κατάφεραν να ανοίξουν και την αγορά της Ολλανδίας και στην εταιρεία συμμετέχει και ο Επαμεινώνδας.

Τον Αύγουστο το 1919 η εταιρεία "Αδελφοί Παπαστράτου" ολοκληρωμένη πλέον, μετέφερε την έδρα της από το Αγρίνιο στην Αθήνα. Ταυτόχρονα ίδρυσε υποκαταστήματα, για την αγορά των καπνών, στα κυριότερα καπνικά κέντρα της χώρας : στο Αγρίνιο, στον Πειραιά, στο Βόλο, στο Ναύπλιο, στην Καρδίτσα, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα και αργότερα στη Δράμα, στην Ξάνθη, στη Σάμο και στη Σμύρνη (που ήταν ακόμη Ελληνική). Οι αδελφοί Παπαστράτου ήταν πολύ διορατικοί και αντελήφθηκαν ότι στις αποθήκες των διαφόρων καπνικών κέντρων επικρατούσαν ανθυγιεινές συνθήκες και το προϊόν είχε ανάγκη από προσεκτική εναποθήκευση. Έτσι λοιπόν σκόπευαν να δημιουργήσουν αποθήκες ευρύχωρες και υγιεινές όπου τα καπνά θα τοποθετούνταν σωστότερα, αλλά ταυτόχρονα θα εξασφάλιζαν απαραίτητες συνθήκες για την υγεία. Εκπονήθηκε ένα οικοδομικό πρόγραμμα ανέγερσης 12 υποδειγματικών και μεγάλων καπναποθηκών. Σημαντικό ήταν επίσης ότι ήταν η πρώτη εταιρεία που εισήγαγε μηχανήματα για την επεξεργασία και την απορρόφηση της σκόνης του καπνού και τον αερισμό των αποθηκών και προμηθεύτηκε σύγχρονα συστήματα για την τεχνική ζύμωση των κα-

Αδελφοί Παπαστράτου, οι μεγάλοι ευεργέτες (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

Σιγαρέτα "Άσσος" Παπαστράτου (από το βιβλίο "Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου", χορηγός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1998)

πνών.⁷⁷

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Στη συνέχεια γίνεται η περιγραφή των καπναποθηκών ιδιοκτησίας Παπαστράτου στο Αγρίνιο. Πρέπει να κτίστηκαν το διάστημα μεταξύ 1905 και 1910. Πρόκειται για μεγάλο, γωνιακό, δώροφο συγκρότημα των αρχών του αιώνα μας, που δεσπόζει της πλατείας Συντριβανίου με τον όγκο και τη μορφή του, στις οδούς Δημ. Μακρή και Δεληγιώργη. Ο κορμός του αποτελείται από δύο τμήματα. Το ένα, γωνιακό, παλαιότερο και το άλλο ογκωδέστερο. Τα **αρχιτεκτονικά του στοιχεία** και το ύφος του δεν παρουσιάζουν ομοιογένεια, αλλά μια τάση εκλεκτικισμού. Υπάρχουν στοιχεία ART DECO που κύρια εκδηλώνονται στα τοξωτά παράθυρα, ενώ δεν λείπουν τα νεοκλασικά δείγματα, όπως θωράκιοι εσοχές και περιμετρικές κορνίζες γύρω από τα ανοίγματα (που σημειώνεται αφ' ενός ότι είναι πολυάριθμα, αφετέρου ότι είναι συμμετρικότατα ως προς τους δύο άξονες), με αποκορύφωμα τα υπέρθυρα που πατάνε σε νεοκλασικής μορφής φουρούσια. Άλλο ένα χαρακτηριστικό, επίσης, είναι οι κεντρικοί πολύ μεγάλων διαστάσεων ψευδοπεσσοί στο κέντρο της όψης επί της πλατείας (επί του μικρότερου και παλαιότερου τμήματος).

Πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι το κτίριο εκτός της αισθητικής του αξίας έχει και ιστορική, καθ' ότι σαν αποθήκη καπνού ανήκει στα κτίρια που συνδέθηκαν αναπόσπαστα με τους κατοίκους της περιοχής και αποτέλεσαν σημαντικό τεκμήριο της κοινωνικής οργάνωσης και οικονομικής εξέλιξης της συγκεκριμένης περιοχής. Επιπλέον κάτι άλλο που την καθιστά τόσο σημαντική είναι ότι ανήκει στους μέγιστους κοινωνικούς ευεργέτες της πόλης (όπως και δίκαια έχουν χαρακτηριστεί). Για τους λόγους αυτούς στις 20/11/1990

Καπναποθήκη επεξεργασίας καπνών Παπαστράτου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Όψη παλαιότερου και μικρότερου τμήματος καπναποθήκης Παπαστράτου (αρχείο συντακτριών, 16/12.2008)

⁷⁷ Γεράσιμος Σπ. Γερολυμάτος, Αγρίνιο - Δρόμοι που γράφουν ιστορία ,Σελ.263-267

Όψη και λεπτομέρειες ανοιγμάτων και στηθαίου, παλαιότερου και μικρότερου τμήματος καπναποθήκης Παπαστρατού στην οδό Μακρή.

Όψη παλαιότερου και μικρότερου τμήματος (μπροστά δεξιά) και νεώτερου και ογκωδέστερου (πίσω αριστερά) καπναποθήκης Παπαστρατού στην οδό Δαγκλή με Μακρή

Καπναποθήκη Παπαστρατού από οδό Μακρή με Δαγκλή (αρχείο Κ.Νόλλα)

Άποψη νεώτερου και ογκωδέστερου καπναποθήκης Παπαστράτου σε οδό Δεληγιώργη

Άποψη νεώτερου και ογκωδέστερου καπναποθήκης Παπαστράτου προς αύλειο χώρο σε οδό Δεληγιώργη

Άποψη νεώτερου και ογκωδέστερου καπναποθήκης Παπαστράτου και λεπτομέρειες ανοιγμάτων οργανωμένα σε ζώνες, σε οδό Δεληγιώργη

Καπναποθήκη Παπαστράτου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνουργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Σύνδεση παλαιότερου και μικρότερου κτίσματος με νεώτερου και ογκωδέστερου καπναποθήκης Παπαστράτου σε οδό Δεληγιώργη

Εσωτερικές φωτογραφίες της Καπναποθήκης Παπαστράτου
(Οκτώβριος 2003) ■ (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Το κτίριο αυτό της καπναποθήκης εμφανίζει αξιόλογα **μορφολογικά στοιχεία**. Το γωνιακό και παλαιότερο είναι χαμηλότερου, κυβικού σχήματος με ομοιόμορφες όψεις και τον εξώστη στον κεντρικό άξονα, ο οποίος περιβάλλεται από πεσσούς. Έχει συμμετρικά ανοίγματα και τονίζεται από τοξωτό στηθαίο στην επίστεψη, το οποίο αποκρύπτει την απόληξη της δόρυκτης στέγης. Στην κεντρική είσοδο υπάρχει μία μαρμάρινη σκάλα που καλύπτεται από σιδερένιο στέγαστρο. Η εξώπορτα είναι ταμπλαδωτή και περίτεχνη.

Το άλλο κτίριο, το ογκωδέστερο, χαρακτηρίζεται από την ρυθμική διαδοχή των ανοιγμάτων του σε όλο το μήκος των όψεων. Τα παράθυρα του ορόφου έχουν τοξωτά υπέρθυρα, είναι πολυάριθμα και συμμετρικότατα ως προς τους δύο άξονες. Επιπλέον τα παράθυρα του ισογείου με του ορόφου σχηματίζονται σε κατακόρυφες στήλες και ανάμεσα σε δύο στήλες παραθύρων υπάρχει μία κατακόρυφη εσοχή καθ' όλο το μήκος των παραθύρων. Το στηθαίο και εδώ αποκρύπτει την απόληξη της στέγης.

Τα **κατασκευαστικά στοιχεία** που παρατηρούνται όπως τα δομικά στοιχεία, που ήταν κυρίως η πέτρα. Η φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία ήταν από πέτρα. Οι πόρτες ήταν ξύλινες και τα παράθυρα επίσης. Τέλος στεγάζεται με στέγες και επικαλύπτεται με γαλλικά κεραμίδια.⁷⁸

Καπναποθήκη Παπαπέτρου (νυν Ηλιού)

Στην οδό Κ. Παλαμά με Παπαϊωάννου βρίσκεται η καπναποθήκη ιδιοκτησίας Παπαπέτρου που αναφέραμε και παραπάνω στη σελίδα Χ. Πρόκειται για τετραώροφο, ογκώδες, πέτρινο κτίσμα που στεγάζεται με πλάκα. Το κτίριο είναι πολύ επιβλητικό και χαρακτηρίζεται από απόλυτη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης, αξιο-

Μαρμάρινη σκάλα που καλύπτεται από στέγαστρο. Σύνδεση παλαιότερου και μικρότερου κτίσματος με νεώτερου και ογκωδέστερου, καπναποθήκης Παπαστράτου, από οδό Δεληγιώργη

Άποψη νεώτερου και ογκωδέστερου τμήματος καπναποθήκης Παπαστράτου από οδό Δεληγιώργη (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 11/4/1990)

⁷⁸ Νικόλαος Δρουκόπουλος, Εισήγηση σχετικά με χαρακτηρισμό των καπναποθηκών στην πλατεία Συντριβανίου ως διατηρητέο μνημείο, Πατρα 11/4/1990, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

νική προσπέλαση, τονισμό της κεντρικής εισόδου και κυριαρχία πρόσοψης, σαφήνεια του κτιριακού όγκου. Στις όψεις κυριαρχούν τα παράθυρα (κύριο χαρακτηριστικό των αποθηκών καπνού) και όλα διαθέτουν ένα υποτυπώδες μπαλκόνι. Η χρονολογία κατασκευής του ανάγεται στο 1923, όπως αναγράφεται στην ταμπέλα της πρόσοψης του κτιρίου. Σημαντικό είναι ότι βρίσκεται πολύ κοντά με τον προϋπάρχοντα σιδηροδρομικό σταθμό, γεγονός που εξυπηρετούσε για την μεταφορά του καπνού στην Πάτρα (κοντινό λιμάνι) και άλλους προορισμούς.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Το κτίριο της καπναποθήκης λοιπόν, είναι μεσοπολεμικό και **μορφολογικά** παρουσιάζει μία ανομοιογένεια και μια τάση για εκλεκτικισμό διαθέτοντας στοιχεία γερμανικής, σύγχρονης επιρροής, στοιχεία ART NOUVEAU, πχ. στο στηθαίο με την μεγάλη χαρακτηριστική καμπύλη, ενώ δεν λείπουν τα νεοκλασικά δείγματα που επικεντρώνονται κυρίως στην διαμόρφωση της κεντρικής εισόδου (η οποία εξελίσσεται καθ' όλο το ύψος) με τους τεραστίων διαστάσεων ψευδόπεσσους, με την ενιαία απομίμηση επικράνου δωρικής καταβολής, με άβακα και εχίνου όπου πατάει το γιγαντιαίο επιστύλιο που έχει σαν στέψη την περιμετρική κορνίζα που ακολουθεί το γείσο, ενώ πιο πάνω καταλήγει στο στηθαίο. Χαρακτηριστική είναι η μεγάλη κορνίζα που διατρέχει περιμετρικά τις όψεις στο ύψος του δαπέδου του τελευταίου ορόφου, όπως και η απόλυτη συμμετρία των ανοιγμάτων στις όψεις. Συνεπώς λόγω της κορνίζας το κτίριο χωρίζεται σε 3 ζώνες, εκ των οποίων οι δύο επάνω (του τελευταίου ορόφου και μεσαία ζώνη) έχουν μια συνέχεια ενώ η χαμηλότερη ξεχωρίζει αφού έχει κλίση προς τα έξω, ίσως για την εκμετάλλευση του φωτισμού.

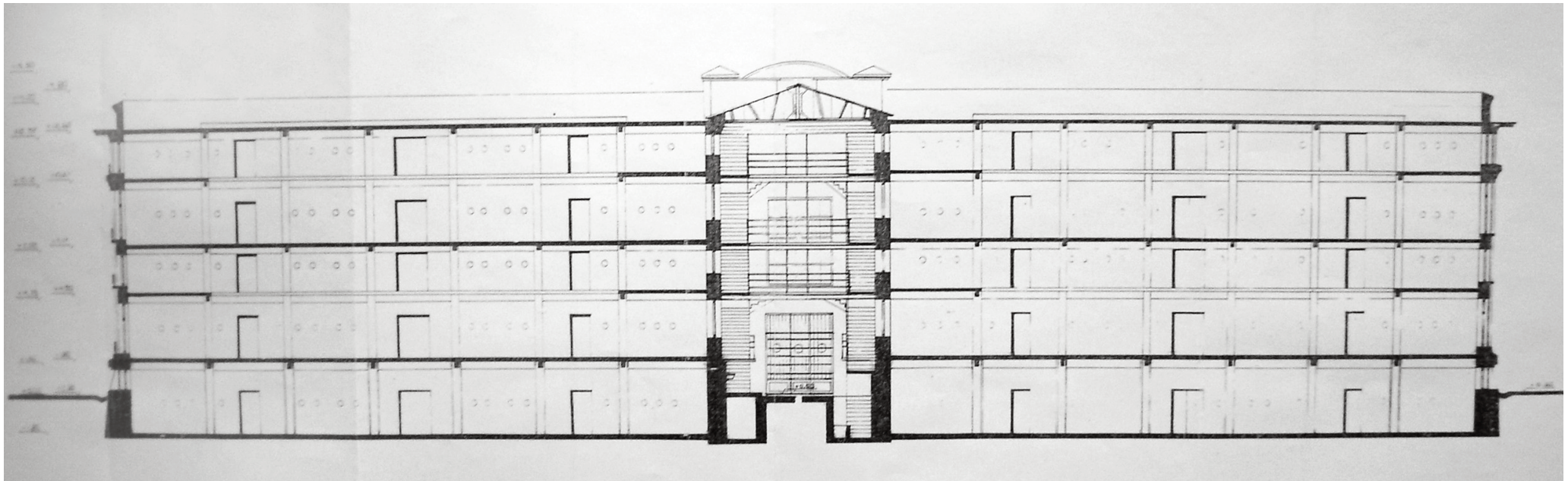
Τρένο που έφτανε και φόρτωνε στην είσοδο των καπναποθηκών το 1925, (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνουργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

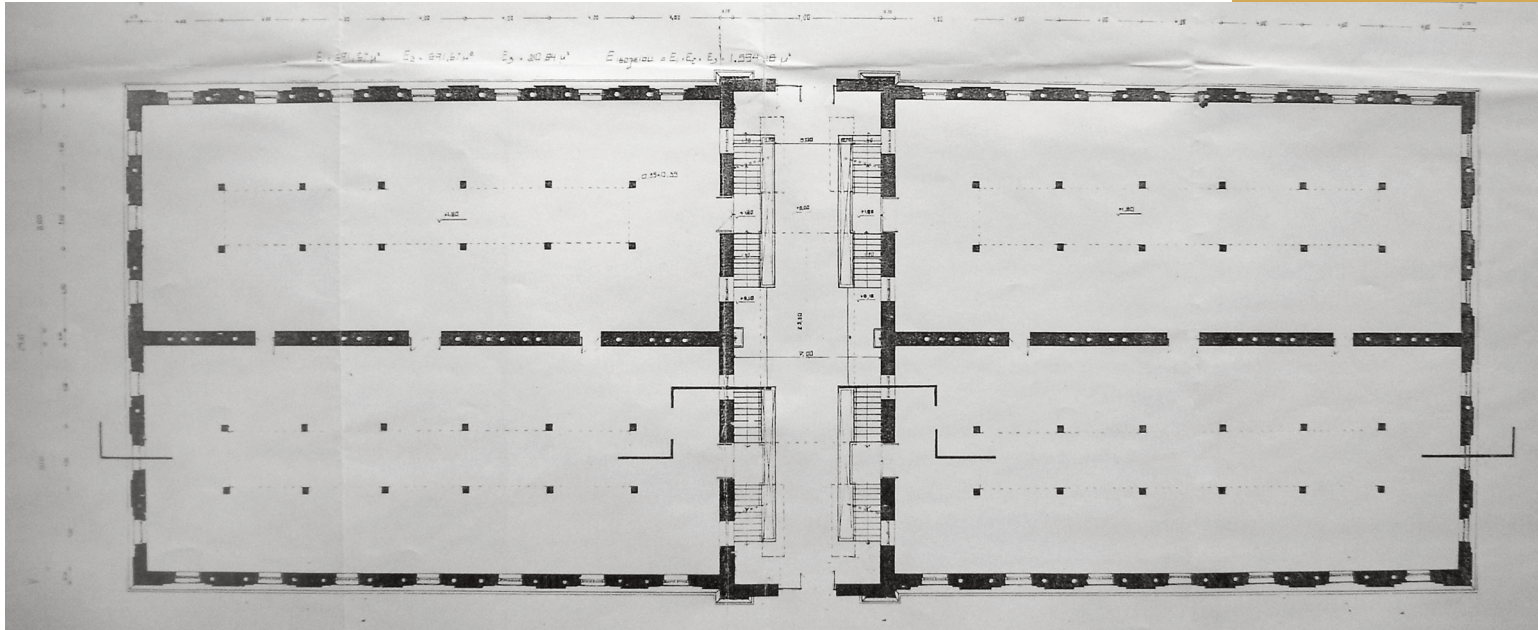
Σκίτσο εισόδου της καπναποθήκης Παπαπέτρου, διακρίνονται ψευδόπεσσοι, ταμπέλα με αναγραφόμενη την ημερομηνία κατασκευής και παράθυρα όψης, (πηγή διαδίκτυο)

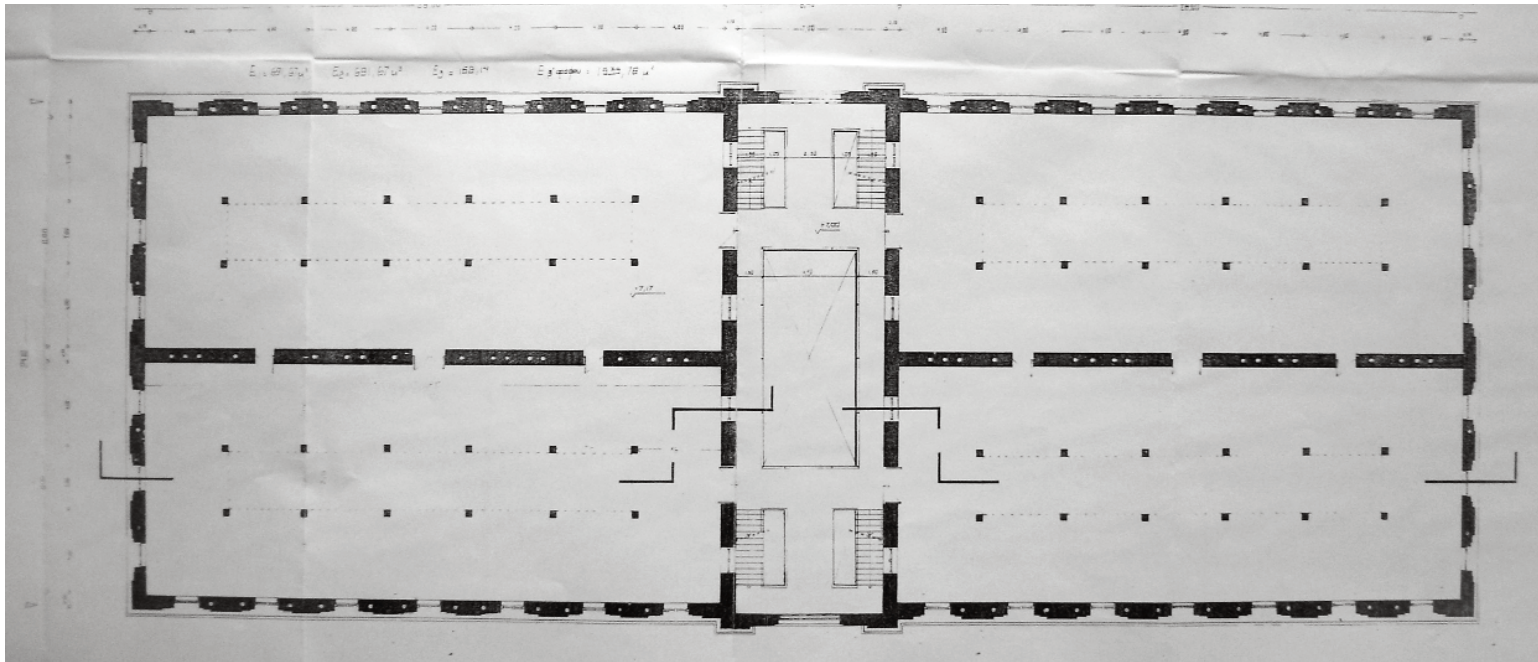
Όψη καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο αρχαιολογικής εταιρείας Αργινίου)

Τομή καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο αρχαιολογικής εταιρείας Αργινίου)

Κάτοψη ισογείου (και όμοια του ημιυπογείου) καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο αρχαιολογικής εταιρείας Αγρινίου)

Κάτοψη τυπικού ορόφου καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο αρχαιολογικής εταιρείας Αγρινίου)

Άποψη από οδό Παπαϊωάννου καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 11/4/1990)

Λεπτομέρεια γείσου και περιμετρικής κορνίζας καπναποθήκης Παπαπέτρου

Είσοδος της καπναποθήκης Παπαπέτρου. Διαμορφώνεται με τους τεραστίων διαστάσεων ψευσόπεσσους, διακρίνονται ταμπέλες με αναγραφόμενη την ημερομηνία κατασκευής και το όνομα του ιδιοκτήτη.

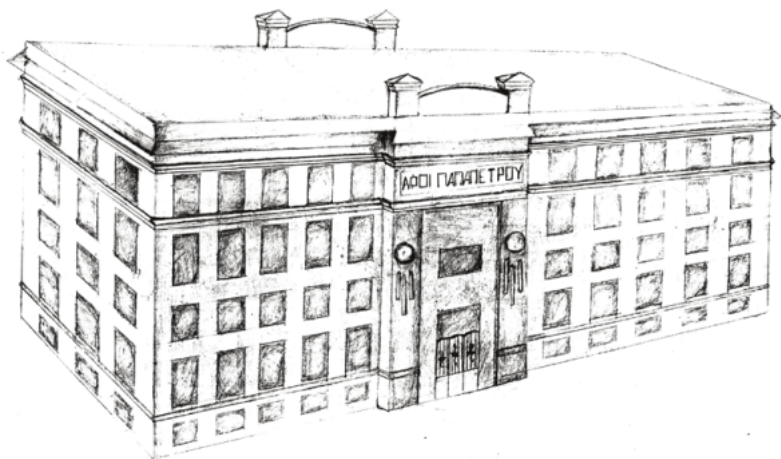

Άποψη από την οδό Παπαϊωάννου της καπναποθήκης Παπαπέτρου

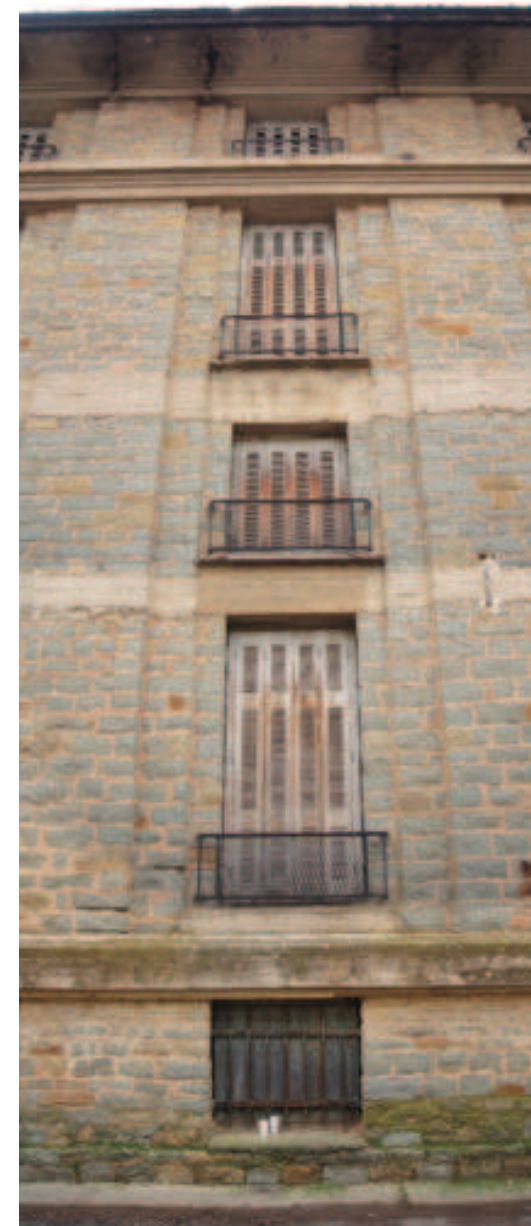
Πλάγια άποψη της καπναποθήκης Παπαπέτρου. Διακρίνονται τα πολυάριθμα παράθυρα και η κλίση του εξωτερικού τοίχου στο υπόγειο

Κατασκευαστικά στοιχεία: οπτοπλινθοδομή, τσιμεντένιο σενάζ, μεταλλικά ελάσματα δεσίματος τοιχοποιίας και κουφώματα ξύλινα γαλλικά με μπαλκόνι από σφυριλατημένο σίδηρο, αεραγωγοί

Σκίτσο της καπναποθήκης Παπαπέτρου, διακρίνονται η επιβλητική είσοδος και η κυριαρχία των παραθύρων στις όψεις (πηγή διαδικτύο)

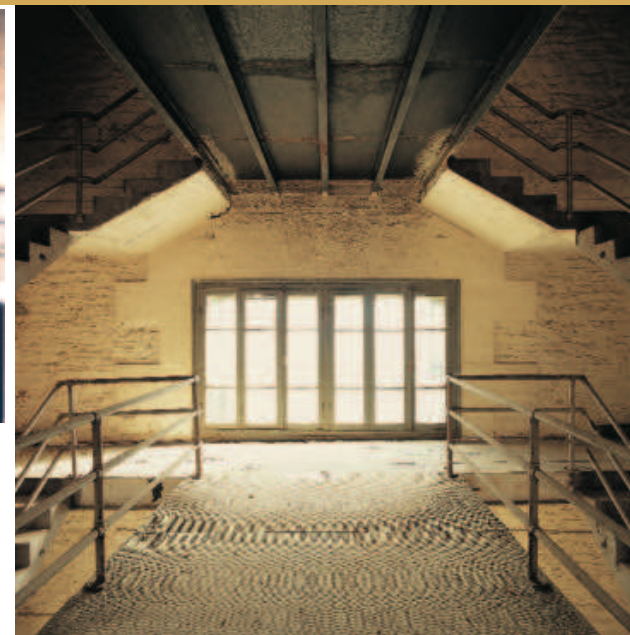
Άποψη από την οδό Λ.Μαβίλη της καπναποθήκης Παπαπέτρου

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Παπαπέτρου (16/12/2007) ■ (αρχείο συντακτριών)

Αερογέφυρα και διάδρομοι στο κέντρο που ενώνει τα δύο τμήματα της καπναποθήκης (πηγή διαδίκτυο)

Αερογέφυρα στο κέντρο που ενώνει τα δύο τμήματα της καπναποθήκης

Χώρος αποθήκευσης καπνού, ξύλινα δάπεδα υπερυψωμένα για τον κατάλληλο αερισμό του καπνού και αεραγωγοί στον τοίχο

Διάδρομος κατά μήκος της μεγάλης πλευράς της καπναποθήκης, που ενώνει όλες τις αίθουσες

Είσοδος στο κέντρο της καπναποθήκης, απόλυτη συμμετρία του κτιρίου

Αποψη εσωτερικά της καπναποθήκης (πηγή διαδίκτυο)

Είσοδος στο κέντρο της Καπναποθήκης, απόλυτη συμμετρία του κτιρίου, λήψη από την οδό Παπαϊωάννου

Είσοδος στο κέντρο της Καπναποθήκης, απόλυτη συμμετρία του κτιρίου, λήψη από την οδό Λ.Μαβίλη

Κατασκευαστικά, είναι λιθόκτιστο με ορατή οπτοπλινθοδομή, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν τσιμεντένια σενάζ που συμβάλλουν στη στατική επάρκειά του. Τα κουφώματα είναι ξύλινα, γαλλικά, ενώ το υποτυπώδες μπαλκόνι που διαθέτουν έχει σφυρήλατο κιγκλίδωμα. Επιπλέον διακρίνονται μεταλλικά ελάσματα για το δέσιμο της τοιχοποιίας και σε ορισμένα σημεία φεγγίτες για αερισμό του χώρου. Εσωτερικά το δάπεδο είναι τσιμεντένιο, ενώ υπάρχουν υπερυψωμένα τμήματα ξύλινου δαπέδου για τον αερισμό του κενού.

Τέλος η κατάστασή του, από στατική και μορφολογική άποψη, είναι καλή και δεν παρουσιάζονται εμφανείς τουλάχιστον φθορές. Το κτίριο είναι αξιόλογο αρχιτεκτονικά, γιατί εκτός από τα αξιόλογα μορφολογικά στοιχεία που διαθέτει, ανήκει στην προαναφερθείσα κατηγορία των κτιρίων που ήταν αναπόσπαστα συνδεδεμένα με τους κατοίκους της περιοχής και την οικονομική ζωή της πόλης. Είναι σημαντικό για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής, γιατί αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση επίδρασης των ξένων ρευμάτων της αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο, σε κτίρια που κτίστηκαν από Έλληνες επιχειρηματίες. Για τους λόγους αυτούς στις 20/11/1990 χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού.^{79,80}

Καπναποθήκη Ηλίου, (νυν ιδιοκτησία Δήμου Αγρινίου)

Ένα ακόμη κτίριο καπναποθήκης, βρίσκεται στο κέντρο της πόλης και συγκεκριμένα στην οδό Μεσολογγίου 17, με Βαρνακιώτη. Κτίστηκε στις αρχές του αιώνα. Χαρακτηρίστηκε επίσης ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού στις 15/4/1992. Είναι δώροφο με υπερυψωμένο υπόγειο, πέτρινο, κεραμοσκεπές. Ο κάθε όροφος είναι ενιαίος, λόγω της χρήσης του, στο υπόγειο υπάρχουν, διαδοχικά σε κατά

Άποψη καπναποθήκης Παπαπέτρου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 11/4/1990)

Καπναποθήκη Ηλίου, Μεσολογγίου 17

⁷⁹ Νικόλαος Δρουκόπουλος, Εισήγηση σχετικά με χαρακτηρισμό καπναποθήκης Παπαπέτρου ως διατηρητέο μνημείο, Πατρα 11/4/1990, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

⁸⁰ Κατασταση διατηρητέων κτιρίων Αγρινίου, (αρχείο Δ. Μαντζανά, Τεχνική Υπηρεσία Αγρινίου)

μήκος σύνδεση, υποστυλώματα, ενώ στο ισόγειο και όροφο υπάρχουν περιορισμένων διαστάσεων, κατά μήκος, χωρίσματα από τσατμά.

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Μορφολογικά οι επιφάνειες των όψεων εμφανίζουν ισόδομη διάρθρωση και συμμετρική διάταξη, ως προς κεντρικό άξονα, των κουφωμάτων πλην της πίσω όψης, όπου προεξέχει μικρός όγκος που στεγάζει βοηθητικούς χώρους (τουαλέτες, κλπ.). Υπάρχει συμμετρία στην κύρια όψη και τονίζεται από τις δύο εισόδους στο κτίριο, οι οποίες είναι τοποθετημένες συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα και φέρουν σιδερένια έντεχνα στέγαστρα και σιδεριά ίδιας τέχνης στον φεγγίτη, που προκύπτει από το τέλος του ξύλινου κουφώματος έως το ύψος του στεγαστρου. Επίσης οι εισοδοί διακοσμούνται από ψευδόπεσσους εκατέρωθεν, και πιο πάνω με διακοσμητικό τραβηχτό. Ανάλογες διακοσμητικές ταινίες πλαισιώνουν όλα τα ανοίγματα των όψεων, ενώνοντας αυτά του ισόγειου με του ορόφου (δημιουργώντας δηλ. κατακόρυφες στήλες παραθύρων), που βρίσκονται πάντα σε αντιστοιχία.

Ως προς τα **κατασκευαστικά στοιχεία** παρατηρούνται ως δομικό στοιχείο η πέτρα και το ξύλο. Η φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία ήταν από πέτρα. Όπως προαναφέραμε υπήρχαν κάποια μεταλλικά διακοσμητικά. Ξύλινες σκάλες με έντεχνα ξύλινα κιγκλιδώματα οδηγούν από την είσοδο στο ξύλινο πάτωμα του υπερυψωμένου ισόγειου. Ξύλινο είναι επίσης και το πάτωμα του ορόφου, καθώς και οι σκάλες επικοινωνίας υπογείου – ισόγειου – ορόφου που βρίσκονται στις δύο πλευρές στενές πλευρές του κτίσματος. Επιπλέον στο υπόγειο υπήρχαν ξύλινα υποστυλώματα, που βοηθούσαν στην στήριξη, ενώ στο ισόγειο όπως προαναφέραμε υπήρχαν χωρίσματα από τσατμά. Οι πόρ-

Βόρεια και δυτική οψη καπναποθήκης Ηλιού (αρχείο Υπ. Πο., Μάιος 1991)

Βόρεια και ανατολική οψη καπναποθήκης Ηλιού (αρχείο Υπ.Πο., Μάιος 1991)

τες είναι ξύλινες ταμπλαδωτές και τα παράθυρα είναι ξύλινα γερμανικού τύπου. Τέλος η στέγη είναι διπλή τετράρριχτη και επικαλύπτεται από γαλλικά κεραμίδια.⁸¹

Εξωτερικές φωτογραφίες της καπναποθήκης Ηλίου (Μάιος 1991) . (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και σύγχρονης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς)

Σιδερένιο στέγαστρο εισόδου της καπναποθήκης Ηλίου

Εσωτερικό πόρτας εισόδου και σκάλα ανόδου της καπναποθήκης Ηλίου

Διακοσμητικές ταινίες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα της καπναποθήκης Ηλίου

Είσοδος της καπναποθήκης Ηλίου διακοσμημένη με ψευδόπεσσους

⁸¹ Ρεγγίνα Ραζή-Αλεξανδράτου, Εισήγηση σχετικά με χαρακτηρισμό καπναποθήκης Ηλίου ως διατηρητέο μνημείο, Πατρα Μάιος 1991, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Νότια και δυτική οψη της καπναποθήκης Ηλιού

Λεπτομέρεια ανοιγμάτων δυτικής όψης (επί της οδού Μεσολογίου) της καπναποθήκης Ηλιού

Βόρεια και δυτική οψη της καπναποθήκης Ηλιού και επάνω λεπτομέρειες

Άποψεις ανατολικής όψης της καπναποθήκης Ηλιού (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτ. Κληρονομιάς, Μάιος 1991)

Άποψη δυτικής όψης της καπναποθήκης Ηλιού

Άποψη υπογείου με ξύλινα υποστηλώματα

Ξύλινη σκάλα ανόδου από υπόγειο σε όροφο και υποστηλώματα οροφής

Μερική άποψη ξύλινης σκάλας ανόδου από υπόγειο σε όροφο και υποστηλώματα οροφής

Άποψεις πρώτου ορόφου

Καπναποθήκη Παναγόπουλου

Ο Ανδρέας Παναγόπουλος γεννήθηκε στο Αγρίνιο το 1883. Ο πατέρας του, ο Αναστάσης έχει έρθει από πολύ μικρός από τα Καλάβρυτα στο Αγρίνιο, το 1883 και άρχισε να εργάζεται ως τεχνίτης στα μάλλινα ανδρικά είδη για τους φουστανελάδες. Κατόπιν άνοιξε δικό του μαγαζί και εξελίχθηκε, σ' έναν από τους ευπορότερους νοικοκυραίους του Αγρινίου. Έτσι ο Ανδρέας, το μεγαλύτερο από τα 9 παιδιά της οικογένειας, διακόπτει τις σπουδές του, μετά από τον θάνατο του πατέρα του, για να συνεχίσει το επάγγελμα του πατέρα του, το οποίο είχε εξαπλωθεί και στο εμπόριο εγχώριων καπνών. Κατάφερε με την οξυδέρκεια του να αναδείξει τον καπνεμπορικό οίκο, σ' έναν από τους κυριότερους εξαγωγείς ελληνικών καπνών. Το καλλιεργημένο πνεύμα του και οι ανθρωπιστικές του αντιλήψεις ήταν πράγματι η πηγή κάθε προοδευτικής και εκπολιτιστικής κίνησης στο Αγρίνιο κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Το 1925 τον εξέλεξαν Δήμαρχο. Παρέλαβε το μικρό τότε Αγρίνιο και το μετέβαλε σε πόλη. Γενικά το Αγρίνιο κυριαρχείται από την ισχυρή δημιουργική προσωπικότητά του.⁸²

Λειτουργικά - Κατασκευαστικά - Μορφολογικά στοιχεία

Η καπναποθήκη Παναγοπούλου, της οδού Αφ. Παναγοπούλου και Θ. Γρίβα κτίστηκε το 1926 – 1928. Πρόκειται για ένα διώροφο, πέτρινο κτίριο, ορθογωνίου σχήματος και διαστάσεων 42.85μ x 21.90μ. Διακρίνεται από την απόλυτη συμμετρία στην οργάνωση της όψης και της κάτοψης καθώς και την σαφήνεια του κτιριακού όγκου. Επιπλέον στο κτίριο παρατηρείται αξονική προσπέλαση από 3 εισόδους, οι οποίες φαίνεται να τηματίζουν το κτίριο σε 3 χώρους των 11μ x 21μ περίπου και ενώνονται με ένα οριζόντιο χώρο (τουλάχιστον όπως διακρίνουμε στο υπόγειο και α' όροφο και στον β' μόνο που στο

Καπναποθήκη Παναγοπούλου (αρχείο Θ. Ανδρικόπουλου, από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Καπναποθήκη επεξεργασίας καπνών Αφών Παναγοπούλου, στην οδό Παναγοπούλου με Θ.Γρίβα (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

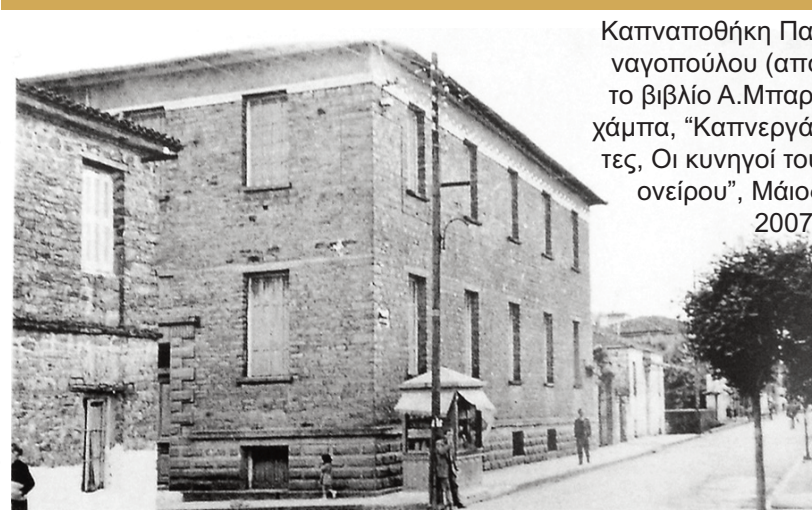
⁸² Γεράσιμος Σπ. Γερολυμάτος, Αγρίνιο - Δρόμοι που γράφουν ιστορία ,Σελ.248-249

σχέδιο φαίνεται η διαρρύθμιση που θα γινόταν μετέπειτα, όπου οι 3 χώροι μετατρέπονται σε έναν ενιαίο και προστίθενται χώρος υγραντηρίου και τουαλέτες). Σε προέκταση από κάθε είσοδο υπάρχει 1 σκάλα που οδηγεί στον επάνω όροφο. Στους 3 αυτούς χώρους υπάρχουν 3 σειρές κολώνες (με 2 σε κάθε σειρά) και 4 επιπλέον στο οριζόντιο τμήμα. Περιμετρικά περιβάλλεται από ανοίγματα, τα οποία εξασφαλίζουν τον απαραίτητο φωτισμό για την επεξεργασία του καπνού. Τα ανοίγματα αυτά βρίσκονται στις ίδιες θέσεις σε όλους τους ορόφους και στο υπόγειο.

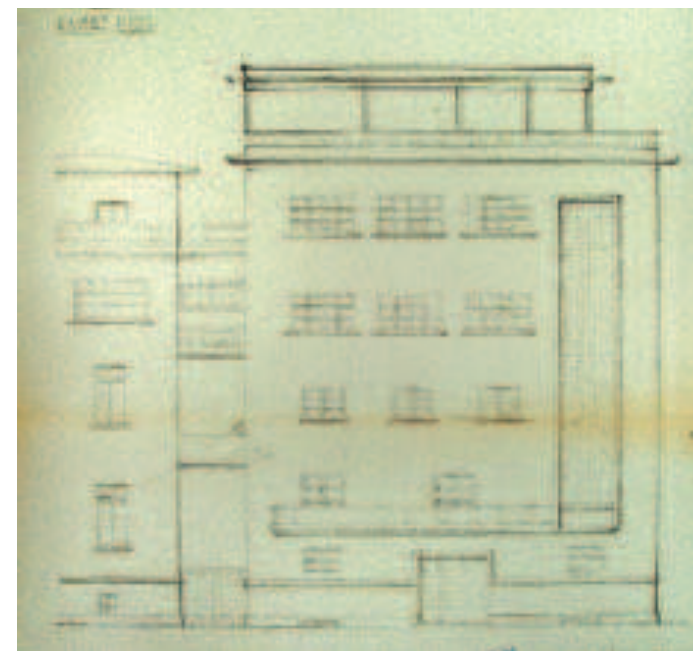
Γενικά είναι απλό αλλά με ενδιαφέροντα **μορφολογικά στοιχεία**, τυπικά για τις καπναποθήκες. Καταρχήν σε όλες τις όψεις παρατηρείται συμμετρικότητα ανοιγμάτων ((κυρίως στην μπροστινή αλλά και στις πλάγιες όψεις). Διακοσμητικά πλαίσια (από πέτρες) υπάρχουν στις πόρτες. Οι όψεις διαχωρίζονται σε ζώνες. Μια ζώνη είναι στο λίγο υπερυψωμένο υπόγειο, όπου η τοιχοποιία είναι επενδυμένη με διαφορετικές πέτρες, μετά η κεντρική ομοιόμορφη ζώνη και στο τελείωμα το παραθύρων όπου παρατηρείται μία ταινία περιμετρικά.

Το 1957 βγήκε άδεια για την κατασκευή νέου πενταόροφου (ύψους 20.40μ.) βιομηχανικού κτιρίου του καπνεμπορικού οίκου «Αδελφών Παναγοπούλου», επί της οδού Αν. Παναγοπούλου και ως επέκταση της προϋπάρχουσας καπναποθήκης. Επιπλέον περίπου το 1958 ζητείται άδεια για προσθήκη 2 ορόφων στην ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη. Η παλιά καπναποθήκη είχε ύψος 10.20 και επιτρέπεται η κατασκευή 3 ορόφων κατά την πρόσοψη και σε μέγιστο ύψος 12 μέτρων. Όμως τελικά για λειτουργικούς λόγους επιτράπηκε η κατασκευή σε ύψος 13.80μ.⁸³

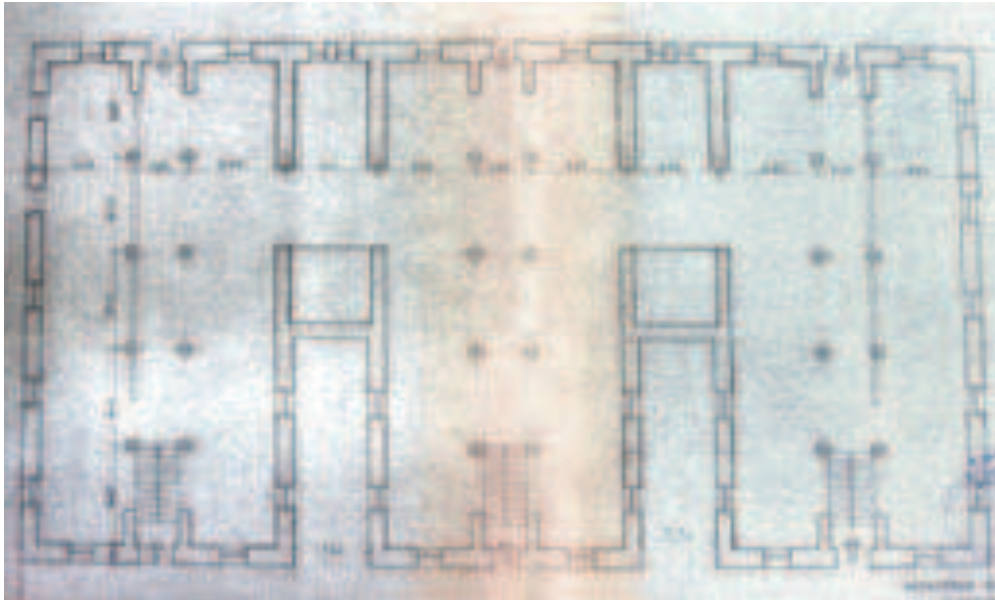
⁸³ Λέανδρος Ζωΐδης, "Τεχνική περιγραφή δια ανέγερσιν καπναποθήκης Αφών Παναγοπούλου", Θεσσαλονίκη 12/6/1957 (αρχείο Πολεοδομίας Αγρινίου)

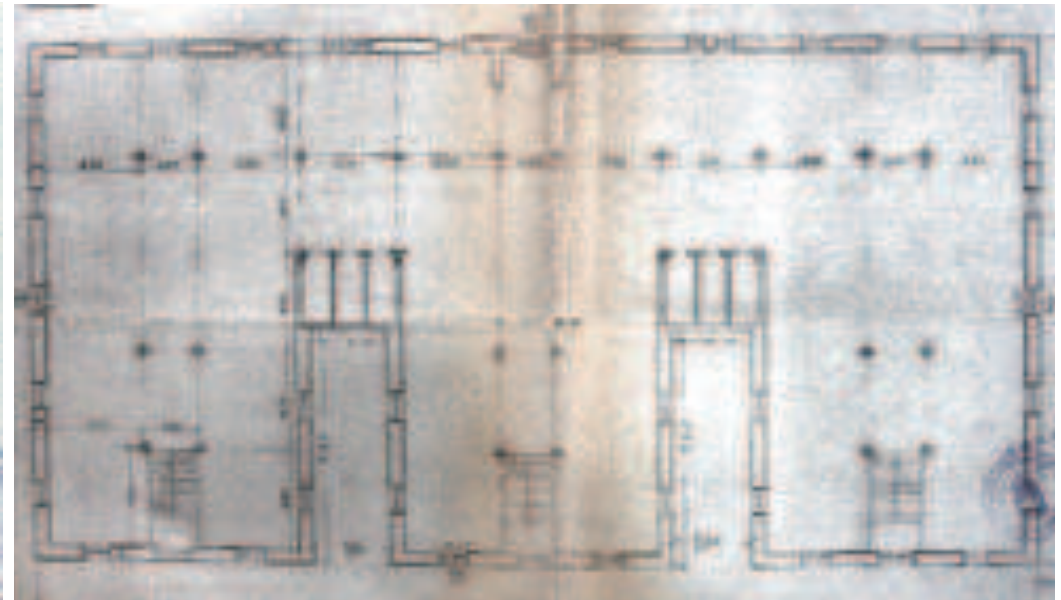
Καπναποθήκη Παναγοπούλου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπτα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

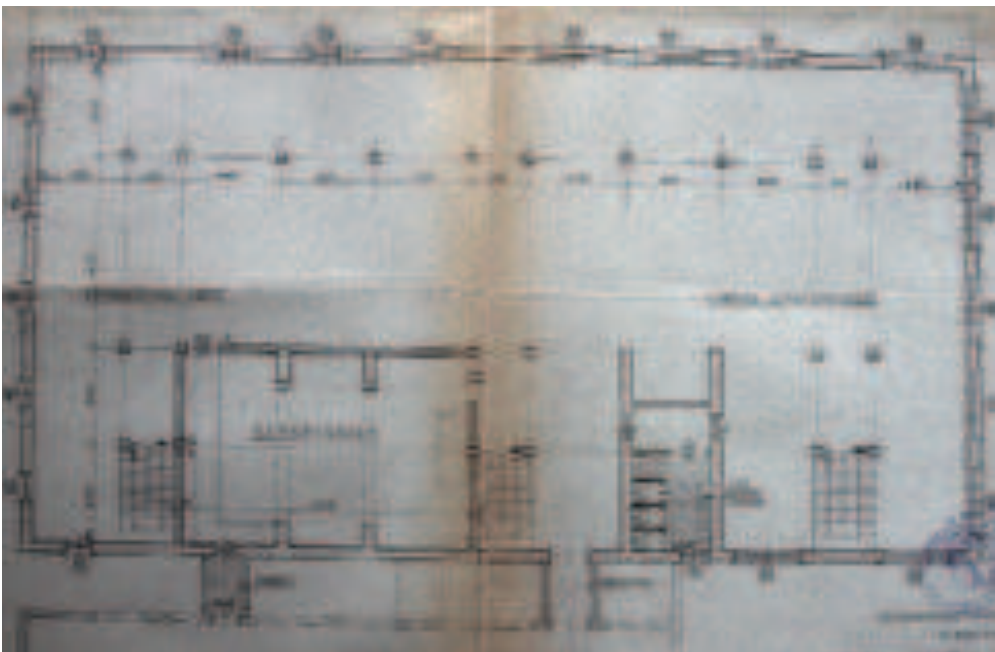
Πλάγια πρόσοψη καπναποθήκης Παναγοπούλου, αριστερά η προσθήκη στο παλιό κτίριο και δεξιά η νέα αποθήκη (αρχείο Πολεοδομίας Αγρινίου)

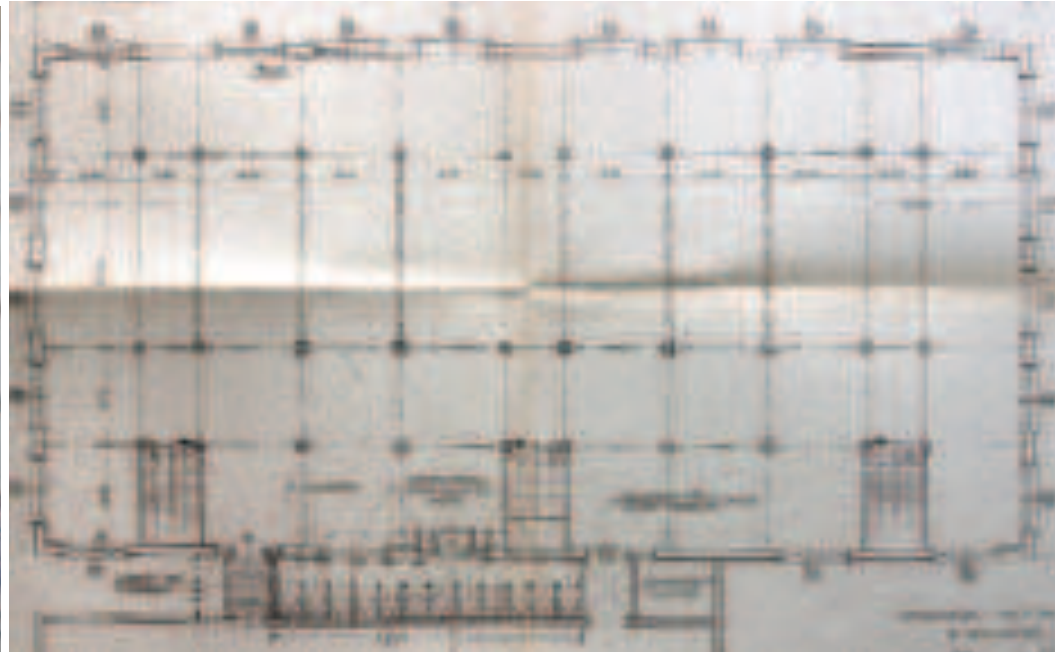
Κάτοψη υπογείου - ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη

Κάτοψη α' ορόφου - ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη

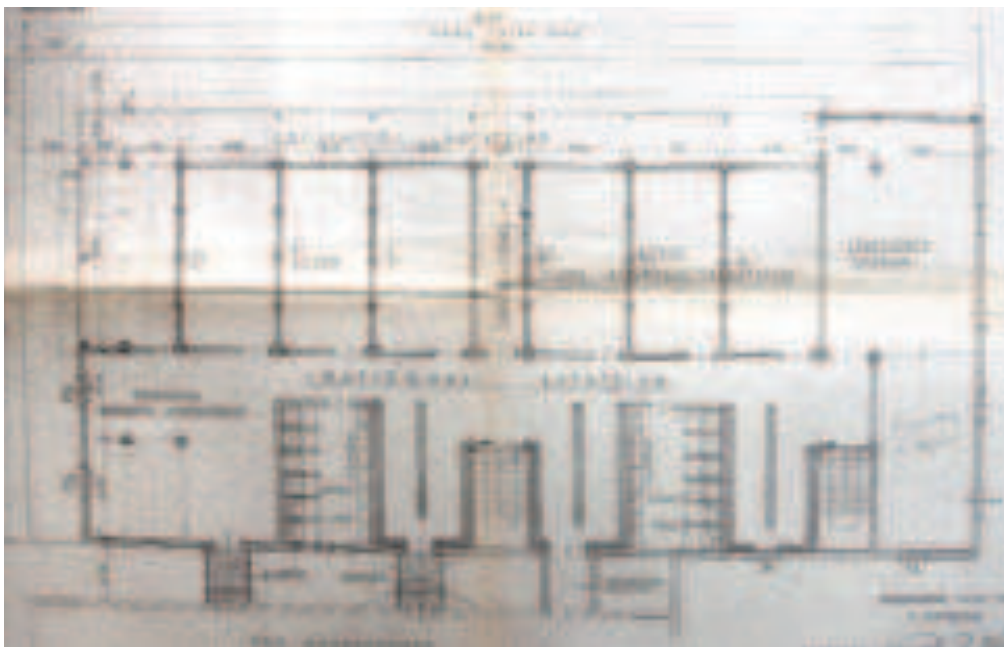
Κάτοψη β' ορόφου - ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη

Κάτοψη γ' ορόφου - προσθήκη στην ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη

Σχέδια της καπναποθήκης Παναγοπούλου (Μάιος 1957) ■ (αρχιτέκτονας Ζωίδης, αρχείο Πολεοδομίας Αργινίου)

Το οικοδόμημα αυτό που είχε ανακαινισθεί και επεκταθεί είναι συνδεδεμένο με τις μνήμες των παλαιότερων. Όχι μόνο γιατί σ' αυτό εργάστηκαν εκατοντάδες καπνεργάτες και συνδέεται ούτως ή άλλως με τον καπνό και την οικονομία της περιοχής που στηρίχτηκε στην καλλιέργεια και την επεξεργασία του προϊόντος αυτού, αλλά και γιατί συνδέεται με τις μνήμες της κατοχής και της αντίστασης. Δυστυχώς παρά τις προσπάθειες που έγιναν από φορείς και κατοίκους, δεν επιτεύχθηκε η διατήρησή του κτιρίου με απόφαση στις 4/9/1990. Τώρα η καπναποθήκη Παναγοπούλου έχει γκρεμιστεί και στην θέση της έχει ανοικοδομηθεί πολυόροφη οικοδομή. Γι' αυτό και τα στοιχεία που έχουμε δεν ήταν επαρκή για μια εκτενέστερη περιγραφή.⁸⁴

Κάτοψη δ' ορόφου - ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη (αρχείο Πολεοδομίας Αγρινίου)

Εσωτερικά στην καπναποθήκη Παναγοπούλου, Οκτώβριος 2003 (αρχείο Κ.Νόλλας)

⁸⁴ πηγή διαδικτυο

Άποψη καπναποθήκης Αβαρίκου από οδό Παναγοπούλου με Σούλου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, “Το Αγρίνιο κάπνιστε...”, 2003)

Άποψη καπναποθήκης Αβαρίκου από οδό Παναγοπούλου με Μανδηλαρά

Κάτοψη δ' ορόφου - ήδη υπάρχουσα καπναποθήκη (αρχείο Πολεοδομίας Αγρινίου)

Άποψη εισόδου καπναποθήκης Αβαρίκου από οδό νυν Σούλου πρώην Παπακώστα

Καπναποθήκη ΕΟΚ, οδός Μακρή (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

Καπναποθήκη Χασουράκη στην οδό Παπαστράτου με Σουλίου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

Καπναποθήκη Παπαβασιλείου, δεκαετία '20 στην πλατεία Τσακανίκα (αρχείο Μ.Λυμπουρίδη, από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Καπνεργάτες, Οι κυνηγοί του ονείρου", Μάιος 2007)

Καπναποθήκη Χασουράκη στην οδό Παπαστράτου με Σουλίου (από το βιβλίο Α.Μπαρχάμπα, "Το Αγρίνιο κάποτε...", 2003)

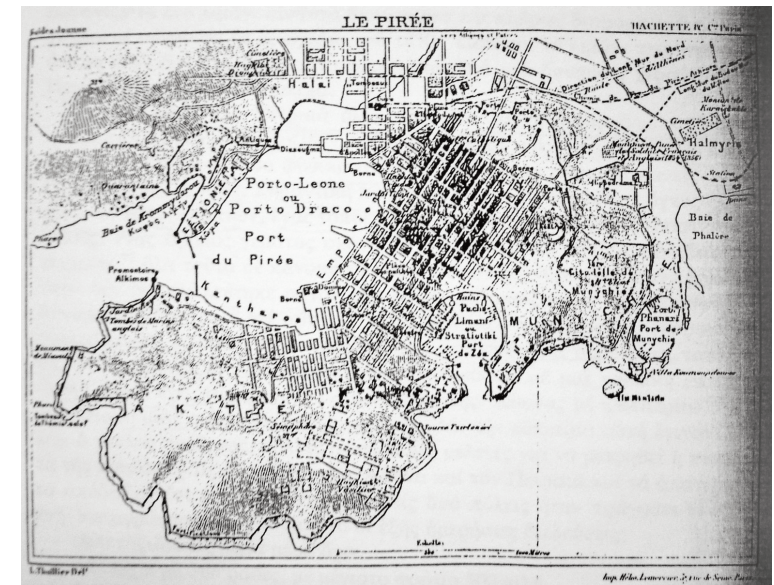
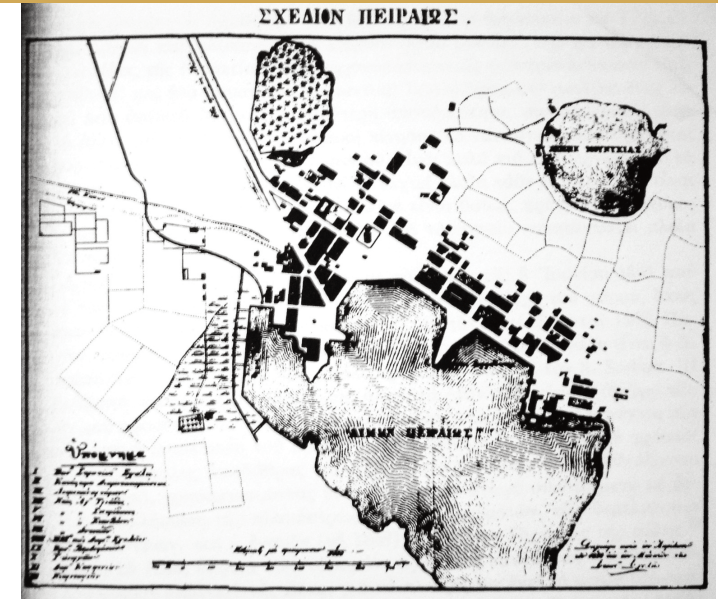
2.7 Πειραιάς

Ιστορικά στοιχεία των καπναποθηκών και της πόλης του Πειραιά.

Το Δεκέμβριο του 1933 ο Όθωνας μετέφερε την έδρα της κυβέρνησης από το Ναύπλιο στην Αθήνα και κατόπιν ψηφίστηκε και άρχισε να ισχύει ο νόμος για τον σχηματισμό των δήμων. Ο Δήμος Πειραιώς που ήταν μέχρι τότε ακατοίκητος αρχίζει να εποίκιζεται σχετικά γρήγορα. Ο πληθυσμός του αριθμείται στους 100 κατοίκους το 1839 και 1.496 το 1848, ενώ φτάνει τους 11.047 το 1870, τους 21.618 το 1879, τους 51.020 το 1896 και 74.580 το 1907. Οι πρώτοι κάτοικοι του, προέρχονται από τα νησιά (την Ύδρα και κυρίως την Χίο) και την Πελοπόννησο.

Ο Πειραιάς, ευνοημένος από την γεωγραφική του θέση και χάρη στο εμπόριο με το εξωτερικό, γίνεται το λιμάνι ανεφοδιασμού της πρωτεύουσας και χάρη της δικής του παραγωγής, συμμετέχει στην οικοδόμηση και τον ανεφοδιασμό της Αθήνας. Το ξεκίνημα της ανάπτυξης του Πειραιά ήταν αργό αφού υπήρχε δισταγμός από την μεριά της Κυβέρνησης. Ωστόσο δίπλα στις αποθήκες, οι οποίες κτίστηκαν αναγκαστικά για να στεγάσουν τα εμπορεύματα που προορίζονταν για την πρωτεύουσα, οικοδομήθηκαν σιγά-σιγά και σπίτια και άρχισε να υιοθετείται κάποιο σχέδιο πόλεως. Οι κατασκευές ανεγείρονται με περισσότερη πια τάξη, σχηματίζουν δρόμους και μια νέα πόλη δημιουργείται.

Ο Πειραιάς είχε αρχίσει να αναπτύσσεται με την εγκατάσταση ενός πλήθους από εμπόρους, μικροεμπόρους, χειροτέχνες αρχαϊκού τύπου και μικροκατασκευαστές που εργάζονται για τη δημιουργία της πρωτεύουσας. Αργότερα εγκαθίστανται τεχνίτες που φτιάχνουν τούβλα, κεραμίδια, ποτά, ζυμαρικά, άλλοι που εργάζονται στον βιομηχανικό τομέα, ενώ η δεσπόζουσα δραστηριότητα που αναπτύσσεται στο λιμάνι είναι το

Χάρτης Πειραιά το 1850 επάνω και 1970 κάτω (αρχείο Μ.Συναρέλη, βιβλίο "Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα 1830 - 1880, Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ)

εισαγωγικό εμπόριο. Σημειώνεται μάλιστα ότι από το 1846 έως το 1880 το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης των εισαγωγών ξεπερνά κατά πολύ το αντίστοιχο της Σύρου (Ερμούπολη) και της Πάτρας. Η εκπληκτική αυτή ανάπτυξη του Πειραιά, αρχίζει την δεκαετία του 1860 και αυτή η χρονολογία μάλιστα οροθετεί τη γέννηση ενός λιμενικού συγκροτήματος. Από το 1846 έως το 1860, οι εισαγωγές έχουν πολλαπλασιαστεί 6 φορές (και 17 μέχρι το 1889). Στο λιμάνι του Πειραιά εισάγονται από τη Σμύρνη βιβλία, καπνός, φρούτα, χαλιά και έπιπλα και διάφορα άλλα εμπορεύματα από την Κωνσταντινούπολη, τη Σύρο, την Γαλλία, την Αγγλία και την Αλεξάνδρεια.

Γύρω στο 1846 πιθανολογείται η ημερομηνία έναρξης των λιμενικών έργων. Τα έργα αυτά άλλαξαν κυριολεκτικά την όψη του λιμανιού (βλέπε χάρτη σελ.253). Κατασκευάστηκαν αποβάθρες, το λιμάνι καθαρίστηκε και η λεκάνη του έχει μεγαλώσει. Έχει οικοδομηθεί το κτίριο του Τελωνίου, που στέγαζε ναυτοδικείο, λιμεναρχείο, ταχυδρομείο, και υγειονομείο. Προς τον Νότο υψώνονται το λοιμοκαθακτήριο και αρκετές ιδιωτικές αποθήκες. Ως το 1860 τα έργα δεν διακόπτονται και ο Πειραιάς αποκτά όλο και περισσότερο όψη σύγχρονου λιμανιού. Ο εξοπλισμός του Πειραιά ολοκληρώνεται με τη σιδηροδρομική σύνδεση με την πρωτεύουσα, το 1869. Παρατηρείται σημαντική κίνηση ταξιδιωτών, τεράστιος όγκος μεταφερόμενων εμπορευμάτων, ένας τόπος επίπεδος, κατάξερος χωρίς εδαφικές ανωμαλίες, ένας δρόμος γεμάτος σκόνη το καλοκαίρι και σχεδόν αδιάβατος τον χειμώνα, που καθιστούσαν την ανάγκη για κάποια λύση.⁸⁵

χάρτης 2.7.1 - ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας (Αθήνα 1960)

Tabakverarbeitungscentren	
ANGEBAUTE TABAKSORTEN	
● Basma	● Μαύρα
● Buschi - Bagli	● Zipino - Myrodato
● Kuba - Kulak	● Sporos Kavala
● Sampsun	● Tsembalia
● Smyrna Myrodato	● Agrinio Myrodato
● Trapezania	● Argos Μαύρα
● Saria	▲ Turbekt

⁸⁵ Μ.Συναρέλη, βιβλίο "Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα 1830 - 1880, Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ

Λειτουργία - Μορφολογία - Κατασκευή των καπνομάγαζων

Καπναποθήκη Παπαστράτου

Όπως αναφέραμε προηγουμένως σε σχετική αναφορά για το Αγρίνιο, η εταιρεία Παπαστράτου χαρακτηρίζεται αφ' ενός για την μακρόχρονη πορεία της, αφ' ετέρου για την γρήγορη εξέλιξη της οικογενειακής εμπορικής επιχείρησης σε καπνοβιομηχανία με δυναμική παρουσία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Οι Αδερφοί Παπαστράτου είχαν συνεισφέρει σημαντικά στην ελληνική οικονομία αλλά ήταν συνυφασμένοι και με την κοινωνική προσφορά, αφού την εποχή εκείνη διενεργήθηκε ένα πλήθος από έργα κοινωφελούς χαρακτήρα, τα οποία συντελέστηκαν και από χρήματα που προήλθαν από την εταιρεία αυτή.⁸⁶

Η αρχική έδρα των εργασιών τους ήταν το Αγρίνιο και συγκεκριμένα η αρχή της εταιρείας "Αδερφοί Παπαστράτου" ήταν το 1915. Τον Αύγουστο του 1919 η εταιρεία μετέφερε την έδρα της από το Αγρίνιο στην Αθήνα. Ταυτόχρονα (όπως έχουμε προαναφέρει στην σχετική αναφορά για το Αγρίνιο) ίδρυσε υποκαταστήματα, για την αγορά καπνών στα κυριότερα καπνικά κέντρα της χώρας: στο Αγρίνιο, στον Πειραιά, στο Βόλο, στο Ναύπλιο, στην Καρδίτσα, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα, κι αργότερα στη Δράμα, στη Ξάνθη, στη Σάμο και στην Σμύρνη που ήταν ακόμη ελληνική. Μετέπειτα, λόγω αύξησης των εργασιών τους, το 1930 τόλμησαν να πραγματοποιήσουν ένα σχέδιο που από χρόνια μελετούσαν: να ιδρύσουν για πρώτη φορά στην Ελλάδα, ένα πρότυπο εργοστάσιο σιγαρέτων που θα αποτελούσε σταθμό

Καπναποθήκη Παπαστράτος ΑΒΕΣ (από το βιβλίο "Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου", χορηγός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1998)

Το κτίριο της Παπαστράτος στον Πειραιά σε φωτογραφία του 1960 (πηγή εφημερίδα Ναυτεμπορική)

⁸⁶ πηγή διαδίκτυο (<http://www.naftemporiki.gr/t+z/story.asp?id=1272573>)

Καπνεργοστάσιο Παπαστράτος ΑΒΕΣ (από το βιβλίο “Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου”, χορηγός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1998)

Σιγαρέτα “Άσσος” Παπαστράτος ΑΒΕΣ (από το βιβλίο “Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου”, χορηγός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1998)

Σιγαρέτα Παπαστράτος (από το βιβλίο “Η ιστορία του ελληνικού τσιγάρου”, χορηγός Παπαστράτος ΑΒΕΣ, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1998)

για την εξέλιξη της καπνοβιομηχανίας στη χώρα μας. Στον Πειραιά, δίπλα στις αποθήκες της ομόρρυθμης εταιρείας τους, της “ΠΑΦΡΕΡ” όπου γινόταν η εναποθήκευση και η επεξεργασία των καπνών που προορίζονταν για εξαγωγή, η “ΠΑΒΕΣ” αγόρασε διάφορα οικοπέδα, συνολικά 7.600 τ.μ. για να κτίσει το καπνεργοστάσιο. Έτσι τα ακίνητα των δύο εταιρειών τους αποτέλεσαν ένα ενιαίο συγκρότημα από 12.000 τ.μ. στο γνωστό τετράγωνο. Η οριστική μελέτη των σχεδίων για το εργοστάσιο και τις εγκαταστάσεις του έγινε στην Γερμανία. Την εκπόνηση τους και την εκτέλεση του κτισίματος ανέλαβε ένας καλός τους φίλος και καθηγητής του Πολυτεχνείου Περικλής Παρασκευόπουλος. Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου ίδρυσαν λοιπόν την “ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ Ανώνυμη Βιομηχανική Εταιρεία Σιγαρέττων” (ΑΒΕΣ). Τον Μάιο 1931 εγκαινιάστηκε το νέο εργοστάσιο και από εκτιμήσεις ειδικών της εποχής ήταν τεχνολογικό επίτευγμα για την εποχή και ένα από τα καλύτερα στον κόσμο.^{87,88}

Σημαντικό θα ήταν να αναφερθεί ότι την εποχή εκείνη του 1930 γενικά ήταν αναγκαίο να υπάρξει επιχειρηματικότητα στη χώρα, να μεταποιηθεί και να αναπτυχθεί ο Πειραιάς στον οποίο είχαν συσσωρευτεί και οι πρόσφυγες αλλά και πολλοί από την εσωτερική μετανάστευση. Κατά συνέπεια συνδυάστηκαν με άριστο τρόπο οι επιδιώξεις των επιχειρηματικών φορέων, των Αδερφών Παπαστράτου στην προκειμένη περίπτωση, και της Πολιτείας. Η σύγχρονη αυτή επιχειρηματική μονάδα πορεύτηκε για 75 χρόνια με επιτυχία και αποτελεσματικότητα και συνέβαλε στην ανάπτυξη της χώρας και της οικονομίας.⁸⁹

Η αρχική αποθήκη καπνού του “Παπαστράτος ΑΒΕΣ” βρισκόταν στο μικρότερο κτίσμα που βρίσκεται επί των οδών Γραβιάς και Αιτωλικού και μετέπειτα

πάνω: Τοπογραφικό διάγραμμα καπνεμπορικών επιχειρήσεων στον Πειραιά, κάτω: φωτογραφία διασταύρωσης Γραβιάς με Αιτωλικού (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 11/4/1990)

⁸⁷ Γεράσιμος Σπ. Γερολυμάτος, Αγκρίνιο - Δρόμοι που γράφουν ιστορία, σελ.266, 268

⁸⁸ Γ.Στρατηγάκης, βιβλίο “Σωτήρης Αναστ. Παπαστράτος”, Αθήνα 1940, σελ.161

⁸⁹ πηγή διαδικτυοt (http://www.ypan.gr/c_announce/45_3102_cms.htm)

επεκτάθηκε και δημιουργήθηκε νέο τμήμα πιο μεγάλο. Το αρχικό αυτό κτίριο παρουσίαζε αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Είναι ένα παλιό διώροφο κτίσμα (ισόγειο και όροφος), νεοκλασικής μορφής, λιθόκτιστο που επικαλύπτεται από επίπεδο δώμα κυρίως και κεραμωτή στέγη μόνο κατά την στενή ζώνη απόληξης των κλιμακοστασίων. Η λειτουργική του διάρθρωση ήταν διαχωρισμένη σε τρία ανεξάρτητα διώροφα κτίσματα, κάθε ένα με το δικό του κλιμακοστάσιο (βλ.κάτοψη επόμενης σελίδας). Το κτίριο δεν είχε αυστηρή αξονική συμμετρία καθ' όσον η πρώτη είχε πλευρική είσοδο ενώ οι άλλες δύο είχαν είσοδο από την κύρια πλευρά του, μέσα από μια στενή ημιυπαίθρια αυλή. Η κεντρική είσοδος του ισογείου (της κύριας πλευράς) οδηγεί σε διάδρομο, ο οποίος διαιρεί το κτίριο σε δύο χωριστά τμήματα. Η διαμόρφωση πάντως των κατόψεων και των τριών κτισμάτων είναι όμοια.

Η απόληξη των τριών κλιμακοστασίων που συμπληρώνεται από μικρούς βοηθητικούς χώρους, βρίσκεται σε εσοχή ως προς το επίπεδο της κύριας όψης διαχωρίζοντας το κτίριο σε δύο τμήματα και καλύπτεται με απλή δικλινή κεραμοσκεπή στέγη, ενώ από την πλευρά της κύριας όψης διαθέτει μόνο ένα άνοιγμα προφανώς για λόγους επίσκεψης του μπροστινού τμήματος του δώματος, παρουσιάζοντας έναν εντελώς τυφλό τοίχο.

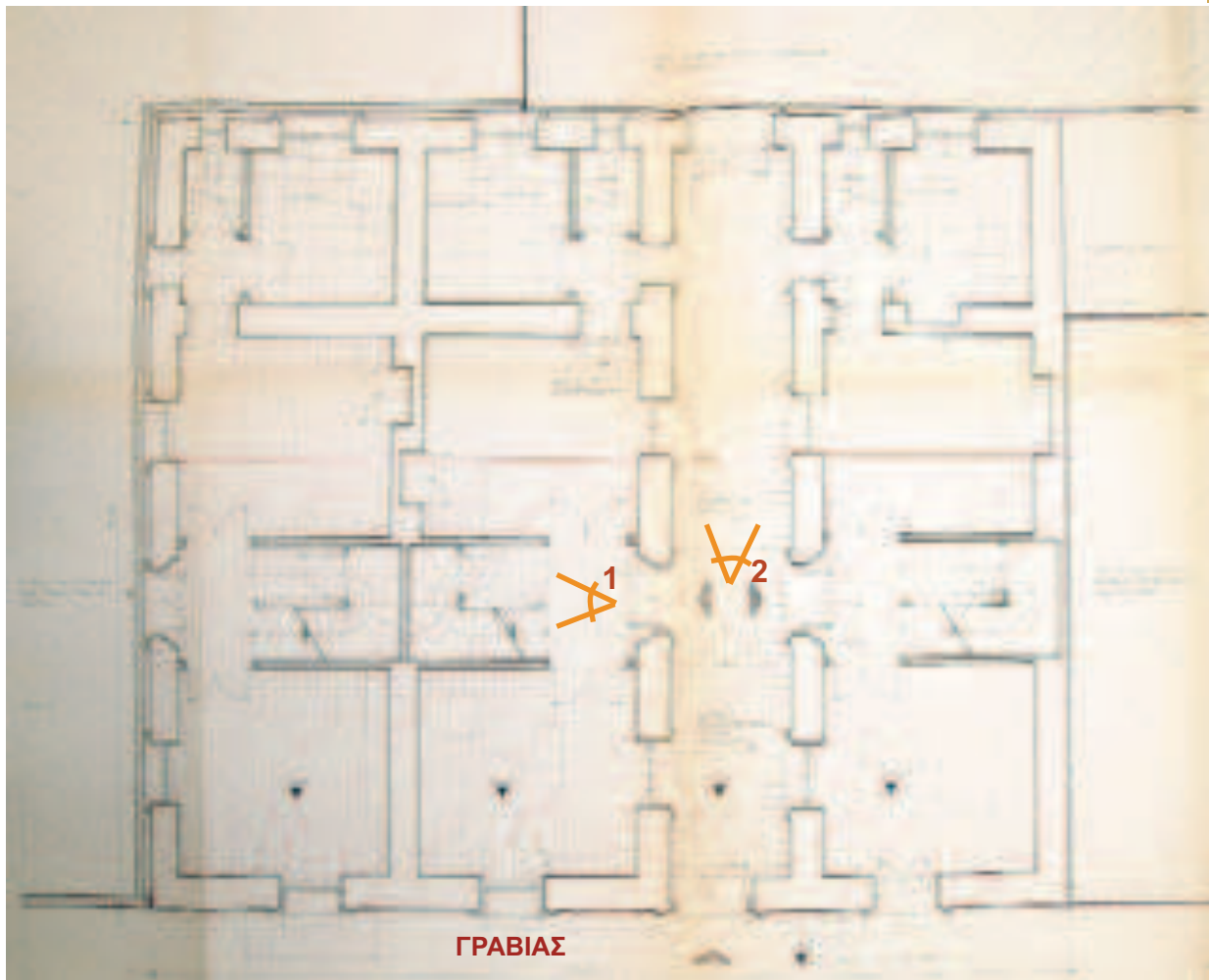
Οι όψεις του κτιρίου έχουν νεοκλασικό χαρακτήρα με έμφαση στην κύρια όψη επί της οδού Γραβιάς. Οι υπόλοιπες όψεις του κτιρίου, στον βαθμό που είναι ορατές έχουν τον ίδιο χαρακτήρα σε πολύ πιο απλοποιημένη μορφή. Δεν είναι ορατές γιατί από την μία πλευρά υπάρχει παλιό απροσδιορίστου ηλικίας κτίσμα μέχρι τον πρώτο όροφο, από την πίσω πλευρά έχει ανοικοδομηθεί με νόμιμη άδεια σε πλήρη επαφή νέο κτίριο, ενώ στην τρίτη πλευρά προστατευτικός τοίχος από τσιμεντόλιθους καλύπτει κάθε

Άποψη βορεια - ανατολική, από οδό Γραβιάς (αρχείο συντακτριών, 9/6/2007)

Άποψη βοηθητικών χώρων στο δώμα.(αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987, επεξεργασία συντακτριών)

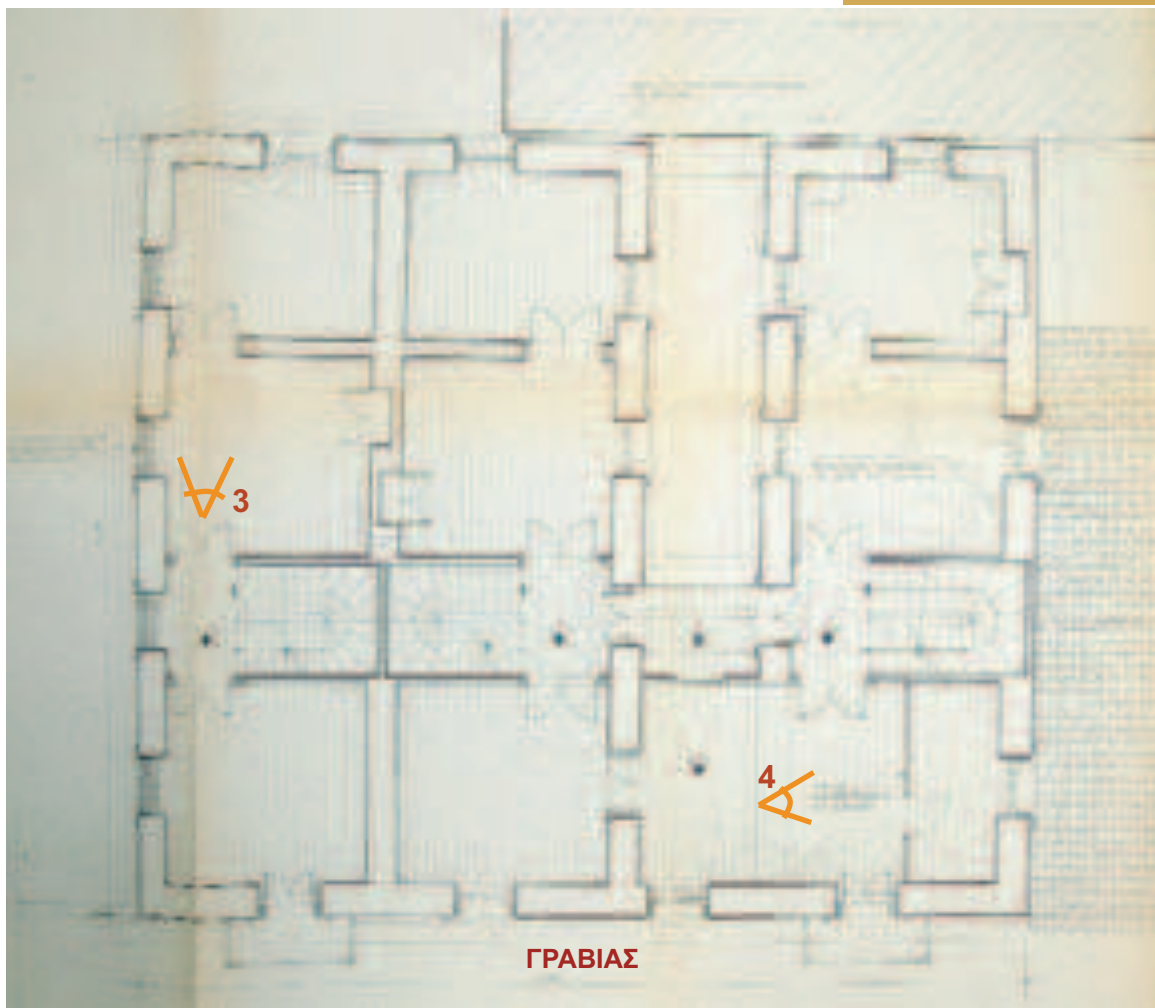
Κάτοψη ισογείου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

πάνω (λήψη 1): Άποψη ισογείου και σκάλας προς α' όροφο, **κάτω (λήψη 2):** άποψη εισόδου εσωτερικής αυλής από κεντρική είσοδο οδού Γραβιάς, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987)

Άποψη εσωτερικής αυλής με φθορές (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987, επεξεργασία συντακτριών)

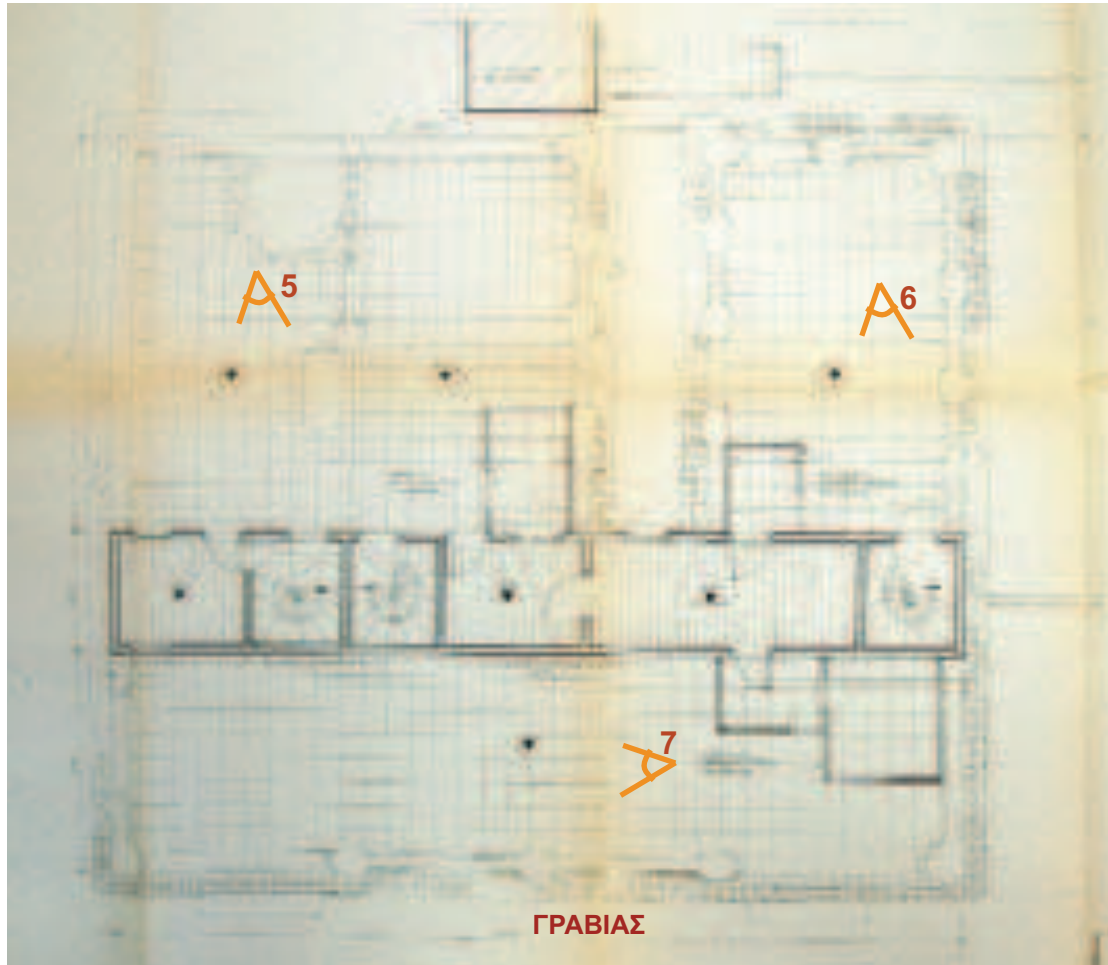

ΓΡΑΒΙΑΣ

Κάτοψη ισογείου (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

πάνω (λήψη 3): Άποψη δωματίου α' ορόφου, **κάτω (λήψη 4):** άποψη γωνιακού δωματίου α' ορόφου προς συμβολή οδών Γραβιάς και Αιτωλικού, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987)

Κάτοψη δώματος (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

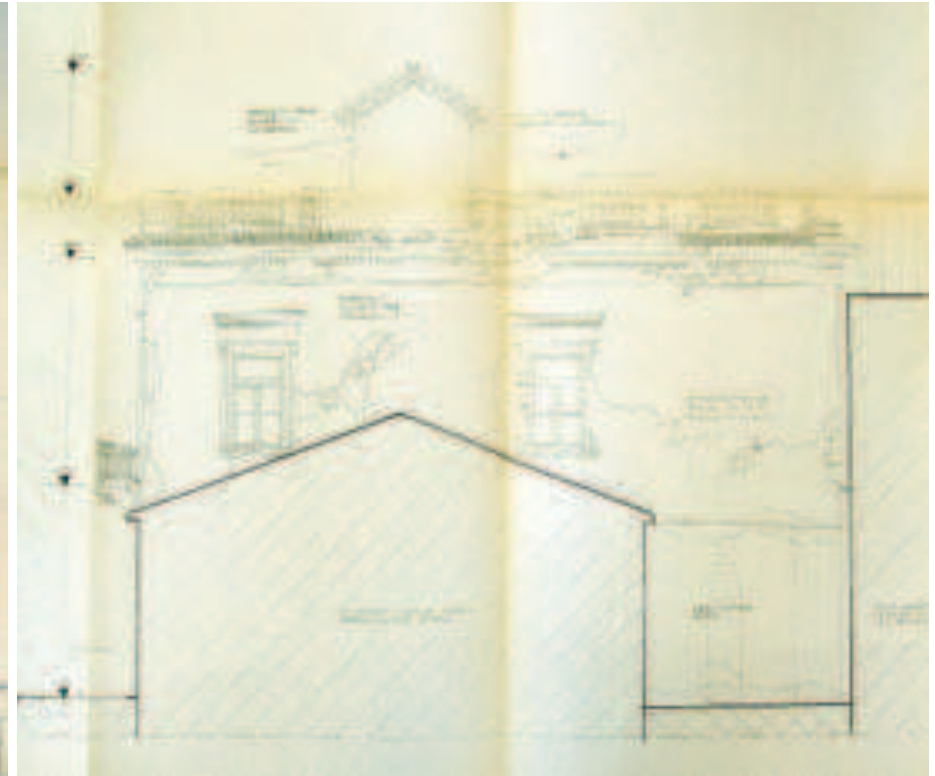

πάνω (λήψη 7): Άποψη δώματος, κάτω (αριστερά: λήψη 6, δεξιά: λήψη 5): απόψη κεραμοσκεπούς τμήματος δώματος, (αρχείο Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987)

Βόρεια όψη από οδό Γραβιάς (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

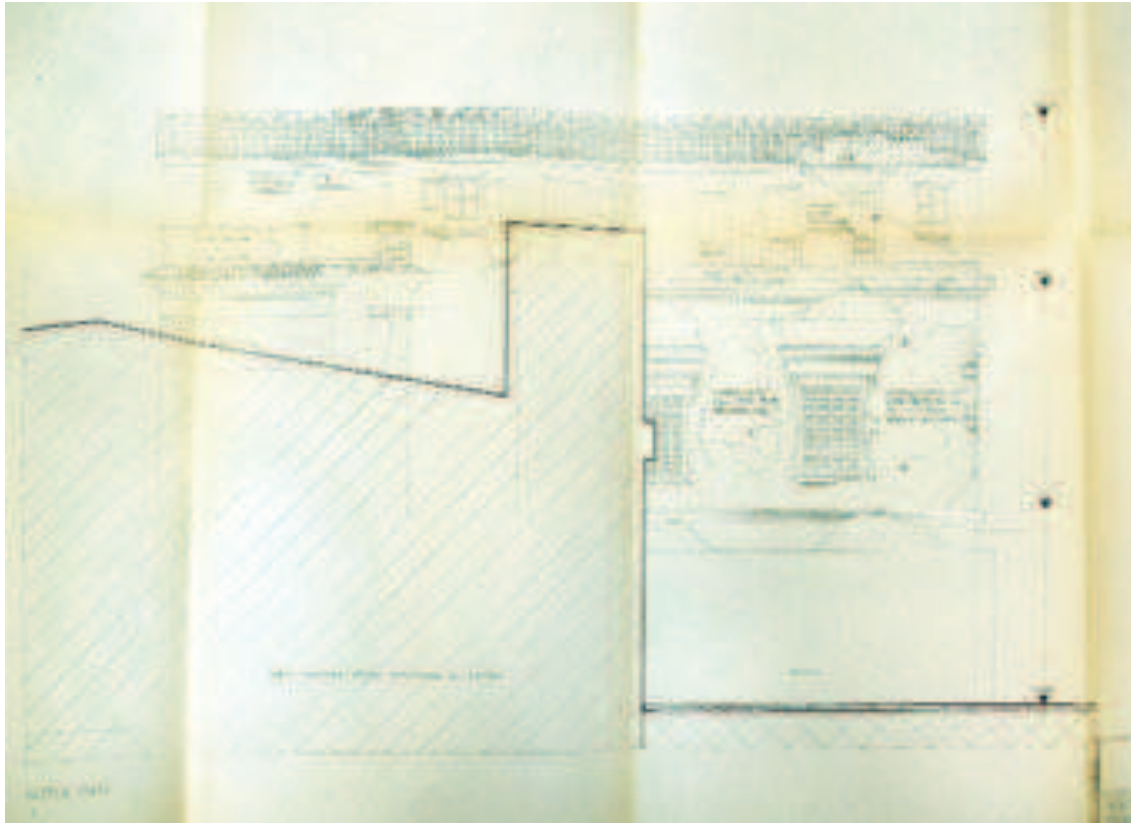

Δυτική όψη (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

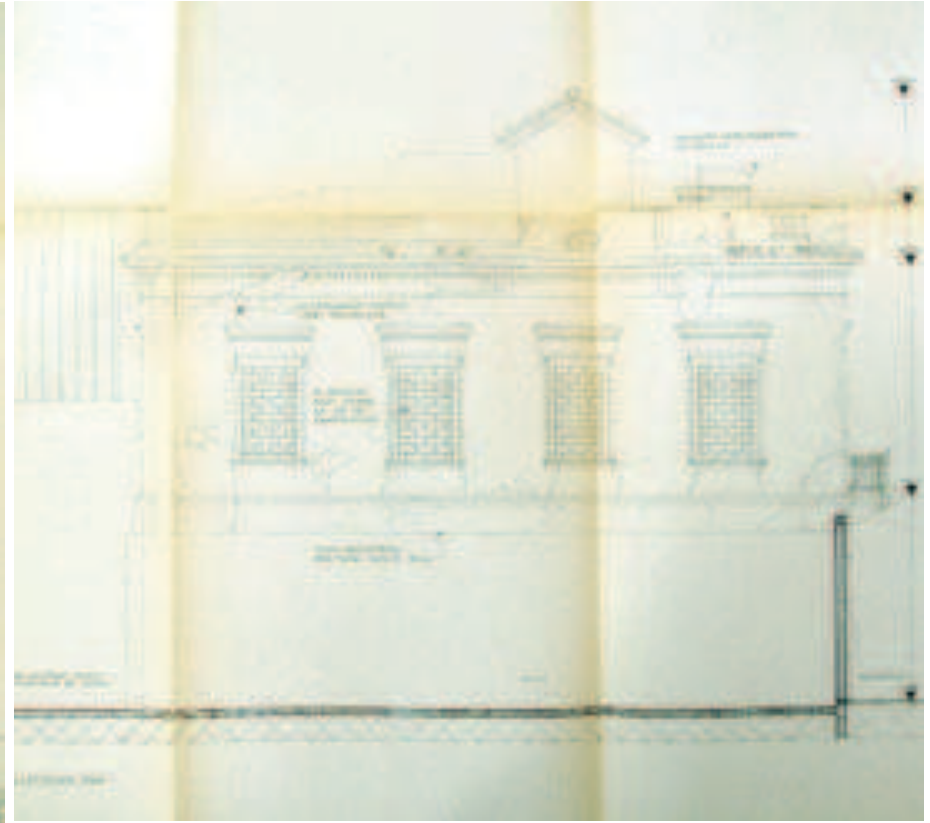
Όψη από οδό Γραβιάς (αρχείο συντακτριών, 9/6/2007)

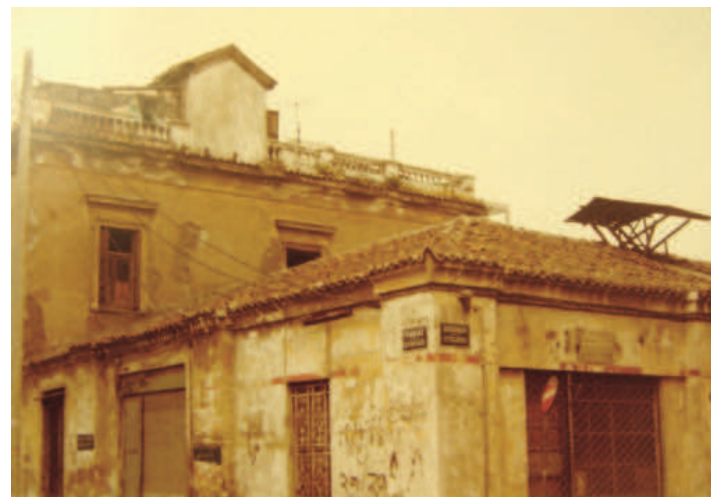
Όψη από οδό Γραβιάς και πάνω λεπτομέρεια παραθύρων δυτικής όψης (αρχείο Υπ.Πο., 1987)

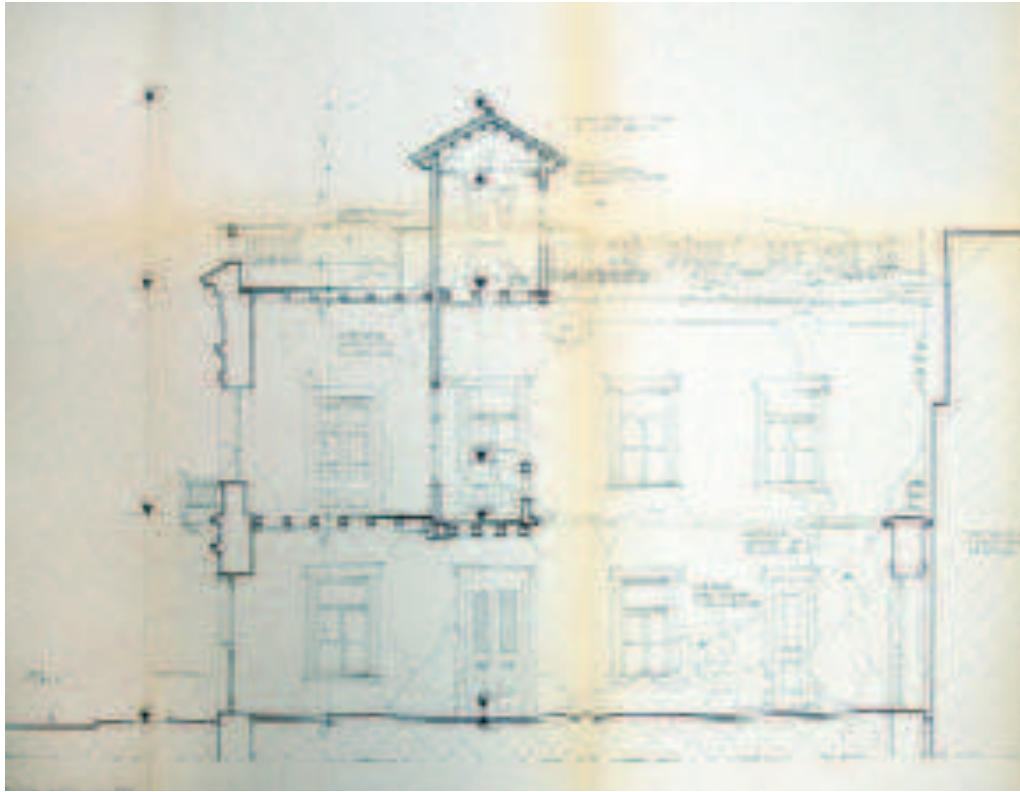
Δυτική όψη (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, 1991)

Ανατολική όψη (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, 1991)

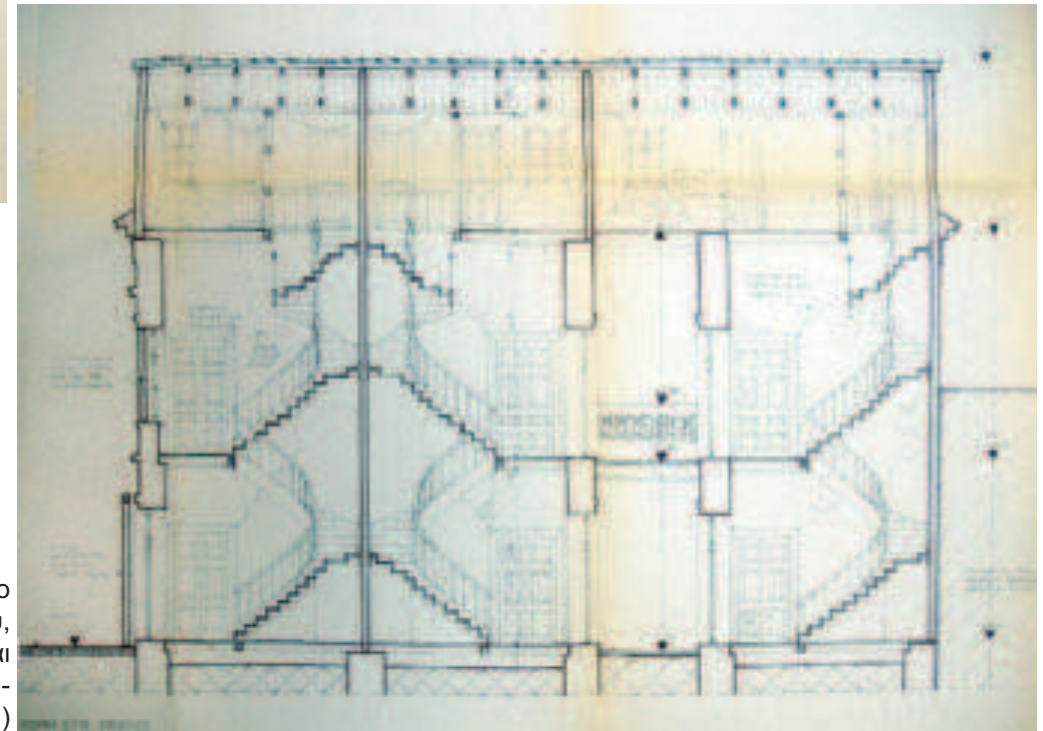
Αριστερά: άποψη νότια και δυτικής όψης και δεξιά: άποψη ανατολικής όψης (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, 1987)

Τομή κατά πλάτος (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

Άποψη εσωτερικής αυλής (αρχείο συντακτριών, 9/6/2007)

Τομή στις σκάλες (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1991)

Βόρεια, κύρια όψη από οδό Γραβιάς

Εξώστες με μεταλλικά κιγκλιδώματα και λεπτομέρειες ανοιγμάτων με διακοσμητικά πλαίσια

Κύρια είσοδος τονισμένη με ψευδόπεσσους, που καταλήγουν σε επιστήλιο

Εξώστης που στηρίζεται σε μαρμάρινα φουρούσια

στοιχείο μέχρι το ύψος του πρώτου ορόφου. Κατά συνέπεια η μόνη όψη που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι η κύρια επί της οδού Γραβιάς.

Λειτουργικά - μορφολογικά - κατασκευαστικά στοιχεία

Το κτίριο αυτό έχει ενδιαφέροντα **μορφολογικά στοιχεία**. Στην κύρια όψη του κτιρίου τα ανοίγματα του ορόφου περιβάλλονται από τραβηχτές ταινίες με κυμάτια, ανάγλυφα τύμπανα στις ποδιές και στέψη από μικρά γείσα με κυμάτια, ενώ του ισογείου έχουν πιο απλή μορφή, με εξωτερικά καμπύλα τοξωτά μεταλλικά κιγκλιδώματα. Η κύρια είσοδος του κτιρίου από την οδό Γραβιάς, τονίζεται από ψευδοπεσσούς που αποτελούνται από βάση κορμό και στέψη και καταλήγουν σε επιστήλιο με κυμάτια και οδόντες (προεξέχον γείσο). Στα δύο ανοίγματα της κύριας όψης υπάρχουν εξώστες που στηρίζονται σε μαρμάρινους κιλλίβαντες (φουρούσια) με περίτεχνα μεταλλικά κιγκλιδώματα. Η απόληξη της όψης περιλαμβάνει μικρό γείσο που φέρει στη βάση του ταινίες με οδόντες και κυμάτια και στέφεται με βυζαντινά κεραμίδια. Το δώμα περιβάλλεται από στηθαίο με πήλινα διακοσμητικά κολωνάκια που διακόπτονται από πεσσούς. Όλα τα εξωτερικά κουφώματα, εκτός από της κύριας εισόδου, είναι γαλλικού τύπου χωρίς ιδιαίτερα διακοσμητικά ή άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία. Η κύρια είσοδος είναι ξύλινη ταμπλαδωτή με ανοικτούς τους πάνω ταμπλάδες που καλύπτονται με μεταλλικά κιγκλιδώματα. Τέλος στο εσωτερικό τα ταβάνια διακοσμούνται με υδατογραφίες.

Σχετικά με την **κατασκευή** του κτιρίου, το εξωτερικό περίβλημα του κτιρίου καθώς και οι ενδιάμεσοι φέροντες τοίχοι είναι κατασκευασμένοι κυρίως από λιθοδομή, ενώ οι εσωτερικοί αποτελούνται από πλινθοδομή με πλήρεις οπτόπλινθους. Είναι χαρακτηριστικό επίσης ότι στις περιοχές των κλιμακοστασίων οι λιθοδομές έχουν αντικατα-

πάνω: Ανοίγματα ορόφου και **κάτω:** άνοιγμα ισογείου με πιο απλή μορφή (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, Διεύθ. Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987)

σταθεί από οπτοπλινθοδομές, για λόγους οικονομίας χώρου, με αρνητικές επιπτώσεις στην αντοχή του φέροντα οργανισμού. Τα πατώματα είναι κατασκευασμένα από ξύλινες δοκούς, με λωρίδες ξύλου ως επικάλυψη και μπαγμάτι από κάτω. Σε ορισμένα σημεία και ιδιαίτερα στην οροφή του ημιυπαίθριου χώρου υπάρχουν μεταλλικές δοκοί διατομής διπλού ταφ.

Τα δώματα έχουν επικάλυψη με μαλτεζόπλακες, προφανώς πάνω σε κατασκευή που στηρίζεται και αυτή σε μεταλλικούς δοκούς. Τέλος η δικλινής κεραμοσκεπής στέγη στηρίζεται πάνω σε ξύλινα ζευκτά μικρού ανοίγματος. Τα υπόλοιπα δομικά στοιχεία του κτιρίου δεν έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά με μόνα τα κλιμακοστάσια που είναι ξύλινα απλής μορφής.

Με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά της κατασκευής, όπως οι μεταλλικές δοκοί, η σχεδόν παντελής έλλειψη τσατμάδων και εν μέρει τα δώματα με τις μαλτεζόπλακες, μαρτυρούν ότι το κτίριο μάλλον έχει κατασκευαστεί κατά την πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Άλλες ενδείξεις που να μαρτυρούν την ακριβή περίοδο της κατασκευής του (επιγραφές, χρονολογία, ονόματα κλπ), δεν ήταν δυνατόν να βρεθούν.

Το δώροφο αυτό κτίριο ιδιοκτησίας ΑΒΕΣ Παπαστράτος που έχει όψη στην οδό Γραβιάς, χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική προστασία, με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού στις 22/08/1983, διότι έχει αξιόλογα μορφολογικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία. Η πρόταση περιλάμβανε την διατήρηση τμήματος του κτιρίου και προσαρμογή του στις υπάρχουσες εγκαταστάσεις, με στόχο αφ' ενός του πολεοδομικού ιστού και της κλίμακας της περιοχής, αφ' ετέρου την αξιοποίηση του ακινήτου και την αναβάθμιση κατά το δυνατόν του υποβαθμισμένου αυτού τμήματος της πόλης.

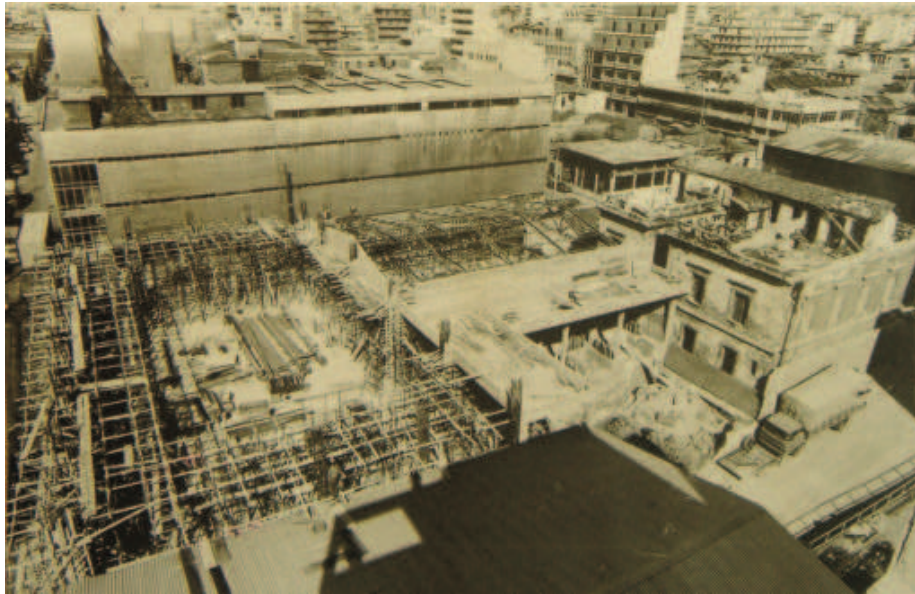
90

⁹⁰ Μ. Ραυτοπούλου, Έκθεση σχετικά με την αποκατάσταση και επισκευή κτιρίου επί της οδού Γραβιάς 27 στον Πειραιά, ιδιοκτησία Παπαστράτος ΑΒΕΣ, Αθήνα Ιούλιος 1991, (αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

πάνω: Λεπτομέρεια οροφής, υδατογραφία και **κάτω:** μεταλλική δοκός στην οροφή (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, Διεύθ. Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 1987)

Παλιά καπναποθήκη και ανέγερση νέου τμήματος στη νότια όψη της προηγούμενης (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, Διεύθ. Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

Παλιά καπναποθήκη και νέο τμήμα στη νότια όψη της προηγούμενης (αρχείο Υπ. Πολιτισμού, Διεύθ. Νεότερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς)

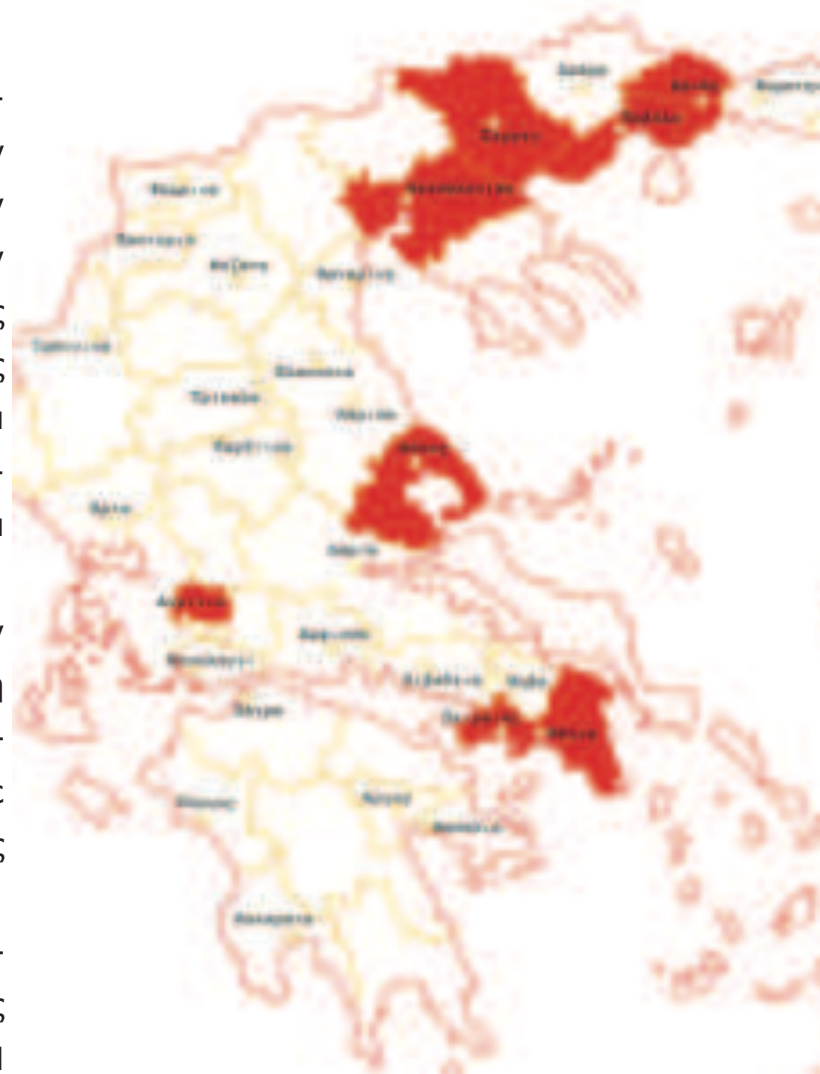
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
Συμπεράσματα έρευνας

3.1 Το "κτίριο"

Συμπερασματικά, η παρούσα εργασία προσπάθησε να αναδείξει μέσα από εκτεταμένη έρευνα - βιβλιογραφική και επιτόπια εμπειρική - τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των καπναποθηκών στον ελλαδικό χώρο. Παράλληλα, έγινε προσπάθεια από πλευράς των ερευνητριών να εντοπιστούν και επισημανθούν συγκεκριμένες ομοιότητες αλλά και τυχόν διαφορές μεταξύ των εν λόγω κτιρίων στις πόλεις των Σερρών, της Θεσσαλονίκης, της Καβάλας, της Ξάνθης, του Βόλου, του Αγρινίου και του Πειραιά. Η δομή της εργασίας στηρίχθηκε στην ανάπτυξη των εξής αξόνων: πόσο και πως εξελίχθηκαν οι πόλεις οι οποίες στηρίχθηκαν στην επεξεργασία του καπνού, πως διαμορφώθηκαν ειδικότερα οι περιοχές των πόλεων αυτών που φιλοξένησαν τις καπναποθήκες και, τέλος, ποια είναι τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα κτίρια αυτά από αρχιτεκτονικής πλευράς.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω η διαρρύθμιση των καπναποθηκών ήταν πολύ σημαντική για την καλύτερη ποιότητα του καπνού. Κατά την καπνική σύσκεψη στην Καβάλα το 1935 κύριο αίτημα όλων των ομιλητών ήταν η μακροπρόθεσμη χορήγηση δανείων για την εγκατάσταση καπνοξηραντηρίων και αποθηκών ανάλογα με τις ανάγκες των καπνοπαραγωγών ιδιαίτερα στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης όπου παρατηρείται σημαντική έλλειψη⁹¹.

Ιστορικά οι χώροι της καπνεργασίας ποικίλλουν σε μέγεθος, μορφή, τεχνοτροπία και ως προς τη θέση τους στον αστικό ιστό. Στη δεκαετία του 1870 οι πρώτες καπναποθήκες ήταν μικρά διώροφα κτίρια, λιτά, χτισμένα με ανεπίχριστη πέτρα. Η μορφή τους ακολουθούσε απολύτως τη λειτουργία τους. Καθώς χρειαζόνταν φως στην επεξεργασία και σκιά στην αποθήκευση, αρχιτεκτονικά οι αποθήκες εξασφάλι-

χάρτης 3.1
Οι πόλεις που μελετήσαμε
(σύνθεση συντακτριών)

⁹¹ Γενική Διοίκησης Θράκης, «Καπνική Σύσκεψις Καβάλας», Τα επίσημα πρακτικά, Σεπτέμβριος 1937, σελ 94

ζαν φως ψηλά και σκιά χαμηλά. Ως συνέπεια στον πρώτο όροφο στοιβάζονταν τα ανεπεξέργαστα καπνά πάνω σε ξύλινα τελάρα, γνωστά ως κρεβαταριές, ώστε τα καπνόφυλλα να αερίζονται και να προστατεύονται από το σάπισμα. Περιμετρικά υπήρχαν ανοίγματα που εξασφάλιζαν τον αερισμό του χώρου, ήταν όμως μικρά, για να περιορίζουν τον φωτισμό. Στο δεύτερο όροφο γινόταν η επεξεργασία. Συμμετρικά με τον πρώτο όροφο φτιάχνονταν παράθυρα περιμετρικά, με μεγαλύτερο όμως άνοιγμα, για να εξασφαλίζουν περισσότερο φως. Όταν αυτό δεν επαρκούσε, ανοίγονταν φεγγίτες στις στέγες.

Το εσωτερικό των καπνομάγαζων ήταν ενιαίο και οι στέγες ξύλινες τετράριχτες και καλύπτονταν από βυζαντινά κεραμίδια. Η κάτοψή τους ήταν ορθογωνική, σαν ένα απλό κουτί παπουτσιών, με τη στενή του πλευρά να αποτελεί την πρόσοψη του κτιρίου, ενώ στη μακριά βρίσκονταν οι πλάγιες όψεις. Τα κλιμακοστάσια αναπτύσσονταν έτσι ώστε, η γραμμή ανάβασης να είναι ευθεία, παράλληλη στο μεγάλο άξονα του κτιρίου, και ακουμπούσαν στον ένα από τους δύο τοίχους. Έδιναν έτσι τη δυνατότητα για ασφαλέστερη και ευκολότερη μεταφορά των καπνοδεμάτων από τον έναν όροφο στον άλλο. Τα πρώτα αυτά κτίρια ήταν ελεύθερα και από τις τέσσερις πλευρές τους, εξασφαλίζοντας καλύτερο φωτισμό στον όροφο της επεξεργασίας του καπνού.

Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των πρώτων αυτών κτιρίων είναι ότι κάθε καπνομάγαζο είχε μόνο μία πόρτα κι αυτή σχετικά με μικρό άνοιγμα, αν σκεφτεί κανείς, ότι επρόκειτο για δημόσια κτίρια βιομηχανικού χαρακτήρα. Μια πρώτη εξήγηση αποτελεί το γεγονός ότι εκείνη την εποχή τα καπνά μεταφέρονταν με τα χέρια και επομένως δεν υπήρχε ανάγκη για άνοιγμα μεγαλύτερο απ' ό,τι εκείνο που θα επέ-

Διαλογή και κοσκίνισμα καπνού σε καπνομάγαζο (αρχείο Μουσείου καπνού Καβάλας)

Καπναποθήκη Ηλίου, Αργίνο. (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

τρεπε την είσοδο ή την έξοδο ενός φορτωμένου αχθοφόρου, γνωστού ως στιβαδούρου στη γλώσσα του καπνού. Ωστόσο, από το μέγεθος της πόρτας, μπορεί να αποκρυπτογραφήσει κανείς τις μορφές της εργατικής πολιτικής και ελέγχου των εργαζομένων που συνδέονται με την καπνεργασία.

Στη μοναδική κεντρική είσοδο του καπνομάγαζου υπήρχε ένας θυρωρός, γνωστός ως καβάζης, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με τον καθήκον της σωματικής έρευνας των καπνεργατών. Τις καπνεργάτριες τις έψαχνε αντίστοιχα η καβάζαινα⁹². Ο στόχος ήταν διπλός. Πρώτον, έπρεπε να περιοριστεί το λαθραίο τσιγάρο, μιας και οι καπνεργάτες μπορούσαν με καπνό της εταιρείας και λαθραίο τσιγαρόχαρτο να εξασφαλίσουν τα δικά τους καθημερινά τσιγάρα. Τοποθετούσαν τον κλεμμένο καπνό στο τσιγαρόχαρτο, έστριβαν το χαρτί γύρω από το φιλοκομμένο χαρμάνι και έφτιαχναν χειροποίητα τσιγάρα. Παράλληλα όμως, η μοναδική πόρτα λειτουργούσε και ως μηχανισμός ελέγχου στις μεγάλες απεργίες των εργατών, κάνοντας εύκολο τον εντοπισμό των απεργών και περιορίζοντας τις δυνατότητες ομαδικής εφόδου τους στα καπνομάγαζα. Έτσι, οι απεργοσπάστες παρέμεναν ασφαλείς και ανενόχλητοι στο εσωτερικό των κτιρίων.

Με την άνθηση του καπνεμπορίου στις αρχές του 19ου αιώνα, οι καπναποθήκες αντικατοπτρίζουν τον πλούτο των ξένων κυρίως μεγαλέμπορων, που καταφθάνουν στις ελληνικές πόλεις. Όπως παρατηρεί η αρχιτέκτονας Σαφώ Αγγελούδη, “οι καπναποθήκες της εποχής αυτής είναι πολύ μεγαλύτερες από τις παλιότερες, κτισμένες ομοίως με πέτρα και ξύλο, στεγασμένες όμως με δύο ή περισσότερες ξύλινες δίρριχτες σκεπές. Χαρακτηρίζονται από τα πολλά συμμετρικά ανοίγματα και τα τριγωνικά αετώματα των στεγών τους, που συχνά φέρουν φεγγίτες ορθογώνιους ή κυ-

Καπναποθήκη Αυστροελληνική, Σεπτέμβριος 2006 (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

Καπναποθήκη Τόμπρου, Καβάλα, Δεκέμβριος 2006 (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

⁹² Πέγιος Γ., Από την Ιστορία του Συνδικαλιστικού Κινήματος της Καβάλας (1922-1953), Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1984, σελ. 27

κλικούς”⁹³. Η αρχιτεκτονική τους ακολουθεί ένα λαϊκό νεοκλασικό ρυθμό, με ελάχιστες εξαιρέσεις γερμανικού νεοκλασικισμού. Συχνά υπάρχει απομίμηση λαξευτής λιθοδομής στις γωνίες και στο ισόγειο, ενώ ταινίες ορίζουν εξωτερικά τα πατώματα, τονίζοντας έτσι τον οριζόντιο άξονα του κτιρίου. Τα μπαλκόνια είναι σπάνια, αλλά όπου υπάρχουν είναι μεταλλικά, με σφυρήλατες σιδερένιες κουπαστές και περίτεχνα φουρούσια. Την ίδια διακοσμητική διάθεση της νέας αρχιτεκτονικής των καπναποθηκών διαπιστώνουμε και στις εντυπωσιακές γέφυρες, που συνδέουν τις αντικριστές καπναποθήκες μεταξύ τους περνώντας πάνω από τον δρόμο. Ο σκοπός τους είναι λειτουργικός. Όταν τα συγκροτήματα των καπναποθηκών άρχισαν να πυκνώνουν και αναγκαστικά να γειτονεύουν μεταξύ τους, προέκυψε το πρόβλημα του φωτισμού. Η λύση δόθηκε με τη δημιουργία μικρών υπαίθριων περασμάτων, που γεφύρωνταν με μεταλλικές κατασκευές συνδέοντας τις αποθήκες που ανήκαν στον ίδιο καπνέμπορο. Με τον ίδιο τρόπο συνδέονται, για παράδειγμα, οι καπναποθήκες του Αυστριακού Μονοπόλιου Καπνού στην Θεσσαλονίκη - το σημερινό εμπορικό κέντρο στην οδό Τσιμισκή - αλλά και οι καπναποθήκες της εβραϊκής εταιρείας Schinassi Bros με έδρα τη Νέα Υόρκη στην Καβάλα.⁹⁴

Το εσωτερικό των καπνομάγαζων παραμένει ενιαίο, το δάπεδο των ορόφων είναι ξύλινο, όπως επίσης και η σκεπή. Κάποιες φορές στο εσωτερικό του κτιρίου υπάρχει πηγάδι, ώστε να μεταφέρεται νερό στους ορόφους και να διατηρείται η επιθυμητή υγρασία στους χώρους αποθήκευσης του καπνού. Στις καινούριες αυτές κατασκευές οι πόρτες είναι πάντοτε διπλές, με τα εξωτερικά φύλλα περίτεχνα σιδερένια και τα εσωτερικά ξύλινα με υαλοπίνακες. Σε κάποια καπνομάγαζα οι εισοδοί είναι διακοσμημένες και δημιουργούν τριγωνικό αέτωμα, το οποίο περικλείει επιγραφή με

Καπναποθήκη Τόμπρου, Καβάλα.
(αρχείο Κ. Νόλλα)

⁹³ Σ.Αγγελούδη-Ζαρκάδα, “Η Καβάλα ως Καπνούπολη”, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Ανατολικής Μακεδονίας, 1986, σελ.11

⁹⁴ Ρεντετζή Μαρία, “Καπνομάγαζα: η ιστορία μιας χαμένης κουλτούρας”, Καπνομάγαζα, Καμίλο Νόλλας, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007, σελ. 24,26,28

το όνομα του ιδιοκτήτη ή της εταιρείας και τη χρονολογία ανέγερσης του κτιρίου.⁹⁵

3.2 Η λειτουργία

Όσον αφορά την **λειτουργικότητα** των κτιρίων διακρίνουμε δυο βασικές κατηγορίες. Αυτά που εκτεινόταν καθ' ύψος και εκείνα που εκτεινόταν κατά πλάτος. Σε πολυώροφα κτίρια κάθε στάδιο (διαλογή, επεξεργασία, αποθήκευση) είχε και τον αντίστοιχο όροφο (ισόγειο, όροφος, ημιυπόγειο). Σε μικρότερες καπναποθήκες που δεν είχαν την πολυτέλεια των πολλών χώρων, υπήρχαν εσωτερικά χωρίσματα από ελαφριές κατασκευές (τσατμά) που διαχώριζαν και τα στάδια επεξεργασίας του καπνού. Τα κτίρια των καπναποθηκών στην Καβάλα και την Ξάνθη είναι διώροφα, τριώροφα, τετραώροφα και πολλά διέθεταν μεσοπάτωμα (πατάρι), και χαρακτηριστικό ήταν ότι τα παράθυρα της κυρίας όψης, ξεκινούν από το μέσο του ισογείου και καταλήγουν στο μέσο του μεσοπατώματος. Με αυτή την τεχνική επιτυγχάνεται μικρή αναλογία εξωτερικής επιφάνειας προς το συνολικό όγκο και συνεπώς εξοικονομείται χώρος για τις απαραίτητες λειτουργίες. Επρόκειτο για κτίρια ορθογωνικής κάτοψης, σχήματος Γ και Π στις πιο πολλές των περιπτώσεων.

3.3 Η αρχιτεκτονική - μορφολογία

Η **μορφολογία** των ανοιγμάτων έπαιξε και αυτή σημαντικό ρόλο στην διατήρηση των κατάλληλων συνθηκών για τα καπνά. Αν όχι σε όλα, στα περισσότερα κτίρια η αποθήκευση γινόταν στο ημιυπόγειο εξαιτίας της υγρασίας και της σκίασης που προσέφερε ο συγκεκριμένος χώρος. Τα ανοίγματα είναι μικρά και τοποθετημένα ψηλά για να εμποδίζουν την εισχώρηση του ηλιακού φωτός. Γενικότερα, αυτό που χαρακτηρίζει τα κτίρια

⁹⁵ Μορμόρη Πόπη, "Οι καπναποθήκες της Καβάλας", αδημοσίευτη εργασία, 1999, Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας.

Καπνά αποθηκευμένα στο υπόγειο του καπνομάγαζου Glen Tobacco Inc., στην Ξάνθη. (αρχείο συντακτριών ,27/10/2007)

Μεσοπάτωμα καπναποθήκης Αξιώτη, στην Καβάλα. (αρχείο συντακτριών ,27/10/2007)

των καπναποθηκών είναι τα πολλά και συμμετρικά ανοίγματα, με έντονο γύψινο διάκοσμο στις όψεις του, πλην όμως του βορρά. Στην Καβάλα, την Ξάνθη και το Βόλο διακρίνεται η διαμόρφωση πλαισίων στα παράθυρα από πλίνθους και πατητό κονίαμα. Στις Σέρρες επικρατεί ο τονισμός των ακμών του κτιρίου με την εμφανή και διακοσμητική χρήση της λιθοδομής. Στην Ξάνθη, την Θεσσαλονίκη και το Βόλο διακοσμητικές ζώνες (σεναζ) στα ύψη των πατωμάτων ορίζουν την στάθμη τους και τονίζουν τον οριζόντιο άξονα. Στη Θεσσαλονίκη και το Αγρίνιο που υπάρχουν κυρίως πολυώροφα κτίσματα, κατακόρυφες ταινίες διατρέχουν το κτίριο πλαισιώνοντας τα ανοίγματα (κορνίζες) τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον κάθετο άξονα. Συμμετρία υπάρχει στις όψεις τόσο ως προς τον κατακόρυφο άξονα όσο και προς τον οριζόντιο. Σε αρκετές περιπτώσεις συμμετρία διακρίνεται και ως προς την κάτοψη του κτιρίου (Καβάλα, Ξάνθη, Σέρρες). Υπάρχουν ωστόσο και πολλά παραδείγματα στην περιοχή της Θεσσαλονίκης όπου η κάτοψη ακολουθεί το ακανόνιστο σχήμα του οικοπέδου.

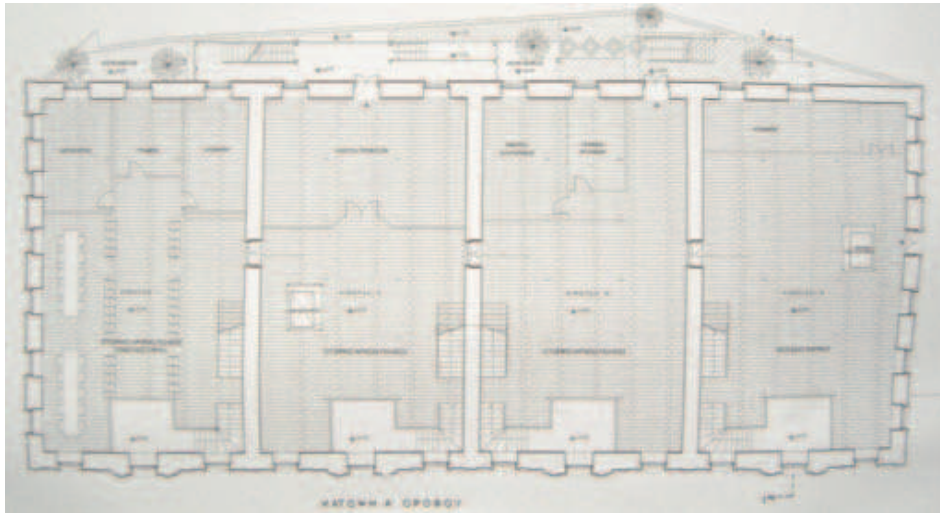
Εσωτερικά επικρατούν ενιαίοι χώροι και μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχουν εσωτερικά χωρίσματα. Στις όψεις διακρίνονται οι στάθμες των πατωμάτων σε όλα σχεδόν τα κτίρια είτε από τα εμφανή ελάσματα (κλειδιά) είτε με την χρήση διακοσμητικών ταινιών που πλαισιώνουν περιμετρικά όλο το κτίσμα. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου τα κτίσματα επιχρίονται εξωτερικά. Επίσης δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου άνωθεν της κυρίας εισόδου υπάρχει ορθογώνιος ή κυκλικός φεγγίτης για τον καλύτερο αερισμό του κτιρίου. Σε αρκετές καπναποθήκες της Καβάλας και της Ξάνθης, στις οποίες η ενασχόληση με τον καπνό άρχισε όταν οι πόλεις ήταν ακόμη μέρος την Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπάρχει σε εμφανές σημείο στην κεντρική του όψη ο τουγκράς, δηλαδή μαρμάρινη επιγραφή με πιθανώς την σφραγίδα του Σουλτάνου. Οι στέγες είναι δίρριχτες

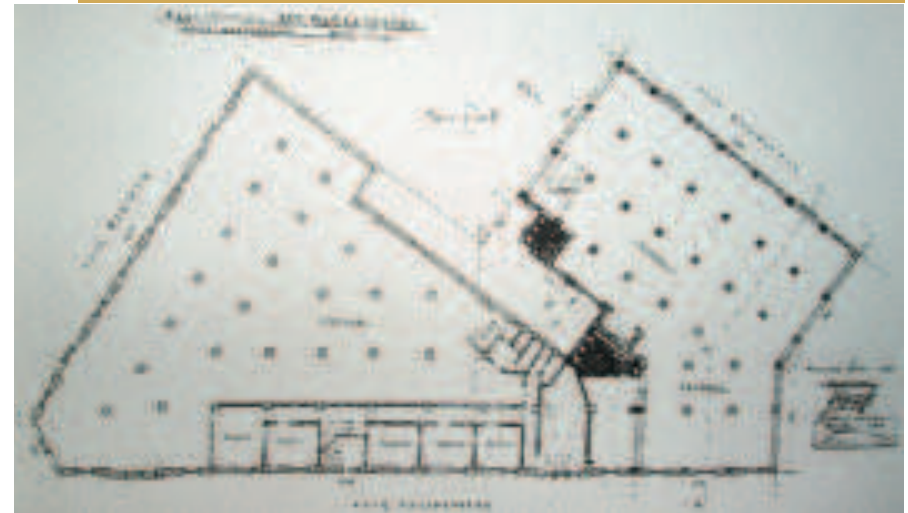
Διακοσμητικές ζώνες τονίζουν τον οριζόντιο άξονα στην καπναποθήκη Καραδήμογλου στη Ξάνθη, Οκτώβριος 2005 (αρχείο Κ.Νόλλα)

Κατακόρυφες ταινίες διατρέχουν το κτίριο πλαισιώνοντας τα ανοίγματα, καπναποθήκη Παπαστράτου στο Αγρίνιο (αρχείο συντακτριών)

Συμμετρία ως προς την κάτοψη της Δημοτικής καπναποθήκης, στην Καβάλα (αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας Δήμου Καβάλας)

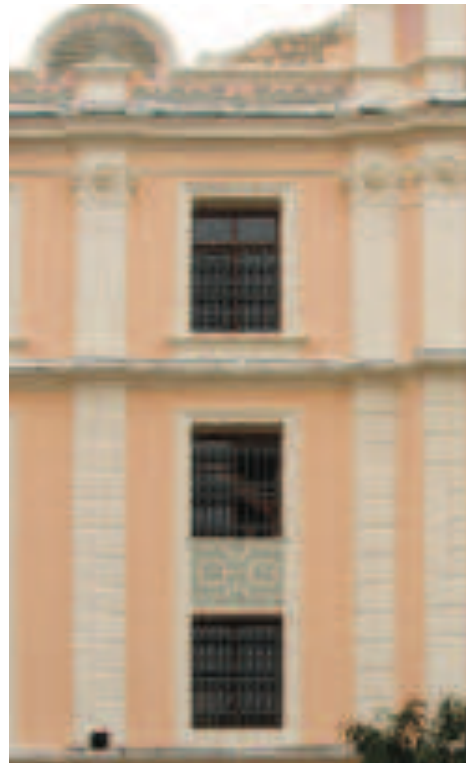

Κάτοψη καπναποθήκης Παπαστράτου που ακολουθεί το ακανόνιστο σχήμα του οικοπέδου, στην Θεσσαλονίκη (αρχείο Σ.Γκουβούση)

Συμμετρικά ανοίγματα, με έντονο γύψινο διάκοσμο στις όψεις, στην Δημοτική καπναποθήκη στην Καβάλα (αρχείο συντακτριών)

Η διαμόρφωση πλαισίων στα παράθυρα από πλίνθους και πατητό κονίαμα στην καπναποθήκη Μαργαριτοπούλου Ξάνθη (αρχείο συντακτριών)

Κυκλικός φεγγίτης στο αέτωμα καπναποθήκης στις Σέρρες (αρχείο συντακτριών)

ή τετράριχτες και καταλήγουν στην στενή πλευρά σε ημικυκλικά ή τριγωνικά αετώματα. Οι βασικές επιρροές κυρίως στα προπολεμικά κτίρια αντλούνται από τον εκλεκτισμό και τον νεοκλασικισμό, με κάποια δείγματα γερμανικού νεοκλασικισμού, και ακολουθούν ρεύματα όπως το Art Deco και Art Nouveaux.

3.4 Η κατασκευή

Στο **κατασκευαστικό κομμάτι**, τα περισσότερα από αυτά τα κτίρια, χτισμένα όπως προαναφέραμε στα τέλη του 19ου αιώνα, έχουν ως κύριο υλικό κατασκευής την πέτρα και το ξύλο. Στις περιοχές της Μακεδονίας και του Αγρινίου βρέθηκαν πληροφορίες ότι οι χτίστες των καπναποθηκών προέρχονταν κυρίως από την περιοχή της Ηπείρου, οι οποίοι φημίζονταν για την τέχνη της πέτρας. Η φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία είναι από πέτρα, την οποία συνήθως προμηθεύονταν από τα κοντινά νταμάρια, όπως στην περίπτωση του Αγρινίου. Το ίδιο ισχύει και για τα κουφώματα, τα πατώματα, τις σκάλες, τα υποστυλώματα και τις στέγες τα οποία είναι όλα από ξύλο. Εξωτερικά των ανοιγμάτων και κυρίως στο ημιυπόγειο υπάρχει σιδεριά ασφαλείας όπως όριζε ο κανονισμός του Οργανισμού Καπνού. Οι κεντρικές πόρτες των καπναποθηκών είναι βαριές, σιδερένιες και σε αρκετές περιπτώσεις πάνω τους υπάρχει το μονόγραμμα του ιδιοκτήτη.

Τέλος, σε περιοχές όπου ο καπνός συνέχισε να ακμάζει και μεταπολεμικά, όπως η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, το Αγρίνιο, ο Βόλος, η Καβάλα και η Ξάνθη, παρατηρούνται και κάποια νεότερα κτίσματα, πολυώροφα, που ο φέρων οργανισμός τους είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου. Πρόκειται και πάλι για επιβλητικά κτίρια, με μεγάλους ενιαίους χώρους, τα οποία εξωτερικά δεν έχουν τόσο έντονο διάκοσμο και ακολουθούν ως επί το πλείστον το

Τουγράς, φυτικές διακοσμήσεις που πλαισιώνουν αράβικη επιγραφή με την χρονολογία κατασκευής της καπναποθηκών και μεταλλικά ελασματα δεσίματος τοιχοποιίας, Καβάλα. (αρχείο συντακτριών)

Καπναποθήκη Τιμινό, Καβάλα. (αρχείο Καμίλο Νόλλα)

μοντέρνο κίνημα. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των κτιρίων αυτής της εποχής στην Θεσσαλονίκη και στον Βόλο, είναι ότι σιγά-σιγά εγκαταλείπεται το ξύλινο δάπεδο και εισάγεται το δάπεδο από οπλισμένο σκυρόδεμα με επικάλυψη μωσαϊκού.

3.5 Πολεοδομία - Οικονομία

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι ποικίλα και ενδιαφέροντα. Πρώτα απ' όλα έχουν να κάνουν με την έκταση της ανάπτυξης της κάθε πόλης σε σχέση με την καλλιέργεια του καπνού, βάσει της γεωγραφικής της θέσης. Έτσι υπάρχουν πόλεις, όπως οι Σέρρες, που παρόλο που είχε όλες τις ευνοϊκές συνθήκες για να εξελιχθεί σε μια μεγάλη καπνούπολη, παράγοντες όπως η έλλειψη λιμανιού και δικτύων υποδομής την οδήγησαν σε βαθμιαίο μαρασμό του επαγγέλματος. Αντιθέτως, πόλεις όπως ο Πειραιάς, η Θεσσαλονίκη, η Καβάλα, η Ξάνθη και ο Βόλος, εκμεταλλεύτηκαν την γεωγραφική τους θέση και αναδείχτηκαν σε μεγάλα καπνικά κέντρα ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Επιπλέον, στα συμπεράσματα ανήκει η διαπίστωση ότι η περιοχή όπου κτίστηκαν οι καπναποθήκες, εντός ή εκτός του πολεοδομικού ιστού της κάθε πόλης, επηρέασε ποικιλοτρόπως –κυρίως οικονομικά και κοινωνικά- την εξέλιξη αυτής της πόλης. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη δραστηριότητας σχετικής με τον καπνό σήμαινε την παράλληλη ανάπτυξη πληθώρας άλλων δραστηριοτήτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σε πόλεις όπως η Καβάλα, η Ξάνθη, ο Βόλος και η Θεσσαλονίκη, τα κτίρια των καπναποθηκών χτίστηκαν αρχικά σε ιδιαίτερη περιοχή, εκτός της τότε πόλης, κοντά στο λιμάνι, τον σιδηροδρομικό σταθμό και τις εθνικές οδούς. Αντίθετα, υπάρχουν δείγματα άναρχης οικοδόμησης μέσα στον ιστό των πόλεων, όπως στις Σέρρες και το Αγρίνιο.

Άποψη μεταπολεμικής καπναποθήκης ΕΟΚ Βόλου (αρχείο συντακτριών, Μάρτιος 2007)

Επίλογος

Καταλήγοντας, αξίζει να επισημάνουμε ότι αφορμή της έρευνας αυτής ήταν το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν τα κτίρια των καπναποθηκών στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα τα κοινά στοιχεία που υπάρχουν ανάμεσα στα συγκεκριμένα κτίρια διαφορετικών πόλεων. Η γνώση και οι εμπειρίες που αποκομίσαμε από την ενασχόληση μας με το θέμα αυτό δείχνουν πως τίποτα δεν μπορεί να προκαθορίσει την μελλοντική κατάσταση των καπναποθηκών, όταν μάλιστα η παρούσα κατάστασή τους δεν είναι η καλύτερη δυνατή και δεν φανερώνει τίποτα από το ένδοξο παρελθόν τους. Παρότι λοιπόν η αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα των κτιρίων αυτών δεν δείχνει να συγκινεί στο ελάχιστο τόσο τους ιδιοκτήτες όσο και την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζουν δίπλα σε αυτά, εντούτοις αποτελεί προσδοκία της παρούσης εργασίας να αναδείξει όσο το δυνατόν καλύτερα την σπουδαιότητα των καπναποθηκών, τόσο από αρχιτεκτονικής όσο και ιστορικής πλευράς, ως αναπόσπαστο κομμάτι της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας μας.

Οι ερευνήτριες

Κουρτίνα Μελαχροινή_Παύλου Ελπινίκη

Καπναποθήκη Οθωμανικού Μονοπώλιου.
(αρχείο Καμίλο Νόλλα)

Ευχαριστίες

Για την εκπλήρωση της ερευνητικής μας εργασίας δεχτήκαμε την βοήθεια ορισμένων ανθρώπων τους οποίους θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε:

Τον **επιβλέποντα καθηγητή** μας Αδαμάκη Κωνσταντίνο

και αντίστοιχα σε κάθε πόλη,

στις **Σέρρες** τον

Μπόλαρη Μάρκο

στον **Πειραιά** τους

Αλεξόπουλο Αρη, Κανταρτζή Πέπη, Νόλλα Καμίλο, Χατζηνικολάου

στη **Θεσσαλονίκη** τους

Γκουβούση Σοφία, Δεληγιάννη Όλγα, Κολώνα Βασίλη, Πάλλη Αγγελική, Σαγκίδη Νικόλαο

στην **Καβάλα** τους

Αναγνωστόπουλο Γιάννη, Αξιώτη Ιωακείμ, Βύζικα Γιάννη, Καραγιαννακίδη Νίκο, Μαργαρίτη Νίκο

στην **Ξάνθη** τους

Βαρβατσούλια Αντώνη, Λάμπρου Χρυσάνα, Ξανθόπουλο Πασχάλη, Σιναμίδη Ιορδάνη

στον **Βόλο** τους

Δημόγλου Αίγλη, Ζήση Ροδούλα, Κουτή Γιάννη, Μαυρομάτη Όλγα, Μαχαιρίδου Δέσποινα, Μπότα Ζωή, Πανταζή Μαριάνθη, Σκυργιάννη Χαράλαμπο

στο **Αγρίνιο** τους

Αγγελομένο Παναγιώτη, Καμποσιώρα Καλλιρρόη, Κτένα Ηρακλή, Μαντζανά Δημήτρη, Μοσχονά Αλέκα, Μοσχονά Παναγιώτη, Παπαβασιλείου Άρη, Τσόκο Χρήστο

Βιβλιογραφία

Βιβλία

1. Αγγελούδη-Ζαρκάδα Σαπφώ, **Η Καβάλα ως Καπνούπολη**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Ανατολικής Μακεδονίας, 1986
2. Αδαμάκης Κωνσταντίνος, **Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου: Αρχιτεκτονική καταγωγή και πολεοδομικός ρόλος** (Διδακτορική διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη 2005.
3. Αναγνωστόπουλος Γιάννης, **Αποκατάσταση και επανάχρηση καπναποθήκης σε εμπορικό κέντρο Καβάλας**
4. Αναγνωστόπουλος Γιάννης, **Αρχιτεκτονική μελέτη αποκατάστασης - επανάχρησης Καπναποθήκης Δαμιανού 18**, Καβάλα, Μάρτιος 2003
5. Αναστασίου Μ. – Παπαδόπουλος Μ., **Αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση ιστορικών κτιρίων: Απόψεις και προτάσεις για ήπιας μορφής επεμβάσεις στις καπναποθήκες της Ξάνθης**, Ήπιες Επεμβάσεις 1ο Εθνικό Συνέδριο, Νοέμβριος 2000
6. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομός Μαγνησίας, **ΤΕΧΝΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ**, για την Κίτρινη Αποθήκη, Βόλος Ιούνιος 1968
7. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Νομού Μαγνησίας, Τεχνική περιγραφή- εισήγηση στο Τεχνικό Συμβούλιο «**Επί αιτήσεως της Α.Κ.Ε. 'ΑΦΟΙ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΥ'**, περί χορηγήσεως αδείας μηχανολογικής επεκτάσεως και διαρρυθμίσεως του εν Βόλω εργοστασίου της επεξεργασίας φύλλων καπνού», Πειραιάς, 12 Μαρτίου 1968.
8. Γενική Διοίκησης Θράκης, **Καπνική Σύσκεψις Καβάλας**, Τα επίσημα πρακτικά, Σεπτέμβριος 1937
9. Γερολυμάτος Γεράσιμος, **Αγρίνιο, Δρόμοι που αφήνουν ιστορία**, Β' έκδοση, εκδόσεις Μαυρομάτη, Αθήνα 1994
10. Γκουβούση Σοφία - Ταβλίκος Σπυρίδων, Ερευνητική εργασία "**Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης**", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ιούνιος 2001
11. Deligianni O. - Colonas V., **Manufactures de tabac a Thessalonique (1920-1970)**, VIII Congresso Internacional para la conservacion del patrimonio industrial, Actas, Septiembre 1992
12. Δημαρά Ευθαλία, Σκούρας Δημήτρης, **Η καλλιέργεια του καπνού στην Ελλάδα**, Ομβρος, 1997.

13. Δημητριάδης Ραϊνόλδος, **Ο καπνός**, Τυπογραφείον "Εστία" Κ. Μάϊσνερ και Ν. Καργαδούρη, 1904.
14. Δημόγλου Αίγλη (επιμ.), **Βόλος, ένας αιώνας. Από την ένταξη στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους σεισμούς (1955)**, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, Α' Τόμος, Βόλος 1999
15. Εξάρχου Θωμάς, **Καπναποθήκη του Οθωμανικού Μονοπώλιου (Regie) στην Ξάνθη**, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, Φεβρουάριος 1999.
16. Εξάρχου Θωμάς, **Ξάνθη: Δέκα Μονογραφίες**, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, Αύγουστος 2001
17. Εξάρχου Θωμάς, **Ξάνθη, Καπνοβιομήχανοι 1918-1978**, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, Αύγουστος 1999
18. ΕΤΒΑ, **Αρχές της βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη (1870-1912)**, Θεσσαλονίκη 1987
19. Ζαρκάδα Χριστίνα, **Εισήγηση σχετικά με τις καπναποθήκες της οδού Ελευθερίας**, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 17/6/85
20. Ζαρκάδα Χριστίνα, Εισήγηση "**Οι καπναποθήκες της Καβάλας**", Θεσσαλονίκη 10/3/86 ,Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς.
21. Ζιώγας Χρ. Παναγιώτης, **Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας**, Καβάλα, 1995
22. Ηλιοπούλου Ε.-Νικάκη Θ.-Ντούμα Μ., **Ξάνθη-Συγκρότημα Παλιάς Νομαρχίας:Τεκμηρίωση-Ανάπλαση-Επαναχρησιμοποίηση** (Διπλωματική εργασία), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ξάνθη 2005
23. Ιωαννίδης Β. Ιωάννης, **Το καπνικό στην Καβάλα : μαρτυρίες και στοιχεία από το καπνεμπόριο και την καπνεργασία**, Δήμος Καβάλας, εκδόσεις Ιστορικού Αρχείου Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα, 1998
24. Ιωαννίδης Στέφανος, **Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της**, Ξάνθη 1990
25. Καλιτσουνακης Δημήτριος, **Ο καπνός : η παραγωγή, το εμπόριο, η βιομηχανία και η φορολογία αυτού : μετα ιδίας ερεύνης των ελληνικών σχέσεων εν τω διεθνεί ανταγωνισμώ**, Εν Αθήναις, Εστία , 1931
26. Κολιού Νίτσα (επιμ.), **Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, Σύντομες αναφορές στο χθες και στο σήμερα**, Δήμος Βόλου, Δημοτικό

Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, Βόλος 1993.

27. Μάντζαρης Αχιλλέας, **Το Ελληνικό Καπνεμπόριο**, Αθήνα 1955

28. Μαντζαρης Αχιλλέας, **Σελίδες για την ιστορία : από τα πενήντα χρόνια της υπηρεσίας μου στην ελληνική κρατική διοίκηση και στην ελληνική καπνική οικονομία**, 1959

29. Μορμόρη Πόπη, **Οι καπναποθήκες της Καβάλας**, αδημοσίευτη εργασία, 1999, Δημοτική Βιβλιοθήκη Καβάλας

30. Ματσαγγος Νικόλαος, **Η ελληνική καπνοβιομηχανία και το μονοπώλιον του καπνού**, Βόλος : Εκ του Τυπογραφείου Μακρη & Δήμου , 1926

31. Μπαρχάμπας Αριστείδης, **Το Αγρίνιο κάποτε...**, εκδόσεις Ergo, Αθήνα 2003.

32. Μπαρχάμπας Αριστείδης, **Καπνεργάτες, οι κυνηγοί του ονείρου**, Μάιος 2007

33. Παπαδημητρίου Δ., **Τεχνική Έκθεση για το χαρακτηρισμό ή μη ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο της "Κίτρινης Αποθήκης" στο Βόλο**

34. Παπαηλίου Ηλίας, **Ο καπνός : πραγματεία περί της ιστορίας, της καλλιέργειας και της βιομηχανικής κατεργασίας του καπνού μετά στατιστικών πινάκων, χημικών αναλύσεων και εικόνων των διαφόρων φύλλων του καπνού**, Τύποις "Πανελληνίου Κράτους", 1909

35. Παπαστράτος Ευάγγελος, **Η δουλειά και ο κόπος της**, δ' έκδοση, Αθήνα 1964.

36. Παπαστράτος Α.Β.Ε.Σ., **Η ιστορία του Ελληνικού τσιγάρου**, β' έκδοση, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1998

37. Παραστατίδη Γιάννης, **Η κληρονομιά μας, Πετεινός Ξάνθης.**

38. Πατρας Νικόλαος, **Καπνική οικονομία και καπνική πολιτική**, Θεσσαλονίκη, 1954

39. Πέγιος Γιάννης, **Από την Ιστορία του Συνδικαλιστικού Κινήματος της Καβάλας (1922-1953)**, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1984

40. Πετρίδης Νίκος, **Εισήγηση για τον χαρακτηρισμό κτιρίου ως ιστορικό μνημείο ιδιοκτησίας Σ.Ιωαννίδη**, Υπουργείο

Πολιτισμού, Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη, 25/07/1986.

41. Ρεντετζή Μαρία, **Καπνομάγαζα: η ιστορία μιας χαμένης κουλτούρας**, Καπνομάγαζα, Καμίλο Νόλλας, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2007
42. Ρουκούνης Γ. – Γιαννοπούλου Μ., **Οι καπναποθήκες της Ξάνθης**, Θρακικά Χρονικά, τεύχος 45, Δεκέμβριος 1991
43. Σερραίος Ιωάννης, **Πέρι της εισαγωγής μονοπωλίου καπνού εν Ελλάδι**, Αθήνα 1933
44. Σκανδαλης Ελευθέριος, **Ο καπνός εν τω πλαισίω της γεωργικής οικονομίας της βορείου Ελλάδος**, Αθήναι, Εμπορική Τραπεζα της Ελλάδος, 1960
45. Σκλιάς Νικόλαος, **Το Ελληνικό Καπνεμπόριο**, Αθήνα 1955
46. Σκούρας, Δημήτρης, Δημαράς, Ε., **Ο Καπνός στην Ελληνική οικονομία**, Gutenberg, 2001.
47. Στεφανίδου Αιμιλία, **Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Πολεοδομική Διερεύνηση (1391-1912)** (Διδακτορική διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ιούνιος 1991
48. Συναρέλλη Μαρία, **Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα, 1830 - 1880**, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ
49. **Τεχνική περιγραφή Δημοτικής καπναποθήκης Καβάλας**, Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Καβάλας, Ιανουάριος 2001
50. **Τεχνική περιγραφή αποκατάστασης καπναποθήκης της οδού Αβδήρων 52**, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας - Καβάλας - Ξάνθης, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών Ξάνθης, Νοέμβριος 2002.
51. Τζανίδης Μιλτιάδης, **Η καπνική μας οργανωσις : το μονοπώλιον εσωτερικής καταναλώσεως του καπνού ως συντελεστής της οικονομικής μας ανορθώσεως**, Καβαλα, Τύποις Καπρίνη & Πετρόπουλου, 1934
52. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, **Το καπνικόν ζήτημα : Φεβρουάριος 1931**, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1931.
53. Φρεζής Ραφαήλ, **Έρμαν Σπήρερ. Ένας εβραίος που έσωσε τους μικρασιάτες**, Χρονικά, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1996
54. Χαστάογλου Βίλμα, **Βόλος, πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα**, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, Βόλος 2002

Περιοδικά - Ειδικές εκδόσεις - Εφημερίδες

1. Εφημερίδα Καθημερινή, ένθετο Επτά Ημέρες, **Το ελληνικό τσιγάρο**, Κυριάκη 16 Νοεμβρίου 1997
2. "Έν Βόλω", τριμηνιαίο περιοδικό Δήμου Βόλου, "**Αφιέρωμα: Βιομηχανική κληρονομιά στη Μαγνησία. Προς το Οικομυσείο του Παγασητικού.**", τεύχος 23ο, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2006.
3. Εφημερίδα Μακεδονία, "**SOS εκπέμπουν δυο καπναποθήκες στις Σέρρες**", Μπόλαρης Μάρκος, 12/03/05
4. Περιοδικό ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, **Αφιέρωμα για το Αρχιτεκτονικό παρελθόν της Καβάλας, Καπνομάγαζα- Νεοκλασικισμός**, Αγγελούδη - Ζαρκάδα Σαπφώ, τεύχος 18, Φεβρουαρίου 1986
5. Εφημερίδα ΠΡΩΤΗ, **Η Κίτρινη Αποθήκη**, Κορμάζου Ελένη, 5/4/2001, σελ.4
6. Κολώνας Βασιλίας, **Οι καπναποθήκες της Θεσσαλονίκης: Τα κτίρια, ο αστικός χώρος και η εικόνα της πόλης**, Επτά Ημέρες, εφημερίδα Καθημερινή, Νοέμβριος 1997
7. Καλαπάκης Δημήτρης, **Το Καπνεμπόριο – Η Ξάνθη των ανατολικών καπνών**, Ημερησία – Περιηγήσεις, τεύχος 16, Ξάνθη 17/01/2004
8. Εφημερίδα ΠΡΩΤΗ, **Ο Βόλος στο πέρασμα του χρόνου**, ειδική έκδοση, εκδόσεις Επικοινωνία, Β' έκδοση, Μάρτιος 2001